

Georgius Sinkaizipia de Cardem
Prinz Scholz ~~et~~ Dalasfalvy
et reliquorum Fidei Catholicorum
pex M. Trammis Principatum
Director.

CONSILIUL JUDEȚEAN MUREȘ
BIBLIOTECA JUDEȚEANĂ MUREȘ

LIBRARIA

ANUAR III

STUDII ȘI CERCETĂRI DE BIBLIOLOGIE

**LUCRĂRILE SIMPOZIONULUI NAȚIONAL
„GHEORGHE ȘINCAI – SUB SEMNUL ISTORIEI”
PRILEJUIT DE ÎMPLINIREA A 250 DE ANI DE LA
NAȘTEREA CĂRTURARULUI
(TÂRGU-MUREȘ, 26 – 28 FEBRUARIE 2004)**

**TÂRGU-MUREȘ
2004**

COLEGIUL DE REDACȚIE

DIMITRIE POPTĂMAȘ
director

Consultanți științifici:
Prof. univ. dr. GRIGORE PLOEȘTEANU
Conf. univ. dr. CORNEL SIGMIREAN
Lector univ. dr. CORINA TEODOR

MONICA AVRAM
secretar de redacție

Redactori:
MARIANA CIURCA
RADU MIHAIL

Prezentare grafică
ALEXANDRU TCACIUC

ISSN 1583 – 4468

Anuarul **LIBRARIA** este editat de Biblioteca Județeană Mureș
540052 Târgu-Mureș, str. George Enescu, nr. 2
Telefon 0265 – 262631, Fax 0265 – 264384, E-mail
bjmures@rdslink.ro

Tipografia **MEDIAPRINT SRL**
4300 Târgu-Mureș, str. Livezeni, nr. 6
Tel. / Fax 0265 – 255382, e-mail: mediaprint@rdslink.ro

CUPRINS

ESEISTICA

DIMITRIE POPTĂMAȘ (Biblioteca Județeană Mureș) – **Luminătorul**

Drd. NICOLAE BĂCIUȚ (Direcția Județeană pentru Cultură,
Culte și Patrimoniul Cultural Național Mureș) – **La aniversară**

EMIL VASILESCU (Revista „Biblioteca”) – **Gheorghe Șincai –
context istoric și operă de luminare**

LAZĂR LĂDARIU (Cotidianul „Cuvântul liber”) – **Spiritul lui Șincai**

SECOLUL XVIII. SECOL AL LUMINILOR

Prof. drd. FLORICA-ELISABETA NUȚIU (Biblioteca Centrală a Univ.
de Medicină și Farmacie, Târgu-Mureș) – **Contribuția Școlii Ardelene
la dezvoltarea limbii române literare** (*Contributions for the
Development of the Romanian Literary Language*)

Prof. CARMEN MUNTEANU (Biblioteca Județeană Mureș) – **Cărțile
Școlii Ardelene în colecțiile fondului Teleki-Bolyai al Bibliotecii
Județene Mureș** (*Les livres de L' École de Transylvanie dans les
collections de Fond Teleki-Bolyai de la Bibliothèque du département de
Mureș*)

Prof. dr. IOAN CHINDRIȘ (Institutul de Istorie „George Bariț,”
Cluj-Napoca) – **Biblia lui Petru Pavel Aron. Premisele traducerii
Vulgatei în limba română** (*Petru Pavel Aron's Biblia. The
Translation' Premises of Vulgata into Romanian*)

Conf. univ. dr. NICULINA IACOB (Univ. „Ștefan cel Mare,” Suceava) –
Limba Bibliei lui Petru Pavel Aron (1760) (*The Language of Petru
Pavel Aron's Biblia*)

Lector univ. dr. ANCA CÂMPIAN (Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia) –
Restructurarea învățământului în imperiul habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Dezbateri și reușite (*The Reshaping of Habsburgic Educational System in the Second Half of the 18th Century. Debates and Successes*)

Dr. REMUS CÂMPEANU (Institutul de Istorie „George Bariț”, Cluj-Napoca) –
Impactul reformelor școlare imperiale asupra școlilor primare românești în deceniul iosefin (*The Impact of Imperial Educational Reforms Over the Romanian Elementary Schools During Joseph the Second Reign*)

Drd. MIRCEA GHEORGHE POPA (Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea). – **De la „luminarea poporului” la educația permanentă** (*From People Enlighten to Permanent Education*)

BIOGRAFICA

Prof. univ. dr. MIRCEA REGNEALĂ (Biblioteca Centrală Univ. București) –
Gheorghe Șincai în contextul vieții sociale, naționale și culturale din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (*Gheorghe Șincai in the Context of National, Social and Cultural Life from Transylvania in the Second Half of the 18th Century and the Beginning of the 19th Century*)

Prof. PETRE CURTICĂPEAN (Grupul Școlar „Gheorghe Șincai,” Târgu-Mureș) – **Gheorghe Șincai și Târgu-Mureșul** (*Gheorghe Șincai at Târgu-Mureș*)

Conf. univ. dr. CORNEL SIGMIREAN (Univ. „Petru Maior,” Târgu-Mureș) –
Gheorghe Șincai – student la Roma și Viena (*Gheorghe Șincai as Student at Rome and Vienna*)

ANA-MARIA ROMAN-NEGOI (Univ. „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia) –
Perspectiva diversității în Viena Luminilor. Popasul vienez al lui Gheorghe Șincai, 1779 – 1780 (*The Perspective of Diversity in Vienna During the Enlightenment. Gheorghe Șincai's Viennese Halt, 1779-1780*)

Prof. IOANA MĂRCUȘ (Liceul Pedagogic „Gheorghe Șincai”, Zalău) –
Gheorghe Șincai – ctitor al școlii românești din Transilvania
(*Gheorghe Șincai – Founder of Romanian Schools from Transylvania*)

Dr. IOAN RANCA (Târgu-Mureș) – **Gheorghe Șincai primul înțemnițat de seamă al neamului în prinsoarea Aiudului** (*Gheorghe Șincai – The First Outstanding Prisoner at Aiud Prison*)

Dr. CORNEL MORARU (Revista Vatra, Târgu-Mureș) – **Procesele lui Gheorghe Șincai (în documente publicate în revista Vatra)**
(*Gheorghe Șincai's Trials, As They Appeared in Documents Published in Vatra Magazine*)

Conf. univ. dr. CONSTANTIN MĂLINAȘ (Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai”, Bihor) – **Gheorghe Șincai și Oradea**
(*Gheorghe Șincai and Oradea*)

Prof. MIRCEA TRIFU (Colegiul Național „Gheorghe Șincai”, București) –
„...**Peste locul îngropării sale...**” („... *Above his Grave...*”)

BIBLIOGRAFICA

Prof. univ. dr. GRIGORE PLOEȘTEANU (Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” al Academiei Române, Târgu-Mureș) –
Receptarea operei și a personalității lui Gheorghe Șincai (*The Reception of Gheorghe Șincai's Works and Personality (Up to 1918-1848?)*)

RAMONA DRAGOMIR (Biblioteca Județeană Mureș) – **Încercări de tipărire a operei lui Gheorghe Șincai**
(*The Attempts of Publishing Gheorghe Șincai's Work*)

Lector univ. dr. CORINA TEODOR (Univ. „Petru Maior,” Târgu-Mureș) –
Secvențe de istoria bisericii cuprinse în „Hronica românilor ...” a lui Gheorghe Șincai (*Sequences of Church History in Gheorghe Șincai's „Hronica românilor ...”*)

MARIAN ZĂLOAGĂ (Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, Târgu-Mureș) – **Imaginea Celuilalt în Cronica românilor. Viziunea șincaiană asupra populațiilor germanice din Transilvania** (*The Image of The Other in Chronica românilor. Șincai's Vision Above Germanic Populations from Transylvania*)

Prof. SIDONIA PUIU (Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, Cluj-Napoca) – **Istoria naturei sau a firei de Gh. Șincai – cel dintâi manual de istorie naturală în limba română** (*Istoria naturei sau a firei de Gh. Șincai – le premier manuel d'histoire naturelle en roumain*)

Prof. univ. dr. IULIAN BOLDEA (Univ. „Petru Maior,” Târgu-Mureș) – **Gheorghe Șincai și problemele limbii române literare** (*Gheorghe Șincai and the Problems of Romanian Literary Language*)

Prof. univ. dr. ION BUZAȘI (Univ. „1 Decembrie 1918,” Alba Iulia) – **Aniversări literare – Șincai în literatură** (*Literary Anniversaries – Șincai in Literature*)

ELENA MIHU (Muzeul Județean Mureș) – **Cronica versificată de pe Rin** (*Cronica versificată de pe Rin*)

OLGA ȘERBĂNESCU (Muzeul Bruchenthal, Sibiu) – **O altă cronică rimată inspirată de revoluția franceză, într-un Miscellaneu din colecția bibliotecii Muzeului Bruchenthal** (*Another Rhymed Chronicle Inspired by the French Revolution, Published in a Miscellanea from Bruchenthal Museum's Library*)

ECOU ÎN POSTERITATE

Dr. VALER POP (Muzeul Județean Mureș) – **Gheorghe Șincai – precursor al etnografiei mureșene** (*Forerunner of Romanian Ethnography*)

MONICA AVRAM (Biblioteca Județeană Mureș) – **Gheorghe Șincai în conștiința mureșenilor** (*Gheorghe Șincai in Mureș People Consciousness*)

Prof. univ dr. MIRCEA TOMUȘ (Univ. „Lucian Blaga”, Sibiu) – **Șincai – 250 de ani de la naștere** (*Șincai – 250 Years from Birth*)

Dr. GHEORGHE BULUȚĂ (Biblioteca Centrală a Univ. de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, București) – **Un destin în lumea cărții** (*A Destiny in a World of Books*)

Dr. IONUȚ - CONSTANTIN ISAC (Institutul „George Bariț”, Cluj-Napoca) – **Istoriograful Gheorghe Șincai văzut de Lucian Blaga și David Prodan** (*Gheorghe Șincai – the Historiographer Seen by Lucian Blaga and David Prodan*)

Conf. univ. pr. dr. IOAN MITROFAN (Univ. „Babeș-Bolyai,” Cluj-Napoca) – **Pui de romani ... nu-l uitați pe Șincai** (*Young Romans... Do Never Forget Șincai*)

CRONICĂ

Emil Vasilescu (Redactor-șef, revista Biblioteca) – **Sub semnul istoriei**

NOTE DE LECTURĂ

Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, **Galeria bibliologilor români**. (Ana Todea)

Victor Petrescu, Octavian Mihail Sachelarie, **Introducere în managementul de bibliotecă**. (Ana Todea)

Niculina Iacob, **Limbajul biblic românesc** (Ramona Dragomir)

Iosif Pop, **Credință și apostolat. Memorii** (Cornel Sigmirean)

Ioan Lupaș, **Biserica ortodoxă română din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea**. (Monica Avram)

Dimitrie Poptămaș, **Philobiblon mureșean – o viață
printre oameni și cărți** (Constantin Mălinaș)

Anuarul Arhivelor Mureșene. Vol. 2. (Ramona Dragomir)

Studia Universitatis Petru Maior. Historia 3. (Fabian István)

ILUSTRĂȚII

ESEISTICA

Luminătorul

DIMITRIE POPTĂMAȘ
Biblioteca Județeană Mureș

Gheorghe Șincai rămâne pentru noi rodul mirific al Câmpiei Transilvane. Relieful acestei regiuni se deosebește de toate celelalte. Localitățile sunt așezate la poalele dealurilor de lut cu văi brăzdate de ape, când furioase, când secate de secetă. Râciul așezat pe valea Comlodului este una dintre acestea. Ea devine leagănul în care Gheorghe Șincai vede lumina zilei din rodul dragostei unui harnic și bogat nobil făgărășan cu o fică a locului. Cazul nu este singular deoarece discipolul său, Al. Papiu Ilarian, își avea mama originară tot de aici, motive în plus pentru simpatia față de înaintașul și mentorul său spiritual. De peste coline, Căpușul de Câmpie ne aduce aminte de Petru Maior, iar Bandul l-a dat pe Iosif Hodoș, revoluționarul care și-a legat viața de opera lui Dimitrie Cantemir.

Gheorghe Șincai și Petru Maior rămân cele mai alese spirite ale ținuturilor „davelor”, multe dintre ele devenite castre în timpul ocupației romane cum au fost Morești-Cristești, Iernut sau Lechința de Mureș. Toate acestea ne fac să credem că strămoșii noștri au fost niște ziditori. Cu brațele lor s-a ridicat cetatea celor șapte coline străjuită de faimoasa „Columnă Traiană”. Tot ei, după sute de ani în timpurile imperiale, și-au avut partea lor în zidirea și înflorirea cetăților Buda și Viena. Astăzi ne este greu să înțelegem de ce tocmai ei au fost exceptați de drepturi naționale, politice și sociale: 1437, 1514, 1784 sunt ani de durere care i-au frământat pe acești fii ai pământului. Singura salvare a rămas dovedirea originii nobile a românilor ignorați și batjocoriți de toate neamurile. La baza activității lor a stat luminarea (de la latinescul *lumen* din care provine și „lume”) devenită luminism ca doctrină, ideologie și cultură. Primele argumente ale originii noastre nobile au stat la baza **Supplexului**, reluate apoi în toate operele de istoriografie elaborate pe bază de documente de către Micu, Maior, Șincai și Budai-Deleanu. Tot atât de importantă era istoria ecleziastică, a trăirii întru credință, fiecare dintre ei consacrându-i o lucrare de valoare. Mai mult decât atât, ei au fost aceia care au fundamentat legitimitatea luminării și, prin ea, aspirația la lumea civilizată. Grație lor, tipografiile tributare până acum cărților de cult și-au oferit neîntârziat spiritul luminător – cartea. Primul manual a fost **gramatica**, i-a urmat **catechismul**, cărți de povățuire,

îndreptare, de învățătură... elaborate de acești titani sau traduse din literatura altor neamuri.

Peste Transilvania se așterne un suflu nou. Școlile înfruntă neștiința și ignoranța. Cetățile care trebuiau să ne considere drept ziditori și-au deschis universitățile și pentru români. Roma, Viena, Budapesta au devenit centre ale tinerilor români, dornici de cunoaștere, adăpați din „fântânile darurilor” care iau o mare amploare - „Directorul” lor, Gheorghe Șincai, rămânând de neegalat. Sunt motive pentru ca acum, la împlinirea a 250 de ani de la naștere, să-i aducem cuvenita recunoștință.

La aniversară

Drd. NICOLAE BĂCIUȚ

Directorul Direcției de Cultură și Culte Mureș

Un sfert de mileniu de la nașterea lui Gheorghe Șincai. Nici timpurile și nici vremurile, într-o furtunoasă și continuă schimbare, n-au putut eroda semnificațiile unei vieți și ale unei opere. Dimpotrivă! Ele rămân vii în conștiința neamului, atât prin dimensiune, cât și prin consecințe. Gheorghe Șincai a apărut pe scena istoriei într-un moment crucial pentru destinul românilor, dovedindu-se un spirit deschis înnoirilor într-o Europă a epocii luminilor, o conștiință lucidă, vizionară. Doctor în filosofie și teologie, slujind cu credință neamului său, Gheorghe Șincai a cercetat cu pasiune și neostoire istoria românilor, aducând documente pentru a demonstra un adevăr, care să certifice științific identitatea noastră – originea română și latinitatea limbii române.

Hronica românilor și a mai multor neamuri se constituie într-o operă de pionierat, prima istorie a românilor, realizată cu rigoare și spirit analitic, într-o cuprindere de la anul 86 până la 1739. „*Hronica lui Șincai* – spunea Mihail Kogălniceanu în *Dacia literară* – este un lucru atât de prețios, încât cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare, se află adunate și nu stau la îndoială de a zice că, până *Hronica* aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie.”

Putem spune acum că românii au istorie datorită lui Gheorghe Șincai, care a netezit drumul istoricilor care i-au urmat demersul, pe de o parte, dar a și întărit convingerile naționale ale celor care i-au îmbrățișat ideile.

Gheorghe Șincai a fost, de altfel, el însuși făuritor de istorie, într-un orizont de acțiune de mare extindere și diversitate. Ca ilustru reprezentant al Școlii Ardelene, el a militat pentru drepturile și libertățile românilor din Transilvania în circumstanțe cel mai adesea ostile, punând interesele neamului său mai presus de orice, cu generozitate și spirit de sacrificiu.

Cele trei sute de școli românești înființate prin inițiativa și eforturile sale în Transilvania, în calitate de director al învățământului primar unit din această provincie, susținute, și editarea de manuale și cărți de popularizare a științei, de pregătire a dascălilor, au dus nu doar la luminarea neamului, ci și la „*creșterea limbei românești*”, cum ar spune cronicarul. În același sens se înscriu și

cercetările sale, legate de istoria limbii, dar și acțiunile conjugate cu ale altor cărturari, de înlocuire a alfabetului chirilic cu cel latin.

Personalitatea lui Gheorghe Șincai a fost una exemplară pentru contemporanii săi, dincolo de orice „incidente” biografice. După 250 de ani de la nașterea sa, Gheorghe Șincai rămâne contemporanul nostru, iar contribuția lui la devenirea noastră, ca neam, trece examenele oricât de exigente ale cercetătorului.

Marcarea unui sfert de mileniu de la nașterea lui, este un fericit prilej de a repune în circulație decupajele dintr-o operă substanțială, care mai poate oferi încă niște surprize dincolo de ceea ce au analizat cercetătorii reputați, de la Serafim Duicu la Mircea Tomuș, de la Ion Lungu la Dumitru Micu.

Gheorghe Șincai – context istoric și operă de luminare

EMIL VASILESCU

Redactor-șef, revista „Biblioteca”

Pierdută pe undeva prin hățișul dezinteresului mass-media, dominată tot mai insistent de mijloacele audio-vizualului, insensibilă la adevăratele valori culturale românești, împlinirea a 250 de ani de la nașterea marelui cărturar transilvan Gheorghe Șincai s-a transformat, prin forța contextului, într-o sărbătoare județeană. Este adevărat, o sărbătoare onorată de prezența a numeroși oameni de cultură din întreaga țară, a oficialităților mureșene și a numeroși oameni simpli din zona în care s-a născut și a crescut cărturarul. Manifestările omagiale au culminat cu ***Simpozionul Național Gheorghe Șincai - sub semnul istoriei*** și a prilejuit urcarea la tribună a numeroși specialiști în istorie și istorie culturală. Rândurile noastre târzii, care nu au putut fi pregătite pentru momentul aniversar, apar ca un pios omagiu și ca o încercare de a revedea, din perspectivă națională, aspecte ale operei unui mare întemeietor de spirit românesc.

La 250 de ani de la nașterea sa avem perspectiva suficientă pentru a așeza cercetarea într-un context istoric relevant. Două ni se par a fi elementele ce se impun de la sine: Șincai aparține unui mare curent european, Iluminismul și, deopotrivă, național: Școala Ardeleană. Iluminismul, ca stare spirituală, a pătruns prin intermediul culturii germane în Transilvania, mai înainte de a se răspândi prin filieră franceză și în celelalte țări românești. Climatul european a făcut ca iluminismul să apară și să se afirme mai întâi peste munți. Intrarea românilor transilvani sub stăpânire austriacă a favorizat acest proces și i-a impus forme specifice. La origine francez, iluminismul capătă prin mijlocire germană trăsături aparte. Imperiul autocrat habsburgic, dar și celelalte părți ale Germaniei fărâmițate nu au putut ocoli marile procese de dezvoltare a burgheziei, culminând cu Revoluția Franceză, dar au încercat să-i croiască altă haină și să-l curețe de elementele lui radicale, egalitariste sau naționale. De aceea, iluminismul transilvan va fi unul național, dar de obediență feudală, propășirea nației fiind pusă pe seama reformelor „*cu voie de la împărăție*.” În acest sens vom observa că schimbările pozitive erau așteptate de la Viena și nu

de la mișcarea lui Horea, care a zdrucinat imperiul la 1784. Ce a urmat după aceasta, lunga serie de Memorandumuri ale românilor transilvăneni a fost dovada lipsei de implicare fermă în rezolvarea problemei românești în Transilvania. Abia prin Avram Iancu, în revoluția de la 1848-1849, s-a primit răspunsul necesar. Deși învinsă, tentativa românească a revoluționarilor a pus în termeni reali modalitățile rezolvării problemei transilvane.

Să revenim încă o dată asupra demersului pașnic al cărturarilor transilvăneni pentru a observa că mișcarea lor a fost una eminamente culturală, de propășire prin învățatură. De altfel, întreaga acțiune a primit o conotație pe măsură: Școala Ardeleană. Avem de-a face în principal cu o acțiune pedagogică realizată de câțiva aleși asupra românilor transilvăneni. Această dimensiune i-a fost impusă încă de la naștere, impregnată fiind de demersurile religioase și educative. O revenire asupra originilor acestei mișcări ne poate edifica pe deplin.

Expansiunea Imperiului Habsburgic spre Răsărit a fost însoțită de o puternică ofensivă a catolicismului ca religie de stat. Ea s-a combinat cu Antireforma declașată după schisma protestantă, dar și una antiortodoxă, mai veche, de la 1054, după Marea Schismă. Cum orice înaintare a Imperiului spre Răsărit după lungul șir de victorii militare de după Asediul Vienei (1683), presupunea acapararea de populații ortodoxe dominate de turci, s-a încercat trecerea lor la catolicism. În Croația s-a reușit, dar mai departe lucrurile au mers foarte greu. S-a recurs atunci la o cale de mijloc: crearea unei a treia biserici, greco-catolice, unite, între ortodocși și catolici. O singură modificare a devenit majoră: capul bisericii unite este Papa de la Roma, ceea ce însemna aproape totul. Procesul uniunist s-a dezvoltat pe măsură ce regimentele chesaro-crăiești înaintau pe pământ ortodox. Începutul se face în 1611 cu eparhia de Marca, urmată de eparhia Muncaciului și Maramureșului (1646), prima entitate ortodoxă românească ce cunoaște acest proces, apoi la Sirmium - Hopova (1688), Oradea (1690), ambele ca o consecință a înfrângerii turcilor, și ultima, Alba Iulia (1698), care, după opinii favorabile, a încununat toate acțiunile unioniste din Imperiul Austriac.

Trecerea unei părți a românilor ortodocși la uniți, departe de a fi numeric atât de importantă, a deschis poarta unor oportunități. Cea mai semnificativă ține de facilitarea procesului de învățământ în limba maternă, adică în română. Și vom vedea că aici s-au obținut unele rezultate, cele 300 de școli înființate numai sub supravegherea lui Gheorghe Șincai fiind pline de promisiuni. Aceste școli aveau nevoie de manuale românești, de aici și reluarea tipăririi acestora cu grafie latină. O serie de tineri merituoși au fost trimiși la studii înalte la Viena și Roma pentru a fi folosiți în administrația civilă sau în ierarhiile bisericești. Cei mai importanți corifei ai Școlii Ardelene au fost oameni ai bisericii unite și au lucrat pentru aceasta. E bine să reamintim

limpede acest lucru, după ce o jumătate de secol istoriografia totalitară românească a ocolit cu grijă aspectul. Acești cărturari au fost întâi de toate preoți sau călugări, s-au aflat în slujba bisericii, și-au creat operele dintr-o vizibilă perspectivă religioasă. Șincai, ca și Samuil Micu, a fost slujitor al bisericii multă vreme. După școala primară făcută la Săbed, a fost trimis la o școală confesională unitariană, și la Târgu Mureș, într-un gimnaziu reformat maghiar. Apoi la Blaj, călugăr fiind, predă retorica și poetica, într-un seminar românesc. La Roma face studii superioare teologice și filozofice, urmând colegiul catolic „De Propaganda Fide,” dar ocupându-se în special de studiul istoriei românilor, frecventând asiduu biblioteca Vaticanului. Tot aici obține un titlu de doctor în teologie și filozofie la Academia „Sf. Toma.” La Viena urmează studii pedagogice la Școala Normală de la Sf. Ana și dreptul natural, public și eclesiastic la Universitate, apoi la seminarul Sf. Barbara.

Apare limpede că Gheorghe Șincai, ca și Samuil Micu sau Petru Maior, a fost pregătit să devină un înalt slujitor al bisericii unite și un funcționar de stat fidel stăpânirii. Până la un punct biografia lui se conformează acestei destinații: profesor la Seminarul din Blaj, director al școlilor greco-catolice din Transilvania. Nu peste mult timp, călugărul-cărturar „defectează” și părăsește viața monahală. De acum întreaga sa viață se schimbă, apar dificultățile materiale. Mai mult, foștii mentori îi devin inamici, și aici nu este vorba numai de episcopul Ion Bob, ci de întregul sistem ecleziast unit, ridicat împotriva lui. Este destituit din funcție și întemnițat aproape doi ani la Aiud. După eliberare, continuă să fie persecutat de autorități, care aproape îl obligă la un exil intern, mai întâi la Oradea, apoi la Sinea, în Slovacia, unde devine preceptor în familia contelui Wass de Ţaga.

O viață plină de privațiuni îl mișcă între locurile natale, Oradea sau Buda - unde spera să găsească înțelegere - și Sinea - corector la tipografia regească din Buda, apoi, după moartea lui Samuil Micu, care era revizor, ocupă acest post în care nu este definitivat.

Pregătit în școlile catolice, a avut acces la o cultură superioară celei orientale, unde de regulă erau școliți cărturarii români. Marele său talent a avut unde să se îmbogățească din cărțile bibliotecilor. Numai că din aceste școli Șincai nu a ieșit mai convins să urmeze cale duhovnicească, dimpotrivă, s-a îndepărtat de aceasta, fără să devină ateu, și s-a îndreptat cu hotărâre către slujirea poporului său. Gheorghe Șincai este un eșec al sistemului care l-a pregătit și un mare câștig pentru spiritualitatea națională a românilor.

Contextul cultural românesc se regăsește în ansamblul Școlii Ardelene ca o dimensiune corectivă aparte. De prea multe ori cercetarea istoriografică insistă pe abordarea separată a celor trei provincii românești și subapreciază unitatea de spirit subiancentă a românilor. La începutul secolului al XVIII-lea

în peisajul cultural românesc se produce un transfer de intensitate în repartiția valorilor. Secolul fanariot din Moldova și Țara Românească a creat numeroase obstacole spiritualității românești, fără a o putea dezintegra. Limba greacă devine limbă de cultură și învățământ, încetinind evoluția firească a culturii în limba română. Procesul cunoaște altă intensitate în Transilvania, datorită efectelor iluministe amintite și intensificării luptei de emancipare națională. Aici, națiunea română se simțea amenințată chiar în ființa ei, prin nerecunoaștere ca națiune componentă după acel sălbatic „Unio Trium Nationum” de după răscoala de la Bobâlna (1437). Dacă în provinciile de sub suzeranitate otomană cădeau capete, inclusiv de domnitori (Costantin Brâncoveanu, Grigore Alexandru Ghica), în Transilvania erau în pericol întregul popor român, istoria și limba lui, dreptul la viață liberă alături de frații lui.

Școala Ardeleană și-a asumat această uriașă misiune de salvagardare a poporului român pe cale pașnică, prin acțiuni de durată de luminare și prezervare a ființei naționale. Cărturarii Școlii Ardelene au fost mai întâi istorici și filologi ai românilor, abia după aceea duhovnici ai bisericii unite. Pe tărâmul istoriei și al limbii s-a dus bătălia națională în Transilvania. Pe turci nu i-a interesat că ne tragem de la Râm și că vorbim o limbă neolatină. Nu i-a interesat nici credința ortodoxă, dovadă că nu avem așezăminte de cult musulmane decât în fostele pașalâcuri și raiale. Abia în secolul al XIX-lea un alt năvălitor venit de la Răsărit începe să încropească o nouă istorie care încearcă să separe pe români de moldoveni, politică încă în vigoare dincolo de Prut.

Ce ne spune lucrarea lui Gheorghe Șincai la aproape două secole după ce a fost încheiată? Șincai a fost înainte de orice, o mare conștiință românească. Efortul său principal s-a îndreptat spre cunoașterea istoriei și a limbii românilor. ***Hronica Românilor și a mai multor neamuri*** este un monument de informație documentară, care îmbogățește izvoarele prin aducerea la lumina zilei a numeroase documente ferite cu grijă de ochii lumii în arhivele Vaticanului, ale Vienei sau Budei. Totuși, influența sa asupra constituirii corpus-ului istoriografic românesc este mult diminuată din simplul motiv că a apărut mult prea târziu, după moartea autorului, în 1853, la Iași. Așa s-a întâmplat și cu ***Țiganiada*** lui Ioan Budai Deleanu, apărută postum, după ce literatura română experimentase epopeea. Istoriografia românească avea deja ***Magazin istoric pentru Dacia***, un corpus al cronicilor muntene și moldovene, sinteze datorate lui Kogălniceanu și Bălcescu. Șincai le îmbogățește cu ***Hronicul...*** său și, mai ales, cu spiritul activ pe care își întemeiază misia istoricului. Nu degeaba cenzura habsburgică nota pe manuscrisul ***Hronicului***: „opera este bună de pus pe foc, iar autorul merită să fie spânzurat.” Sentimente

care au însoțit politica autorităților atât cât au stăpânit în Transilvania, cu atât mai sever după instaurarea dualismului austro-ungar.

Opera filologică, mai puțin impunătoare, a fost mai eficientă prin exercitarea sa directă asupra formării limbii literare române. *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780), Viena, împreună cu Samuil Micu, dar ediția a 2-a din 1805 tipărită la Buda este semnată doar de Șincai, este prima gramatică românească cu puternice reverberații în dezvoltarea și normarea limbii române. Unele inconsecvențe, dar și unele excese târzii au dus la dezvoltarea curentului latinist de care nu-i putem face responsabili pe coriferii Școlii Ardelene. Ei au deschis calea gramaticilor lui Enăchiță Văcărescu, Radu Tempea și, mult mai târziu, celei a lui Heliade Rădulescu. În același sens, al cultivării limbii române, se înscriu și manualele pentru școlile românești: *A.B.C. sau Alphavit pentru folosul și procopseala școalelor celor normalicești a neamului român*, *Prima principia latinae gramatice ad usum scholarum vlachico-nationalium*, *Catehismul cel Mare*, sau *Îndreptar către Aritmetică*, lucrări care, alături de funcția lor de îndrumător al școlilor românești unite, au fost de mare folos dezvoltării învățământului românesc.

Opera lui de luminare a tins dincolo de spațiul școlii pentru a se adresa românilor de toate vârstele și de toate ocupațiile. Povățuire către economia de câmp, o carte de agricultură, *Istoria naturii sau a firii și Vocabulariu ce se ține de istoria naturii* ambele rămase în manuscris, ca și *Învățare firească spre surparea superstiției norodului*, adaptare după lucrarea lui H. Helmut, *Volks Naturlehre*, rămân mărturii ale atașamentului cărturarului față de problemele oamenilor simpli.

Om al cunoașterii ample, Gheorghe Șincai a năzuit spre împlinire totală. Muza sa poetică i-a inspirat o elegie latină, pe care G. Călinescu în a sa *Istorie...* nu uită să o transcrie:

„Timp de cinci ani petrecut-am la Roma și-n vremea aceea
Vrednic de laur fiind, mi s-au dat cele două diplome
Roma în studiu mi-a fost de-ajutor, și-i aduc mulțumire,
Căci bibliotecile ei mi-au fost totdeauna deschise.”

Cărturarul transilvan a fost un împătimit de cuvântul românesc la care a trudit să-l facă mai bogat și mai viu. Nu-i vom căuta împlinirile în poezie, dar spiritul său enciclopedic a defrișat atâtea câmpuri noi care-i priveau pe români.

Spiritul lui Șincai

LAZĂR LĂDARIU

Redactor-șef, „Cuvântul Liber”

„Musa întâi în Săbed m-a nutrit în studii; pe urmă / Locul părinților mei mi-a fost scump, totdeauna, Samșudul, / După aceea, doi ani m-a hrănit Oșorheiul, de unde / Drumul spre Cluj l-am luat...”. Am ales, pentru început, câteva versuri din *Elegia* a 3-a, de Gheorghe Șincai, tradusă de Teodor Naum.

❖ Șincai – cel născut la Râciu, în inima Câmpiei Transilvaniei.

❖ Șincai – școlit la Târgu-Mureș, la Colegiul Reformat, apoi la Colegiul Iezuit din Cluj, cel neîntrecut în școala de gramatică și în clasa de poetică, apoi elev eminent la Gimnaziul Piaristilor din Bistrița.

❖ Șincai – cel din școlile Blajului, ca profesor, trimis, împreună cu Petru Maior și Ioachim Pop, la Colegiul de Propaganda Fide din Roma.

❖ Șincai – cel care adună acolo, din biblioteci, într-o fericită întoarcere la izvoare, mărturiile istorice ale originii românilor, trudă încununată de cele 27 de tomuri de documente culese în Cetatea eternă.

❖ Șincai – cărturarul, istoricul și filologul iluminist.

❖ Șincai – nume legat de o vastă mișcare culturală denumită Școala Ardeleană.

❖ Șincai – eroul unor episoade dramatice ale luptei de redeșteptare națională a românilor din Transilvania.

❖ Șincai – mare conștiință socială activă a vremii, cel cu viața atât de agitată, dedicată sacrificiului și credinței.

❖ Șincai – doctor a două facultăți (filozofie și teologie), îndreptându-se spre Viena.

❖ Șincai – cel întors la Blaj, unde încep neînțelegerile adunate în cortegiul de suferințe și de umilințe, culminând cu părăsirea hainei monahale, din cauza ironiei lui necruțătoare care stârnește ura dușmanilor lui de moarte.

❖ Șincai – cel asupra căruia se abat furtunile necruțătoare.

❖ Șincai – cel care, după o legendă, încins cu sabie, amenința: „*Ori pier eu, ori piere episcopul!*”

❖ Șincai – „iacobinul” – arestat și dus la închisoarea Aiudului, ca răufăcător.

❖ Șincai – cel care, prin procese, dorea să-și facă dreptate.

- ❖ Șincai – cel cu orgoliul rănit, cu demnitatea și cu mândria ofensate.
- ❖ Șincai – cel care exclama: „...*declar solemn că voi triumfa înaintea zeilor pământești.*”
- ❖ Șincai – cărturarul care cerea: „*Deșteaptă-te, drept aceea, o iubit neamul meu, și ai minte!*”
- ❖ Șincai – director al școlilor românești din Transilvania, care a deschis peste 300 de școli, acele renumite „*ferestre ale darurilor*”.
- ❖ Șincai – deținutul și pârâțul, „*necugetând la legile severe care s-au alcătuit împotriva tulburătorilor liniștii obștești și a nobilei patrii la timpul lumii lui Horea și la răscoala românească năprasnică și la zarva sângeroasă*”.
- ❖ Șincai – cel acuzat de „tulburarea binelui și a liniștii obștești”, când, la Blaj, ar fi clamat: „*Eu sunt autorul răscoalei și capul conjurațiilor*”.
- ❖ Șincai – cel care cerea eliberarea sa, pe chezășie, „*întrucât – spunea – sunt nobil*” cu „*drepturi și moșteniri și azi pe pământul Făgărașilor*”. Acolo, localitatea Șinca este un semn și un reper al rădăcinilor neamului lui.
- ❖ Șincai – cel căruia „pârâșul” Gyjító, îi cerea condamnarea cu pierderea capului și a bunurilor”.
- ❖ Șincai – pe care drumurile vieții l-au purtat pe la Țaga, Oradea și Buda.
- ❖ Șincai – care termina ***Hronica românilor și a mai multor neamuri*** alcătuită vreme de 34 de ani, cronică ce întâmpină refuzul tiparului, declanșând alt episod al hărțuielilor cu autoritățile.
- ❖ Șincai – o viață zbuciumată, plină de suferințe, până la sfârșitul nebulos și la dispariția lui în tăcere...
- ❖ Șincai – obosit, răpus de neînțelegerile celor din jur, prăbușit sub greutatea nedreptăților, purtând în desagă, o viață, ***Cronica neamului.***
- ❖ Șincai – pribeagul și martirul unui neam, stins pe pământ străin.
- ❖ Șincai – cel fără de mormânt (se bănuiește că-și duce somnul de veci undeva, într-o localitate din Slovacia).

Am creionat portretul intelectual și uman al lui Gheorghe Șincai – sub imperativul și genericul titlu *Spiritul lui Șincai*, într-o superbă zi de 1 Decembrie, în Șamșudul de odinioară al ilustrului cărturar.

SECOLUL XVIII. SECOL AL LUMINILOR

Contribuția Școlii Ardelene la dezvoltarea limbii române literare

Prof. drd. FLORICA-ELISABETA NUȚIU

Biblioteca Centrală a Universității de Medicină și Farmacie,
Târgu-Mureș

Elogiind activitatea învățaților Școlii Ardelene, Lucian Blaga observa că aceștia se simțeau „*chemați să împlinească năvalnic ceea ce istoria neglijase vreme de o mie de ani. Ei aveau conștiința că pun pârgă ca să înalțe la nivelul de lumină al secolului un masiv de munți cufundat în tenebre. O lume întreagă a spiritului trebuia clădită la repezeală, ca să răscumpere istoria pierdută.*”¹

Dăruindu-se luptei pentru emanciparea națională a poporului român din Transilvania, învățații transilvăneni din această epocă și-au căutat armele în vastul domeniu, prea puțin explorat până atunci, al istoriei limbii și poporului român. De aceea, aproape întreaga lor activitate are ca obiect fundamental demonstrarea originii latine a limbii române, precum și argumentarea continuității noastre în Dacia. În aceste condiții, era firesc ca și efortul depus de ei pentru cultivarea limbii române literare să poarte aceeași marcă.

Între cei dintâi și totodată cei mai de seamă reprezentanți ai acestui curent, care a introdus spiritul modern în știința și cultura noastră, se numără, fără îndoială, toți acei cărturari români din Transilvania care, la sfârșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui de al XIX-lea, s-au străduit, în pofida unor imense greutăți, să asigure emanciparea culturală și socială a românilor transilvăneni. Alături de numele bine cunoscute ale corifeilor Școlii Ardelene: S. Micu, Gh. Șincai, P. Maior și I. Budai-Deleanu, se cuvine să amintim aici și câteva nume mai puțin ilustre, dar foarte importante pentru istoria culturii și mai ales a filologiei românești, cum sunt: I. Molnar-Piuariu, Paul Iorgovici, Radu Tempea, V. Coloși, Al. Teodori, I. Teodorovici, I. Corneli ș.a.

Fiind posesorii unor temeinice cunoștințe filologice, reprezentanții Școlii Ardelene și-au pus, pentru prima dată în mod deliberat, problema creării limbii

¹ L. Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*. Ediție îngrijită de George Ivașcu, București, Ed. Științifică, 1966, p. 129.

literare. Ei și-au dat seama de faptul că modernizarea limbii române literare nu se poate face în afara contactului cu limba latină și cu limbile romanice „surori.”²

Astfel, reprezentanții Școlii Ardelene și-au propus să elaboreze un sistem ortografic românesc, bazat pe principiul etimologic. În felul acesta, ei sperau să apropie, până la identificare, limba română scrisă de cea latină.

Prima încercare de a pune în practică acest punct de vedere o găsim în *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*, tipărită cu alfabet latin de Samuil Micu, la Viena, în 1779. La sfârșitul acestei cărți, Samuil Micu indică alfabetul utilizat (identic cu cel latin) și dă unele explicații ortografice.³

Un sistem ortografic cu litere latine bazat tot pe criteriul etimologic, dar pe larg explicat și argumentat, găsim în prima gramatică tipărită a limbii române: *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, Viena 1780. Ortografia propusă de S. Micu și Gh. Șincai în această gramatică era menită să asigure o haină cât mai „latinească” limbii române și cerea din partea celor care s-ar fi încumetat s-o utilizeze serioase cunoștințe de fonetică istorică.

De caracterul exagerat al acestei scrieri etimologice și-a dat seama, în oarecare măsură, chiar Șincai, care în ediția a doua, din 1805, apărută la Buda, sub titlul *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae, emendata, facilitata et in meliorem ordinem redacta per Georgium Sinkay*, face concesii ortografiei fonetice: sunetul **î** este notat prin **â**, **e**, **î** (**mâna**, **âsezemânt**, **rîu**); diftongul **oa** se scrie ca în ortografia actuală (**foarfeci**); tot așa și diftongul **ia** (**îapa**, **iârba**); pe **i** semivocalic îl găsim în forma scrisă astăzi (**muiere**, **teiu**, **iei**, **fii**); în unele cazuri **i** și **u** în poziție nazală se scriu după cum se pronunță (**cuvinte**, **mine**, **sine**, **fiind**, **bun**); la fel, sunt notate sunetele **pt**, **mn**, **z** (**pumn**, **lapte**, **orz**); se simplifică, la unele cuvinte, vocalele duble (**cáál**) etc.

De asemenea, grupurile de sunete **che**, **chi**, **ghe**, **ghi** sunt notate ca în ortografia de astăzi (**ochiu**, **potârniche**, **unghie**); apoi se suprimă **h** inițial etimologizant (**oameni**, în loc de **homeni**) și **u** intervocalic (**laudáám**, în loc de **laudauam**; **laudái**, pentru **laudáu**; **dormieám**, pentru **dormieuam**). În general, ortografia din ediția a doua a gramaticii e mai apropiată de ortografia actuală.

Anumite concesii a făcut Samuil Micu și în prefața *Acatistului* de la Sibiu, din 1801, în care, el propune un sistem ortografic întemeiat pe alfabet latin. Regulile la care se oprește de data aceasta sunt mult mai simple; unele dintre acestea (**c**, **g** urmate de vocalele palatale) ne duc către ortografia italiană, iar altele, cum este introducerea accentului circumflex pentru redarea sunetului **â**, aveau să se impună, cu unele modificări ușoare, diferitelor sisteme ortografice ulterioare.

² Vezi Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, Ed. Academiei, 1956, p. 15.

³ Vezi E. Vârtosu, *Paleografia româno-chirilică*, București, 1968, p. 205.

De asemenea, P. Maior a fost unul dintre învățații transilvăneni, care s-a ocupat în mod special de ortografie și a tipărit chiar o lucrare în acest sens: *Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi*, apărută la Buda, în 1819 (reprodusă apoi și în *Lexiconul de la Buda*, 1825). Aici, cu toate că propune o ortografie etimologică, P. Maior admite și alte grafii, adoptând sistemul italian de scriere a consoanelor africcate: **ci** (**ce**), **gi** (**ge**) și utilizând, pentru prima dată, semnele **ș**, **ț**, păstrate și în ortografia actuală.

Părăsirea conștientă a principiului etimologic și înlocuirea lui, în mare măsură, cu cel realist, fonetic, sunt o dovadă elocventă că acești cărturari ardeleni au urmărit prin activitatea lor să înlesnească cât mai mult poporului însușirea elementelor de cultură.

Filologii transilvăneni ne-au lăsat și câteva gramatici, dintre care unele au văzut lumina tiparului în vremea când au fost scrise. Între acestea, locul cel mai de seamă, din punct de vedere cronologic, îl ocupă aceeași *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*. Deși e scrisă în limba latină, doar exemplele sunt românești, lucrarea este deosebit de importantă, pentru că e cea dintâi gramatică românească tipărită. (Cele două scrieri similare datorate lui D. Eustatievici Brașoveanul și călugărului Macarie, alcătuite pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, au rămas în manuscris).⁴

Prin lucrarea *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* se urmărea un dublu scop: dovedirea originii latine a limbii române și, deci, vechimea poporului român pe aceste locuri și folosirea ei în opera de culturalizare a unui număr cât mai mare de români.

Atât ediția I, din 1780, cât și a II-a, din 1805, conțin câte o prefață, ambele scrise de Șincal;⁵ urmează apoi gramatica propriu-zisă, cu următoarele părți: *Despre ortografie*, *Despre etimologie* (morfologie), *Despre sintaxă*. La acestea se adaugă un *Appendix*, care cuprinde capitolul: *Despre formarea cuvintelor daco-române din cele latinești* (în ediția a II-a, acest capitol este încadrat în prima parte a lucrării, *Despre ortografie*, iar ca anexă - *Despre prozodie*), urmat de un *Vocabulariu românesc și latinesc* și de *Forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvântare*.

⁴ *Gramatica românească* (1757) a lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul a fost tipărită pentru prima dată abia în anul 1969, de către N. A. Ursu.

⁵ O prezentare amănunțită a conținutului celor două prefețe, precum și a lucrării, în general, se găsește la Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticii limbei române de la 1757 până astăzi*, Iași, 1914, p. 16-25; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 749-751; D. Macrea, *Lingviști și filologi români*, București, 1959 p. 14-45.

Dintre cele două prefete, mai importantă este cea din prima ediție (1780), deoarece în ea este exprimat crezul Școlii Ardelene cu privire la originea limbii și a poporului român. *„Sunt șaptesprezece secole de când Traian, învingându-l pe Decebal, a colonizat Dacia pustie de locuitori. Urmașii coloniștilor au fost subjugăți de diferite popoare migratoare. În aceste condiții, limba coloniștilor a suferit transformări mai ales sub influența limbii slave, ajunsă la dorința mitropolitului din Ohrida, limbă de cult și pentru români, care au împrumutat și alfabetul chirilic. Se constată, cu bucurie, că, începând cu secolul al XVII-lea, românii au renunțat la folosirea limbii slave în biserică și își exprimă speranța că, după ce se vor înființa școli românești, se va renunța și la alfabetul chirilic.”*

Din cele spuse, reiese că Șincai considera limba română de origine latină, dar că recunoștea (cu părere de rău) că limba română a fost influențată de alte limbi, mai ales de limba slavă și că a ajuns să fie scrisă cu chirilice. Dorința lui Gheorghe Șincai a fost ca în scris să se folosească din nou alfabetul latin, fără a cere eliminarea din limbă a elementelor străine și înlocuirea lor cu elemente latinești. Dealtfel, în continuare, se precizează că ei, autorii, nu au avut de gând să îndrepte limba: *„De aceea am socotit că trebuie să amintesc aici aceasta, ca nu cumva să creadă cineva că noi în întreagă această lucrare nu am avut altceva înaintea ochilor decât să perfecționăm limba noastră. Căci nu ne-am trudit să o perfecționăm, ci numai să arătăm că nu avem alt scop decât să dovedim râvna și iubirea noastră spre folosul obștesc ...”*

Șincai își exprimă convingerea că lucrarea lor va fi folositoare pentru oameni *„de diferite stări și condiții”*⁶, căci îi va ajuta să-și însușească limba română, limba cea mai folosită din Ungaria până în Cuțo-Vlahia, Moldova și Crimeea. Termină prin a cere cititorului să nu uite că această lucrare este întâia gramatică tipărită a limbii române, din care cauză unele lucruri sunt – poate – omise sau greșite, și-și exprimă dorința ca lucrarea să fie îmbunătățită și să apară într-o nouă ediție, împreună cu un dicționar.

În **Prefața** la ediția din 1805 se arată sub ce nume au fost și sunt cunoscuți românii și teritoriul întins în care locuiesc. De asemenea, se subliniază importanța studierii și cunoașterii limbii române, mai ales de către cei ce călătoresc în părțile răsăritene ale Europei, precum și de către aceia care au relații comerciale cu locuitorii din aceste părți. Referindu-se la regulile de scriere folosite în ediția din 1780, Șincai spune că, dacă ar fi continuat să le folosească, ar fi ajuns la un sistem ortografic greoi, ca al limbii franceze. Aceasta l-a determinat să simplifice sistemul de scriere, orientându-l spre fonetism. Regulile simplificate au fost expuse mai întâi în *Epistola către Ioan de Lipszky*, Buda, 1804, unde se vorbea despre

⁶ Se gândește la oamenii de alte naționalități decât română.

scrierea limbii române atât cu caractere chirilice, cât și latine. De aceea, în gramatica pe care o prefațează se va mărgini numai la scrierea cu litere latine.

Pentru ca latinitatea limbii române să poată fi mai ușor recunoscută, autorii au folosit și în scrierea cuvintelor românești alfabetul latin. Dar limba română are foneme inexistente în limba latină, pentru care, în mod firesc, nu existau litere în alfabetul latin. În această situație, sau se creau semne noi pentru aceste foneme, sau cuvintele românești erau scrise într-o formă cât mai apropiată de prototipurile lor latinești, potrivit sistemului etimologic elaborat de Samuil Micu în *Carte de rogacioni* ... din 1779. Acceptând ortografia etimologică, era însă nevoie de reguli de scriere și de citire. Ele au fost fixate, în ambele ediții, în prima parte a lucrării, *Despre ortografie*. Aceste reguli reprezintă, de fapt, principalele legi de evoluție a sunetelor din limba latină în limba română.

În partea a II-a, *Despre etimologie*, (adică despre morfologie), sunt tratate cele zece clase de cuvinte ale limbii române, fără a fi definite și fără a se arăta funcția sintactică a formelor flexionare. Din felul cum este prezentată morfologia, se vede că autorii au avut ca model gramatica limbii latine și că s-au străduit să găsească în limba română forme corespunzătoare fiecărei categorii latinești. Astfel, între cazurile românești este trecut și ablativul (de ex.: **de la vecinul**), iar la verbe, condiționalul este încadrat la conjunctiv (ca în gramaticile limbii latine), sau sunt create forme inexistente în limba română pentru modurile nepersonale (de ex.: **fiitor** – **care va fi** – participiu viitor).

Partea a III-a cuprinde sintaxa. Ca și în gramaticile limbii latine, este tratată sintaxa părților de vorbire. Sintaxei verbelor i se consacră spațiul cel mai întins din această parte și ni se spune că sintaxa verbelor românești „*aproape coincide cu sintaxa verbelor latinești*.” De aceea, se ocupă de verbele care cer acuzativ, dativ, genitiv, ablativ sau de cele care cer un infinitiv și se indică prepozițiile cu care se construiesc cazurile, precum și întrebările la care răspund.

În ediția din 1780, sintaxa este urmată de un *Apendice* (Adaos) intitulat *Despre formarea cuvintelor daco-romane din cele latinești*. Capitolul acesta este o încercare de morfologie istorică, cu indicații interesante și bine formulate uneori, greșit, alteori, bazate întotdeauna pe transformări de ordin fonetic.

În ediția din 1805, acest capitol a fost contopit, în întregime, în capitolul despre ortografie. În locul lui apare un capitol despre prozodie. Șincai spune că a introdus acest capitol „*nu ca să vă învăț poezie românească, căci pentru învățarea ei ar fi nevoie de o carte întreagă, ci ca să fixez câteva reguli despre cantitatea silabelor*” (p. 85). De fapt, este vorba despre accentuarea silabelor. Pentru aceasta, se dau câteva reguli, destul de bine formulate, cu privire la locul accentului în cuvânt.

Lucrarea se termină, în ambele ediții, cu un vocabular românesc și latinesc și cu cinci forme de vorbit despre lucrurile cele ce mai adeseori vin în cuvântare.

În vocabular, cuvintele nu sunt date în ordine alfabetică, ci sunt grupate pe categorii semantice: despre cele spirituale, despre lume și elementele ei, despre pământ, timp etc.

Formele de vorbit cuprind dialoguri despre sănătate, despre oaspeți, despre timp etc.

Ambele capitole au un pronunțat caracter practic, de a oferi celor ce ar fi dorit să învețe limba română, cuvintele cele mai uzuale, precum și cele mai obișnuite modele de propoziții folosite în vorbirea curentă. În felul acesta, lucrarea devine și un prim manual pentru învățarea limbii române de către străini.

Elementa linguae daco-romanae este lucrarea care cuprinde crezul Școlii Ardelene: latinitatea limbii române, romanitatea poporului nostru și continuitatea românilor în Dacia, vizându-se prin aceasta un scop mai îndepărtat, „Unirea” într-un stat național. Lăsând la o parte greșelile, inerente pentru vremea în care a fost elaborată, această lucrare a avut o contribuție reală la fixarea celor dintâi norme ale limbii române literare moderne.

Alt corifeu al Școlii Ardelene, Petru Maior, ne-a lăsat, în manuscris, câteva fragmente dintr-o gramatică (*Dissertație despre articlii limbii românești; Fragmente sintactice*) care au fost publicate mai târziu de Cipariu în *Archivul* său.

Doctorul Ioan Molnar Piuariu ne-a lăsat o lucrare în care popularizează ideile lui Micu și Șincai în ceea ce privește limba română. E vorba de o gramatică germană pentru studiul limbii române: *Deutsch-walachische Sprachlehre*, tipărită la Viena, după opt ani de la publicarea primei ediții a cărții lui Micu-Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*.

Radu Tempea publică la Sibiu, în 1797, o *Gramatică românească*, în care sesizăm influența cărții lui Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulilor gramaticii rumânești* (apărută la Râmnic, cu zece ani mai înainte). Lucrarea nu are o valoare științifică deosebită, însă autorul ei se dovedește a fi unul dintre cei dintâi filologi români care au încercat să creeze o terminologie gramaticală românească, pornind mai ales de la cea latină.

O valoroasă gramatică românească a elaborat și I. Budai-Deleanu, în jurul anului 1812, sub titlul *Temeiurile gramaticii românești*. În 1812, autorul terminase și versiunea latinească a acestei scrieri: *Fundamenta grammatices romaenicae seu ita dictae valachicae*. Gramatica lui I. Budai-Deleanu cuprinde următoarele capitole: fonetica, morfologia, sintaxa. Terminologia gramaticală folosită de el este surprinzător de actuală: numele, pronumele, verbul, partițipia, adverbia, prepoziția, conjuncția și interjecția; graduri de comparație: pozitiv, comparativ și superlativ etc.

Prin realizarea celor dintâi gramatici ale limbii române se inițiază rezolvarea unei alte probleme fundamentale pentru evoluția limbii literare, și anume

codificarea ei prin formarea unui sistem de norme gramaticale. Cunoașterea și stăpânirea noțiunilor de gramatică încep să devină condiția esențială a folosirii limbii literare, după cum rezultă și din folosirea termenului „*limbă gramaticească*.”

Eroarea gramaticienilor ardeleni a constat în preluarea globală a normelor gramaticale din limba latină, fără să se țină seama că limba română și-a format norme proprii, ca urmare a evoluției firești a limbii de-a lungul anilor.

Deși au acordat atenție mai ales chestiunilor privitoare la originea latină a limbii române și, în legătură cu aceasta, au preconizat înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin, formulând totodată principiile unei ortografii etimologice, pentru a apropia în acest fel cuvintele limbii române de aspectul latin original, totuși, corifeii Școlii Ardelene au manifestat preocupări și pentru probleme, referitoare la limba literară din epoca lor.

Astfel, Samuil Micu, în prefața la traducerea *Bibliei* (Blaj, 1795) – cea de-a doua traducere integrală a *Sfintei Scripturi* în limba română – discutând limba *Bibliei de la București* (1688), crede că această lucrare din urmă s-a tipărit „... cu foarte întunecată și încurcată așezare și întocmire a graiului românesc, și mult osibit de vorba cea de acum obicinuită și mai ales de graiul și de stilul cel din cărțile bisericești ...” El consideră că „...acea tălmăcire ... mai pre multe locuri neplăcută urechilor auzitorilor iaste și foarte cu anevoie de înțeleș, ba pre alte locuri tocmai fără de înțeleș iaste ...”

Citatul ni-l arată pe Samuil Micu preocupat nu numai de problema clarității exprimării, ci și de aceea a muzicalității limbii, a eufoniei ei. Într-adevăr, Samuil Micu izbuteste să dea o traducere mai reușită decât aceea pe care o realizaseră frații Radu și Șerban Greceanu în 1688. Limba *Bibliei de la Blaj* se detașează, prin viziune asupra viitorului limbii, în mod tranșant, de aceea a tipăriturilor biblice anterioare din cultura noastră.

Gheorghe Șincai are și el preocupări pentru limba literară. În prefața la *Catebismul cel mare* (Blaj, 1783), el mărturisește efortul pe care l-a depus pentru alegerea de termeni adecvați în vederea exprimării unui anumit conținut: „În carea muncă a mea m-am sârguit cât am putut ca de la cuvintele și vorbele cele tocma românești nici cum se nu me abat și depărtez, ci se le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc românește decât pre altele; precum am și făcut, nu pentru altă ceva, fără numai ca prin normă, prin carea după înalta voe a chesaro - crăescului maiestat trăbue se se îndrepte toți oamenii, se se îndrepte și se se sporească și limba noastră, precum și a altor neamuri.”⁷

⁷ Vezi și *BRV*, II, p. 281-282; IV, p. 263. În original, cu caractere chirilice.

Se poate desprinde din acest pasaj, intenția semnificativă de a găsi un principiu de selecționare a termenilor care urmează să intre în limba literară.

Petru Maior și-a exprimat părerile în materie de limbă și de ortografie în mai multe lucrări: *Dissertație pentru începutul linbei românești și Dissertație pentru literatura cea vechie a românilor* (ambele publicate la sfârșitul lucrării *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, ediția a II-a, Buda 1834); apoi: *Orthographia romana sive latino-valachica una cum clavi*, tipărită la Buda, în 1819, și, ulterior, retipărită în *Lexiconul de la Buda*, 1825; *Dialogu pentru începutul linbei română*, care a apărut ca anexă la *Orthographia romana sive latino-valachica* și a fost reprodus, o dată cu aceasta, la începutul *Lexiconului de la Buda*.⁸

În privința latinității limbii române, Maior are o părere deosebită de aceea exprimată de Micu și Șincal, care susțineau că limba română a rezultat din latina clasică. Maior lărgeste concepția asupra originii latine a limbii române și a înrudirii ei cu celelalte limbi romanice. El pornește de la constatarea, relevantă și de gramaticii latini, a deosebirilor dintre latina literară sau clasică și latina populară, numind-o pe cea dintâi „*limba gramaticească*” sau „*învățată*”, iar pe cea de-a doua „*limba de obște a poporului*” sau „*limba poporană*”, din care s-a dezvoltat cea „*învățată*” sau clasică.

Petru Maior a sugerat, de asemenea, ideea, recunoscută astăzi de toți romaniștii, că fondul latin popular s-a păstrat mai fidel în limba română, decât în celelalte limbi romanice, care au fost încontinuu influențate prin biserică, școală și administrație, de latina literară sau clasică, influență care a încetat, în sud-estul Europei foarte devreme, locul latinei, ca limbă scrisă luându-l aici, mai întâi, limba greacă, iar la noi, mai târziu, secole de-a rândul, slavona.⁹

O altă contribuție a lui Petru Maior este explicarea apariției articolului hotărât în limbile romanice și a poziției diferite a acestuia, proclitică în limbile romanice occidentale și enclitică în română. Combătând părerea eruditului italian Lodovico Antonio Muratori că formarea și poziția proclitică a articolului în limbile romanice apusene ar fi o influență germanică, el arată că atât procliza, cât și encliza se pot explica din latina populară, unde erau posibile ambele situații, atât *ille lupu*, cu determinantul antepus, cât și *lupu illu*, cu encliza determinantului.¹⁰

În ce privește împrumuturile de termeni noi pentru exprimarea noțiunilor culturii moderne, Petru Maior considera firească adoptarea lor din latină, dar și

⁸ *Dialogu pentru începutul linbei română* a fost, de asemenea, retipărit în 1834, în cea de a doua ediție a *Istoriei pentru începutul românilor*, odată cu cele două Dissertații amintite mai sus.

⁹ *Ibidem*, p. 68-70.

¹⁰ *Ibidem*, p. 308.

din celelalte limbi romanice. „*Precum grecilor – scrie el – le este slobod, în lipsele sale, a se împrumuta din limba elinească și sârbilor și rușilor din limba slavonească cea din cărți, așa și noi toată cădînța avem de a ne ajuta cu limba latinească cea corectă, ba și cu surorile limbii noastre, cu cea italienească, cu cea franțească și cu cea spaniolească.*”¹¹

Petru Maior manifestă tendințe puriste atunci când afirmă că, s-ar putea proceda la o „epurare” a cuvintelor slave din limba română: „...*cuvintele care sînt de la sloveni vîrâte în linba românească prea lesne se cunosc și ușor ar fi, de s-ar învoi românii spre aceia, a le scoate și a face curată linba românească.*”¹² Când continuatorii curentului latinist (Cipariu, Laurian, Massim) vor încerca să pună în aplicare ideea „purificării” limbii române în sensul arătat de Petru Maior, ei nu vor reuși decât să creeze o limbă artificială, un jargon, care va fi combătut și ridiculizat de scriitorii reprezentativi ai epocii, Negruzzi, Russo, Alecsandri, Odobescu și alții.

Ioan Molnar Piuariu în prefața la *Economia stupilor*, Viena 1785, subliniază dificultățile de care s-a lovit în redactarea lucrării și se plînge de lipsa și „scăderea”, în limba română, a unor termeni necesari pentru a desemna anumite noțiuni: „...*învățătura aceasta nu o am putut scrie în limba noastră cât s-o înțăleagă toți în toate laturile. Că pre unele locuri să usăbește vorba, pentru lipsa și scăderea cuvintelor în limba românească, și mi-am căutat să mă ajutoresc cu cuvinte împrumutate din alte limbi.*”¹³

Pentru a rezolva dificultatea ivită, Ioan Molnar a recurs, așadar, la împrumuturi din alte limbi. Pentru a îmbogăți vocabularul limbii noastre, el împrumută termeni din „*limba latinească*”, dar are grijă să-i gloseze „*cu cuvinte de obște înțelegătoare.*”

De lipsa cuvintelor se plînge și Paul Iorgovici în *Observații de limba rumânească*, Buda, 1799: „*Măcar că limba noastră e sireacă la cuvinte.*” După părerea autorului, sărăcia este rezultatul decăderii noastre ca „nație” și al uitării cuvintelor care ni se par acum străine, deși ele au existat în limba noastră, dovadă fiind prezența lor în limba latină „*starea noastră a rumânilor de acum ne arată că așa departe au căzut din floarea științelor și a limbii, cât acum cuvintele de*

¹¹ Vezi S. Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, I, (1921-1922), p. 109 – 113.

¹² Vezi *Pentru începutul linbei românești*, [în] *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, [ed. a II-a], Buda, 1834, p. 236.

¹³ Vezi I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească*, vol. II, p. 308-309; sau textul original în *Economia stupilor*, Viena, 1785, (Cătră cititori), p. 13-18.

științe, care s-au întrebuițat în redecina limbii care noi o vorbim, se par noo în starea aceasta a fi streine”¹⁴.

Părerii și mai interesante despre sărăcia vocabularului limbii române aflăm într-o scrisoare a lui I. Corneli. Adresându-se, în 1815, episcopului Vulcan, se referă la sărăcia relativă a vocabularului ca rezultat al necunoașterii și neîntrebuițării – un aspect mai puțin sesizat de contemporanii săi. El consideră că lipsesc din lexicul comun al limbii române literare numeroși termeni tehnici utili pentru înțelegerea numeroaselor noțiuni noi introduse prin cărți și școală.

Ioan Budai-Deleanu este singurul din Școala Ardeleană care susține prezența în limba română a unui element de substrat daco-geto-tracic. Budai-Deleanu schițează astfel, procesul de formare, din latina populară, al limbilor romanice: latina a încetat, după el, să mai fie o limbă unitară, mai întâi, prin extinderea ei din Latium în întreaga Italie și apoi în teritoriile dinafara acesteia. Prin contactul cu limbile populațiilor autohtone, latina a început să se diferențieze în dialecte, care au constituit baza limbilor romanice de astăzi. Limbile care au contribuit la transformarea latinei populare în actualele limbi romanice au fost, după el: galica și, mai târziu, franca și vandala pentru franceză; gotica, vandala, longobarda și teutonica pentru italiană; iar pentru limba română: daco-geto-traca și apoi gotica, gepida și, în parte, hunica. Chiar greșind în detalii, ideea influenței substratului și a substratelor în formarea limbilor romanice s-a dovedit o realitate istorică. Fondul latin popular constituie, după Ioan Budai-Deleanu, baza comună a limbilor romanice. De aceea, deși s-a dezvoltat izolat de celelalte limbi romanice, limba română are comun cu ele acest fond popular latin.¹⁵

August Treboniu Laurian, în lucrarea *Tentamen criticum*¹⁶ apărută la Viena în 1840, susține ca și Budai-Deleanu, că în fostele provincii ale Imperiului roman s-au format, mai întâi, dialecte, care au devenit, cu timpul, limbile romanice de astăzi, având la bază latina populației rurale, a militarilor, a coloniștilor, a oamenilor simpli. A. T. Laurian este primul lingvist român care remarcă asemănarea limbii române cu dialectele italiene de sud, fiind, de asemenea, primul, în lingvistica noastră, care, pentru a demonstra identitatea de

¹⁴ Vezi P. Iorgovici, *Observații de limba românească*, Buda, 1799, p. XII.

¹⁵ Prefața la *Fundamenta grammaticae linguae romanicae*, 1812 și *Prefața lexiconului românesc – nemțesc și nemțesc – românesc* (manuscris în Biblioteca Academiei Române); vezi și I. Gheție, *Opera lingvistică a lui I. Budai-Deleanu*, București, 1966; Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, 1966, p. 62-63

¹⁶ Titlul complet al lucrării este *Tentamen criticum in originem derivationem et formam linguae romanae in utraque Daciae vigentis vulgo valachicae*, Viena, 1840.

structură a limbii române cu a celorlalte limbi romanice, compară *Tatăl nostru* românesc, cu versiuni dialectale franceze, italiene, spaniole și retoromane ale acestei rugăciuni. Tot el remarcă, pentru întâia oară la noi, ideea continuității dialectale între limbile romanice.

Ultimul mare reprezentant al Școlii Ardelene, Timotei Cipariu, susține, de asemenea, originea latină populară a tuturor limbilor romanice, folosind termenii de urbană pentru latina clasică și rustică pentru cea populară. El arată că latinitatea limbii române se recunoaște îndeosebi după structura ei gramaticală și mai puțin după vocabular, care este amestecat ca în orice limbă. Lingviștii străini, care i-au pus la îndoială latinitatea, „*au greșit* – scrie Cipariu – *prin aceea că n-au acordat destulă atenție structurii gramaticale, cum au procedat cu italiana, spaniola și franceza, și n-au cântărit după un criteriu just masa vocabularului.*”

¹⁷ Timotei Cipariu este cel dintâi lingvist român care arată că limba română era constituită ca limbă independentă în secolul al VII-lea, părere confirmată de cercetările ulterioare. Un element determinant al începutului formării ei l-a constituit, arată el, întreruperea contactului latinității orientale cu cea occidentală, ca urmare a împărțirii Imperiului roman în oriental și occidental, și a înlocuirii, în secolul al V-lea, a limbii latine, ca limbă oficială a Imperiului de răsărit, cu limba greacă.¹⁸

În ceea ce privește înrudirea limbii române cu celelalte limbi romanice, el remarcă, ca și Petru Maior, că ea este mai apropiată de italiană decât de spaniolă, portugheză, provensală și franceză, „*pentru că mai mari schimbări s-au făcut în ele*”, față de latină.¹⁹ În numeroasele sale lucrări, Cipariu face dese referințe comparative la italiană, franceză și spaniolă, iar pentru relevarea mai evidentă a identității structurale a limbii române cu a acestora compară și el, ca A. T. Laurian, versiunea românească a rugăciunii *Tatăl nostru* cu versiunile ei din aceste trei limbi.²⁰

Problema neologismelor, a îmbogățirii limbii române cu termeni împrumutați din alte limbi, a fost una dintre importantele preocupări ale corifeilor Școlii Ardelene.

Limba română era într-adevăr săracă, mai ales în termeni abstracți; pe de altă parte însă, științele și tehnica luaseră o dezvoltare deosebită în această perioadă. Schimbările legate de dezvoltarea producției, a științei și a culturii pun

¹⁷ Vezi *De romanitate linguae valachicae*, în *Annales gymnasii gr. Catholici maioris Blasiensis*, Blasiu, 1855, p. 4.

¹⁸ *Chrestomatia sau analecte literare*, Blasiu, 1868, p. X-XI.

¹⁹ *Principia de limba și scriptura*, Blasiu, 1866, p. 14.

²⁰ Vezi *Despre limba română*, Apendice la *Gramatica limbii române*, vol. II, 1877, p. 39.

pentru scriitori, problema necesității de a crea mijloace de exprimare a noilor noțiuni apărute.

O încercare practică de rezolvare a problemei neologismelor, și încununată cu mai mult succes, este așa-numitul *Lexicon de la Buda*. Până la apariția *Lexiconului de la Buda*, cărturarii transilvăneni au elaborat, integral sau parțial, mai multe lucrări lexicografice care au pregătit, într-un fel, apariția acestei opere, tipărită abia în 1825. Astfel, în 1801, S. Micu terminase un *Dictionarium valachico-latinum*, pe care, din 1803, încearcă să-l transforme într-unul în patru limbi. În 1805, lucrarea era terminată. Aceasta a fost prima formă a *Lexiconului*.

Șt. Crișan-Körösi elaborase pentru tipar, încă în 1802, un *Lexicon român-latin-maghiar*, iar Gheorghe Șincai a alcătuit, prin 1808-1810, un *Vocabularium pertinens ad tria regna nature*.

Cel mai valoros dicționar din seria celor netipărite rămâne însă *Lexiconul românesc-nemțesc*, redactat de I. Budai-Deleanu de-a lungul a 35 de ani, egal ca număr de cuvinte cu *Lexiconul de la Buda* (cuprinde aproximativ 10.000 de termeni). În 1818, era gata pentru tipar, însă, din motive necunoscute, nu a putut fi editat.

Ne aflăm în fața primului dicționar în care se înregistrează atât sensurile de bază, cât și sensurile secundare ale cuvintelor românești, ordinea sensurilor la cuvintele polisemantice fiind, în general, cea istorică, etimologică.

Lexiconul lui I. Budai-Deleanu „*este cea dintâi lucrare lexicografică în care se dau sistematic indicații asupra accentului cuvântului – titlu, asupra categoriei gramaticale a genului (la substantiv) și a diatezei (la verbe), a răspândirii geografice a cuvintelor, asupra valorii lor stilistice.*”²¹

În 1821, s-a tipărit la Sibiu lucrarea lui Clemens Andreas, *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch*. Dicționarul, redactat inițial ca un fel de anexă pe lângă manualul de conversație în limba română pentru germani *Walachische Sprachlehre für Deutsche*, s-a impus ca o lucrare separată. Lucrarea este alcătuită din două părți cuprinzând circa 5000 de cuvinte-titlu.

Un an mai târziu, în 1822, la Sibiu, I. Molnar Piuariu tipărește dicționarul intitulat: *Wörterbüchlein deutsch und wallachische Sprachlehre*.

Între anii 1822-1823 se tipărește la Cluj *Dicționarul rumanesc, lateinesc și unguresc*, în două tomuri, realizat „*dein orenduiala*” episcopului Ioan Bobb. Deși cunoscut sub numele de *Dicționarul lui Bobb* nu se știe cu certitudine dacă lucrarea îi aparține acestuia sau dacă este o preluare și o prelucrare după

²¹ M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei românești*, București, 1968, p. 25-26; vezi și I. Gheție, *op. cit.*, 1966, p. 95-110.

Lexiconul român-latin-maghiar al lui Șt. Crișan, al cărui manuscris îl va fi avut la dispoziție ca urmare a legăturilor lor de amicitie. Dicționarul se impune printr-o bogăție lexicală deosebită, având circa 11000 de cuvinte. În lista de cuvinte sunt incluse multe latinisme, regionalisme și, chiar, maghiarisme.

În 1825 apare la Buda **Lexicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu**. Se poate afirma că, o dată cu apariția **Lexiconului de la Buda**, ne aflăm la începutul lexicografiei române moderne. La redactarea, revizuirea și desăvârșirea acestei lucrări monumentale au colaborat câțiva dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii Ardelene: S. Micu, P. Maior, V. Coloși, I. Corneli, I. Teodorovici și Al. Teodori, în peste 30 de ani.

Importanța acestei lucrări pentru limba română literară constă, mai ales, în numărul mare de neologisme latinești și romanice pe care le înregistrează, multe dintre ele păstrându-se cu forma dată de autori până astăzi. De mare importanță pentru dezvoltarea limbii române literare este și efortul autorilor acestui dicționar de a norma materialul de limbă existent. Astfel, ei indică genul substantivelor (masculin și feminin), formele de plural cu alternanțe vocalice și consonantice (când este nevoie); la adjective menționează forma feminină și pluralul; la verbe, indicativul prezent, infinitivul și participiul; separă funcțiile gramaticale ale diferitelor cuvinte; fac trimiteri de la formele regionale sau rare la formele literare ori mai cunoscute; indică pronunțarea și accentul la cuvintele scrise cu caractere chirilice. În afară de neologisme, între care se includ și numeroși termeni tehnici, dicționarul cuprinde, în cea mai mare parte, un material lexical de factură populară sau regională, provenit mai cu seamă din graiurile transilvănene. În ce privește ortografia, **Lexiconul de la Buda** urmează destul de fidel sistemul de scriere propus de S. Micu, folosindu-se doar de câteva semne deosebite (ț, ș, ă).

Lexiconul de la Buda încununează străduințele promotorilor Școlii Ardelene în sensul celor două mari tendințe ale dezvoltării limbii literare: îmbogățirea cu elemente noi și codificarea principalelor norme de vorbire corectă. Grație extensiunii materialului cuprins și întocmirii lui judicioase, **Lexiconul de la Buda** a însemnat o etapă importantă în evoluția limbii literare și o temelie trainică pentru dezvoltarea ei ulterioară.

Deși multe din soluțiile date de către reprezentanții Școlii Ardelene au fost respinse de evoluția limbii române literare de mai târziu, ei rămân inițiatorii preocupărilor pentru cultivarea limbii române. Datorită lor se deschide șirul nesfârșit al discuțiilor și controverselor lingvistice în legătură cu „corect” și „incorect” în limba română. Activitatea lor de modernizare și unificare a limbii române literare va avea un ecou puternic în concepția oamenilor de cultură de după 1830. Pentru Școala Ardeleană, unificarea și dezvoltarea limbii române literare au fost procese strâns legate de unitatea limbii și poporului român.

Prin gramaticile și prin dicționarul pe care le publică, învățații Școlii Ardelene oferă burgheziei românești în ascensiune mijloace practice de cunoaștere și de cultivare a limbii române. Acestea, împreună cu ideile lor privitoare la dezvoltarea limbii și cu revendicările politice și sociale, au contribuit efectiv la modernizarea limbii și a literaturii române.

Chiar dacă, prin coordonatele sale de bază, această mișcare culturală pare un reflex al iluminismului european, „*prin rădăcinile pătrunse adânc în trecut până la primele manifestări ale ideii de neam, prin prelucrarea făcliei de lumină din mâna înaintașilor și, mai ales, prin consecințele profunde asupra consolidării națiunii române, Școala Ardeleană rămâne un fenomen cu adevărat românesc.*”²²

BIBLIOGRAFIE

❖ Alexandru Duțu, *Sinteză și originalitate în cultura română*. București: Editura Enciclopedică Română, 1972.

❖ *Istoria României. Transilvania*, vol. I. Cluj-Napoca: Editura George Barițiu, 1997.

❖ Ion Lungu, *Școala Ardeleană*. București: Editura Minerva, 1978.

❖ Ștefan Munteanu, Vasile D. Țâra, *Istoria limbii române literare. Ediție revizuită și adăugită*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1983.

❖ Aurel Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, București: Editura Științifică, 1971.

❖ Alexandru Piru, *Literatura română premodernă*, București: Editura pentru literatură, 1964.

❖ Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*. Vol. I, București: Editura Minerva, 1971.

❖ Teodor Seiceanu, Ion Buzăși, *Blajul, Vatră de istorie și cultură*. București: Editura Albatros, 1986.

²² A. Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*, București, Ed. Științifică, 1971, p. 7.

Contributions to the Development of the Romanian Literary Language

Abstract

The cultural revival represented by Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior and Ion Budai-Deleanu presents an aspect of the affirmation of the young Romanian bourgeois from Transylvania. The representatives of the Transylvanian School realized valuable works with a philological character.

Prayers book (1779) by Samuil Micu (the first printed book in Latin alphabet); *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780) by Samuil Micu and Gheorghe Șincai (the first grammar of the Romanian language where the authors affirm the latinity principle „of the Romanian language pureness and etymological orthography”); *Dialogue for the beginning of Romanian language between nephew and uncle* by Petru Maior (initially printed in *Ortographia romana sive latino-valachica* and reproduced in *The Lexicon from Buda*, 1825). Samuil Micu and Gheorghe Șincai affirm that Romanian language comes from classic latin and Petru Maior infers correctly that Romanian language comes from popular latin.

**Cărțile Școlii Ardelene în colecțiile
fondului Teleki-Bolyai al Bibliotecii Județene Mureș**

Prof. CARMEN MUNTEANU
Biblioteca Județeană Mureș

Itinerariul în timp și spațiu al cărților românești din Imperiul Habsburgic a fost itinerariul spiritual al ideilor și aspirațiilor cuprinse în ele, prin lecturare constituindu-se în acte de cultură și conștiință.

Considerăm cartea, ca fiind principalul suport prin care reprezentanții Școlii Ardelene și-au răspândit ideile, însuflând încredere și un sentiment al colectivității și unității, contribuind, astfel, la renașterea națională a unui popor oprimat.

Școala Ardeleană reprezintă unul din cele mai complexe și ample evenimente ale culturii românești, căruia i s-a acordat o atenție susținută după cum rezultă din vasta bibliografie ce poate fi consultată.

S-a acceptat unanim, ca această manifestare de o amploare deosebită pentru cultura românească din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, să fie numită mișcare.

În cercetarea acestui spirit cultural punctăm anumite aspecte privind definirea mișcării, raportul ei cu iluminismul european și cu biserica catolică.

Ne încadrăm în tendința, aproape generală, de a considera iluminismul nu numai ca un curent de idei, ci ca o epocă complexă, în timp neidentificată cu secolul al XVIII-lea, după afirmația cunoscută a lui Paul Hazard în lucrarea intitulată *Criza conștiinței europene*,²³ cu prefigurări în sfârșitul de secol XVII și prelungiri în secolul al XIX-lea. Școala Ardeleană nu este o apariție meteorică lipsită de legături cu manifestările anterioare și nici generată, în mod exclusiv, de contactul cu culturile străine. Școala Ardeleană rămâne un fenomen cu adevărat românesc, afirmă Aurel Nicolescu²⁴ susținând că aceasta, formată la interferența unor culturi străine, receptează și selectează numai ideile conforme spiritului național.

O condiție specială a constituit-o „unirea” sau „uniatia” sub influența catolicizantă a națiunilor dominante din Imperiul Habsburgic, fapt ce i-a ajutat pe

²³ Paul Hazard, *Criza conștiinței europene*. București, 1973, p. 425.

²⁴ Aurel Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*. București, Editura Științifică, 1971, p. 7.

românii ardeleni să facă pași însemnați spre dobândirea unor situații sociale și culturale mai bune.

Raționamente diplomatice și economice îngemănate cu idei luministe de egalitate și toleranță au făcut ca politica vieneză să se reverse asupra românilor transilvăneni. Astfel, colegiile Santa Barbara și Pazmaneum de la Viena, capitala imperiului, și-au deschis porțile și pentru tinerii români din Transilvania. Audierea cursurilor universitare de la Roma, Viena și frecventarea de biblioteci i-a condus pe aceștia spre atestările documentare ale originii poporului și limbii române. Ideea de cultură a constituit pentru cărturarii luminați factorul decisiv în acțiunea de ridicare a poporului român la nivelul altor popoare mai avansate.

Printre precursorii Școlii Ardelene, se înscrie episcopul Ion Inocențiu Micu-Klein (1692-1768), susținător al dreptului la învățătură, alături de celelalte drepturi care trebuiau să facă din poporul român o națiune recunoscută. Petru Pavel Aaron, urmașul său în scaunul episcopal (1751-1764) a desfășurat o amplă activitate culturală. Prin strădania lui,²⁵ s-a reușit înființarea școlilor românești de la Blaj în anul 1754.

În acest climat de deschidere culturală, Școala Ardeleană prin corifeii săi, și-a desfășurat activitatea pusă în slujba culturalizării poporului român. Ideile lor novatoare s-au materializat prin inaugurarea școlilor românești, prin înființarea de biblioteci, prin înzestrarea tipografiilor și tipărirea cărților.

Reprezentanții Școlii Ardelene sunt ca ținută și vârstă spirituală o generație de excepție. Specifică generației lor este concentrarea și aplecarea asupra istoriei naționale și asupra filologiei, primordiale în demonstrarea faptului că românii sunt urmași ai poporului roman. Prin lucrările lor istorice și filologice, limba română dobândește expresivitate și determină interesul științific al celor care vor să o cunoască temeinic.

Este semnificativ faptul că cercetarea limbii se face cu scopul de a o face cunoscută unui cerc tot mai larg de cititori, acreditându-se ideea că prin cultivarea limbii se ajunge la formarea culturii.

Familiarizați cu cultura Europei și călăuziți de idealul național, cărturarii români poartă discuții și se confruntă de pe poziții culturale apropiate. Se prefigurează un efervescent schimb de valori spirituale printre oamenii de litere români, sași și maghiari, al cărui fundament era renașterea națională. Colegiul Reformat din Târgu-Mureș oferea un asemenea exemplu, prin elevii săi, Gheorghe Șincăi și Petru Maior,²⁶ cărturarii de mai târziu.

²⁵ *Din istoria Transilvaniei*. Ediția a doua. Vol. 1. București, Editura Academiei, [1961], p. 285.

²⁶ Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*. Târgu-Mureș, 1932, p. 270-272.

În conceptul de „*carte a Școlii Ardelene*” sunt cuprinse toate publicațiile (cărți, manuale, calendare, foi volante) ce pot fi considerate emanații ale Școlii Ardelene. Trebuie să menționăm că există o întrepătrundere între cartea Școlii Ardelene și cartea veche românească, pe care o continuă, de altfel, delimitarea nefiind tranșantă, cărțile Școlii Ardelene suprapunându-se celor vechi românești, cu limita cronologică superioară, 1830.

În această succintă lucrare vom prezenta cărți din colecțiile istoricește constituite ale Fondului Teleki-Bolyai, oprindu-ne asupra unor importante cărți filologice, considerând că limba română constituie împreună cu istoria, cele două coordonate în jurul cărora s-a ridicat edificiul impunător al Școlii Ardelene. Deși ilustrarea noastră este selectivă, ne rețin atenția și alte categorii de carte prin câteva sublinieri.

Colecția Telekiana, al cărei fondator este cancelarul Transilvaniei la Viena, Teleki Sámuel (1739-1822), reprezintă o bibliotecă cu renume european, ce cuprinde peste 40.000 de volume, între care zeci de incunabule, unicate, un număr apreciabil de ediții ale unor tipografi vestiți din țară și din străinătate, ediții princeps, codice, hărți, gravuri etc.

Spirit luminat, pătruns de ideile generoase ale enciclopediștilor francezi, contele s-a străduit să colecționeze cele mai prețioase realizări ale epocii sale și ale veacurilor trecute transmițându-le posterității prin biblioteca pe care o pune la dispoziția publicului în 1802.

Printre lucrările colecționate de fondator, al cărui ex-libris îl semnalăm, menționăm lucrarea medicului Ioan Molnar-Piuariu, reprezentant al iluminismului românesc, *Deutsch – Walachische Sprachlehre*, tipărită la Viena în 1788, la editura Kurzboeck, cea mai veche gramatică românească a colecției. Spre a fi accesibilă cercului de cititori interesați de fenomenele gramaticale ale limbii române s-au întrebuițat literele chirilice alături de cele latine, marcând perioada de tranziție, până la fixarea definitivă a celor latine. Caracterul practic al acestei gramatici este evidențiat de vocabularul bilingv român – german anexat și de textele paralele de scriere curentă ce se constituie într-un ghid de conversație.

Semanalăm în colecția Telekiana existența a două miscelane, ce includ fiecare câte un exemplar al memoriului *Supplex Libellus Valachorum*, operă colectivă a reprezentanților Școlii Ardelene. Actul programatic reprezentativ al românilor din Transilvania a luat ființă în condițiile politice legate de revocarea reformelor lui Iosif al II-lea și constituie o sinteză a elementelor cuprinse în numeroasele petiții și memorii anterioare. Participarea și contribuția lui Iosif Meheși,²⁷ secretar la Cancelaria Aulică din Viena, la redactarea documentului este

²⁷ Iacob Mârza, *Orizont livresc și opțiune politică: exemplul Iosif Meheși*. În: *Biblioteca și cercetarea*, XII. Cluj-Napoca, 1988, p. 106-112.

recunoscută. Lucrarea a fost publicată de eruditul Iosef Karl Eder, căruia îi aparțin comentariile „*cum notis historico – criticis*,” pentru a combate *Supplex*-ul și tipărită de Martin Hochmeister la Cluj în 1791.

În fondul original Teleki se păstrează *Biblia de la Blaj*, tipărită în 1795, o lucrare de excepție. Alăturarea acesteia celorlalte biblii, scrise în limbi diferite, reprezintă încadrarea ei în patrimoniul valorilor spiritual – culturale universale. În prefața *Către cetitoriu* Samuil Micu menționează sursele folosite, *Biblia de la București* a lui Șerban Vodă Cantacuzino din 1688 și cea rămasă în manuscris a episcopului Petru Pavel Aaron. Lipsa multor file din manuscrisul menționat, l-a pus în situația de a traduce din nou *Sfânta Scriptură* după textul grecesc (*Septuaginta*), fapt ce confirmă erudiția traducătorului. Incontestabil, lui Samuil Micu i se datorează, prioritar, împlinirea grandiosului act de cultură pe care îl reprezintă această lucrare religioasă. Traducerea, examinată de episcopul Ioan Bob și de alți învățați a apărut cu cheltuiala episcopului de la Blaj,²⁸ constituindu-se în monumentală tipăritură a Blajului.

În ordine cronologică, relevăm, în fondul original Teleki, existența operei filologice *Elementa linguae daco – romanae sive valachicae* a lui Gheorghe Șincai, autorul unor importante lucrări istorice, lingvistice și de știință popularizată. Lucrarea tipărită la Buda în 1805 reprezintă ediția a doua a gramaticii limbii române tipărite la Viena în 1780, de Samuil Micu și Gheorghe Șincai. În elaborarea primei ediții contribuția lui Samuil Micu a fost substanțială, în cea de a doua Gheorghe Șincai a simplificat sistemul de scriere, a completat și sistematizat materialul atribuindu-și paternitatea. Apariția acestei ediții a gramaticii a fost facilitată de calitatea de corector a lui Gheorghe Șincai și de cea de cenzor a lui Samuil Micu pentru cărțile românești din tipografia Universității din Buda.

Lucrarea redactată în limba latină se adresa acelor care vor face comerț sau vor călători în provinciile românești și vor avea relații cu locuitorii acestor provincii. Gheorghe Șincai, cu experiență în redactarea manualelor a adus îmbunătățiri de ordin practic, a anexat un vocabular român-latin și un mic ghid de conversație, organizat tematic cu elemente de vorbire uzuală. Prin această operă s-a dovedit lumii europene că limba română este o limbă romanică, contribuind, astfel, la cunoașterea ei. Cu *Elementa* iluminismul erudit românesc ardelean a inaugurat o nouă etapă care îl apropie de o integrare a culturii românești într-o tablă de valori europene, remarcă regretatul academician Pompiliu Teodor.²⁹

²⁸ Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*. București, Cultura Națională, 1924, p. 6.

²⁹ Pompiliu Teodor, *Sub semnul luminilor Samuil Micu Clain*. Cluj-Napoca, 2000, p. 160.

În aceeași colecție, remarcăm existența a trei lucrări ale eruditului Petru Maior, redactate în limba latină. Ilustru reprezentant al Școlii Ardelene, opera sa dezvăluie profilul unui enciclopedist, pătruns de încredere în capacitățile creatoare ale poporului său. Lucrările *Animadversiones in recensioem Historiae de origine Valachorum in Dacia*, Buda, 1814; *Reflexiones in Responsum Domini Recensentis Viennensis ad Animadversiones...*, Pesta, 1815 și *Contemplatio recensiois in Valachicam Anticriticarum literariis Ephemeridibus Viennensis, 1816 divulgatae*, Buda, 1816, conțin mențiunea autorului că au fost traduse din limba română în limba latină și reprezintă scurte lucrări de istorie antrenate în disputele vremii.

Lucrările iluministului Vasile Popp (1789-1842) vădesc orientarea enciclopedică și erudiția sa. Dintre elegiile existente în colecția Telekiana, le menționăm pe cele scrise pe băncile școlii, în limba latină, publicate la Cluj și dedicate unor personalități politice sau culturale ale vremii: Bánffy György, guvernator al Transilvaniei, Carl Michael Moger, profesor al colegiului din Cluj, sau Wass Imre. Acestor elegii li se alătură *Elegia ad Inclytos Status*, Cluj, 1810, *Elegia de laudibus medicinae*, 1813 și *Elegia... Francisco Primo*, 1814, scrise și publicate la Viena, în anii în care autorul lor studia medicina și filosofia în capitala Imperiului Habsburgic. Lucrarea *De funeribus plebejis Daco – Romanorum*, Viena, 1817, aflată la interferența dintre studiul etnografic și cel al istoriei medicinei se constituie într-o remarcabilă contribuție științifică a epocii luminilor.

Fondul Bolyai, asociat fondului Teleki, reprezintă zestrea fostului Colegiu Reformat din Târgu-Mureș, a cărui frumoasă tradiție era ca atât elevii, cât și profesorii să doneze, la finele anului școlar, cărți din bibliotecile lor personale sau din cele achiziționate în timpul peregrinărilor din străinătate.

Semnalăm lucrarea lui Ioan Molnar-Piuariu, menționată anterior, în Fondul Teleki, *Deutsche – Walachicae Sprachlehre*, ediția din 1788, precum și edițiile ulterioare, Sibiu, 1810 și Sibiu, 1823. O mențiune manuscrisă a ediției din 1810, atestă prin curatorul Péterfi József că aceasta aparținea în 1819 bibliotecii Colegiului Reformat din Târgu-Mureș. Dintr-o altă însemnare aflăm că în 1814, lucrarea se găsea în posesia lui George Pop. Faptul că ajunge în proprietatea unei instituții școlare îi certifică valoarea și ilustrează traseul acestei lucrări filologice.

Supplex Libellus Valachorum, lucrare menționată de asemenea, în colecția Telekiana, se păstrează într-un exemplar și în colecția Bolyai. Pe foaia de gardă se află o însemnare manuscrisă din 1825, a lui Fogarasi Sámuel, preot de Gălești și protopop reformat de Târnava. Oferta sa făcută bibliotecii Colegiului Reformat se înscrie în tradiția perpetuată de-a lungul timpului.

În aceeași colecție, evidențiem *Dicționarul rumanescu, lateinescu și ungurescu*, în două volume, tipărit la Cluj în anii 1822-1823, realizat „dein

orânduiala” episcopului Ioan Bob. Cunoscut sub numele de **Dicționarul lui Bob** nu se știe cu certitudine dacă lucrarea îi aparține acestuia sau lui Ștefan Crișan, al cărui dicționar a fost la dispoziția sa datorită legăturii lor de prietenie.³⁰

O gramatică redactată în limba latină, răspândită între străini, este cea a lui Ioan Alexe **Grammatica daco – romana sive valachica**, tipărită la Viena în 1826. În anul 1832 se afla în proprietatea lui Petru Bod de Alba din Cluj, apoi a ajuns în posesia Colegiului Reformat din Târgu-Mureș, al cărui sigiliu ne edifică. În prefață, autorul menționează că la baza lucrării sale au stat studiile lui Petru Maior, Samuil Micu Clain și Vasile Coloși. Remarcă, de asemenea, contribuția meritorie a lui Constantin Diaconovici Loga, profesor la Școala Pedagogică din Arad. Lucrarea respectă cu consecvență scrierea cu litere latine, la sfârșit înserează scurte narațiuni instructiv-didactice, printre ele distingându-se fabulele lui Esop. În colecția Bolyai se mai află două exemplare ale acestei ediții. Unul a aparținut lui Gergely Joannes, iar celălalt provine din donația făcută de un profesor al Gimnaziului din Beiuș, lui Horgats István, fapt ce atestă circulația cărții.

În cel de-al treilea fond, numit „mixt”, fond eclectic constituit din fragmentele unor biblioteci școlare confesionale: Orăștie, Cristuru-Secuiesc, Sighetu-Marmației, ale Mănăstirii Franciscane de la Călugăreni (Mureș) și biblioteci particulare, se regăsesc cărți ale iluminiștilor români.

Remarcăm manualul lui Gheorghe Șincai **Prima principia latinae grammatices**, tipărit la Blaj în 1783, cu adnotări și exemplificări în latină și română, destinat elevilor „*ad usum scholarum*.” Manualul redactat cuprinde trei părți. În prima, se expun noțiuni de ortoepie, prozodie și ortografie, în cea de a doua, noțiuni de etimologie și morfologie, iar în ultima, noțiuni de sintaxă. Principiile pedagogice și metodice încorporate au conferit prestigiu gramaticii, utilizate ca manual unic până în jurul anului 1820.³¹ Ecourile ei răzbat chiar și în cercurile intelectuale ale străinătății. Astfel, revista germană **Allgemeine Literatur Zeitung**,³² din 1801, remarcă importanța gramaticii lui Gheorghe Șincai, tipărite la Blaj în 1783, în studiul unei discipline prioritare și deplânge destinul vitreg al distinsului profesor ajuns în dizgrația episcopului Bob.

În ordine cronologică, menționăm lucrarea lui Samuil Micu Clain **Propovedanie sau învățăături la îngropăciunea oamenilor morți**, tipărită la Blaj în 1784, cu litere chirilice. În prefață, autorul se adresează oamenilor prin

³⁰ Aurel Nicolescu, *Școala ardeleană și limba română*. București, Editura Științifică, 1971, p. 78.

³¹ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*. București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 61.

³² *Allgemeine Literatur Zeitung. Intelligenzblatt*. Leipzig, 1801, nr. 25, col. 201-203.

precepte morale, îndemnându-i la fapte bune, folositoare lor și semenilor. Împăcarea conștiinței este mesajul transmis și susținut prin referința la filosoful roman Seneca.

În același fond, remarcăm existența lucrării lui Ioan Molnar-Piuariu, *Deutsch – Walachische Sprachlehre*, ediția Viena, 1788, menționată, anterior, în cele două fonduri Teleki și Bolyai, provenită din biblioteca Colegiului Unitarian din Cristuru-Secuiesc, precum și ediția Sibiu, 1823, provenită din fondul Colegiului Reformat din Sighetu-Marmației.

Din biblioteca Colegiului Unitarian din Cristuru-Secuiesc provine dicționarul lui Ioan Bob, tipărit în două volume, la Cluj, între 1822-1823, semnalat în colecția Bolyai.

Nu pot fi trecute cu vederea lucrările lui Petru Maior *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morți*, Buda, 1809, cu un pregnant caracter educativ și *Didahii, adecă învățături pentru creșterea fiilor la îngropăciunea pruncilor morți*, Buda, 1809, cu recomandări ce se impuneau în educația și asistența medicală a copiilor, pentru dezvoltarea lor fizică și psihică. Ambele provin din biblioteca Colegiului Reformat din Sighetu-Marmației.

Opera aceluiași, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812 „sinteză a efortului intelectual al epocii luminilor și a unei experiențe politice săvârșită de generația Supplexului,”³³ a fost o carte răspândită pe întreg teritoriul locuit de români.

Lexiconul de la Buda, tipărit în 1825, reprezintă cea mai frumoasă realizare editorială a secției române a tipografiei Universității din Buda. Dicționarul este poliglot, fapt explicitat prin titlu: *Lesicon romanescu – latinescu – ungurescu – nemțescu*. Acestuia îi sunt alăturate două lucrări ale lui Petru Maior, coligate editorial. Prima, intitulată *Orthographia romana sive latino – valachica*, se distinge prin susținerea principiului etimologic în scrierea limbii. Stabilește asemănări, în special cu limba italiană și deosebiri față de celelalte limbi romanice. Deși argumentele formulate și principiile propuse nu sunt valabile în totalitatea lor, ele vor sta la baza cercetărilor filologice ulterioare. A doua, *Dialog pentru începutul limbii române între nepot și unchi*, ab initio, pune problema latinității limbii române. Susține originea ei din latina vulgară ca și a celorlalte limbi romanice, ajungând la concluzia că limba română este „limba poporului Romanilor celor de demult ce vecuiește până azi în gura Românilor.” Textul este scris pe două coloane, în paralel, cu litere latine și chirilice.

³³ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*. Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 179.

Prefața dicționarului relevă meritul lui Petru Maior la realizarea acestei valoroase opere filologice a cărei material va fi valorificat în redactarea altor lucrări similare.³⁴

Realizarea lucrării a durat mai mult de trei decenii, începută în 1795 de Samuil Micu, continuată de Vasile Coloși și Ion Corneli, terminată în 1825. Petru Maior, considerat „*spiritus rector*”, n-a reușit să vadă opera finalizată, trecând în eternitate în 1821.

Materialul informațional prezentat în acest demers, deși, nu epuizează colecțiile Fondului Teleki-Bolyai, ne permite constatarea că identificarea mișcării prin cărțile ei poate înnoi exegeza Școlii Ardelene.

Investigarea și valorificarea celor 84 de titluri în 136 de cărți ale Școlii Ardelene, prin cataloage de carte, aprofundează semnificațiile luminilor din Transilvania.

Considerăm, de asemenea, că cercetarea mișcării ce ni se dezvăluie într-o complexitate și diversitate remarcabilă, marchează un salt în istoria culturii românești și continuă să rămână o provocare.

**Les livres de L' École de Transylvanie
dans les collections de Fond Teleki-Bolyai de la
Bibliothèque du département de Mureș**

Résumé

On considère ce livre comme le support principal par lequel les représentants de L' École de Transylvanie ont pu diffuser leurs idées en vue de cultiver le peuple roumain.

L' École de Transylvanie représente l' un des plus amples et complexes événements de la culture roumaine.

Des personnalités comme Samuil Micu, Gheorghe Șincai et Petru Maior ont tracé, à l' époque, les principales directions de ce mouvement érudit à dimension européenne.

³⁴ Mircea Seche, *Scurtă istorie ale lexicografiei române*. Vol. 1. *De la origini până în 1880*. București, 1966, p. 125.

Dans cet aperçu nous présentons des livres se trouvant dans des collections historiquement constituées: Teleki, Bolyai et l' ainsi-dit „mixte.” D' importants livres philologiques ont retenu notre attention en considérant que la langue roumaine et l' histoire constituent les deux coordonnées autour desquelles s' était dressé l' imposant édifice de L' École de Transylvanie.

Par de tels ouvrages, la langue roumaine gagne de l' expressivité et éveille l' intérêt scientifique à ceux qui veulent la connaître à fond.

On considère, de même, que l' étude de ce mouvement constitue un saut en avant pour l' histoire de la culture roumaine et continue d' avoir le même intérêt.

**Biblia lui Petru Pavel Aron.
Premisele traducerii Vulgatei în limba română**

*Prof. dr. IOAN CHINDRIȘ
Institutul de Istorie „George Bariț,” Cluj-Napoca*

Textul Bibliei este un subiect privilegiat în toate culturile lumii creștine. Nici o ediție a *Cărții Cărților* nu a trecut neobservat vreodată, în oricare dintre literaturile europene ne-am arunca privirea. Dimpotrivă, nu arareori evenimentul apariției unei Biblii a influențat periodizarea istoriei lumii, cum este cazul celei tipărite de Martin Luther la 1543, care încununează triumful Reformei și divizarea culturală a continentului.

La o scară determinată de condiții îndeobște cunoscute, apariția *Bibliei* la români a avut întotdeauna un impact cultural major. *Biblia de la București* din 1688 marchează încununarea umanismului în lumea românească, unde acest curent european esențial a avut un caracter național puternic, manifestat prin traducerea întregii literaturi bisericești în limba română. Știm cu toții că în occident, în pofida progresului cultural al limbilor vernaculare, imperiul limbii latine nu a putut fi învins definitiv decât în secolul al XIX-lea, odată cu pătrunderea ideilor lui Herder și cu apariția romantismului. Limba „sacră” de care s-au servit românii în evul mediu, slavona, a cedat cu relativă ușurință în fața impulsului de naționalizare a cultului divin, impuls ce i-a avut ca genii dominante pe un Varlaam, Dosoftei sau Nicolae Milescu, încât secolul al XVIII-lea, privit prin prisma producției de carte, este unul profund românesc. Pe acest teren generos, la care se adaugă, din lumea laică, influența lui Dimitrie Cantemir, iluminismul ardelean al noului secol s-ar putea crede că a avut o ascensiune ușoară, pe câtă vreme a apărut în istorie cu o față națională declarată.

Lucrurile se nuanțează însă, din cauza situației de provincie înstrăinată a Transilvaniei și, în proximitatea epocii, de acțiunea devastatoare a calvinismului unguresc, a cărui consecință a fost, după opinia marelui istoric David Prodan, dispariția de facto a vechii ortodoxii românești, desfigurată la sfârșitul secolului al XVII-lea în două epave: „ortodoxia” calvină a ierarhiei bisericești și „ortodoxia” eșuată în folclor și superstiții păgâne a poporului de jos, refractar la orice ademenire eretică. Numeroase mărturii, autohtone și străine, vin să întărească observația aceasta de cea mai înaltă semnificație pentru istorici. Prin prisma ei se poate înțelege cu acuratețe succesul general și fulgerător al Unirii cu Roma de la

1700, ca necesitate disperată de salvare a bisericii românești, pe care a înțeles-o cu acuratețe ca sta protopopilor români din Ardeal, care, în viziunea lui Petru Maior, protopop și el, întruchipau tradiția însăși, din vremuri paleocreștine, a religiei răsăritene în interiorul Carpaților. Istoricii prea zeloși ai Unirii cu Roma vor să creadă că românii ardeleni au acționat în direcție catolică din necesitatea „salvării sufletului”. Sintagma își poate dobândi un înțeles doar dacă o proiectăm la scară națională, ca necesitate de a salva sufletul universal al românilor ardeleni, biserica, din primejdia calvinizării previzibile.

Nu cred că este necesar să intrăm mai adânc în carnea istoriei, pentru a înțelege valoarea de început de lume a Unirii cu Roma pentru românii ardeleni, și, ulterior, pentru națiunea română în ansamblu. Numim secolul al XVIII-lea la români „epoca luminilor”, o numește astfel ortodoxul Dimitrie Popovici, demonstrând amplu faptul că, fără Unirea cu Roma și fără elita erudită a Blajului, nu ar fi existat nici un fel de iluminism la români. La rândul său, Nicolae Iorga desemnează secolul al XVIII-lea în literatura română drept „*epoca lui Petru Maior*.” Auspiciile s-au schimbat prin actul Unirii, nu fără frământările inerente reformelor religioase la toate popoarele, însă direcția culturală națională a păstrat o impresionantă constanță în manifestare. Există o uimitoare asemănare, neglijată din păcate, între secolul **umanismului**, al XVII-lea, în Țările Române și secolul **iluminismului**, al XVIII-lea, în Transilvania. Exceptând influențele universale care au imprimat coloritul general al ideilor, în sfera culturii bisericești, regentă desigur, umanismul moldo-valah și iluminismul ardelean s-au manifestat absolut identic. Asemeni celui precursor, timpul succesor și-a concentrat eforturile în direcția creării unei teologii și literaturi bisericești puternice, încununate de cele două Biblii: București 1688 și Blaj 1795. Simetria poate fi contemplată și mai adânc, la nivelul cronologiei personalităților și operelor capitale, cu perspectiva unor surprize sugestive.

Tributar ontologic interferenței dintre cultura umanistă românească și influențele occidentale, Blajul unit cu Roma a produs curentul încă insuficient cercetat al Școlii Ardelene. De două generații, exegeții Școlii îi reasează mereu fruntariile cronologice, odată cu descoperirea sau reinterpretația unor documente și idei care infirmă debutul clasic odată cu apariția, în 1779, a *Cărții de rogaciuni* a lui Samuil Micu. Acest debut poate fluctua, la rândul său, în măsura în care vorbim despre activitatea laică sau religioasă. Punctul de vedere cel mai agreeat și mai convingător este acela că Școala Ardeleană, în sensul cultural al termenului, debutează odată cu începutul activității episcopului Petru Pavel Aron. Meritul de fond al său este organizarea unui ordin călugăresc de tip occidental, erudit, disciplinat și lucrativ, care în scurt timp va transforma Blajul într-un focar de cultură eficient și modern. O altă inițiativă epocală a fost democratizarea cunoștințelor acestor benedictini valahi, instruiți la înalte universități apusene,

prin înființarea la Blaj a școlilor românești de toate gradele, în 1754, eveniment de la care, iată, se împlinesc 250 de ani. Pentru însemnările de față, însă, importantă este revoluția episcopului Aron în domeniul culturii scrise. Niciodată nu s-a simțit mai acut nevoia de carte și cuvânt românesc în Ardeal ca pe vremea lui Aron, după ce un edict recent și ferm al Mariei Tereza interzisese aducerea de cărți bisericești de peste Carpați. În 1750, de sub teascul vechii tipografii românești din Ardeal, ajunsă acum la Blaj, vede lumina zilei prima carte românească din constelația Școlii Ardelene. Este încă misteriosul opuscul intitulat ***Floarea adevărului***, cea mai rară carte veche românească, din care se păstrează un singur exemplar, și acela în străinătate. Ea este, după sunetul titlului, opera colectivă a „*cuvioșilor ieromonași*” de la Blaj, adică a tuturor călugărilor, în frunte cu călugărul-episcop Aron. Cartea este, în esență, o explicare foarte doctă a celor patru puncte dogmatice sub care s-au unit românii cu Roma la 1700, implicând, firește, justificarea minuțioasă a evenimentului. Ca formă de exprimare, însă, ***Floarea adevărului*** este un mesager timpuriu al ecumenismului panromânesc postulat de cele mai luminate minți ale noastre, în trecut și astăzi. Contrar tuturor seismelor polemice care zbuciumau lumea românească în legătură cu Unirea, cartea este străbătută de un ton ireneic, calm și tolerant, care vrea să convingă și nu să învingă. Aparent modesta tipăritură, reeditată de Ioan Bob la 1813, a fixat pentru totdeauna tonul moderat, erudit și civilizat în care românii uniți cu Roma și-au apărut și își apără confesiunea în fața nu puținilor detractori.

Intr-o societate legată organic de credință și biserică, așa cum erau românii ardeleni, confesiunea catolică de rit oriental – și i-am numit aici pe greco-catolici – trebuia să oglindească valențele superioare ale catolicismului și ortodoxiei, într-o sinteză asimilabilă de către poporul Ardealului. Este verosimil ca acest efort să explice reușita și să motiveze progresul impresionant al culturii de tip european și național în același timp, într-o așezare minusculă de la confluența Târnavelor, unde clericii și elevii acestora întreceau ca număr populația târgului Blaj. În timpul păstoriei de 14 ani a lui Petru Pavel Aron, tiparnița Blajului a dat românilor aproape toate cărțile necesare cultului divin: ***Ceaslovul*** în 1751, ***Strastnicul*** în 1753, ***Psaltirea*** în 1755, ***Liturghierul*** în 1756, ***Molitvenicul*** în 1757, ***Octoiubul*** în 1760, ***Evangheliarul*** în 1765. În paralel, se pun bazele teologiei pendinte de noua confesiune, prima lucrare de acest fel fiind chiar ***Floarea adevărului*** din 1750. În opera teologică, unde a excelat însuși episcopul Aron, se observă cel mai bine rezultatul erudit produs de o religie de sinteză cum era cea greco-catolică. Ilustrativă pentru această fază a teologiei blăjene este importanta lucrare, atribuită tot lui Aron, ***Începerea, așezământul și iscăliturile Sfântului și a toată lumea săbor de la Florenția***, din 1762, cu o ediție paralelă în limba latină. Cartea evocă momentul luminos de la 1439, când cele două biserici creștine erau pe punctul de a restabili unirea ruptă la 1054 și își are tâlcul său profund pentru românii

ardeleni. Ea pune Unirea românilor cu Roma de la 1700 sub autoritatea acestui sinod celebru, în virtutea căruia aderența ortodocșilor la Biserica Catolică se putea realiza prin simpla recunoaștere a patru puncte dogmatice, dintre care doar supremația Papei de la Roma avea un sunet perceptibil de către masa credincioșilor. La Florența, însă, prin eforturile unor genii teologice cum a fost Marsilio Ficino sau Gheorgios Ghemistos Plethon, apoi printr-o îndelungă dezbatere a tuturor teologilor vremii, s-a realizat cel dintâi dialog ecumenic de după marea ruptură. Cu acest prilej, valorile estului și vestului creștin s-au analizat, confruntat și influențat. Eșuat pe moment, sinodul și atmosfera lui vor rămâne peste veacuri simboluri vii, *pie desideria* tuturor învățaților preocupați de unitatea lumii creștine. Petru Pavel Aron este cel dintâi ierarh de la Blaj care înțelege și valorifică moștenirea culturală a conciliului florentin, prin atașamentul egal față de erudiția catolică și cea ortodoxă. Această opțiune de răscruce îi va fi pusă la încercare atunci când, doritor să încununeze opera teologică a Blajului cu o versiune românească a **Bibliei**, apelează la **Vulgata** occidentală, și nu la **Septuaginta** Bisericii Orientale. Cum se explică această opțiune, în condițiile când mentalul popular era atașat tocmai de **Biblia** orientală, care se impusese temeinic la noi prin ediția de la București din 1688? Răspunsul este greu de dat în acest moment. Cunoscând echidistanța lui Aron, se poate presupune că el considera **Septuaginta** românească realizată și suficientă, prin **Biblia de la București**.

Într-adevăr, prestigiul acesteia a fost covârșitor iar modestul sihastru de la Blaj s-o fi gândit că nu o poate concura. Ea circula printre românii uniți din Ardeal, era **Biblia** lor de căpătâi. De ce nu ar avea însă aceștia, după sunetul geminat al numelui religiei, și o **Biblie** occidentală la îndemână? Pe firul unei asemenea gândiri posibile putea ajunge Aron la ideea traducerii **Vulgatei** latine. Ipotezele sunt în același timp prietenul și dușmanul istoricului, în măsura în care cercetarea le confirmă sau le infirmă. Cea de față își așteaptă verdictul. Oricum, evenimentul rămâne epocal, **Biblia** lui Petru Pavel Aron fiind unica traducere a **Vulgatei** latine din cultura noastră.

Traducerea s-a petrecut într-un timp record, în cunoscutul ritm febril al întregii activități a lui Aron, care și-a presimțit parcă sfârșitul prematur. În anii 1760 – 1761, **Vechiul Testament** a fost tradus în timpul record de nouă luni. Spre deosebire de **Biblia de la București**, care este în proporție covârșitoare opera lui Nicolae Milescu spătarul sau de **Biblia** lui Samuil Micu din 1795, **Vulgata** pe care o numim „a lui Aron” nu este o operă de autor, ci una colectivă. Au lucrat la traducere toți învățații Blajului din prima generație, între care cu siguranță pot fi amintiți Grigore Maior, Gherontie Cotorea, Atanasie Rednic, Silvestru Caliani și, după cum arată autografele lor, însuși episcopul Aron,

cu cea mai consistentă parte de muncă. *Psaltirea*, de pildă, este tradusă în întregime de ascepticul episcop inițiator. Este cea mai extinsă operă colectivă din cultura noastră veche și, chiar prin acest fapt, se constituie într-un instrument inestimabil de investigare a acestei culturi.

Biblia lui Petru Pavel Aron este prima întâlnire a tălmăcitorului român cu un text latin de proporții. Nu exista nici un precedent, ca atare felul cum au acționat „*cuvioșii ieromonași*” de la Blaj în fața acestui test istoric este un subiect consistent de investigație filologică. Erau cu toții buni cunoscători ai limbii latine, însușită în instituții occidentale, Grigore Maior fiind chiar autorul unui dicționar latin-român excepțional realizat, care a fost scos din umbra arhivelor printr-o ediție recentă. Testul cel greu trebuie să fi fost limba română. Nici unul dintre traducători nu a urmat cursurile vreunei școli românești, în afara unei eventuale buchiseli de copilărie la biserica satului de unde provenea fiecare. O uriașă prăpastie se ridică între ei și mai tânărul Samuil Micu, care, peste două decenii, va traduce *Biblia* într-o limbă literară actuală în structura ei și astăzi. El este geniul, însă la 1760 nu își făcuse încă apariția. Tălmăcitorii *Vulgatei* aveau la îndemână doar exemplul nefast al limbii româno-calvine din cărțile tipărite la Alba Iulia în secolul al XVII-lea, împetrișată până la mutilare cu cuvinte și întorsături de frază ungurești. Or, prima îndatorire a erudiților greco-catolici de la Blaj era tocmai curățirea limbii de acest gunoi primejdios, în beneficiul unei exprimări românești autentice. Nu a putut fi o muncă ușoară, însă bunul simț le-a indicat calea de urmat. În lipsa limbii literare românești, al cărei creator urma să fie elevul lor Samuil Micu, învățații amintiți fac apel la limba populară din Ardeal, mai exact la varianta ei de la nordul Mureșului, de unde erau originari cu toții. Pe fundalul acestui grai pitoresc, ei experimentează și încetățenesc, sau cel puțin vor să o facă, cuvinte, expresii și formulări stilistice inspirate de limba latină, ca și o seamă de forme lexicale din cultura lor occidentală, pe care le propun limbii române. Experimentul este fascinant și vom avea ocazia să ascultăm chiar aici comunicarea doamnei profesoare Niculina Iacob despre limba *Bibliei* lui Petru Pavel Aron, prima încercare făcută până acum pe această temă.

Biblia lui Petru Pavel Aron, unica *Vulgată* în limba română, a rămas în manuscris până astăzi. Cauza pare clară: moartea episcopului. Ca și în cazul lui Samuil Micu, *Noul Testament* a pus probleme mult mai grele traducătorilor, astfel că ritmul alert al *Vechiului Testament* nu s-a putut repeta. Se poate crede, cunoscând firea tenace a lui Aron, că dacă moartea nu l-ar fi răpit în 1764, *Biblia* ar fi avut soarta celorlalte cărți lucrate la Blaj în vremea sa: tiparul. Astfel, cultura noastră veche ar fi cunoscut încă o carte monumentală, *Biblia* ar fi circulat în două variante opționale iar posteritatea ar fi fost scutită de tristețea de a privi o muncă de atari dimensiuni, rămasă nevalorificată.

**Petru Pavel Aron' s Biblia.
The Translation' Premises of Vulgata into Romanian**

Abstract

Biblia always represented some kind of a reference point in human civilisation and its publication marked a major impact in cultural life.

One of these moments is represented by the publication of Petru Pavel Aron' s *Biblia*, as a proof of his attachment for both Catholic and Ortodox faith. In spite of Romanians preference for Eastern Church' s *Septuaginta*, Aron chosen the Occidental *Vulgata*, maybe because he considered the first one as being enough known and spread in Romanian communities. In this respect, he offered the unique translation of *Vulgata* in Romanian culture.

Aron' s *Biblia* is in fact a collective work and among contributors we may mention G. Maior, G. Cotorea, A. Rednic, S. Caliani. They all succeeded in finding the golden mean of translating the text from Latin into Romanian language, too poor in expresions and nuances.

Unfortunately, the work has never been published because of Aron' s sudden death. It remained as a manuscript, impoverishing Romanian culture with an unpardonable deficiency.

Limba Bibliei lui Petru Pavel Aron (1760)

Conf. univ. dr. NICULINA IACOB
Universitatea „Ștefan cel Mare,” Suceava

În spiritul cuvintelor de mai sus, Biblia este „conștiința mai bună” a lumii întregi. Așa se explică nenumăratele traduceri și retraduceri ale textului în epoci și spații diferite, toate urmărind aflarea celui mai adecvat veșmânt pentru această conștiință mai bună a fiecăruia și a întregii lumi.

În spațiul românesc, la interval de ceva mai mult de o sută de ani (1688-1795), *Biblia* se traduce integral de trei ori, expresie a unor acumulări cantitative și a unor salturi calitative în cele mai diverse planuri ale vieții sociale, cu prioritate în domeniul cultural. Astfel, în plin umanism românesc se realizează *Biblia de la București* (1688), iar un secol mai târziu, în Blajul iluminist, prind viață, la interval de numai 30 de ani, alte două traduceri integrale ale textului sacru în limba română: traducerea realizată după *Vulgata* latină sub coordonarea episcopului Petru Pavel Aron (1760-1761), păstrată în manuscris, și cea realizată de Samuil Micu după *Septuaginta*, tipărită în 1795. Dintre acestea, versiunea coordonată de episcopul Aron reprezintă o ieșire din tipare, traducătorii abandonând *Biblia* impusă de tradiția bisericii orientale și alegând drept sursă *Vulgata* apuseană. Orientarea lor spre textul latinesc constituie și una dintre problemele cu care se confruntă cercetătorii în legătură cu această traducere³⁵ și în mod cert una dintre cauzele rămânării până acum în uitare a acestui text.

S-a scris mult despre *Biblia de la București*, deși nu se poate spune că s-au găsit răspunsuri la cele mai importante întrebări pe care le-a ridicat de-a lungul timpului prima realizare integrală a *Bibliei* în limba română, fiind încă aprinse controversele cu privire la contribuția acesteia la dezvoltarea limbii române literare. Nu s-a scris la fel de mult despre traducerea pe care a realizat-o Samuil

³⁵ Explicații pertinente propune I. Chindriș în câteva studii: *Secolele Bibliei de la Blaj*, în vol. *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001, p. 225 și urm. și ca studiu introductiv la *Biblia de la Blaj – 1795*. Ediție jubiliară, Roma, 2000 (în continuare, I. Chindriș, *Secolele*); *Crearea Bibliei naționale la români 1550 – 1795* și *Rolul geniului în crearea Bibliei naționale*, în vol. *Transilvanica I. Studii și secvențe istorice*, Cluj-Napoca, 2003, p. 847 și urm.

Micu,³⁶ în timp ce traducerea coordonată de Petru Pavel Aron a intrat în atenția cercetătorilor abia în vremea din urmă.

Spre mijlocul veacului al XVIII-lea, programul educațional din Transilvania, ale cărui baze fuseseră puse în Sinodul din iunie 1702, deci foarte aproape de începuturile Bisericii Greco-Catolice pe teren românesc, se concretizează în proiecte cultural-educative ambițioase datorate episcopului Inochentie Micu-Klein, omul de cultură care și-a depășit în multe privințe epoca. Unele dintre ideile sale au rămas numai în stadiu de proiect, urmând a se împlini ulterior, multe în timpul episcopului Petru Pavel Aron.

În Blajul devenit adevărat centru al spiritualității românești, cărturarii ardeleni sunt pătrunși de necesitatea de a umple un gol istoric, de a recupera năvalnic tot „*ceea ce istoria neglijase vreme de o mie de ani*”, având „*conștiința că pun pârghia ca să înalțe la nivelul de lumină al secolului un masiv de munți*”

³⁶ Interesul binemeritat (**este Biblia națională a românilor!**) de care se bucură acest text în ultimul timp s-a concretizat în primul rând printr-o reeditare de excepție în anul 2000: *Biblia de la Blaj* (1795), ediție jubiliară. Cu binecuvântarea Î. P. S. Lucian Mureșan, mitropolitul Bisericii Române Unite, Roma, 2000 (ediție realizată sub înaltul patronaj al P. S. Virgil Bercea, episcopul Eparhiei Române Unite de Oradea și sub egida științifică a Academiei Române, Institutul de Istorie Cluj-Napoca; coordonatorul ediției I. Chindriș) și într-o serie de studii: I. Chindriș, *Secolele Bibliei de la Blaj*, în vol. *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001, p. 225 și urm. și ca studiu introductiv la *Biblia de la Blaj – 1795*. Ediție jubiliară, Roma, 2000; *Crearea Bibliei naționale la români 1550-1795 și Rolul geniului în crearea Bibliei naționale*, în vol. *Transilvanica I. Studii și secvențe istorice*, Cluj-Napoca, 2003, p. 847 și urm.; N. Iacob, *Limbajul biblic românesc (1640-1800)*, vol. I-II, Editura Universității Suceava, 2001. (Vol. 1. – *Aspecte ale evoluției limbii române literare până la 1840*; vol. 2. – *Biblia de la Blaj – text de referință în tradiția biblică românească*); *Biblia de la Blaj (1795) – a doua traducere integrală a Bibliei în limba română*, în *Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava*, 1994; *Termeni de origine slavă specifici limbii literare vechi în Biblia de la București (1688) și în Biblia de la Blaj (1795) (Cartea Facerea)*, în vol. *Limbaje și comunicare II*, seria *Colloquia*, Editura Institutului European, Iași, 1997; *Termeni de origine latină specifici limbii literare vechi în Biblia de la 1688 și în Biblia de la 1795 (Cartea Facerea)*, în *Analele Universității „Ștefan cel Mare” Suceava*, 1995; *200 de ani de la a doua traducere integrală a Bibliei în limba română*, Blaj, 1795, în *Limba Română*, nr. 1 (25), 1996, anul VI, Chișinău; *Câteva observații privind sinonimia lexicală în Biblia de la Blaj (1795) și în Biblia de la București (1688), cu referire la Ms. 45 și la Ms. 4389*, în vol. *Biblija i Kultura*, nr. 4, Cernăuți, 2002; *Biblia de la Blaj (1795) – moment de referință în cultura românească* – comunicare susținută la 3 iulie 2003 în Sala de Consiliu a Academiei Române.

cufundat în tenebre. O întreagă lume a spiritului trebuia clădită, la repezeală, ca să răscumpere istoria pierdută."³⁷ Aceasta explică faptul că într-un timp foarte scurt, cărțile realizate la Blaj puteau face de departe concurență, și nu numai cantitativ, celor care se tipăriseră în toată lumea românească până la acea dată.³⁸

Apogeul acestei activități îl reprezintă, evident, cele două traduceri ale **Bibliei**.

Sunt bine cunoscute argumentele pe care Samuil Micu le aduce în sprijinul necesității de a realiza o nouă traducere a **Bibliei** în limba română: aspectul arhaic al limbii din vechea traducere, „*mult osibit de vorba cea de acum obicinuită și mai ales de graiul și de stilul cel din cărțile bisericești, care în toate besearecele românești să cetesc*” (Samuil Micu, **Cătră cetitoriu**, în B 1795, p. 1); tocmirea necorespunzătoare a limbii din textul de la 1688: „*Cât acea tălmăcire aceii Biblii mai pre multe locuri neplăcută urechilor auzitorilor iaste, care lucru cu mare pagubă sufletească era neamului și besearecii românilor*” (**Ibidem**); numărul mic de exemplare din vechea traducere, care făcea practic imposibil accesul creștinilor la textul sacru, de vreme ce „*aceale vechi biblii atâta s-au împușinat, cât foarte rar, să nu zic bun credincios creștin, ci preot iaste la carele să află și nici cu foarte mare preț făr de mare trapăd și osteneală nu să află ca să-și poată neștine cumpăra*” (**Ibidem**). Accesul creștinilor la textul sacru nu însemna însă numai posibilitatea de a achiziționa cartea, ci mai ales înțelegerea textului. Este ceea ce l-a determinat pe Samuil Micu să se apuce de „*atâta lucru*” și să realizeze o nouă traducere, într-un stil unitar și într-o limbă unitară. Deși avea posibilitatea să realizeze o colaționare a celor două traduceri integrale deja existente în limba română, traducerea de la 1688 și traducerea „*nesăvârșită și nedată la lumină*” a lui Petru Pavel Aron, Micu argumentează de pe pozițiile filologului acum necesitatea realizării unei traduceri noi: „*Deci ca stilul și așezarea graiului întru aceeași Biblie să nu fie osibit punându-se unele dintru acea tălmăcire, altele dintru a altuia, s-au socotit ca toată Biblia de unul cu asemenea stil și așezare a graiului să se tălmăcească.*” (**Ibidem**)

În afara aspectelor deja subliniate, se desprind din prefața textului tradus de Micu cel puțin încă două idei importante. Micu este cel dintâi critic avizat al textului de la București, critica sa nefiind în nici un caz tendențioasă sau augmentată de apartenența autorului la religia greco-catolică. Apoi, el vorbește aici, pentru a doua oară, despre existența celeilalte traduceri integrale a **Bibliei** în

³⁷ L. Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, București, 1966, p. 128.

³⁸ Vezi I. Chindriș, *Secolele*, în vol. *Cultură și societate în contextul Școlii Ardeleni*, Cluj-Napoca, 2001, p. 260 și urm.

limba română, realizată după textul *Vulgatei* de episcopul unit Petru Pavel Aron.³⁹

Mulți dintre reprezentanții Bisericii Greco-Catolice au fost foarte apropiați de Biserica Orientală și preocupați, în condițiile în care o bună păstorie a credincioșilor impunea acest lucru, să demonstreze că religia unită este una orientală, fapt dovedit și de precizarea care se regăsește aproape în toate titlurile cărților de la Blaj: „*După rânduiala Besearecii Răsăritului.*” Și mai mult ca oricine a demonstrat această apropiere și această preocupare episcopul Petru Pavel Aron însuși. În pofida fidelității sale, exagerate chiar, față de credința răsăriteană, manifestată inclusiv în detalii vestimentare,⁴⁰ cel numit pe bună dreptate „*artizanalul orientalismului monahal de la Blaj*” alege, în mod inexplicabil, să folosească *Vulgata* drept izvor pentru traducerea *Bibliei* în limba română.

³⁹ Informații în legătură cu acest eveniment cultural deosebit (traducerea *Bibliei* după *Vulgata*, la 1760) aduce Samuil Micu în alte două locuri: în ediția latină a *Istoriei românilor* (1778), unde precizează că Petru Pavel Aron „*a tradus din latină în română toată Sfânta Scriptură, după Vulgata latinilor*” (apud. I. Chindriș, *Secolele*, p. 307) și în volumul dedicat istoriei bisericii din *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor* (1802), unde se spune: „*Întoarsă în limba românească vlădica Aron Biblia Vulgata cea latinească, care voia să o tipărească la Blajiu, însă pentru cuvioase pricini nu s-au tipărit*” (apud. *Ibidem*).

Textul tradus de Petru Pavel Aron – episcopul unit care a editat toate cărțile de cult pentru biserica greco-catolică din Transilvania (vezi *Ibidem*, p. 276 și urm.) – se păstrează în 11 volume la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj. Cele 11 volume reprezintă de fapt două versiuni ale textului. Prima versiune cuprinde 7 volume manuscrise și constituie prima redacție sau „*maculatorul*” traducerii. Cea de a doua versiune, păstrată în patru volume, cuprinde textul integral al *Vechiului Testament* pregătit pentru tipar (vezi, în acest sens, informațiile furnizate de I. Chindriș, *Secolele*, p. 307 și urm.) Existența celor două versiuni și faptul că ele sunt legate îngrijit, infirmă precizarea făcută de Samuil Micu în cuvântul *Cătră cetitoriu*, potrivit căreia el ar fi văzut traducerea „*numai pe niște hârtii scrisă.*” E totuși puțin probabil ca Micu să nu fi văzut textul, dar în mod cert l-a eliminat din interesul său (vezi I. Chindriș, *Secolele*, p. 321), fără ca atitudinea lui Micu să aibă legătură cu autorul traducerii, pe care „*îl venera ca pe un sfânt.*” Faptul că Micu amintește în trei locuri de existența acestei versiuni a *Bibliei* în românește înseamnă că îi recunoștea autorului efortul uriaș depus pentru realizarea unei traduceri de asemenea amploare, dar a refuzat să valorifice rezultatul acestei munci. În legătură cu modul în care s-a lucrat și cu timpul cât a durat traducerea, vezi I. Chindriș, *Secolele*, p. 308-310.

⁴⁰ Este reprezentat în imaginile vremii îmbrăcat în veșminte specifice monahilor răsăriteni și purtând pe cap potcap, iar nu tichia arhierilor catolici.

Problemele de aici încep de fapt. Ca rupere de tradiție, orientarea spre textul latinesc este extrem de importantă, versiunea realizată de echipa⁴¹ lui Petru Pavel Aron fiind singura traducere după *Vulgata* din cultura noastră veche. Dar această ieșire din tipare a determinat cu siguranță rămânerea în uitare până în zilele noastre, în condițiile în care mentalul colectiv de tip răsăritean nu putea fi decât refractar la o asemenea inovație. Atitudinea lui Samuil Micu față de traducerea de la 1760 este concludentă în acest sens.⁴²

Munca în colectiv, într-o asemenea întreprindere culturală, venea cu avantajele ei, dar presupune și dezavantaje. Pe de o parte, o astfel de echipă, militărește organizată de coordonatorul traducerii, a lucrat într-un ritm susținut și greu de imaginat, astfel că într-un timp record (între 1760-1761) traducerea era încheiată în forma în care se păstrează în manuscrisele amintite în nota 4. De altfel, numai lucrând în echipă a fost posibilă umplerea acelui gol istoric, urmare a unui destin nedrept cu românii de prea multă vreme. Pe de altă parte însă, la nivel stilistic, dincolo de diversitatea firească datorată conținutului diferit al cărților biblice, se constată o diversitate stilistică rezultând din caracteristicile idiostilului

⁴¹ Cu Petru Pavel Aron solidaritatea intelectuală este înțeleasă, la modul concret, ca muncă în echipă. Prima lucrare astfel realizată este *Floarea adevărului*, textul care, probabil, deschide la 1750 seria tipăriturilor blăjene, după înființarea la 1747 a tipografiei greco-catolice de la Blaj, în urma decretului prin care, la 23 noiembrie 1746, Maria Tereza interzicea pătrunderea cărților românești din Țara Românească și Moldova. Traducerea *Bibliei* se face tot în echipă, o echipă intelectuală alcătuită din Petru Pavel Aron, Grigore Maior, Atanasie Rednic, Silvestru Caliani, Gherontie Cotorea.

⁴² În realitate, așa cum am subliniat la nota 4, Micu este nedrept față de rezultatul muncii lui Aron. Spuneam că Micu a cunoscut în mod cert textul tradus de echipa lui Aron, dar a refuzat să-l valorifice în traducerea pe care o inițiază la 1783, după *Septuaginta*. E mai greu de înțeles, într-adevăr, de ce afirmă el că textul tradus la 1760 s-a păstrat numai pe niște hârtii și că unele dintre acestea s-au pierdut, de vreme ce textul a ajuns la noi în două variante, una chiar pregătită pentru tipar, dar care, cum se exprimă Micu însuși în *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, „pentru cuvioase pricini nu s-au tipărit.” Cuvioasele pricini invocate de Micu sunt decodate de I. Chindriș (*Secolele*, p. 307); în mod logic, ar putea fi vorba de moartea autorului, dar și de faptul că, într-un mediu în care ruperea de tradiția bisericii orientale era practic imposibilă, nu se putea tipări o Biblie care urma textul *Vulgatei* occidentale. În alt mod decât în cazul spătarului Milescu (care spărgea și el tiparele vremii, traducând *Vecchiul Testament* din greacă și nu din slavonă), autorul unei asemenea realizări nu rămânea în conștiința posterității. Este acum de datoria acestuia să-l așeze pe Petru Pavel Aron între cei care au trudit la „facerea” *Bibliei* în limba română. Avem în vedere, în acest sens, sarcina extrem de dificilă pe care și-au asumat-o cercetătorii de la Institutul de Istorie „Gheorghe Bariț” din Cluj de a edita pentru prima dată, cu sprijinul Academiei Române, traducerea coordonată de Petru Pavel Aron.

fiecărui traducător. Nu este exclus ca Samuil Micu să se fi referit la această din urmă diversitate stilistică, remarcată poate de el în traducerea de la 1760, atunci când susținea necesitatea unei noi traduceri a întregului text „*de unul cu asemenea stil și așezare a graiului*.”⁴³

Traducătorii vin dintr-un areal lingvistic puternic marcat la toate nivelurile limbii, fapt care se reflectă foarte bine în întregul text. De altfel, asemenea lui Nicolae Milescu în urmă cu un secol, cărturarul umanist care nu-și pusese problema realizării traducerii *Vechiului Testament* într-o variantă supradialectală a limbii române, tot astfel cărturarii iluminiști care trudesec la această nouă „facere” a *Bibliei* în limba română nu abandonează graiul vorbit la nord de Mureș, graiul lor de acasă, pentru o normă supradialectală, pe care ei, formați în

⁴³ Este acesta unul din motivele care ne-au determinat să credem că Micu a cunoscut totuși traducerea lui Petru Pavel Aron (poate numai „maculatorul” traducerii – deși el amintește în *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor* de „*cuvioase pricini*” care au împiedicat tipărirea – variantă incompletă și căreia îi lipsea într-adevăr „*mâna și îndreptarea de pe urmă*”, cum susține în cuvântul *Cătră cetitoriu*). Celălalt argument cu care susținem faptul că monahilor Blajului (și cu atât mai puțin lui Samuil Micu!) nu le era străin textul tradus de echipa lui Petru Pavel Aron se referă la cvasiidentitatea rezumatelor capitolelor din *B 1760* și *B 1795*. Iată pentru exemplificare câteva rezumate selectate din *Pildele lui Solomon. B 1760*, cap. 1: *Folosire pildelor. Ascultarea și îndemnul spre înțelepciune. Fiul să dojenească să nu urmeze după împlânzirea păcătoșilor. Înțelepciunea îndeamnă spre a sa îmbrățișare, și celor ce o urăsc le vestește perirea.* / *B 1795*, cap. 1: *Folosul pildelor; ascultarea și îndemnul spre înțelepciune; să dojenească fiul să nu urmeze după împlânzirea păcătoșilor; înțelepciunea îndeamnă spre a sa îmbrățișare, și celor ce o urăsc le vestește perirea.* // *B 1760*, cap. 3: *Înțelepciunea lungește viața. Mila și adevărul să nu să părăsască. Nădejdea spre Dumnezeu. Teamerea de Dumnezeu. Dumnezeu să să cinstească. Certarea lui Dumnezeu cu veselie a o priimi. Lauda înțelepciunii. Celor ce urmează înțelepciunea toate li-s norocite. Priiatenului degrabă a-i da, nici a-i face rău nu a să prici. Celor răi nu urma. Perirea celor fără leage și blagosloveniia cuvioșilor.* / *B 1795*, cap. 3: *Înțelepciunea lungește viața; mila și adevărul să nu să părăsească, nădejdea spre Dumnezeu, teamerea de Dumnezeu; Dumnezeu să Se cinstească; certarea lui Dumnezeu cu veselie a o primi; lauda înțelepciunii; celor ce urmează înțelepciunea toate le sânt norocite; degrab a da priiatinului și a nu-i face rău; nu a să prici; celor răi a nu urma perirea celor fără de leage, ci blagosloveniia cuvioșilor etc.* Cvasiidentitatea despre care vorbeam mai sus este, credem, concludent ilustrată de aceste fragmente. Comparațiile se pot însă extinde și la nivelul altor capitole din cărțile *Bibliei*, fără a afecta concluzia noastră. Este cert că pentru întocmirea acestor rezumate, cei însărcinați de Ioan Bob cu această activitate au avut în față textul lui Aron și l-au urmat îndeaproape în această privință.

școli latinești (Petru Pavel Aron, Grigore Maior, Silvestru Caliani sunt cei dintâi studenți blăjeni la Roma), deși cu siguranță o conștientizau, nu o cunoșteau foarte bine. Ceea ce se pare că au urmărit însă în demersul lor a fost eliminarea maghiarismelor, prezente în exces în traduceri realizate în Transilvania sub înrâurirea directă a calvinismului. Nu înseamnă că lipsesc cuvintele de origine maghiară, dar prezența lor nu este deloc rebarbativă. De altfel, cele mai multe circulă astăzi în regiunea amintită și în arii dialectale învecinate sau chiar sunt populare (**betesug**). Dintre elementele de origine maghiară sau formate în limba română pe baza unui cuvânt împrumutat din maghiară reținem câteva, pe care le-am întâlnit mai des în text: **acar**, **băsău**, **baștă**, **batâr**, **bolând**, **bolânzește** (adv.), **bolânzie**, **dărab**, **mintean**, **modru**.

Deși se traduce într-o perioadă în care s-a realizat cea dintâi unificare lingvistică⁴⁴ în sensul muntenizării limbii române literare, textul tradus în 1760 la Blaj păstrează, cum deja am subliniat, numeroase particularități dialectale ale ariei lingvistice din care provin traducătorii. Ne aflăm însă în fața unui text scris, iar manuscrisele au fost întotdeauna păstrătoare și purtătoare ale tradiției literare mai vechi și ale unor fapte de limbă dialectale. În cele ce urmează vom semnală numai câteva particularități pentru nivelurile limbii, pentru a susține afirmațiile de mai sus.

1. Particularități fonetice⁴⁵

Peisajul fonetic din acest text nu este neapărat spectaculos, deoarece în mai toate textele din această perioadă și chiar de mai târziu se înregistrează numeroase aspecte divergente în raport cu norma unică ce se impunea prin cărțile muntenesti provenind îndeosebi din tipografia Râmnicului. Ceea ce se întâlnește aici, mai mult decât în altă parte, dar numai la unele fenomene fonetice, este circulația amestecată a formelor, justificată însă într-o lucrare ce se realizează de mai mulți traducători.

a) Deși tendința în această perioadă este de înlocuire a fonetismului [ă] în **păhar**, cu răspândire cvasigenerală în perioada precedentă celei în care se realizează traducerea în discuție, textul analizat păstrează numai fonetismul vechi: **păharul** (40, 11, 13, 21; rezum. cap. 44; 44, 2, 5, 12, 16, 17).

b) În cuvintele **blăstăm**, **năcaz**, **fămeie**, vocala [ă] se păstrează în toate ocurențele acestor cuvinte: **blăstăm** (24, 41); **blăstăm** (27, 12, 13; rezum. cap.

⁴⁴ Vezi I. Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 376 și urm.

⁴⁵ Cele mai multe exemple pentru ilustrarea particularităților lingvistice sunt exceptate din textul *Genezei*, prin urmare vom preciza între paranteze numai capitolul și versetul. La cele selectate din alte cărți vom preciza și titlul cărții.

49); **năcazurile** (3, 16); **năcazul** (16, 11; 31, 42); **năcazului** (35, 3); **fămeia** (7, 2); **fămeiaia** (1, 27; 5, 2); **fămeaie** (7, 3, 9, 16); **fămeiască**, în sintagma **parte fămeiască** (6, 19). O singură dată am înregistrat forma cu [e] (**cele femeiești** (18, 11).

c) Cuvântul **năsip** (<bg. nasip) l-am înregistrat numai cu fonetismul mai apropiat de etimon: **năsipul** (22, 17; 28, 14; 32, 12; 41, 49); **năsip** (26, 15).

d) Cuvintele **răsipi** și **rădica** sunt prezente cel mai frecvent în formele cu fonetismul mai apropiat de etimon **au rădicat** (7, 17; 14, 2; 28, 18; 31, 45; 35, 14, 20; 45, 2); **rădicând(u-)** (13, 10; 18, 2; 24, 63; 33, 1); **rădicat-au** (22, 13); **am rădicat** (28, 22; 31, 10, 51) etc., și numai rar se înregistrează formele cu fonetismul intermediar cu [î]: **au rădicat** (21, 16); **rădicând(u-)** (22, 4); **rădicând** (29, 11; 43, 29). Verbul **a răsipi** cunoaște aici doar două ocurențe, ambele cu fonetismul mai apropiat de etimon: **răsipind** (9, 11); **voi răsipi** (49, 7).

e) În cuvintele **derege** (**direge**), **derept** (**dirept**), **dereptate** (**direptate**), **deregător** (**diregător**) sincopa lui [e] este cvasigenerală: **drept** (6; 6, 9; 7, 1; 20, 4; 27, 36); **dreptul** (18, 23, 25); **dreapta** (13, 9); **dreaptă** (24, 27, 48; 48, 17); **dreptate** (15, 6; 18, 19); **dreptatea** (30, 33). În două cazuri l-a consemnat pe [e] ([î]): **deregători** (41, 34); **dirept** (44, 16).

f) [i-i] nu se reduce niciodată la [î] în formele verbului **a priimi**: **au priimit** (4, 11; 34, 24); **am priimit** (19, 21); **priimește** (23, 13; 33, 10, 11); **să priimească** (rezum. cap. 33); **priimind** (39, 8) etc.

g) [î] > [u] în cuvintele **umbla**, **umple**, doar sporadic consemnându-se formele mai apropiate de etimon: **umpleți** (1, 22, 28); **au umplut** (2, 21); (**s-**)**au umplut** (6, 11); **umplutu(-s)-au** (6, 13); **umblând** (3, 8); **au umblat** (5, 22, 24; 6, 9; 48, 15); **umblă** (17, 1); **umblu** (24, 42; 28, 20); **a umbla** (33, 13) etc., dar și: **au umplut** (7, 18; 21, 19); **împluse** (24, 16); **împlând(u-)** (26, 15); **îmblând** (12, 9); **îmblu** (24, 40).

h) În paradigma verbului **a intra** se regăsesc numai formele cu fonetismul arhaic, deși tendința în epocă este de trecere a lui [î] la [i]: **au intrat** (6, 4; 7, 7, 9, 13, 15, 16; 12, 14; 16, 4; 19, 5, 8, 23, 33; 34, 25; 38, 2; 44, 14; 46, 8, 26, 28); **vei intra** (6, 18; 19, 22; 30, 16); **or intra** (6, 20); **întrând** (rezum. cap. 7; 19, 3, 35; 30, 5; 31, 33; 34, 20; 38, 9, 16; 40, 6; 43, 30; 47, 1; 48, 3) etc.

i) [î] > [u] în cuvântul curând: **curund** (27, 20); (**mai**) **curund** (41, 32), dar am consemnat și formele cu [î]: **curând** (27, 20); (**mai**) **curând** (45, 19).

j) [o] aton > [u] în acest text, lucru firesc pentru că fenomenul caracterizează și în această perioadă variantele nordice, cu precizarea că în paradigma verbului **a dormi** formele cele mai frecvente sunt cele cu [o]: **am dormit** (19, 34); **vei dormi** (19, 34); **au dormit** (19, 35; 28, 11; 30, 16; 34, 2); **dormi** (28, 13); **dormind** (32, 13); **dormi** (39, 7, 12); **să dorm** (47, 30), față de: **să durmim** (19, 32); **au durmit** (19, 33; 35, 22). Alte cuvinte îl atestă însă pe [u]: **urbire** (19, 11); **usebirea** (rezum. cap. 1); (**să**) **uspătă** (rezum. cap. 43); **uspăț** (19, 3; 29, 22;

rezum. cap. 43; 43, 16); **uspățu** (21, 8; 26, 30; 40, 20) și foarte rar pe [o]: **ospățu** (24, 54; 43, 32).

k) Deși fenomenul anticipării elementului palatal în cuvintele **câine**, **mâine**, **mâini**, **pâine** se extinde dinspre sud în toate variantele limbii literare, textul analizat atestă aproape exclusiv formele mai apropiate de etimon: **mâinilor** (85, 29; 20, 5; 49, 24); **mânile** (14, 20; 24, 30, 47; 27, 16, 22, 23; 30, 29; 32, 16; 33, 10; 37, 21, 23, 27; 39, 13; 43, 26; 46, 4; 48, 14; 49, 8, 24); **mâni** (22, 6); **mănilor** (31, 42); **mănil** (37, 22); **pânea** (3, 19; 25, 34; 39, 6; 49, 20); **pâne** (14, 18; 18, 5; 21, 4; 24, 33; 28, 20; 31, 54; 41, 54; 45, 23; 47, 13); **pâni** (18, 6; 43, 31); **pânile** (27, 17); **pâne** (37, 25); o singură dată am înregistrat forma **pâinii** (47, 15).

l) [u] sincopat în **frumuseața** (26, 7; 41, 7); **frumuseața** (41, 24).

m) Palatizarea labialelor am consemnat-o sporadic în unele cărți biblice: **hicatului** (*Exod.* 29, 13, 22); **hiertură** (*Exod.* 32, 12) și tot sporadic am înregistrat reversul acestui fenomen, forme hipercorecte precum: **să înteaie** (*Ecles.* 11, 5); **titie** (*Exod.* 39, 21); **titie** (*de în va pune în cap*) (*Lev.* 16, 4); **titiii** (*Exod.* 39, 21); **știop** (*Lev.* 21, 18); **hiațintie** (*Exod.* 39, 19) – față de **hiacint** (*Exod.* 29, 22); **hiachintină** (*Exod.* 29, 20) etc. Prezența acestora este semn că palatizarea este fenomen curent în zona din care provin traducătorii; aceste forme sunt rezultatul firesc al tendinței de evitare a unei particularități, resimțită ca dialectală în mai mare măsură decât altele.

n) [n] propagat în substantivul genunchi este un fenomen firesc în textul analizat, fenomen care s-a extins dinspre variantele nordice: **genunchele** (30, 5; 50, 22); **jenunchele** (41, 43).

o) Formele verbului **a rupe** îl au pe [m] etimologic în structura lor: **să rumpă** (19, 9); **rumpând(u-)** (37, 30, 34; 44, 13); **or rupe** (40, 19). O singură dată – tot din considerente etimologice – am consemnat forma fără [m]: **(s-)au rupt** (7, 11).

p) Amestecul de rostiri dure și rostiri muiate în cazul consoanelor bilabiale, labiodentale, dentale și prepalatale caracterizează acest text, dar nu în mai mare măsură decât se reflectă fenomenul în alte texte din celelalte arii lingvistice. Cărțile analizate de noi până în prezent atestă însă predominarea rostirilor muiate.

Un reflex al rostirii dure a consoanelor este căderea lui [i] asilabic. Formele în care [i] șoptit se conservă alternează cu cele care pierd acest fonem, cu precizarea că este uimitor cum pe spații foarte întinse fonemul în discuție este consecvent notat, pentru ca apoi să se înregistreze foarte frecvent forme fără [i]: creșteți (1, 22); vă înmulțiți (1, 22, 28); umpleți (1, 22, 28); supuneți (1, 28); stăpâniți (1, 28); să nu mâncați (3, 1); veți muri (3, 4); veți mânca (3, 5) etc., dar și ț-au spus (3, 10); ț-am dat (16, 5); (-)ț voi da (17, 8); cumpăraț (17, 27); spălaț (18, 4); vă odihniți (18, 4); vă întăriți (18, 4); v-ați întors (18, 5); toți (19, 12) etc.

q) Africata [g] se conservă în multe cazuri: **giurându(-să)** (rezum. cap. 24); **giurând** (47, 31); **ai giurat** (50, 6); **gioară** (rezum. cap. 47); **gioară** (47, 31);

giurământ (rezum. cap. 21); **împregiur** (17, 11, 23; 37, 7), însă predomină formele cu [ġ] > [j]: **oi jura** (21, 24); **au jurat** (21, 31; 24, 9, 37; 31, 53; 50, 5, 24); **(M-)am jurat** (22, 16); **să jur** (24, 3); **(s-)au jurat** (24, 7; 25, 33; 26, 31); **joară** (21, 23; 25, 33); **jurământului** (21, 32; 46, 1) etc.; **împrejur** (rezum. cap. 17; 17, 10, 12, 14, 24, 25, 26, 27; 19, 17, 25; rezum. cap. 21; 21, 4; 23, 13; rezum. cap. 34; 34, 14, 15, 17, 22, 24).

r) Fricativizarea africateri [ġ] se înregistrează frecvent: **jenunchele** (41, 43); **au fujit** (39, 12); **cujetele** (3, 16); **slujilor** (9, 25; 26, 25; 32, 16; 41, 10; 42, 25; 44, 16, 21, 23; 50, 17); **slujii** (18, 7; 19, 2; 24, 14; 32, 10, 18; 33, 5, 14; 44, 18); **slujile** (20, 17; 26, 15, 18, 32; 42, 10, 11, 13; 44, 7, 19; 46, 34); **sluji** (24, 35; 30, 43; 32, 5; 44, 16). Noutatea este inegală, în sensul că sunt cuvinte, cum este verbul **a fugi**, în a cărui paradigmă o singură dată am înregistrat forma în cauză, în timp ce în cazul altora numărul formelor cu fricativă este mai mare decât numărul formelor cu africata intactă: **slugi** (12, 16; 20, 14; 44, 9); **slugile** (44, 9, 31; 47, 3, 4); **slugilor** (47, 4; 50, 2).

Cele câteva aspecte selectate confirmă faptul că nivelul fonetic a prezentat întotdeauna cele mai multe divergențe, norma limbii literare constituindu-se aici cel mai greu.

2. Particularități morfologice

Deși mai unitar decât nivelul fonetic, nivelul morfologic se caracterizează prin aspecte care trădează propagarea unor norme vechi și a unor fenomene regionale.

Substantivul **soră**, care se fixase deja în această perioadă la declinarea I, l-am consemnat de câteva ori și în forma **sor** (12, 13, 19; 26, 9). Se amestecă de asemenea în text formele **grija** (0, 30; 46, 32); **grijea** (rezum. cap. 39) și **grija** (31, 5); **ușe** (4, 7; 6, 16) și **ușa** (18, 1, 2, 10; 19, 6, 9, 10, 11; 43, 19); **berbec** (15, 9) și **berbece** (22, 13).

Genul unor substantive nu este încă fixat: substantivul umăr este înregistrat cu formă de masculin: **umerile** (9, 23), dar și cu forma de neutru: **umerele** (21, 14). Substantivul **pustiu**, de genul neutru astăzi, este înregistrat numai în forma de feminin: **pustie** (14, 6; 16, 7; 21, 20; 36, 24; 37, 22); **pustii** (rezum. cap. 21); **pustiia** (21, 14; 21, 21), iar **genunchi**, masculin astăzi, este încadrat aici la neutru: **genunchele** (30, 3; 50, 22); **jenunchele** (41, 43). Substantivul **turturea** se folosește în forma de masculin, **turture** (15, 9).

În privința numărului, rețin atenția formele amestecate de plural: **izvoarele** (7, 11; 8, 2); **hotarale** (23, 17); cară (45, 19, 21), dar și **hotarelor** (47, 21); **hotare** (49, 14); **care** (50, 9). Formele cu desinența de plural **-ă** sunt condiționate etimologic (**cară**) sau fonetic, ca reflex al rostirii dure a consoanei în care se termină radicalul.

Substantivele **frate** și **tată**, atunci când se combină cu adjectivele pronominale posesive, frate uneori și singur, se folosesc în formele, astăzi învechite și populare, frățâne: **frăținea-său** (12, 5); **frăținea-tău** (27, 40; 38, 8); **frăține-tău** (38, 8); **frăține-său** (38, 9; 45, 14); **frăținul** (27, 35); **frăținealui** (24, 12), respectiv **tătâne**: **tătâne-său** (9, 23; 19, 33, 35; 29, 12; 31, 53; 36, 24; 37, 10, 12, 22; 45, 23; rezum. cap. 47; 47, 12; 48, 12, 13; rezum. cap. 50; 50, 1, 22); **tătânea-său** (9, 23; 21, 5; 22, 7; 26, 15, 18; 27, 5, 34; 28, 7; 29, 9, 12; rezum. cap. 31; 31, 19; 34, 13, 19; 37, 2, 35; 43, 8); **tătâni-său** (12, 1; 38, 11; 46, 3; 49, 8); **tătânea-mieu** (20, 12; 28, 21; 32, 9) etc.

Sensul cazual de genitiv se exprimă de regulă sintetic, mai rar prin structura formată din prepoziția **a** + **tot** + **substantiv** cu formă de nominativ / acuzativ: **obiceaiu a tot pământul** (19, 31); **fața a tot pământul** (7, 3); **tată a multe neamuri** (17, 5); **stăpân a toată casa** (45, 8). Aceeași structură poate exprima și sens de dativ: **oi ierta a tot locul** (18, 26), dativul exprimându-se și cu prepoziția-morfem **la**: **s-au adaos la norodul său** (35, 29); **au poruncit la tot norodul** (35, 29); **au vestit la doi frați ai săi** (9, 22) etc.

Frecvent am înregistrat aici dativul adnominal, exprimat prin substantiv sau prin pronume: **soție călătorii mele** (35, 3); **tată celor ce cânta** (3, 21); **domn fraților tăi** (27, 29); **sluji sântem domnului mieu** (44, 16); **au doară păzitoriu fratelui mieu sânt eu?** (4, 9) etc.

În flexiunea pronominală am înregistrat câteva forme dialectale. Adjectivul pronominal posesiv la persoana I (mai mulți posesori) are și forma regională **nost** (19, 34; 42, 21, 32; 44, 24, 25, 30).

Forma de persoana a II-a **vost** am consemnat-o numai o dată (44, 17). Regională, dar cu răspândire într-o arie mult mai largă, este forma **tăț** a pronumelui nehotărât **toți**, consemnată o dată (31, 12).

Reținem în continuare numai câteva aspecte ale flexiunii verbale, concludente pentru regiunea din care provin traducătorii textului.

În afară de mai mult ca perfectul sintetic, foarte des se întrebuintează mai mult ca perfectul perifrastic: **(s-)au fost stricat** (6, 12); **au fost poruncit** (7, 16; 12, 4; 17, 23); **au fost slujit** (14, 4); **au fost fiert** (18, 8); **(s-)au fost stins** (20, 4); **au fost făgăduit** (21, 1); **(l-)au fost luat** (21, 25); **(le-)au fost astupat** (26, 18); **au fost dobândit** (31, 19) etc.

Verbul **a ști** realizează forma de indicativ prezent, persoana a III-a singular, fără desinența **-e**: **ști Dumnezeu** (3, 5), dar și cu desinența specifică: **nu știe ce are în casa sa** (39, 8). Mai multe forme fără desinența **-e** am înregistrat în **Cartea lui Iov**: **cine nu ști** (12, 9); **iar El ști** (23, 10); **nu ști omul** (28, 13).

Verbul **a mânca** cunoaște forme de conjugare specifice acestei arii lingvistice: **să mânc** (27, 4, 7); **să mănce** (37, 25); **mâncă** (27, 9); **nu mâncă** (32, 32); **mâncă!** (27, 19, 31), dar și pe cele comune.

Verbul **a lucra** are formele de conjugare fără sufixul flexionar **-ez** la prezent indicativ și conjunctiv: **să lucre** (2, 5, 15; 3, 23); **lucri** (16, 5); **lucre** – conj. prez. fără **să** 3. pl. – (34, 12); (**să lucră** – ind. prez. impers. – (37, 14).

Verbul **a merge** a fost consemnat o singură dată în forma specifică acestei arii dialectale: **a mere** – inf. prez. – (24, 58).

3. Particularități sintactice

Printre particularitățile sintactice se numără cele curențe în textele din toată perioada veche: elipsele, negația simplă, apozitia acordată, exprimarea complementului direct în structură incompletă și diferite aspecte legate de topică.

De regulă, în elipsă verbul este copulativ, așa cum o demonstrează și câteva structuri selectate din text: *numele unuia: Fison* (2, 11); *acesta acum os din oasele mele și trup din trupul meu* (2, 23); *toți aceștia, fiii lui Ectan* (10, 29) etc.

Negația simplă insuficientă este un loc comun în toate textele vechi: **nicidecum va fi așa** (4, 15); **nicidecum vei face judecata aceasta** (18, 25); **nice un rău să le faceți** (19, 8); **nici un bărbat au rămas pre pământ** (19, 31) etc.

Apoziția este de regulă acordată: *au zis Saraii, muiarii sale* (12, 121); *au vestit lui Avram, ovreului* (14, 13); *eu fug de la fața Sarai, doamnei mele* (16, 8) etc.

La funcția de complement direct, probleme pune ca de obicei pronumele relativ care: *au pus pre omul carele făcuse* (28, 8); *din coasta care luase din Adam* (2, 22); *toate jiviniile pământului carele făcuse Domnul Dumnezeu* (3, 1), dar nu numai: *și au cunoscut Cain pre muiare sa* (4, 17); *și i-au întors lui Sara, muiarea sa* (20, 14) etc.

Dislocările sintactice și inversiunile sunt cele mai frecvente aspecte legate de topică: *și au zidit Domnul Dumnezeu din coasta carea luase din Adam muiare, și o au adus lui Adam* (2, 22); **să nu cumva, rogu-te, fie între mine și între tine probozire** (13, 8); *și văzind Dumnezeu că multă rotatea oamenilor iaste pre pământ* (6, 5); **a cui ești, fecioară, spune-mi?** (24, 23); *ia pre fiul tău cel unul născut, carele iubești, Isaac, și te du la pământul vedeniei* (22, 2) etc.

Iată însă și un exemplu de exprimare desăvârșită, care poate oricând concura cu cele din limba literară actuală: *Mai mult nu voi blăstăma pământul pentru oameni, că simțirile și gândirea inimii omenesci sânt pornite spre rău din tinerețele sale deci n-oi mai bate pre tot sufletul viu, precum am făcut* (8, 21). Și nu puține sunt pasaje de acest fel, caracterizate printr-o perfecțiune stilistică fără egal.

4. Particularități lexicale

Fiind vorba despre o traducere realizată după originalul latin, e de așteptat ca prezența împrumuturilor din latină să fie o caracteristică fundamentală a lexicului *Bibliei lui Petru Pavel Aron*. Unele cuvinte sunt atestate aici pentru prima dată, altele au fost folosite anterior, dar apar numai sporadic în textele precedente. Ne vom opri doar la câteva exemple.

Bordel (atestat în forma **bordeu**) s.n. „casă în care se practică prostituția”, „lupanar.” Etimologia propusă de MDA (<fr. bordel, it. bordello) și prima atestare a cuvântului se vor schimba. Cuvântul este aici împrumut din latină, aceasta fiind și prima atestare într-un text românesc: *de plata bordeului* (*Deut.* rezum. cap. 23); *Nu vei da plata bordeului, nici prețul cânelui în casa Domnului Dumnezeuului tău* (*Deut.* 23, 18).

Catedră (atestat și în forma **cathedră**) este împrumutat de traducători (lat. **cathedra**), fără a fi și adaptat și are sensul, neobișnuit astăzi, jeț: *Când ieșeam la poarta cetății și în uliță îmi gătea cathedra* (*Iov* 29, 7). Cuvântul este aici la prima atestare (cf. MDA; prima atestare propusă aici este în scrierile lui Zilot Românul, deci în jur de 1800).

Ceremonie (atestat în forma **țeremonie**) (lat. caeremonia, caerimonia, mg. ceremonia, ngr. τερεμωνια, pol. ceremonja, germ. Zeremonie; în *DEX* se propune tot etimologie multiplă: pol. ceremonja, fr. cérémonie, lat. caerimonia; este folosit mai întâi în *Noul Testament de la Bălgrad* (1648), tot cu aceeași formă pe care o atestă traducerea de la 1760: **țărămonii** (*Deut.* 4, 8); **țărămoniile** (*Deut.* 4, 14; 5, 31; 6, 17, 20; 7, 11; 10, 13; 12, 30); **țăremoniile** (*Deut.* 45; 5, 1; 6, 1; 11, 32); **țeremoniile** (*Deut.* 8, 11; 11, 1; 17, 19; 26, 17; 28, 45; 30, 10, 16).

Fase (atestat în formele: **fase**, **fasă** și **fască**), neînregistrat în dicționare, echivalează cuvântul phase din *Vulgata* (vechi ebraic la origine), însemnând „materia sacrificiului; originar, animalul sacrificat, apoi jertfă de sânge” astăzi ostia, euharistia, pasca, paștele. Sub raportul semnificației, cuvântul trebuie pus în legătură cu paști: s.m. (< lat. pascha, -ae) „sărbătoare religioasă celebrată la creștini în amintirea învierii lui Cristos, iar la evrei în amintirea eliberării acestora din robia egipteană,” „jertfă adusă lui Dumnezeu în cinstea acestui eveniment”; „pâine sfințită care se împarte la creștini, în biserică, în ziua de Paști”, „pască”; var. *paște*: s.n.

Dificultatea în care s-au aflat traducătorii rezultă și din modul în care încearcă să adapteze cuvântul nou: *Socoteaște luna roadelor noao și cea dintâiu al primăvării să faci fase Domnului Dumnezeuului tău* (*Deut.* 16, 1); *Și vei jertvui fase Domnului Dumnezeuului tău din oi și din boi* (*Deut.* 16, 2); *Nu vei putea jungheia fase în fieștecare din cetățile tale care Domnul Dumnezeuul tău ți le va*

da (*Deut.* 16, 5); Acolo vei junghie **fase** sara la apusul soarelui, când ai ieșit din Egipt (*Deut.* 16, 6); Și așa îl veți mânca: mijloacele voastre veți încinge și încălțăminte veți avea în picioare, ținând toiagele în mâni, și veți mânca grăbind, că iaste **Fasă** (adică treacerea) Domnului (*Exod.* 12, 11); Duceți-vă luând dobitoc prin rudeniile voastre și jârtvuiți **Fasă** (*Exod.* 12, 21); Aceasta e lege **Fase**; tot cel de alt neam nu va mânca dintr-însul (*Exod.* 12, 43); De va vrea cineva dintre nimearnici a trece însoțirea voastră și a face **Fase** Domnului, să va tăia întâi împregiur toată partea bărbătească a lui (*Exod.* 12, 48); Nu vei jârtvui preste dospit sângele giunghierii Meale, nici va rămânea demineata din jertva praznicului **Fască** (*Exod.* 34, 25).

(A) **împuta** (lat. **imputare**) „a reproșa” cunoaște prima atestare într-un *Tetraevangheliar* de la 1574: Să înfrâneze înălțarea ca să nu-și **impute** loruși viitoarele biruință, ci numai Domnului **împută** iar Moisi norodului murmurările și păcatele din pustie și a sa pentru norod mijlocire (*Deut.* rezum. cap. 9); Când vei făgădui făgăduință Domnului Dumnezeuului tău, nu vei întârziea a o da, că o va cerca Domnul Dumnezeuul tău și, de vei zăbovi, ți să va **împuta** în păcat (*Deut.* 23, 21).

(A) **învința** (lat. **invitare**) este pentru prima dată atestat în acest text. Prima atestare înregistrată în MDA este mult mai târzie (scrierile lui Negruzzi, 1872/1873). Sensul cu care se folosește este „a provoca”, „a atâța”, așa cum rezultă din contextele de mai jos: **Învințu-l-au** în Dumnezei streini și în urâciuni spre mânie l-au întârâtat (*Deut.* 32, 16); Și am căzut înaintea Domnului ca și dintâi patruzăci de zile și de nopți pâne nu mâncând și apă nu bând pentru toate păcatele voastre care ați făcut împotriva Domnului și l-ați **învințat** spre mânie (*Deut.* 9, 18); Văzut-au Domnul și spre mânie s-au întârâtat, că l-au **învințat** el pre fiii săi și featele (*Deut.* 32, 19); Și m-au **învințat** în cel ce nu era Dumnezeu și m-au întârâtat în deșertăciunile sale. Și eu îi voi **învința** în cel ce nu e norod, în neam nebun îi voi întârâta (*Deut.* 32, 22).

Prin cuvântul **mache** (cu formele **mache**, **machie**), neînregistrat în dicționare, traducătorii au echivalat lat. macula „pată”, „murdărie”: ucide și mănâncă lângă blagoslovenia Domnului Dumnezeuului tău, carea ți-au dat în cetățile tale, acar necurat de va fi, adică întinat și slab, acar curat, adică întreg și fără **mache** (*Deut.* 12, 15); Iar de va avea **mache** sau va fi schioapă sau oarbă au în oarecare parte grozavă sau slabă, nu să va jârtvi Domnului Dumnezeuului tău (*Deut.* 15, 21); Nu vei jârtvi Domnului Dumnezeuului tău oaie și bou în care easte **mache** sau ceva scădeare, că urâciune easte Domnului Dumnezeuului tău (*Deut.* 17, 1); Desăvârșit vei fi și fără **mache** cu Domnul Dumnezeuul tău (*Deut.*

18, 13); *vițel fără de machie* (*Lev.* 4, 3); *de nu va fi crescut machia* (*Lev.* 13, 32); *a machiii ce strălucește* (*Lev.* 14, 56); *care va avea mache* (*Lev.* 21, 17).

Steril (atestat în forma **steril**) (lat. *sterilis*) „*sterp*” este, de asemenea, la prima atestare în acest text, în timp ce MDA propune prima atestare în scrierile lui Gh. Săulescu (1837): *Blagoslovit vei fi între toate noroadale: nu va fi la tine ceva steril de-amândoa felurile precum în oameni așa în turmeale sale* (*Deut.* 7, 14).

Tribun (atestat în forma **tribun**, care se va impune în limba română) (< lat. *tribunus*) „*conducător*” se întâlnește în texte înainte de 1760 în forma **trivun** (vezi DLR): *Și am luat din neamurile voastre bărbați înțelepți și aleși și i-am ridicat căpetenii, tribuni și sutași (...) care să vă înveața toate* (*Deut.* 1, 15).

Desigur că aspectele de lexic sunt mult mai numeroase și mai variate. Este de altfel și nivelul cel mai spectaculos al textului, în primul rând prin numărul foarte mare de cuvinte, unele chiar neînregistrate în lucrările noastre lexicografice, care sunt aici la prima atestare. În general însă, textul pune la dispoziția cercetătorilor „*un inestimabil material de studiu*” deoarece conservă un „*grai local* (cel de la nord de Mureș – s.n.) *din secolul al XVIII-lea, ca într-o capsulă a timpului, în cele mai variate și mai intime aspecte.*”⁴⁶

The Language of Petru Pavel Aron's Biblia

Abstract

Biblia translated and coordinated by Petru Pavel Aron has a double meaning; we may first speak about his importance in religious and cultural life, because it is well-known that *Biblia* was always seen as a major cultural event; second, about Aron's desire to choose the text of *Vulgata* as inspiration source, instead of choosing *Septuaginta*, as usual. In this way, Aron and his co-workers have offered us the first translation of *Vulgata* from our ancient culture.

We may speak both of advantages and handicaps of group work; the first ones refer to the short time the team needed for translation; the second refer to the specific language features of the territories each interpreter belonged to.

We may distinguish four categories of specific features: phonetical, morphological, syntactical and lexical. From phonetical point of view we have to mention the spreading of combined language forms and expressions, but this phenomenon is quite maleable if we take into consideration the different territorial origins of each interpreter. From morphological point of view, it is

⁴⁶ I. Chindriș, *Rolul geniului în crearea Bibliei naționale*, în *Transilvanica I. Studii și secvențe istorice*, Cluj-Napoca, 2003, p. 857.

worth mentioning that each interpreter promoted ancient, regional forms and expressions. From syntactical point of view, it is obvious that there are no differences between this text and any other text written in the same period of time. From lexical point of view we have to emphasize the numerous words and expressions of Latin origin. Some of them are now used for the first time.

The text is today very important because it is considered to be the thrifty of the local Romanian language that has been spoken in the 18th century.

Restructurarea învățământului în imperiul habsburgic în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Dezbateri și reușite

*Lector univ. dr. ANCA CÂMPIAN
Universitatea „1 Decembrie 1918,” Alba Iulia*

Regimul habsburgic a preluat, odată cu provincia, povara unui învățământ slab organizat, bazat pe tradițiile secolelor anterioare. Prioritățile fiind altele, Curtea nu a reușit, decenii de-a rândul, să modifice în profunzime domeniul educațional. Chiar și instituțiile de învățământ înființate la începutul secolului, în condițiile ofensivei catolice, s-au modelat pe sistemul de organizare dinainte existent și au folosit programe gata înrădăcinate și maturizate în evul mediu.⁴⁷ Reluarea prozelitismului catolic prin intermediul ordinelor călugărești (iezuiți, piariști, franciscani etc.) s-a înscris printre strategiile conservatoare utilizate de Viena pentru consolidarea puterii.⁴⁸ În consecință, chiar și în Transilvania și Ungaria, părți ultraconservatoare ale imperiului, s-au vehiculat aceleași teorii critice la adresa educației tradiționale ca peste tot în Europa. În 1706, însuși unul dintre inamicii înverșunați ai Vienei, Francisc Rákóczy al II-lea, releva, într-o scrisoare, carențele activității formative desfășurate de ordinele călugărești și lipsa lor de interes față de științe sau istorie,⁴⁹ iar Dieta din 1723 recunoștea slabul nivel al clasei politice, datorat lipsurilor existente în pregătirea nobilimii.⁵⁰

Reformismul, din dorința de a restrânge cheltuielile și de a stimula educația populară, a schimbat coordonatele acestei evoluții. S-a extins rețeaua școlilor elementare, iar, în contrapondere, s-a limitat accesul categoriilor paupere înspre gimnazii și școli superioare. Măsurile restrictive privind trecerea în învățământul mediu sau superior au apărut imediat după 1750, s-au accentuat odată cu

⁴⁷ Tonk Sándor, *Cadrul formativ al intelectualității române din Transilvania*, (lucrare în manuscris), p. 1.

⁴⁸ Despre instrumentalizarea ordinelor călugărești de către puterea centrală pe parcursul veacurilor, vezi Onisifor Ghibu, *Catolicismul unguresc în Transilvania și politica religioasă a statului român*, Cluj, 1924, p. 198.

⁴⁹ Finácsy Ernő, *A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában*, vol. I, Budapest, 1899, p. 5.

⁵⁰ Grünwald Béla, *A régi Magyarország 1711-1825*, Budapest, 1888, p. 343.

desființarea ordinului iezuit și cu elaborarea marilor reglementări ale deceniului opt, pentru a atinge apogeul sub Iosif al II-lea, prin dizolvarea fundațiilor și instituirea taxelor școlare sau a burselor.

Contrar opiniilor unor specialiști, reformarea învățământului din imperiul habsburgic nu s-a realizat mult mai târziu decât în statele vest-europene. Franța, spre exemplu, se confrunta cu aceleași greutăți generate de un sistem educațional perimat, de sorginte medievală, care nu mai corespundea noilor necesități sociale. Obiectivele pedagogice vizau doar pregătirea principilor, aristocrației, teologilor, juriștilor și medicilor, interesul pentru formarea funcționarilor sau a categoriilor economico-administrative dinamice fiind încă limitat. Numai după jumătatea veacului s-a dezvoltat ideea unei noi didactici, scoasă de sub monopolul clerului și al ordinelor.

Pe la 1750, problema școlară s-a transformat într-o dezbatere fundamentală, pigmentată de numeroase proiecte și lucrări ce susțineau conectarea învățământului la realitate și reorganizarea lui pe criteriile utilității, competenței și selecției naturale.⁵¹ În legătură cu educația populară, s-au vehiculat opinii de mare generozitate, spre a se demola vechea teză potrivit căreia cei săraci nu au nevoie de pregătire.⁵² Discuțiile au pătruns în sferele politice și s-au extins dincolo de limitele secolului, impulsionate fiind de marile evenimente sociale desfășurate în acel spațiu. Și alte state apusene ajunseseră la conștiința înlăturării tiparelor medievale care încorsetau cultura, spiritul și educația, elaborând planuri de restructurare croite pe principii asemănătoare.⁵³

⁵¹ Roland Mortier, *Les philosophes français et l'éducation publique*, în vol. *Clarté et ombres du Siècle des Lumières*, Genève, 1969, p. 104-113. Pentru planurile franceze privind reformarea învățământului, vezi și G. Compayre, *Histoire critique des doctrines de l'éducation en France depuis le XVII-ème siècle*, vol. I-II, Paris, 1879, passim.

⁵² Dezbaterile privind educația populară în Franța, la Harvey Chisick, *The limits of reform in the Enlightenment. Attitudes toward the education of the lower classes in eighteenth century France*, Princeton, 1981, passim.

⁵³ Tablouri ample privind situația învățământului central-european și occidental, la Charles Villiers, *Coup d'oeil sur les universités et le mode d'instruction publique d'Allemagne protestante, en particulier du royaume de Westphalie*, Cassel, 1808; R. du Moulin Eckart, *Geschichte der deutschen Universitäten*, Stuttgart, 1929; Stephen d'Irsay, *Histoire des universités françaises et étrangers des origines à nos jours*, vol. II, Paris, 1933; William Boyd, *The history of western education*, ed. a IV-a, London, 1947; Laetitia Boehm, A. Müller Rainer, *Universitäten und Hochschulen in Deutschland, Österreich und Schweiz*, Düsseldorf, 1983; A. Müller Rainer, *Geschichte der Universität von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschule*, München, 1990.

Înscriindu-se în noua ideologie pedagogică europeană, Curtea a demarat tentativele de reformare a educației, inițiate în Tirol (1747), Austria de jos (1727 și 1748), Styria și Moravia (1751),⁵⁴ care au început treptat să se aplice și să se facă simțite și în Transilvania și Ungaria, măcinând, lent dar sigur, tutela confesională asupra învățământului și dând semnalul deschiderii unei noi epoci. Construită pe concepția **die Schule ist und bleibt ein Politicum**,⁵⁵ restructurarea educației a constituit parte integrantă a reformei administrativ-politice, evoluând în același ritm cu ea.

În același an 1760, în care lua ființă Consiliul de Stat, s-a întemeiat Comisia Aulică de Studii (Studienhofkommission), la stăruințele consilierilor imperiali van Swieten, Martini, Kaunitz și Sonnenfels. În rândurile ei au fost cooptați specialiști de marcă în domeniul învățământului superior, majoritatea activând la Universitatea vieneză, precum canonicul Stock, consilierul Bourguignon – un strălucit jurist, canonicul Simen – membru al catedrei de filosofie sau iezuitul Gaspari – un bun istoric,⁵⁶ iar ca președinte a activat, până în 1773, arhiepiscopul de Viena, cardinalul Migazzi, înlocuit în anul amintit cu van Swieten.⁵⁷ Acest for reprezenta unul dintre instrumentele politicii de centralizare și uniformizare a imperiului.

De altfel, în toate provinciile se constituiseră multiple comisii pe domenii majore de activitate, având misiunea de a elimina specificitățile și de a reduce autonomiile locale, iar printre ele, comisiile școlare jucau roluri extrem de importante. În Ungaria, pe lângă Consiliul Locumtenențial funcționau cinci comisii de mai mare pondere, un loc fruntaș ocupându-l comisia ecleziastică și școlară,⁵⁸ iar în Transilvania, Guberniul beneficia, de asemenea, de ajutorul unor comisii, printre ele numărându-se desigur și comisia pentru probleme religioase și școlare (Commissio Catholica, devenită, mai apoi, Commissio Ecclesiastica sau Commissio Publico-Ecclesiastica). Ele vor sta la baza departamentelor administrative de mai târziu.

⁵⁴ Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraților Iosif al II-lea 1780-1790 și Leopold al II-lea 1790-1792*, Oradea, 1994, p. 18. Considerații importante despre restructurările timpurii în domeniul învățământului și la V. L. Tapié, *L'Europe de Marie Thérèse. Du baroc aux Lumières*, Paris, 1973, p. 3-150.

⁵⁵ Kornis Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, vol. I, Budapest, 1927, p. 3.

⁵⁶ Finácz Ernő, *op. cit.*, p. 271.

⁵⁷ Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 73-74.

⁵⁸ Marczali Henrik, *Magyarország története II. József korában*, vol. I, Budapest, 1885, p. 306-410.

Imediat după ce Comisia Aulică de Studii și-a definit competențele, sarabanda schimbărilor s-a declanșat cu intensitate.⁵⁹ După doar un deceniu de activitate, Comisia dispunea intrarea în vigoare a *Normei Studiorum*, o nouă programă pentru învățământul superior, alcătuită după criteriile radicale aplicate la Universitatea vieneză, iar în 1777, un obiectiv major al reformei școlare, și anume desființarea ordinului iezuit, a fost atins, e adevărat cu o mică întârziere în raport cu statele occidentale în care acești călugări erau prezenți. Printr-o atare mutare abilă, Curtea câștiga imensa sumă de 1.637.497 de florini, un pilon esențial al viitoarelor reforme în materie de educație, o parte a banilor fiind alocată Fondului de studii ardelean, creat încă din 1765, pentru restructurarea învățământului de la marginile răsăritene ale imperiului.⁶⁰

În 1774, o echipă de specialiști a primit sarcina de a elabora, sub conducerea consilierului imperial Kressel, principiile unei noi politici în învățământ. Martini urma să schițeze coordonatele reformei universitare, Kollar răspundea de restructurarea gimnaziilor, iar Greiner de reorganizarea școlilor primare. Pe parcurs, Kollar a fost înlocuit cu piaristul Grațian Marx, iar locul lui Greiner a fost luat de cunoscutul pedagog Felbiger.⁶¹ Roadele muncii prestigiosului colectiv au apărut repede, astfel încât, în 6 decembrie 1774, s-a publicat programul *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen königlichen Erbländen*, un document mult prea dezbătut în literatura de specialitate spre a mai insista asupra

⁵⁹ Pentru reformele școlare ale Mariei Tereza, vezi Karl Wotke, *Das österreichische Gymnasiums im Zeitalter Maria Theresias*, în *Monumenta Germaniae Paedagogica*, XXX, Berlin, 1805; Robert Meister, *Entwicklung und Reformen des österreichischen Studienwesens*, vol. I, Wien, 1963 sau R. Kiviz, *Geschichte der kaiserlichen Universität zu Wien*, vol. I-II, Wien, 1965.

⁶⁰ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 79-86.

⁶¹ Printre lucrările sale: *Erste Verordnung zur Verbesserung der katolischen Trivialschule zu Sagan; Eigenschaften, Wissenschaften und Bezeigen rechtschaffener Schulleute, um nach dem in Schlesien für die Römisch-Katolischen bekannt gemachten Kgl. Generallandschulreglement in den Trivialschulen der Städte und auf dem Lande der Jugend nützlichen Unterricht zu geben* (1768); *Methodenbuch für Lehrer der deutschen Schulen in den K. K. Erbländen* (1775); *Proiectum Budense* – care prevedea câte o școală normală pentru fiecare centru de district școlar – etc. El a elaborat, între 1763-1765, amplul *Generallandschulreglement* care se va aplica în Prusia. Înlăturat de Iosif al II-lea, a murit în 1788, fiind înmormântat la Pozsony. Vezi Vasile Bolca, *Școala normală română unită din Oradea 1784-1934*, Oradea, 1934, p. 13-16; Ernst Roloff, *Lexicon der Paedagogic*, vol. I, Freiburg, 1913; Joseph Alexander Helfert, *Die österreichische Volksschule*, vol. II, Praga, 1860.

lui.⁶² Să menționăm doar faptul că actul promova metode pedagogice moderne, aplicate deja de câțiva ani la Școala Normală „Sfânta Ana” din Viena, pe care și Gheorghe Șincai a avut, după cum bine se știe, fericita ocazie să o frecventeze.

Dinspre ciclul elementar de învățământ, schimbările s-au extins apoi înspre ciclul mediu și înspre cel superior. Într-o primă fază, a avut câștig de cauză programul piaristului Grațian Marx, ale cărui principii, cumulate în *Historica enarratio reformationis studiorum humaniorum iussu Mariae Theresiae ab anno 1776 susceptae*, au fost aplicate în ținuturile ereditare.⁶³ Acest proiect nu era deosebit de îndrăzneț, păstrând multe din elementele de bază fixate în vechiul program iezuit *Ratio Studiorum*, dar se caracteriza prin coerență, logică, ordine și moderație, părți substanțiale ale lui fiind reutilizate în viitoarele documente reformiste în materie de educație.

Odată cu intensificarea dezbaterilor privind remodelarea activității pedagogice din Ungaria și Transilvania, consilierii imperiali au sesizat că reperele gândite de Grațian Marx nu corespundeau exigențelor înnoitoare, drept pentru care, după înverșunate dispute, s-au impus propunerile lui Ürményi Iosif, un specialist de mare valoare, înalt funcționar al Cancelariei Aulice Maghiare, fost student al lui Martini și adept înverșunat al acestuia.⁶⁴ Alături de Adam Kollar și de alți reformatori, el a contribuit la editarea amplului act *Ratio educationis totisque rei litterariae regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, cu variante ale textului în germană și în latină,⁶⁵ un proiect de asemenea îndelung analizat în literatura de profil și a cărui reevaluare nu și-ar avea locul în sintetica noastră prezentare. Am adăuga numai constatarea că actul a fost rodul unei gândiri colective, având la bază principii pedagogice germane și franceze, legiferările anterioare ale lui Felbiger, ideile lui Marx, coordonatele noi aplicate în transformarea Universității vieneze și multe alte concepții novatoare. Sărbătorirea intrării în vigoare a programului *Ratio Educationis*, o idee la care Maria Tereza a ținut foarte mult, nu s-a putut organiza decât în iunie 1780, la palatul regal din

⁶² Vezi Fazakas István, *Ratio Educationis*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, 36(1997), p. 243-248.

⁶³ Susana Andea, Avram Andea, *Structuri transilvane în epoca luminilor*, Cluj-Napoca, 1996, p. 71-90.

⁶⁴ Fazakas István, *op. cit.*, loc. cit.

⁶⁵ Textul original, în *Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas*, Vindobonae, 1777, iar traduceri în maghiară, la Friml Aladár, *Az 1777-iki Ratio Educationis*, Budapest, 1913 sau la Mészáros István, *Ratio Educationis. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása*, Budapest, 1981, passim. Vezi și I. L. Csóka, *A Ratio Educationis korszaka*, în *Magyar Művelődéstörténet*, Budapest, 4(1941).

Buda. Magistralul document a fost atât de bine gândit, încât a continuat să fie aplicat și în timpul reformelor, mult mai spectaculoase, ale lui Iosif al II-lea.

Se pare că acest act școlar fundamental a avut o influență mai mare asupra spațiului transilvănean chiar decât *Norma Regia* din 1781.⁶⁶ Având în vedere faptul că în 1780, la Sibiu, Guberniul a convocat o ședință la care au fost prezenți directorii școlilor normale din provincie, în scopul de a prelucra instrucțiunile de adoptare a normelor din *Ratio Educationis*,⁶⁷ e posibil ca programul să fi fost, cel puțin pentru anumite categorii de școli, un reper de bază al învățământului ardelean. Aceasta este însă o problemă asupra căreia istoricii nu s-au aplecat, deocamdată, cu suficientă atenție.

Odată cu preluarea puterii de către Iosif al II-lea, politica școlară a statului s-a dinamizat spectaculos. La început, împăratul nu-și stabilise strategii foarte clare în domeniul învățământului, reconfirmând în întregime *Ratio Educationis*, dar era hotărât ca, pe măsură ce se va informa asupra situației, să efectueze schimbări radicale. El s-a sprijinit, în bună parte, pe activitatea acelorași consilieri care își demonstraseră competența în timpul Mariei Tereza, de genul lui Sonnenfels sau Kaunitz, ultimul, din ce în ce mai prolific, trimițând în 1786 noi planuri Ecaterinei a II-a pentru dezvoltarea rețelei școlare din Rusia.⁶⁸

În 1781, pentru Transilvania s-a introdus un program aparte, *Norma Regia*, în elaborarea căruia un rol important i-a revenit inspectorului școlar Mártonffy Iosif. Actul era, în fapt, un appendice al lui *Ratio Educationis*, referindu-se, aproape exclusiv, la problema gimnaziilor. Structurat în două părți și trei capitole, el confirma dreptul absolut al autorităților laice (Guberniu și Comisia școlară) în coordonarea educației. Erau stabilite, totodată, materiile și programul de studiu în învățământul mediu; tipurile de școli medii (cu trei și cinci clase); manualele utilizate; atribuțiile directorilor și profesorilor; aspectele legate de îmbunătățirea moralei, disciplinei și sănătății elevilor; obligațiile comunităților în ceea ce privește susținerea materială a procesului formativ; componența Comisiei școlare; procedurile de desemnare a profesorilor etc. Se interzicea drastic procurarea de bani pentru instituțiile de învățământ prin colecte sau prin activități extrașcolare ale elevilor; se introduceau noile metode pedagogice; erau stimulate calitățile individuale ale tinerilor; se evidenția necesitatea angrenării părinților în activitatea școlară; se contura un alt sistem de premii și penalități; se delimita intervalul vacanțelor; se restrângea accesul la studii medii numai la categoria absolvenților de școli normale, principale sau naționale care au depășit vârsta de

⁶⁶ Fazakas István, *op. cit.*, loc. cit.

⁶⁷ Bándi Vazul, *A csiksomlyói román. kath. Főgymnasium története*, în *A csiksomlyói román. kath. Főgymnasium Értesítője*, Miercurea Ciuc, 1895-1896, p. 137.

⁶⁸ Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 36.

12 ani; se pretindea ca rapoartele către Comisia școlară să se înainteze de două ori pe an; se fixau datele și conținutul examenelor și se instituiau multe alte reglementări necesare în rețeaua școlară a provinciei. Deși în capitolul referitor la administrația învățământului pot fi regăsite numeroase prevederi cuprinse și în ***Ratio Educationis***, programa pentru Transilvania avea un caracter mai moderat și mai confesional. În felul în care actul era întocmit, el nu elimina posibilitatea unor eventuale modificări, având mai mult aspectul unui proiect decât cel al unei legi. De-acum, accesul în școli nu mai este câtuși de puțin condiționat de etnia sau religia tinerilor.⁶⁹

Asemeni Mariei Tereza, Iosif al II-lea s-a confruntat cu o dificultate majoră în aplicarea reformelor sale, și anume lipsa fondurilor. Pentru a o putea depăși, împăratul nu a evitat măsurile restrictive în materie de învățământ, chiar dacă acestea șubrezeau puterea bisericii romano-catolice. În fond, și preoții erau, într-un fel, funcționari ai statului, iar educația lor trebuia să intre în sfera de competență a Curții. Decizia suveranului de a diminua numărul de seminare se adăuga anterioarei sale dispoziții de a reduce universitățile din imperiu la trei (Viena, Louvain și Buda), luată tot din considerentul de a reduce cheltuielile. Având în vedere faptul că până și congregațiile și confraternitățile s-au dizolvat (inclusiv cunoscutele congregații „Sfânta Maria” create de iezuiți pe lângă școli), iar ordinele catolice nu s-au mai menținut decât dacă dețineau școli, aziluri și orfelinate sau dacă desfășurau activitate culturală și științifică, spaima episcopilor că li se vor destrăma diecezele părea îndeajuns de îndreptățită.⁷⁰

Toate sumele rezultate din lichidarea seminarelor diecezane, a congregațiilor, confraternităților sau a anumitor ordine, din secularizarea fundațiilor religioase și din încetarea activității școlilor mănăstirești intrau în bugetul Camerei imperiale, ridicând Fondul de studii la uriașa sumă de 2.765.152 de florini, bani ce s-au redistribuit destul de echitabil, pe provincii, în funcție de necesități.⁷¹ De data aceasta, alocațiile vizau, cu precădere, învățământul primar, veriga cea mai slabă a ciclului școlar și, după cum se știe, de pe urma redirectionării surselor, românii ardeleni au avut de câștigat.

⁶⁹ Pentru conținutul și caracterul prevederilor din *Norma Regia*, vezi Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 139-143; Gál Kelemen, *A kolozsvári unitárius Kollégium története*, vol. II, Kolozsvár, 1935, passim; Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, 1966, capitolul *Învățământ mediu. Gimnazii*; Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 105-106. Titlul complet al actului este *Norma Regia pro scholis Magni Principatus Transilvaniae, Josephi II. Caesar. Aug. Magni Principatus Trans. iussu edita*, Cibinii, 1781, 74 pag.

⁷⁰ Marczali Henrik, *op. cit.*, vol. II, p. 183-187.

⁷¹ *Ibidem*, p. 292-297.

Între timp, s-a reorganizat și Comisia de Studii vieneză (Studienhofkommission), având în componență zece consilieri prezidați de Gotfried van Swieten. Respectivul for reunea specialiști cu opinii foarte variate despre evoluția domeniului școlar. Dintre ei, unii își permiteau chiar să critice strădaniile lui Iosif al II-lea de centralizare și uniformizare a învățământului, acuzându-l pe împărat că promovează o concepție prea mecanicistă și fiziocrată.⁷² Sporindu-și autoritatea, Studienhofkommission a pus în umbră activitatea comisiilor școlare de pe lângă Consiliul Locumtenențial maghiar și Guvernul ardelean.

Comisia de studii din Transilvania (Commissio Litteraria) se formase în urma patentei imperiale din mai 1781, prin desprinderea din Commissio Publico-Ecclesiastica, și avea în frunte pe episcopul catolic Batthyány, apoi, din 1782, pe guvernatorul Brukenthal, iar din 1785, pe consilierul Eszterházy. În momentul în care fundațiile confesionale au fost scoase de sub tutela bisericii, în provincie s-a înființat Commissio Fundationalis, în 1782, prezidată de viitorul tezaurar Bánffy, iar din 1786, tot de Eszterházy.

În 1784, în Transilvania a luat naștere și Comisia Mixtă, având rolul de a introduce, în acord cu decretul de toleranță, un sistem unitar de învățământ pentru școlile de toate religiile, cu anumite reușite la nivelul educației elementare. Din păcate, ideea școlilor mixte din punct de vedere etnic și confesional, aflate sub controlul total al statului și funcționând pe baza unor programe unitare, s-a întrupat numai la nivelul învățământului primar, iar după moartea lui Iosif al II-lea, nu se va mai urmări promovarea ei.⁷³ În 1790, prin restituție, forurile provinciale de coordonare a învățământului create de Iosif al II-lea s-au dizolvat, păstrându-se în Transilvania doar vechea Commissio Ecclesiastica.⁷⁴ Interesant este faptul că românul catolicizat Ștefan Koszta, protocolist gubernial și actuar în Commissio Litteraria (Commissio in Negotio Studiorum), a îndeplinit simultan funcția de secretar în mai multe dintre comisiile nou create.⁷⁵

În întregul imperiu, comisiile școlare provinciale, conduse din ce în ce mai autoritar de Comisia vieneză de Studii, au avut o activitate bogată în ceea ce privește învățământul elementar și cel mediu, constituind frecvent școli primare,

⁷² Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 36-90.

⁷³ *Ibidem.*

⁷⁴ Trócsányi Zsolt, *Erdélyi kormányhatósági levéltárak*, Budapest, 1973, p. 223-226.

⁷⁵ *Arhivele Naționale Ungaria, Fond 54 -Protocollum Commissionis in Negotio Studiorum -1781*, 7 vol., passim.

declasificând, promovând și dizolvând numeroase gimnazii sau constituind altele noi.⁷⁶

Multe alte măsuri adoptate în epoca iosefină erau orientate în sensul uniformizării și centralizării administrației și învățământului. În 1783, la ordinul Curții, Ungaria și Transilvania au fost împărțite în câteva zone, în funcție de prioritățile politicii școlare, ele suprapunându-se peste directoratele de studii înființate cu câțiva ani înainte.⁷⁷ O altă dispoziție, situată în prelungirea strategiilor de uniformizare schițate de Maria Tereza, a fost cea legată de germanizarea sistemului politico-administrativ și educațional, publicată în noiembrie 1784 și având ca termen-limită de îndeplinire anul 1787. Se prevedea ca, de la data respectivă, în ierarhia birocratică să se utilizeze numai limba germană, cauzele juridice să fie susținute, de asemenea, în germană, iar personalul din învățământ, la toate nivelurile, era nevoit, la rândul lui, să învețe limba oficială a imperiului pentru a-și putea păstra posturile. Accesul tinerilor în ciclul mediu și în cel superior s-a condiționat și el, astfel, de cunoașterea germanei.⁷⁸

În pofida opoziției Consiliului Locumtenențial, Guberniului și comitatelor, suveranul era ferm hotărât să concretizeze acest obiectiv. El și-a reconfirmat decizia printr-o nouă patentă emisă în 1786, dar a mai acordat un nou interval de trei ani pentru executarea ei. În perioada 1787-1788, a început verificarea drastică a modului în care profesorii au asimilat limba germană, în gimnaziile și colegiile din Ungaria și Ardeal sau la Universitatea de la Pesta s-au adus numeroși pedagogi din spațiul austriac și au fost înlăturate din rețeaua școlară cadre de valoare, care nu au reușit să-și însușească ordinul (spre exemplu, cazul istoricului Katona, profesor la Universitatea din Pesta).⁷⁹ Restaurația de după Iosif al II-lea a oprit procesul germanizării intensive, ce a creat o adevărată teroare în teritoriile supuse.

⁷⁶ Despre modificările rețelei gimnaziale în timpul lui Iosif al II-lea, vezi Ompoly Veszely Károly, *Az erdélyi róm. kath. közéletnek szervezésének vázlata*, Kolozsvár, 1861, p. 1-5; Mészáros Ferenc, *A magyarországi kath. gymnásiumok története, a gymnásiumi tanügy általános történetének vázlatával, különös tekintettel az iskolai és összes ösztöndíji alapítványokra*, Buda, 1865, p. 23-113; Georg Wolf, *Das Unterrichtswesen in Österreich unter Kaiser Joseph II. Nach einer Darstellung von Jos. v. Sonnenfels*, Wien, 1880, passim; Johann Heinrich Schwicker, *Die ungarischen Gymnasien. Geschichte, System, Statistik*, Budapest, 1881, passim.

⁷⁷ Bozóky Alajos, *A nagyváradi kir. Akadémia százados múltja 1788-tól 1888-ig*, Budapest, 1889, p. 7 și urm.

⁷⁸ Bándi Vazul, *op. cit.*, p. 237.

⁷⁹ Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 90.

Preluarea fundațiilor religioase de către Camera imperială a constituit și ea una dintre căile de exercitare deplină a autorității statului în domeniul învățământului. Prin intermediul acordării burselor, Curtea avea, de-acum, posibilitatea de a dirija fluxul populației școlare în funcție de propriile interese. În Ungaria s-au instituit trei categorii de burse, și anume de 260 de florini, 200 de florini și 160 de florini, tinerilor dându-li-se posibilitatea de a-și alege singuri instituția de învățământ pe care doreau să o frecventeze.⁸⁰ În Transilvania, provincie mai săracă, s-a stabilit un alt cuantum al celor trei tipuri de burse – adică 120, 80 și 60 de florini – pentru studenții care beneficiau de sprijinul statului.⁸¹ Oricum, sistemul burselor nu asigura un suport pentru pregătire la nivelul atins anterior de fundațiile religioase, contribuind, practic, la scăderea frecvenței în învățământul mediu și superior, dar el reprezenta o modalitate eficientă de restrângere a cheltuielilor.

Tot din considerente economice, în universități, colegii, arhigimnazii și gimnazii s-a renunțat la gratuitate, introducându-se taxele școlare. În Ungaria, ele erau de 6 florini pentru gimnazii, 9 florini pentru arhigimnazii sau colegii și 15 florini pentru universitate,⁸² iar în Transilvania, sumele fixate pentru accesul la cursuri erau cu ceva mai mici. Elevii, inclusiv cei de origine nobiliară care nu obținuseră burse, erau obligați să plătească taxele de studiu, excepție făcându-se doar în cazul unor gimnazii sau colegii protestante, unde, pe baza autonomiei prezervate, s-a menținut principiul gratuității învățământului.

În timpul lui Iosif al II-lea, modernizarea ciclurilor formative mediu și superior nu a însemnat și extinderea lor. În fapt, numărul gimnaziilor, arhigimnaziilor, colegiilor și seminarelor s-a redus, iar în Ungaria, populația școlară aferentă acestor trepte de învățământ s-a diminuat, de la 8356 de elevi, în 1784, la 4629 de elevi, în 1788,⁸³ scăderea încadrându-se în parametri asemănători în Transilvania. Tinerii uniți au fost în mare măsură afectați de noile restricții, în 1790, din 421 de burse acordate, numai o infimă parte revenindu-le românilor.⁸⁴ La stipendiile dăruite parcimonios și la taxele de studii, se adăuga clauza cunoașterii limbii germane, impusă acelorora ce doreau a-și continua pregătirea, micșorându-le astfel șansele.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 36-90.

⁸¹ *Elenchus adolescentum literis operam navantium, qui pro anno scholastico 1788/1789 e foundationibus catholicis juventutis Transilvaniae stipendia impetrarunt*, document publicat de Hodor Károly în *Erdélyi Múzeum*, Cluj, 8(1881), nr. 7, p. 219-224.

⁸² Kornis Gyula, *op. cit.*, p. 36-90.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, capitolul *Forme de învățământ superior în Transilvania ultimului sfert al secolului al XVIII-lea*.

Dacă în rețeaua școlilor medii și superioare regresia cantitativă a fost evidentă, tendințe diametral opuse s-au manifestat în învățământul elementar, unde suveranul și-a concentrat majoritatea resurselor alocate politicii educaționale. Metodele pedagogice ale lui Felbiger fuseseră pe parcurs corectate de Gall și van Swieten, devenind mai eficiente, mai simple și mai raționale.⁸⁵ Extinderea aplicării lor s-a făcut relativ rapid, prin eforturile Curții. În legătură cu politica de stimulare a școlilor naționale, istoriografia noastră a realizat o literatură abundentă și oscilantă în plan valoric, dar această chestiune, ca una de impresionantă anvergură, nu poate fi tratată în spațiul limitat al prezentului studiu.

În concluzie, se cuvine, credem, a se sublinia că restructurările inițiate de Maria Tereza și Iosif al II-lea, deosebit de profunde, nu au mai putut fi anihilate, cu toate reforturile restauratorii ale forțelor conservatoare care au revenit pe prima scenă a politicii imperiale în epoca postreformistă. Practic, metamorfozele gândite de cei doi suverani și-au pus amprenta asupra întregii istorii ulterioare a imperiului, având, și în materie de educație, efecte perene.

Oricum, prin deciziile lor ireversibile, s-a ajuns ca nici în Transilvania situația să nu se mai poată compara cu cea din prima jumătate a veacului al XVIII-lea, iar noilor elite românești li s-a oferit posibilitatea de a include în strategia politică națională, cu tot mai mare fermitate, problema învățământului propriu.

The Reshaping of Habsburgic Educational System in the Second Half of the 18th Century. Debates and Successes

Abstract

It is well-known that the imperial educational system was quite unsettled at the beginning of the 18th century. But the ideological changes from the second half of the century required a wide reshaping of cultural life. In this way, the educational system became a very important link of cultural evolution, almost a fundamental base of the new political-administrative reformation.

In 1760, the imperial authorities decided to create Comisia Aulică de Studii (Studienhofkommission) in order to settle the education deficiency. In only a few years, the commission elaborated *Norma Studiorum* that referred to the superior education and, in 1777, it officialized the abolishment of Jesuit Order.

In 1774, a group of specialists elaborated *Allgemeine Schulordnung*..., a document that promoted modern pedagogic methods. A few years later, in 1780,

⁸⁵ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 219.

Ratio Educationis tried to mould the pedagogic activities from Hungary and Transylvania.

The Transylvanian education has been reshaped by ***Norma Regia***, 1781, an appendix of ***Ratio Educationis***, that established the right of secular authorities to interfere in the educational system.

According to all the programmes elaborated by so many specialized commissions, the imperial educational system has been really improved. Unfortunately, after Iosif the 2nd death, these programmes were no longer followed; but the system was already changed and organized on modern bases.

Impactul reformelor școlare imperiale asupra școlilor primare românești în deceniul iosefin

Dr. REMUS CÂMPEANU

Institutul de Istorie „George Bariț,” Cluj-Napoca

Pentru români, reforma școlilor primare, inițiată de consilierii Mariei Tereza și continuată de Iosif al II-lea, a adus multe lucruri bune. În Transilvania, școala Blajului dobânda în 1782 o nouă clasă, transformându-se în școală principală cu trei clase, iar din 1784, în școală normală cu patru clase și patru dascăli.⁸⁶ Tot aici, în 1782, s-a inaugurat Directoratul școlar al învățământului greco-catolic din provincie, condus, până în 1794, de Gheorghe Șincai, în funcția de director al școlilor unite mai succedându-se, la sfârșitul veacului al XVIII-lea și la începutul celui următor, Gheorghe Tatu (1794-1796), Vasile Nemeș (1797-1807) și Benedict Fogarași (1807-1830).

În același an, 1782, directorul școlar suprem al Ardealului, Mártonffi Iosif, propunea înființarea a 47 de școli primare în comitate și districte, încă 8 în scaunele secuiești, 10 în scaunele săsești și a unei noi școli grănicerești pentru români și secui.⁸⁷ Tot acum, se constituiseră 12 școli triviale românești, așa încât, în vederea asigurării cadrelor necesare, Șincai deschisese cursurile preparandiale de câteva săptămâni, desfășurate în paralel cu cele din școala normală. Chiar dacă nu a ridicat în jur de 300 de școli, după cum a susținut în faimoasa sa *Elegie*, e cert că el a înaintat numeroase proiecte pentru noi instituții de învățământ și pentru îmbunătățirea dotărilor. În 1784, în urma unor astfel de revendicări, directorul unit a obținut aprobarea pentru 59 de școli suplimentare.⁸⁸ Favorizată a fost, cu precădere, zona munților Apuseni, cu o dinamică economică aparte, unde

⁸⁶ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 210-217.

⁸⁷ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, 1966, subcapitolul *Măsuri de organizare a învățământului elementar românesc*.

⁸⁸ *Istoria învățământului din România*, vol. I, București, 1983, partea despre secolul al XVIII-lea.

s-au propus școli la Abrud, Zlatna, Brad, în apropiere, la Turda etc.⁸⁹ Aici funcționau și școli germane bune la Zlatna, Roșia Montană, Certeje și Băița.

Curtea a făcut mari presiuni pentru a angrena comunitățile în susținerea rețelei școlare. În perioada 1785-1786, prin reluarea fermă a unor reglementări anterioare, s-a instituit obligația contractelor pentru învățători, dispoziție care specifica statutul și drepturile lor în mijlocul colectivităților și modul în care satele erau nevoite să sprijine activitatea didactică. Localitățile rurale au fost împărțite în trei categorii: cele cu peste 500 de locuitori, cele având între 300 și 500 de locuitori și cele cu până la 300 de locuitori, salariile dascălilor fixându-se în funcție de această clasificare.⁹⁰ Măsura s-a aplicat cu precădere în Banat, dar s-a extins, sporadic, și în Ardeal.

Alături de Șincai, cereri pentru dezvoltarea învățământului unit au mai înaintat și vicarul Blajului, Ignatie Darabant (cel mai important proiect al său fiind elaborat în 1782), sau episcopul Bob (care în 1783 a solicitat înființarea unui gimnaziu la Năsăud, revenind cu alte doleanțe în 1785).⁹¹ În 1787, o circulară a lui Bob pretindea comunităților greco-catolice să se mobilizeze pentru a-și constitui propriile școli confesionale sau districtuale, în raport cu mărimea satelor.⁹²

Din 1783, școlile grănicerești de la Năsăud și Orlat, înconjurate de o salbă de școli triviale, s-au redimensionat la trei clase elementare, apoi la 4, iar în anul următor, la Năsăud s-a constituit Institutul militar pentru cadrele inferioare, cu o eficientă activitate în ceea ce privește învățarea limbii germane. În centrul școlar din localitate, cu dascăli bine pregătiți, se țineau, mai mult sau mai puțin recunoscute oficial, și cursuri preparandiale. Considerăm că opinia unor istorici, potrivit căreia în provincie, în epoca iosefină, ar fi existat 211 școli aparținând diecezei Făgărașului,⁹³ este exagerată, în pofida strădaniilor deosebite ale lui Șincai, însă Blajul devenise un focar educațional puternic prin cursurile sale medii, având inclusiv clase de filosofie. Mutarea Seminarului a afectat, într-o oarecare măsură, activitatea acestui centru, până

⁸⁹ Ioan Marin Mălinaș, *Situația învățământului bisericesc al românilor în contextul reformelor școlare din timpul domniei împărătesei Maria Tereza 1740-1780, a împăraților Iosif al II-lea 1780-1790 și Leopold al II-lea 1790-1792*, Oradea, 1994, p. 106-111.

⁹⁰ Victor Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat 1780-1918*, București, 1970, passim.

⁹¹ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, subcapitolul *Măsuri de organizare a învățământului elementar românesc*.

⁹² Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 121.

⁹³ *Ibidem*, p. 127-130.

la perioada restaurației. În 1786 Iosif al II-lea a revenit cu un nou ordin, solicitând înființarea de școli în toate satele mari.⁹⁴

Școlile ortodoxe din Transilvania erau, de asemenea, în expansiune. Directoratul școlar ortodox își începuse activitatea în 1785, prin desemnarea lui Dimitrie Eustatievici în fruntea lui. Din 1795, funcția a fost preluată de Radu Tempea, din 1808 de Gheorghe Haines și din 1814 de Moise Fulea, cel care a coordonat rețeaua școlară până în 1848.⁹⁵ Măsura întemeierii Directoratului școlar dădea curs, în parte, mai vechilor planuri elaborate de Molnar-Piuaru sau de vicarul Ioan Popovici, ei purtând o intensă corespondență cu autoritățile pe tema organizării învățământului ortodox din provincie. În 1782, cunoscutul medic avansase, în două memorii, mai multe propuneri în acest sens, solicitând o rețea de 70 de școli triviale, aflate sub autoritatea unui director, iar în 1784 revenise cu alte solicitări. Eforturile sale nu au fost zadarnice, din 1785, în discuțiile dintre directorul suprem Mártonffi și episcopul Nichitici, abordându-se chestiuni legate de seminarul ortodox și de Directoratul școlar. Consecințele negocierilor au fost numirea lui Eustatievici, secretar episcopal și notar al Consistoriului, în postul de director și includerea a șapte școli ortodoxe în rețeaua învățământului de stat, ele menținându-se și în epoca restaurației.⁹⁶

Imediat după preluarea atribuțiilor specifice, Eustatievici a deschis cursurile de normă pentru pregătirea dascălilor, în cicluri de câte șase săptămâni, desfășurate de două ori pe an. Pentru că ideea unui seminar nu s-a materializat, aceste cursuri aveau și rolul de a asigura o minimă bază formativă candidaților la preoție. Ținând seama de activitatea directorului școlar, episcopul Nichitici, printr-o circulară emisă în 1787, a dispus ca să nu mai fie acceptați ca preoți decât cei care au frecventat cel puțin școala Sibiului.⁹⁷ Atât Directoratul școlar de la Sibiu, cât și instituția similară de la Blaj erau subordonate directorului suprem al școlilor din Transilvania, Mártonffi, urmat în funcție, din 1786, de Lerchenfeld.

Eustatievici și mai apoi Tempea au încercat să ridice școala de tradiție din Șcheii Brașovului la rang de școală normală capitală, dar nu s-a reușit, până în 1804, decât transformarea ei în școală primară centrală, din 1787 cu trei clase, condusă de protopopul Brașovului. Și aici, în condițiile în care un seminar

⁹⁴ Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, *Învățământul românesc din Transilvania în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești*, vol. II, București, 1966, passim.

⁹⁵ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 165.

⁹⁶ Lucia Protopopescu, *op. cit.*, subcapitolul *Măsuri de organizare a învățământului elementar românesc*.

⁹⁷ Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 113-118.

ortodox nu exista în provincie, erau pregătiți candidați la preoție.⁹⁸ Întemeierea școlilor fiind pusă cu deosebire pe seama comunităților, Fondul școlilor naționale nu s-a arătat generos cu învățământul ortodox. Susținerea a crescut puțin după ce au fost disponibilizate anumite sume prin reducerea unor seminare și catedre de teologie din provincie, dar sprijinul nu acoperea, nici pe departe, marile necesități. Existau câteva școli ortodoxe relativ bine structurate, aparținând unor localități mai prospere din zonele Făgărașului, Hațegului și Brașovului sau răsfirate în întreg spațiul transilvănean, insuficiente însă în raport cu procentul mare al populației de această religie. Documentul lui Iosif al II-lea din 1785, privind refacerea unor școli ortodoxe și construirea altora noi, completat de hotărârea Comisiei vieneze de Studii din 1786, publicată în 1788, nefiind susținute material, nu au reușit să schimbe radical situația.⁹⁹

Se impun, totuși, o serie de aspecte pozitive, derivate din decretul de toleranță. Încă din 1783 a început campania sistematică de dezvoltare a școlilor primare ortodoxe, s-au constituit instituții de învățământ noi (în special în comitatele Solnocul Interior și Solnocul Mijlociu), iar 25 de dascăli ortodocși au fost plătiți din Fondul școlilor naționale. De asemenea, luaseră naștere școli mixte, cu elevi greco-catolici și ortodocși, în unele localități (la Târgu-Mureș, de exemplu, funcționa o școală mai mare de acest tip) sau școli districtuale care reuneau copii din mai multe sate,¹⁰⁰ iar accesul era permis și în școlile primare ale altor religii, în școlile elementare miniere de la Săcărâmb și Zlatna sau în școlile salinare de la Turda, Ocna Dej, Ocna Sibiu, Cojocna, Praid, Rona, Șugatag, Vișeu de Sus etc. În 1792 și 1793, Consistoriul sibian a încercat să pună în aplicare noi rezoluții imperiale legate de înființarea câtorva școli ortodoxe suplimentare.

În Partium, Directoratul școlar unit s-a format în 1785, fiind condus de Simeon Maghiar, după ce, anterior, Ciontoș avusese atribuții de coordonare a școlilor primare. Următorii directori au fost Ioan Corneli (1792-1806), Ioan Molnar (în perioada 1806-1808, în care Directoratul se mutase temporar la Carei, sub tutela Muncaciului), Mihai Benei (1808-1815), pentru ca, apoi, Ioan Corneli să fie repus în funcție, după un interimat asigurat de Mihai Borbola.¹⁰¹ La Oradea exista, din 1739, o mică școală unită, iar proiectul din 1756 al lui Meletie Kovaci pentru ridicarea unui seminar, a unor școli noi la Oradea, Beiuș și Vașcău și a unei mănăstiri basilitane fusese urmat de numeroase alte memorii. Aici posibilitățile economice erau mai mari, după ce Episcopia unită câștigase domeniul Beiușului.

În 1780, Simeon Maghiar s-a întors de la Viena în urma definitivării studiilor teologice, devenind dascăl în școala unită din Oradea, care din 1773 avea

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, passim.

¹⁰⁰ Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 111-115.

¹⁰¹ Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 165.

statut de școală primară centrală. În 1782 ea s-a transformat în școală capitală națională, iar în 1784 a fost promovată la rangul de Schola Praeparandorum Valachorum Ludimagistrorum.¹⁰² În 1785, directorul școlar unit raporta deja inspectorului Luby Károly că a finalizat pregătirea a 11 învățători, în 1786 școala avea 31 de tineri, iar în 1788 absolviseră cursurile 45 de dascăli,¹⁰³ cifrele evidențiind un proces evolutiv constant.

În 1786 și 1788, Curtea transmitea noi dispoziții privind înființarea școlilor triviale sau sătęști în Bihor. Iosif al II-lea aprobase constituirea a 74 de școli, dintre care 30 în ținutul Oradiei, 14 pe domeniul Beiușului și 30 în împrejurimile Salontei,¹⁰⁴ dar ele s-au ridicat doar în mică parte. În 1792, Leopold al II-lea a dat o rezoluție favorabilă cererilor insistente ale episcopului Darabant, cel care, în fapt, relua doleanțele anterioare exprimate de Meletie Kovaci, înființându-se, astfel, Seminarul român-unit din Oradea, în fosta clădire a ordinului iezuit, sub conducerea unui canonic episcopal. În primul an, instituția a avut doar șase candidați la preoție, însă numărul seminariștilor a crescut repede.¹⁰⁵

În 1793, în dieceza greco-catolică a Oradiei existau 55 de comunități care aveau școală primară proprie,¹⁰⁶ aceeași rețea deteriorându-se în anii următori, pe măsură ce ecurile reformelor lui Iosif al II-lea se stingeau. În Maramureș și Sătmar, zone aflate tot sub coordonarea Districtului școlar Oradea, reperele dezvoltării școlilor primare erau asemănătoare. Școlile ortodoxe din Partium se aflau sub conducerea unor proinspectorii, dintre care cunoaștem, până în 1811, numele lui Teodor Abrahamovici și Gavril Constantinovici.¹⁰⁷

¹⁰² Istoria învățământului din România, vol. I, *loc. cit.*

¹⁰³ Cf. Susana Andea, Avram Andea, *Structuri transilvane în epoca luminilor*, Cluj-Napoca, 1996, p. 133-152. Despre activitatea lui Simeon Maghiar, vezi și Gáldi László, *Simeon Maghiar ein rumänischer Pionier der josephinischen Schulreform*, în *Archivum Europae Centro-Orientalis*, Budapesta, 7(1941), fasc. 4, p. 489-526 sau Susana Andea, *Aspecte privind viața și activitatea școlară a lui Simeon Maghiar*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia*, Cluj-Napoca, 32(1987), fasc. 1, p. 17-27.

¹⁰⁴ Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 125-126. În legătură cu școlile ortodoxe din ținutul Aradului, coordonate de Directoratul școlar din Oradea, vezi Vasile Popeangă, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului 1721-1821*, Arad, 1974, passim sau Idem, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867*, Arad, 1979, partea introductivă.

¹⁰⁵ Ioan Marin Mălinaș, *op. cit.*, p. 124-125.

¹⁰⁶ Cf. Vasile Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii. Contribuții la ridicarea culturală a neamului*, Oradea, 1939, p.96, dar referiri la școlile unite din Bihor se găsesc și în lucrarea sa anterioară *Școala normală română unită din Oradea 1784-1934*, Oradea, 1934, passim.

¹⁰⁷ Ladislau Gyémánt, *op. cit.*, p. 162.

În Banat, Directoratul școlar ortodox s-a înființat cu mult timp înainte, în fruntea lui aflându-se, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, Daniel Lazzarini (1770-1773), Teodor Iancovici (1773-1782), Avram Mrazovici (1783-1786) și Vasile Nicolici (1787-1803).¹⁰⁸ În schimb, în graniță, primul director ortodox, Grigore Obradovici, și-a început activitatea mai târziu decât omologii lui din Transilvania, exercitându-și atribuțiile de conducere între 1795 (1796)-1812.

Includerea provinciei civile în teritoriul Ungariei, sub forma a trei comitate (Timiș, Torontal și Caraș), prin acceptarea, în 1779, a propunerilor comisiei Niczky,¹⁰⁹ a provocat schimbări de substanță în rețeaua școlilor ortodoxe. Directorul Iancovici și-a păstrat funcția, dar a devenit subordonat al Directorului regal al Districtului școlar Oradea, asemenea lui Karlitzky, coordonatorul școlilor catolice bănățene.¹¹⁰ În urma protestelor Carlovițului, Curtea, în loc să extindă rețeaua ortodoxă de învățământ, a preferat, într-o primă fază, varianta reducerii școlilor germane, pentru a diminua cheltuielile. Școlile normale de la Panciova, Biserica Albă sau Timișoara și-au continuat însă activitatea.

Spațiul grăniceresc se afla sub totala autoritate a Consiliului Aulic de Război, așa încât, în problemele educaționale, era scos de sub incidența reglementărilor din programele *Reguli Directive* sau *Schulpatent*. Aici s-au aplicat, cu deosebită strictețe, prevederile din 1784 ale lui Iosif al II-lea privind germanizarea administrației și învățământului.¹¹¹ În general, toate hotărârile legate de reformarea școlilor primare au avut mai puțin ecou în ținuturile militarizate bănățene, unde Comandamentul militar a privit cu reticență dezvoltarea educației în sens național. Desigur, forurile militare nu au putut bloca în întregime progresul activității pedagogice, și, de-altfel, ele nici nu urmăreau un astfel de obiectiv.

Încă din 1766, Maria Tereza ordonase ca în toate comunele în care existau parohii să fie repartizați și învățători, dar lipseau mijloacele necesare spre îndeplinirea acestui deziderat.¹¹² Pentru a ridica nivelul pregătirii elementare, Consiliul Aulic de Război a stabilit, în 1774, ca dascălii să-și ocupe locurile în școlile satești, comunale sau naționale numai prin concurs. În pofida rigidei

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Costin Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716-1778*, București, 1996, p. 15-17.

¹¹⁰ P. Radu, D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățământului din Banat până la 1800*, București, 1957, capitolul *Prima perioadă a administrației maghiare 1779-1805*.

¹¹¹ Victor Țîrcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, 1978, capitolul *Învățământul în perioada 1770-1800*.

¹¹² Idem, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat 1780-1918*, p. 128.

administrații militare, școlile au traversat un proces relativ constant de creștere între 1775 și 1800, cu un mic regres în perioada 1788-1791, datorită războaielor cu turcii. Preocuparea era mai mare, în mod firesc, pentru situația școlilor triviale – cu precădere germane, destul de puține – decât pentru cea a lăcașurilor sătești de educație ale ortodocșilor.

După 1783, prin includerea în graniță a Caransebeșului (împreună cu 12 sate din vecinătate), conducerea militară a câștigat o școală bună, în localitatea atașată jurisdicției deschizându-se, din 1787, și o școală trivială germană, transformată mai târziu în școală normală.¹¹³ Cu excepția celor triviale, capitale sau normale, instituțiile de învățământ primar din graniță erau susținute de către comunități, întâmpinând mari dificultăți. Totuși, frecvența copiilor la cursuri era mai bună ca în Banatul civil, datorită controalelor dese ale ofițerilor inspecitori sau ale protopopilor. După 1790, atmosfera creată de Congresul iliric a determinat comandamentele regimentelor să accepte măsura constituirii unui Directorat școlar al graniței, înființat în 1792, cu sediul la Biserica Albă și avându-l în frunte pe Schlösser. La scurtă vreme după aceea, în 1795 sau 1796, s-a instituit și un director ortodox, subordonat lui Schlösser, în persoana lui Grigore Obradovici. El a preluat o rețea școlară aflată într-o situație grea, dar activitatea pe care a depus-o și-a arătat curând roadele.

Printre cei care au făcut mari eforturi în interesul dezvoltării învățământului ortodox de aici, s-a numărat și cunoscutul protopop Nicolae Stoica de Hațeg, aflat deseori în inspecție la școlile sătești. De regulă, după 1790, la controalele efectuate de directorul școlar participa și câte un ofițer de religie ortodoxă, desemnat de regimente.¹¹⁴ Treptat, școlile existente în reședințele companiilor s-au transformat toate în școli triviale de limbă germană, cu trei clase, funcționând alături de școlile normale sau capitale cu patru clase, de pe lângă comandamentele regimentelor.

Toate încercările insistente ale directorilor școlari ortodocși din Banatul civil de a-și extinde autoritatea asupra școlilor de aceeași religie din graniță au fost sortite eșecului. Atât Iancovici, cât mai ales Nicolici, au avut tentative de a prelua coordonarea problemelor de învățământ ortodox din graniță, dar au fost respinși categoric. Mai mult decât atât, în urma Congresului iliric, chiar s-a interzis accesul directorilor școlari din comitatele bănățene în teritoriul militarizat.¹¹⁵

În partea civilă a fostei provincii, învățământul elementar a evoluat oarecum diferit. În 1781, Consiliul Locumtenențial, devenit de curând forul politico-administrativ tutelar al zonei, a primit ordin să reînnoiască școlile primare din

¹¹³ P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, capitolul *Învățământul grăniceresc*.

¹¹⁴ *Ibidem*.

¹¹⁵ *Ibidem*.

fonduri proprii.¹¹⁶ În același an, Iancovici a înaintat autorităților un nou proiect privind îmbunătățirea metodei tabelare, dar documentul nu a fost luat în dezbatere.¹¹⁷ El nu a reușit nici să înființeze numărul de școli pe care le-a propus în planurile anterioare, această neîmplinire contribuind, probabil, la adoptarea hotărârii de a pleca în Rusia. Asupra sa își exercitau autoritatea mult prea multe competențe (Mitropolia de la Carloviț, episcopiile ortodoxe, Directoratul școlar al Oradiei, Consiliul locumtenențial, Comisia de Studii, Cancelaria Aulică), toate interesate în dezvoltarea școlilor, dar fără a-și aduce o contribuție materială pe măsura pretențiilor formulate. Pe de altă parte, consecințele germanizării forțate de după 1784 nu aveau darul de a stimula dorința de frecventare a școlilor, dând naștere unei situații critice în învățământul din comitatele bănățene.

O strategie fermă de redresare a devenit evidentă din 1786, când s-a publicat *Regulamentul despre înființarea școalelor la poporul valahic*, reluând principiile mai vechilor *Reguli Directive*, iar Consiliul Locumtenențial a emis reglementări suplimentare privind pregătirea dascălilor români la cursurile de normă.¹¹⁸ În același an, Directorul suprem al Districtului școlar Oradea a început verificarea modului în care comunitățile respectau obligația de a încheia contracte cu învățătorii și de a le asigura acestora salarii, locuință, săli de clasă, contribuții în natură etc. El a controlat, cu acest prilej, și felul în care erau puse în aplicare criteriile de salarizare ale dascălilor, în funcție de mărimea așezărilor: la peste 500 de case – 100 de florini, între 300 și 500 de case – 80 de florini și sub 300 de case – 60 de florini.¹¹⁹ În regulamentul din 1786, o parte a acestor sume se acopereau din Fondul de studii, dar micile alocații nu scuteau satele de impunerile stabilite în domeniul educației.¹²⁰ La înviorarea activității pedagogice și-a adus aportul noul director școlar ortodox, Vasile Nicolici, care a continuat cu succes cursurile de normă de la Timișoara, inițiate de Iancovici.

Pe când școlile românești și sârbești reușiseră, cu greu, să se încadreze în parametrii evolutivi satisfăcători, un nou pericol s-a ivit la orizont, și anume restaurația. Anularea reformelor a dat semnalul recrudescenței orgoliilor Stărilor maghiare. În 1791, Consiliul locumtenențial ordona Directoratului școlar Oradea ca limba maghiară să se introducă și în școlile primare ortodoxe, măsură ce a sporit tensiunile dintre Cancelaria Aulică Ilirică, nou înființată, și Cancelaria

¹¹⁶ *Ibidem*, subcapitolul *Banatul civil*.

¹¹⁷ Victor Țîrcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, subcapitolul *Banatul provincial*.

¹¹⁸ Ileana Bozac, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, passim.

¹¹⁹ *Istoria învățământului din România*, vol. I, loc. cit.

¹²⁰ Ioan Wolf, *Organizarea școlilor bănățene în anii 1770-1800 și activitatea pedagogului Teodor I. Iancovici*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești. Culegere de studii*, partea I, București, 1957, p. 57-97.

Aulică a Ungariei.¹²¹ În Transilvania, fenomenele se derulau după un itinerar similar. Într-o scrisoare a lui Gheorghe Șincai adresată lui Kovachich Márton, în 1804, marele cărturar constata cu durere că din cele 376 de școli populare pe care le-a înființat în timpul lui Iosif al II-lea (cifră exagerată), mai funcționau doar 20.¹²² În cele din urmă, în Banat, școala normală de la Timișoara, aflată sub îndrumarea lui Karlitzky, a reușit să reziste presiunilor maghiarizării. Școlile ortodoxe ale lui Nicolici, ajutate de Cancelaria Aulică Ilirică și de Mitropolia de la Carloviț, tratau, de asemenea, cu nepăsare problema introducerii limbii maghiare ca materie obligatorie. Cu toate eforturile inspectorilor școlilor naționale din Ungaria, situația s-a menținut în suspensie vreme îndelungată, rețeaua ortodoxă de învățământ continuând să se dezvolte pe propriile coordonate. Cererea episcopului Sacabent din 1797, înaintată la Oradea, ca Paul Iorgovici să fie numit director al școlilor din Banat, deschidea o nouă epocă, în care prioritare deveniseră obiectivele naționale ce destrămau solidaritatea confesională ilirică.

Treptat, în zonă s-a încheșat un firav învățământ de specialitate. În perioada 1799-1800, s-a deschis școala agricolă de la Sânnicolau Mare, întemeiată prin testamentul macedo-românului Nacu,¹²³ după modelul celor constituite de pedagogul slovac Tessedik, iar la școala normală din Timișoara s-a inaugurat o clasă de desen.¹²⁴ Ca atare, restaurația nu a reușit să oprească cursul ascendent al învățământului primar, prelungit și după epoca iosefină. Strategia școlară a suveranului luminat, odată declanșată, nu mai putea fi neutralizată.¹²⁵ Și în cazul românilor, ea a avut rezultate palpabile. Învățătorul devenise un personaj aparte, delimitat de restul comunității prin nivelul sporit al pregătirii sale, prin salarizare și prin stabilitatea funcției. La sfârșitul secolului al XVIII-lea, majoritatea dascălilor români beneficiau deja de calificare asigurată prin cursuri de specialitate, constituind baza unei elite din ce în ce mai consistente.¹²⁶

¹²¹ P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, capitolul *Prima perioadă a administrației maghiare 1779-1805*.

¹²² Kocziány László, *Adatok a felvilágosodás és reform kor eszméinek terjedéséhez Erdélyben*, în vol. *Művelődéstörténeti tanulmányok*, Bukarest, 1980, p. 179.

¹²³ D. Braharu, *Familii Macedo-Române în fosta Austro-Ungarie*, Slatina-Olt, 1944, p. 1-16.

¹²⁴ P. Radu, D. Onciulescu, *op. cit.*, capitolul *Prima perioadă a administrației maghiare 1779-1805*.

¹²⁵ Kornis Gyula, *A magyar művelődés eszményei 1777-1848*, vol. I, Budapest, 1927, p. 36-90.

¹²⁶ *Un profil social și spiritual al învățătorului român din Banat în veacul al XVIII-lea*, la Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, capitolul *Școală și societate. De la alfabetizare la formarea intelectualității*.

Ca și constatare finală, se poate afirma că reformismul nu a avut, în mod direct, efecte spectaculoase în ceea ce privește dezvoltarea rețelei școlare românești din imperiu. Prin strădania Curții însă, s-a creat un cadru legislativ care a favorizat inițiativele de organizare și consolidare a învățământului național, oferindu-li-se ocazia celor aflați până atunci în penumbra istoriei ardelene de a-și trasa singuri proiectul propriei emancipări spirituale. Chiar dacă am avea în vedere doar acest considerent, ar fi suficient să evaluăm epoca analizată sintetic mai sus ca pe una de bun augur.

The Impact of Imperial Educational Reforms Over the Romanian Elementary Schools During Joseph the Second Reign

Abstract

At the beginning of the nineties, the imperial educational system saw a great prosperity because of the interest manifested by Joseph 2nd in culture development.

Transylvania was included in that large cultural movement. During only one decade, Mártonffi Iosif, the supreme manager of Transylvanian schools, succeeded in laying the foundations of more than 65 schools and after him, Șincai, as general manager, founded over 300 schools. By elaborating numerous decrees, the Royal Court tried to convince local communities to get involve in educational activities. According to each place's population, the authorities used to establish the teacher salary, number of schools etc.

The importance of these schools consists on a better professional preparation of teachers. More than that, a decree from 1774 decided that a teacher could teach only after graduated some kind of a specialized course and an official contest.

Unfortunately, after Joseph's death, all those decrees were no longer followed. In spite of this situation – only 20 from 376 schools were still functioning – the teacher and the educational system became some kind of a reference point and a certain mean for evolution.

De la luminarea poporului la educația permanentă

Drd. MIRCEA GHEORGHE POPA
Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Oradea

Epoca luminilor rămâne interesantă sub multe aspecte, inclusiv din punctul nostru de vedere și trebuie să observăm că marile idei ale contemporaneității europene își au originea în iluminismul secolului al XVIII-lea. Iluminismul a făcut ca ideile să devină vectori ai schimbărilor sociale. „*Studiind nașterea ideilor, sau cel puțin metamorfozele acestora*, (sublinia Paul Hazard în cartea sa ***Criza conștiinței europene***) urmărindu-le de-a lungul itinerariului lor, cu începuturile modeste în felul în care se afirmă și se consolidează progresiv, în victoriile lor succesive și în triumful lor final, ajungem la convingerea profundă că forțele intelectuale și morale și nu cele materiale sunt acelea care dirijează și comandă viața.”¹²⁷

Au apărut atunci câteva utilizări predilecte ale unor concepte cum sunt *rațiune, natură, progres, libertate, fericire, emancipare ... binele omului, ... binele de obște, ... luminarea poporului*. Iar școala, literatura, arta, cultura în general, devin instrumentele, dar și domeniile în care aceste concepte vor opera pentru a influența apoi hotărâtor evoluția socială în întregul său.

Dincolo de tot ce a însemnat iluminismul pentru popoarele Europei, românii au fost în permanență conectați la mișcările marilor curente de idei. Iar românii ardeleni încă și mai mult.

Obligată prin date social - politice impuse, „inteligenția” românească și-a înțeles și asumat apostolatul, chiar și atunci când a dispus de mijloace materiale derizorii.

Revoluția franceză, războaiele napoleoniene apoi, au răscolit o ordine anchilozată, pe care nici o Sfântă Alianță n-a mai putut-o păstra. Popoare mari cu contribuții semnificative la cultura europeană (italienii, germanii) au purces la făurirea statelor lor naționale – ca și românii, de altfel – în timp ce altele, mai mici numeric (finlandezii, danezii), amenințate cu disoluția, au înțeles că „*educația și cultura constituie puterea într-o națiune mică*.” Pentru actualitatea lor și în spiritul lucrării de față, reproducem cuvintele cu care se adresa filosoful J. V.

¹²⁷ Apud. Mircea Popa, ***Binele de obște și mitul bunului împărat***, în ***Aspecte și interferențe iluministe***, Editura de Vest, Timișoara, 1997, p. 147.

Snelman, în secolul al XIX-lea, scriitorilor finlandezi: „*Datoria voastră este aceea de a deștețeni mintea poporului, voința și energiile sale adormite, să-i treziți conștiința națională. Învățați poporul cum să-și facă o țară mai bună. Suomi este marea noastră familie. Țineți minte că toți finlandezii, până și cel mai umil cărbunar, cioban, văduvă sau măturătoare, sunt frații și surorile voastre mai mici. Aveți datoria de a-i educa și de a-i introduce în familia popoarelor de veche cultură, deschizându-le ochii pentru a înțelege ce se petrece în jurul lor.*”¹²⁸

Românii au știut toate acestea, dar ei au avut alte priorități. Prioritățile românilor au avut în vedere cucerirea dreptului la libera afirmare în propria limbă, lupta pentru învățământul în limba maternă, posibilitatea de a-și dezvolta nestingheriți, în țara lor, cultura proprie.

Așa au apărut, în vara anului 1848, cele dintâi inițiative ale intelectualilor români din Oradea – spre exemplu – ca mărturii notabile despre istoricul presei românești din Bihor, când ideile revoluției se cereau a fi știute în straturi cât mai largi ale populației. Astfel, s-au ivit și în Oradea preocupări de stabilire a unui contact cât mai strâns și permanent cu populația, pentru a întări solidaritatea națională într-un moment decisiv al istoriei noastre moderne. Dintr-un material semnat cu pseudonimul Lazaroni – cel mai probabil preotul Ioan Munteanu – aflăm că în Oradea sunt „foarte mari mișcări și mai cu seamă în două privinți, cea de întâie în privința literaturii române.”¹²⁹

Autorul are o atitudine ironică față de autoritățile diecezane. „*Mulțumită lui Dumnezeu că au priceput și aicea bărbații carii duceau cârma diecezului, că în adevăr ar fi bine, de s-ar prinde și ei de oarece lucru folositoriu națiunei române, și așa acuma au proiectat unii și s-au convorbit că vor eda un organ român.*”¹³⁰

Optimist, semnatarul făcea apel la eventualii cititori: „*Fie dară cu așteptare onoratul public român pentru că cred că în scurt timp vom să vedem programa noului organ român de la redactor, s-au însoțirea care-l va (e)da.*”¹³¹

Proiectul nu a fost realizat din motive pe care le putem bănuși: absența în zonă a unei tipografii românești, lipsa de experiență, dar și reținerea autorităților în privința unor publicații românești. Intențiile nu au fost abandonate. Episcopul

¹²⁸ Nicolae Săcăliș, *Politica culturală și politica educațională – la noi și în lume*, Ed. Asociației Universităților Populare din România, Universitatea Ioan I. Dalles, București, 1997, p. 53.

¹²⁹ *Gazeta de Transilvania*, 1848, nr. 69, p. 286 – 287 / Apud Viorel Faur, *Contribuții la istoricul presei românești din Crișana*, în *Crisia*, 1986, p. 313 -317.

¹³⁰ *Idem*.

¹³¹ *Ibidem*.

Vasile Erdélyi făcea cunoscută printr-o circulară – la 17 decembrie 1849 – dorința înființării unui „*organ sau Foae Națională românească și bisericească*,” care ar fi urmat să fie citită, în fiecare duminică, „*poporului*.” Între „*cele mai de frunte griji ale noastre și aceia o am numărat ca de o parte naționalitatea românească să se întemeieze și cu dânsa literatura română și să se înainteze și, de altă parte, ca poporul român să aibă un organ prin care să poată veni în cunoștința rânduielilor împărătești și bunătăților poporului român și națiunii date împreună cu folositoare învățătură pentru tot creștinul român*.”¹³²

Este această intervenție a ierarhului orădean încă o dovadă că spațiul nostru a fost conectat la mișcările largi de idei de „*luminare a poporului*,” idei vehiculate în spațiul european al timpului pe arii foarte largi. Totodată, trebuie să acceptăm că Grundtvig – poetul și pedagogul danez, recunoscut și celebrat ca dascăl al poporului său – a fost un exponent al ideilor care pluteau, persistau, în atmosfera intelectuală a timpului, din fiordurile nordului scandinav până pe culmile Carpaților.

Revenind la această preocupare a episcopului Vasile Erdélyi, avem încredințarea unei aprobări de principiu pentru scoaterea periodicului, după cum urmează – „*în privința aceasta, pași(i) de noi făcuți n-a(u) fost zadarnici, am primit scrisorile de la Primatele țări(i), prin care este apromită toată părținirea, numai să pociu denumi un Redactor acestor foi destul de calificat și ca preoții și bisericile să prenumere pre aceste foi*.” Circulara făcea apel la „*părținirea acestei întreprinderi*” din partea românilor din diecezele Muncaciului și Făgărașului. Totodată, se încerca recrutarea unui redactor „*destul de calificat*” pentru o asemenea activitate. Același document stabilea prețul unui abonament anual, care ar fi urmat să fie plătit „*mai puțin (de) jumătate (din) prețul prenumerăției*” de preot, iar cealaltă parte să fie obținută de la poporeni, ori „*din casa bisericii*.” Iar ca acțiunea să reușească, preoții urmau să cuvânteze în biserică, „*dezvăluind poporului folosul mare sufletesc și trupesc care va urma din citirea sau auzirea acelora ce se vor cuprinde în numitul organ*.”¹³³

În ce privește comparația cu popoarele nordice, unde, după anumite perioade istorice de restriște – uneori lungi – noțiunea de modern și de civilizație a fost înțeleasă în profunzimea și în esența ei, devenind o parte vie și activă a modului de viață, la românii ardeleni, problema era nu cum să-și organizeze ei mai bine sistemul de învățământ, ci să le fie îngăduit să-și organizeze, măcar secvențial, învățământul.

¹³² Arhivele Statului Oradea, fond *Parobia greco-catolică Tășad*, dos. 1, f. 92.

¹³³ *Idem*.

Un proverb spune că un finlandez construiește o casă și o saună lângă ea; doi finlandezi pun bazele unei biblioteci de împrumut; trei finlandezi redactează o gazetă; patru finlandezi întemeiază o țară. Frumoasă și mobilizatoare această superbie. În context, trebuie însă să ne gândim la Badea Cârțan, ciobanul cu cărți, care, după propriile-i cuvinte, „cerșea lumină” la București ca s-o împartă în satele făgărășene. Trebuia să ne gândim la perseverența lucrare, modestă, dar continuă, a bibliotecilor mobile, prețioasele lăzi cu cărți, veritabile biblio-care, precursori ale bibliobuzelor de astăzi din vestul Europei. Aceste lăzi cu cărți, alese după criterii prestabilite (care, ele însele, pot presupune ample comentarii) circulau din sat în sat, într-o mișcare mai degrabă tainică, organizată și făptuită de ASTRA. Ne putem gândi, totodată, la stăruitoarea grijă a beiușenilor să-și înființeze Casina Română.

După Marea Unire, asistăm la eforturile exemplare care au avut ca scop imediat îmbogățirea și lărgirea orizontului spiritual al tuturor păturilor sociale, în fapt, educația permanentă, conceptul care în secolul anterior mobilizase generațiile de intelectuali români: **luminarea poporului**.

Atunci s-au dezvoltat și au înflorit congrese și instituții susținute de întreaga noastră elită intelectuală: universitățile populare înființate de Iorga, educația poporului, inițiată de Spiru Haret și ilustrată prin eforturile unor oameni de dimensiunea lui Nicolae Iorga, Dimitrie Gusti, Ion Simionescu, Gheorghe Brătianu, Mihail Ralea, Constantin Rădulescu Motru.

A intervenit deturnarea comunistă, care a încercat să schimbe societatea românească prin intermediul unei închiziții ideologice, făcând să dispară pedagogia socială. Ea a fost înlocuită cu propaganda politică, cu acțiunile cultice, ritualuri care nu au nici o legătură cu acea educație pe care marii oameni de cultură au gândit-o ca un proces de reconstrucție socială.

Este cert, din perspectiva experienței istorice imediate, că diferențele dintre societatea noastră – aflată într-o perpetuă și păguboasă tranziție – și cele din Vestul Europei își au originea în această experiență socială și politică nefastă care s-a numit comunismul sovietic, acclimatizat la noi, în România, cu influențe extrem-orientale.

În antiteză, putem spune că dinamica și progresul societăților occidentale se datorează, în principal, acestui capital pedagogic: faptului că liderii occidentali au înțeles legătura care există între politică și pedagogia socială și națională, între progres și educația permanentă.

Considerăm că întreaga reconstrucție socială de aici trebuie să pornească, de la educația permanentă.

From People Enlighten to Permanent Education

Abstract

The Enlightenment made important changes in European nations spiritual evolution. It created some special senses to some words, such as: human nature, progress, freedom, happiness, evolution etc.

Romanians were always in close connection with the cultural movements that took part in Europe. In this way, during the revolution of 1848 /49, Romanian political leaders tried to establish a better communication with the people; we have to mention – according to this idea – their attempts to create a newspaper, in order to facilitate information spreading.

The most important aspect, or idea, that became wide known and accepted in those times, was that the only chance to make headway was to give the people the possibility to learn, to be educated. And all the leaders worked in this way.

BIOGRAFICA

**Gheorghe Șincai în contextul vieții sociale, naționale și culturale
din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea
și începutul secolului al XIX-lea**

*Prof. univ. dr. MIRCEA REGNEALĂ
Biblioteca Centrală Universitară, București*

Comunicarea de față s-ar fi putut la fel de bine intitula „Gheorghe Șincai și epoca sa.” Având o anumită experiență în ale scrisului, pot afirma cu certitudine că nimeni nu poate judeca cu obiectivitate o personalitate ruptă de contextul social-politic sau cultural în care și-a desfășurat activitatea și cu atât mai mult acest lucru s-ar putea face în cazul lui Gheorghe Șincai.

Ca să scriu aceste pagini și să-mi justific prezența la simpozionul prietenului meu, domnul Poptămaș, am parcurs mai multe lucrări – vechi și noi – dedicate marelui învățat umanist. În final, iată aceste pagini de reflecție mai mult decât de analiză istorică riguroasă.

Istoricii afirmă că Gheorghe Șincai este exponentul strălucit al burgheziei românești din Transilvania din cea de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sub latura sa națională. Este perioada în care conștiința de clasă și cea națională izbucnesc brusc, la categoriile sociale formate din negustori, meseriași, funcționari, preoți și învățători care dobândesc o putere economică suficientă spre a le da sentimentul demnității și mândriei. Această nouă clasă socială care invidia privilegiile nobilimii aspira spre libertate și noi poziții sociale.

Cum acest lucru nu era posibil prin mijloace licite – limitate de dogmele feudale osificate, burghezia și-a început lupta pe alte căi care puteau atrage o bună parte din populația românească din Transilvania. Poziția umilitoare a românilor din Transilvania, de națiune tolerată, o dezavantaja net și îi interzice, pur și simplu, orice posibilitate de ascensiune spre dregătoriile politice. Aspirațiile burgheziei românești din acea vreme sunt de altfel admirabil sintetizate în *Supplex libellus Valachorum*, document de o mare luciditate politică, echilibrat și măsurat - o nouă dovadă, dacă mai era nevoie, a spiritului înțelept și a atitudinii diplomatice a poporului român. Acest memoriu se întemeia pe principiul determinării stricte a drepturilor politice, pe ideile egalității în drepturi a națiunilor, pe cerința reprezentării lor proporționale în viața politică.

Se cunoaște ostilitatea cu care acest document a fost primit și sunt cunoscute consecințele sale. În aceste condiții, intelectualii vremii s-au orientat spre o altă cale de luptă, culturală, ca fiind mijlocul cel mai sigur pentru ridicarea oamenilor simpli, care să sporească gruparea mișcării de redeșteptare națională. Așa se explică numeroasele misiuni de răspândire a culturii și științei de carte în masă, dezvoltarea învățământului în limba română, creșterea numărului lucrărilor de istorie, lingvistică, ca suport teoretic al drepturilor națiunii.

Această mișcare culturală largă, de o intensitate deosebită este cunoscută în istoria Transilvaniei sub numele de Școala Ardeleană, de fapt, materializarea transilvană a iluminismului.

Gheorghe Șincai este unul din reprezentanții de frunte ai acestei mișcări ideologice. Prestația lui Șincai în cadrul acestei mișcări este deosebit de importantă, este aceea a unei personalități situate pe o poziție ideologică fermă, un om cu un vast orizont cultural și științific, sincronizat cu cultura europeană a timpului. Spiritul său s-a format în contact cu spiritele cele mai progresiste ale vremii, un spirit călit în lupta cu viața, de o verticalitate surprinzătoare. Biografia sa, atât cât izvoarele scrise și orale au ajutat, a fost cercetată de numeroșii exegeți. Știm momentele dramatice prin care a trecut, în lupta națională și morală pe care și-a asumat-o și care îl așează cu cinste în panteonul eroilor neamului.

Nu știm însă dacă cineva a făcut un studiu antropologic asupra lui Gheorghe Șincai prin analiza neamului de oameni din care el provenea. Probabil că nu. Nu-l voi face nici eu. Îmi declin orice competență în această direcție. Ceea ce voi spune sunt doar câteva observații generale în acest sens.

Familia sa, în ascendență paternă, era originară din Șinca Veche, comună din ținutul Făgărașului. Oamenii din această parte a țării – zonă pe care întâmplător o cunosc, fiind și eu născut în Țara Făgărașului – au fost oameni liberi, drept revenit ca urmare a datoriei de a apăra granița imperială. Locuitorii din așa-numită Țară a Oltului, oltenii, cum li se spune în regiune, sunt renumiți pentru hărnicia și dârzenia lor. (Personal am aflat târziu, în anii de liceu, că ar exista și alți olteni). Ei sunt alt fel de oameni decât cei de peste Olt, din Ardeal. Aceștia sunt mai molcomi, mai așezați, mai înceți, deși doar Oltul îi separă. Făcând o statistică simplă, se constată cu surprindere câți mari oameni de știință și cultură sunt originari din Țara Oltului, mai exact din ținutul cuprins între Olt și munte, dincolo de Brașov și până aproape de Sibiu. Oare este aceasta o simplă întâmplare? Cine știe?

Șincai are, așadar, în sânge simțul libertății, al adevărului și al mândriei de om independent. Nu trebuie uitată însă și o anumită demnitate nobiliară pe care Șincai, în contextul de atunci, nu uita să o evoce ori de câte ori situația o permitea.

Mai târziu blazonul de noblețe a fost dat și de școlile prin care el a umblat, puternic motiv de mândrie, mai ales în situația grea în care ajunsese, fără avere și fără slujbă. Într-adevăr, școlile pe care le-a făcut Șincai nu au fost puține la număr: Colegiul Reformat din Târgu Mureș, Colegiul Iezuit din Cluj unde sunt puse bazele formației sale umaniste, Bistrița, unde studiază limba germană, Colegiul de Propaganda Fide din Roma, loc în care personalitatea sa se desăvârșește după parcurgerea succesivă a claselor de humanioare, retorică, poetică, apoi a studiilor de filosofie și teologie. Ardenta sa pasiune pentru studiul istoriei și-a găsit împlinire în bogăția documentară a bibliotecilor Romei.

Demn de reținut, pentru unii dintre noi care suntem bibliotecari, este faptul că în perioada studiilor la Colegiul de Propaganda Fide, grație încrederii acordate de cardinalul Ștefan Borgia, Gheorghe Șincai devine bibliotecarul colegiului, loc în care pasiunea sa pentru cercetarea izvoarelor în legătură cu istoria și viața românilor și-a găsit împlinire. Asemeni lui Saint-Beuve, un secol mai târziu, care, grație perioadei de bibliotecar la Biblioteca Arsenalului, a devenit celebru și Gheorghe Șincai la biblioteca colegiului s-a format ca istoric imbatabil, însușindu-și o metodă de lucru riguros științifică pentru acele vremuri – cercetarea directă a documentului original, a manuscrisului pe care îl adnota.

Iată ce mărturisește în *Elegia*, nota 10, în acest sens „*Am notat mai ales acele lucruri din codicele manuscrise care-mi ajută la pregătirea Istoriei daco-romane sau Valahice, căreia atunci i-am pus temelii foarte solide.*”

Adevărul e că nimeni până atunci nu a studiat cu atâta frenezie izvoarele europene ale istoriei noastre și, bazat pe ele, să refacă pentru istoriografia românească timpul pierdut datorită unei dezvoltări lente, îngreunată de condițiile social-istorice specifice. Șincai face pentru Transilvania cu un secol mai devreme ceea ce a făcut pentru celelalte țări române Academia Română. De pe atunci se pare că Șincai era angajat unei cauze politice și naționale căreia i-a dedicat întreaga viață. În spiritul luptei pentru drepturile românilor, latinitatea și continuitatea poporului român erau poate argumentele cele mai savante. Fără îndoială, putem recunoaște aici una din formele prime de manifestare a ideilor iluministe în gândirea lui Șincai.

Întors în țară, mândru de cultura sa, dornic probabil să se afirme între ai săi, să arate ce poate face pentru neamul său, Șincai și-a pus întreaga sa competență de muncă în organizarea învățământului românesc din Transilvania.

Pentru a putea înțelege activitatea și meritele lui Șincai în progresul învățământului din Transilvania ar fi poate necesar să facem, pe scurt, o trecere în revistă a situației de până atunci. Cine putea învăța copiii dacă nu dascălul și preotul din sat – dar nici aceștia nu știau toți să scrie. În orice caz, existența

unei asemenea instituții depindea direct de legăturile cu biserica, al cărei rol în păstrarea unității de neam este în afara oricărei discuții.

Blajul a avut o importanță deosebită în dezvoltarea învățământului transilvan.

Școala normală, înființată aici în 1779 și organizată conform ideilor iozefiniste, urmărea pregătirea de dascăli de biserică, care să fie în stare să-i învețe pe elevi cititul și scrisul. Deși politica iozefinistă era pentru promovarea elementului laic în viața publică, cu deosebire în învățământ, Șincai, date fiind condițiile din Transilvania, în acel moment istoric a trebuit să se sprijine pe biserică – deși n-a dorit-o – numai așa putând face ceva pentru învățământul în limba română.

Cum putea înfrunta altfel reacțiunea transilvană, pe ascuns în timpul împăratului reformat, și deschis după moartea acestuia, după apariția lui ***Revocatio ordinationum***. Iată unul din aparentele paradoxuri ale lui Șincai: pe de o parte renunță la straiile monahale, conform politicii reformatoare a împăratului anticatolic și conform convingerilor sale, credem, iar pe de altă parte, numai prin biserică putea să-și ducă la bun sfârșit misiunea de organizator al învățământului național. Putea el oare fără sprijinul clerului greco-catolic să asigure funcționarea celor 300 de școli românești create de el în cei 12 ani cât s-a aflat la conducerea școlilor normale unite din Transilvania? Iată un aspect pe care nu-mi amintesc să-l fi găsit undeva limpezit.

Un alt aspect pe care istoricii încearcă să-l evite privește umilirea sa în fața vindicativului episcop Bob.

Scrisori în care găsim formulări de tipul „*Mă rog cu umilință de Măria-voastră să binevoiți a-mi ierta greșelile și păcatele și reprimindu-mă în grația sa părintească ...*” (19 oct. 1794) sau „*Cu mare umilință mă rog de Măria-ta să binevoiască a se îndura de mine ca părinte sufletesc și a vă gândi că suntem oameni și putem greși*” (29 iunie 1795) sunt trecute cu vederea de mulți admiratori al lui Șincai. Dar există oare oameni formați numai din lumină? Doar în literatura copilăriei găsim asemenea personaje. E ușor să condamni pe cineva, dar încearcă să te așezi în locul lui. În vremea pe care o trăim, nu puține sunt vocile care condamnă compromisurile marilor oameni de cultură români cu comunismul. Și aceste critici vin îndeosebi fie de la cei din afara țării, fie cei care au stat ascunși în unghere nevăzute de nimeni.

E foarte greu să supraviețuiești încolțit din toate părțile, poate dor dacă ai suficientă nebulie, ceea ce nu e cazul cu cei mai mulți dintre noi.

Câtă nebulie și câtă dăruire autentică în folosul oamenilor a avut Șincai? În orice caz, după 1800, sensul transformărilor sale sufletești pare să meargă în direcția eliminării violenței în judecarea dușmanilor săi.

Scopul unic al vieții sale este acum slujirea istoriei poporului român devenind apostolul său umil. Noua mască a învățatului afișa acum smerenie și umilință, aproape fără alegere. Ne întrebăm: noua ipostază cât conține realism și cât donquijotism? Iată aserțiunea finală a unui filolog târșit prin lumea ficțiunii...

BIBLIOGRAFIE

❖ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*. București: Sport-Turism, 1983.

❖ Radu Jacob, *Doi luceferi rătăcitori: contribuțiuni la viața și oprele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain*. București: Cultura Națională, 1924.

❖ Dionis Popa, *Gheorghe Șincai*. Blaj, 1944.

❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*. București: Editura Minerva, 1994.

Gheorghe Șincai in the Context of National, Social and Cultural Life from Transylvania in the Second Half of the 18th Century and the Beginning of the 19th Century

Abstract

Gheorghe Șincai is a prominent representant of Transylvanian ideological movement known as Școala Ardeleană. His role in this movement was very important, because Șincai proved himself to be a very educated man and a very open-minded person.

His intelligence made him appreciate and take advantages of all the chances life gave to him: as a student, he learned a lot about history, culture and civilisation; as a librarian, he learned how to work with documents and how to turn them to the best accounts. In this way, he succeeded in writing his masterpiece – *Hronica românilor*... In fact, Gheorghe Șincai made for Transylvanian culture what the Romanian Academy made for Romanian Countries; as a general manager of Romanian schools from Transylvania, he had the power and spiritual duty to lay the foundation of more than 300 Romanian schools.

Through his entire life, activity and writings, Șincai remains a man of his age, some kind of a reference point for Romanian culture.

Gheorghe Șincai și Târgu-Mureșul

Prof. PETRE CURTICĂPEAN

Grupul Școlar „Gheorghe Șincai,” Târgu-Mureș

Cu toate că marele istoric s-a născut și a trăit în apropierea ORAȘULUI, prezența sa aici este atestată documentar doar în două momente ale vieții. Cel dintâi marca un capitol aparte al formării sale.

În 1766 copilul Gheorghe, în vârstă de 12 ani, după ce luase contact cu școala de la Săbed (în limba maghiară) și cu cea de la Șamșud (în limba română), este înscris la Colegiul Reformat (după alte surse Colegiul Calvin) din Târgu-Mureș unde, „între anii 1767-1768 a depus două examene în timpul recoltei, adică în vara anilor respectivi. Neavând din aceste perioade matricolele colegiului, după alte analogii putem presupune cu probabilitate că tânărul a frecventat clasele de sintaxă și de poetică, unde elevii au recapitulat toată gramatica latină elementară plus stilistica și poetica. În afară de acestea, ei au învățat și istoria biblică, istoria universală și cea a patriei.”¹

Concluziile acestea au la bază înseși însemnările de mai târziu ale istoricului.

În 1803, urmărit ca „iacobin” de nobilimea maghiară și cercurile bisericești, în repaus la „tusculum” în Oradea, făcând un bilanț al vieții sale, compune o celebră *Elegie* în care spune: „*Nutrit Agropolis gemina me parte messe...*” – în traducerea lui T. Naum – „*După aceea doi ani m-a hrănit Oșorheiul...*” Alături de acest vers găsim și notele autorului care consemnează „*in hac urbe apud reformatos prima elementa linguarum latinae et hungaricae non sine notabili progressu solidus excolere coepi, operam ad meam culturam plurimum tunc conferente vira doctissimo professore Alexandro Kovasznai, qui quantus humanista fuit, serae etiam posteritati non dabunt oblivioni eius Carmina...*” („În acest oraș, la reformati, am început a studia mai temeinic nu fără un remarcabil progres primele elemente ale limbii latine și ungurești. La cultivarea mea a contribuit cu cea mai mare strădanie bărbatul de înaltă erudiție, profesorul Kovásnai Sándor, a cărui umanitate nu va fi uitată de posteritatea târzie din cauza volumului său intitulat *Carmina...*”)²

¹ Ladislau Kocziány, *Kovásnai Sándor*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, 1971, p. 37.

² *Ibidem*.

Colegiul Reformat, după alții Calvinesc, cum spuneam, era vechi de la 1557, înființat de regenta Isabella prin transformarea mănăstirii și, susținut cu fonduri substanțiale, a cunoscut o perioadă de glorie pe la începutul secolului al XVIII-lea. „În 1718 se contopește vechea școală a orașului (particula) cu liceul, primind numele de Colegiu care avea deci școală primară, liceu și internat. În notele Elegiei se cuprind și informații despre studiile în acest oraș. El amintește cele două instituții de învățământ din localitate: gimnaziul romano-catolic și colegiul reformat.”³

De la cele patru clase ale particulei – rudimenta etymologica, sintactica-poetica și retorica-logica, teologica – s-a trecut în cadrul colegiului la opt clase în care tânărul Șincai și-a perfecționat cunoștințele de limbă maghiară și latină frecventând clasele de sintaxă și poetică, unde elevii au recapitulat toată gramatica latină elementară, plus statistica și poetica. Așa cum menționa și Kocziány, în afară de acestea el a mai învățat și istoria biblică, istoria universală și cea a patriei.

Profesorul acestor discipline era Kovásnai Toth Sándor, cu solide studii la Târgu-Mureș și Leyden, în Olanda, om de mare erudiție, cunoscător al limbilor ebraică, latină, greacă și franceză, istoric, matematician, orator și poet.

Puține date ne-au rămas despre acesta, așa cum consemnează Ladislau Kocziány în articolul său. Kovásnai a murit în 1792 disperat și singuratic (...). În curând, memoria lui a fost dată uitării în afară de amintirile lui Gheorghe Șincai, discipolul recunoscător.⁴ Deci articolul său despre profesorul Kovásnai se transformă într-un panegiric adus lui Gheorghe Șincai. Autorul apreciind atitudinea obiectivă a profesorului maghiar, deduce: „poate că tânărul Șincai a dat o atenție deosebită pasajelor care se ocupau cu faptele dacilor împotriva romanilor sau formarea poporului român.” Kovásnai afirma în cursul său: „*Nam ego memorabo tantum bellum ilud, quad contra Dacos, incoles huius patriae gessit (Domitianus). Nam per tempus maximus bellum fuit Romanorum cum Dacis, qui las terras, ubi nunc Transilvania et Valachia sita est, habitabant...*” („Trebuie să fac mențiune despre luptele – lui Domițian – împotriva dacilor, locuitorii acestei țări. În acest timp Romanii aveau războaie foarte grele cu Dacii, locuitorii regiunilor unde în prezent se află Transilvania și Valahia”).⁵ Iată cum primele informații despre daci și despre originea poporului Șincai le-a aflat de la profesorul său atât de prețuit.

În articolul lui Kocziány se fac și niște pertinente aprecieri ale contactului lui Șincai cu Târgu-Mureșul, neconsemnate, dar intuite: „Nu știm cu precizie dacă

³ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 19.

⁴ Ladislau Kocziány, *op. cit.*, p. 40.

⁵ *Ibidem*, p. 38-39.

ulterior ei s-au întâlnit sau nu. Lauda lui Gheorghe Șincai pe seama volumului de poezii al lui Kovásnai (care în această vreme nu se răspândea prin vânzare în librării, ci au fost distribuite sau dăruite prietenilor de către autorul lor, în semn de recunoștință), precum și amintirile lui călduroase cu un deceniu mai târziu după moartea profesorului ne permit ipoteza că profesorul și elevul și-au reînnoit legăturile lor. Îndeosebi în anii când Gheorghe Șincai în calitate de inspector general al școlilor românești vizita deseori Târgu-Mureșul unde, în Biblioteca Teleki, a început să adune materialul privind istoria românilor. Cu aceste ocazii el a putut să se întâlnească cu vechiul său profesor care, de altfel, era custodele bibliotecii și i-a fost dăruit un volum de *Carmina*...”⁶

Profesorul Traian Popa, monograful orașului Târgu-Mureș, fost primar al municipiului în perioada interbelică, notează la rândul său: „Când își vizita părinții și frații la Șamșud de abătea pe la Târgu-Mureș studiind în arhivele și bibliotecile de aici, în special în faimoasa bibliotecă Teleki și luând contact cu oamenii mai de seamă ai orașului.”

Dar cât de sinuos va fi drumul său și câte piedici i se vor pune în cale nu numai de către vremelnica stăpânire maghiară sau austro-ungară ci, mai ales de către ai lui, în special de către episcopul Ion Bob! Omul care scrisese zeci de mii de pagini de documente din bibliotecile din Roma, Viena, Târgu-Mureș și din alte orașe, cel ce ne-a lăsat *Hronicul* ..., cel ce a înființat peste trei sute de școli românești sătești și a scris pentru acestea mai multe manuale, bărbatul harnic și demn, intransigent cu sine și cu ceilalți, a trebuit să plătească pentru orgoliul său, fiind târât în trei procese, unul mai murdar ca altul.

Datorită vieții sale atât de agitate, mereu pe drumuri pentru a-și sluji neamul, reîntâlnirea cu Târgu-Mureșul are loc mult peste ani, în vremea proceselor despre care vorbeam.

Se știe că, după procesul de la Blaj (1794) în urma căruia a pierdut casa și grădina „înflorită și înfloritoare” de care avusese atâta grijă, Șincai acționează în judecată pe acuzatorii săi: subprefectul care îl lovise peste față de trei ori, episcopul Ion Bob și cumnatul său Ion Pop.

În plângerea împotriva dușmanilor săi descrie toată situația critică în care a ajuns și amarul sufletului său îndurerat. „Fiindcă nici un nevinovat nu trebuie să sufere, este echitabil și just ca pentru activitatea mea îndelungată, osânda și pagubele suferite, pe care am fost nevoit să le îndur, să mi se dea satisfacție de către aceia care mi le-au pricinuit direct. Pentru ca să pot obține acest lucru, este nevoie de sentință judecătorească, eu însă într-o închisoare atât de lungă, cu toate că mai înainte eram sărac, (acum) atât de tare am sărăcit și sunt atât de zdrobit încât nu pot să mă judec cu adversarii mei, doar la procese trebuie cheltuieli, și pe acestea nu le am, fiindcă abia-mi pot plăti datoriile făcute la închisoare.

⁶ *Ibidem*, p. 36.

Adversarii mei însă, a căror tabără o conduce dl. Al. Gyuito Sepsi A. Marton care s-a unit cu Iosif Benyei, prefect episcopesc, și prin acesta cu episcopul de Făgăraș, Ion Bob, aceștia, după cum s-a constatat public, vina acuzațiunii mele, sunt atât de puternici, încât nu îndrăznesc să nu-mi deschid nici gura împotriva lor.

De aceea rog on. guvern regesc să binevoiască a lua în grațioasă considerare 1. serviciile mele publice săvârșite cu credință; 2. sărăcia mea și din aceste considerații a ordona să mi se dea asistență fiscală în contra D-lui. Al. Gyuito, Iosif Benyei și ilustritatea sa Ion Bob, episcop.

Nu trebuie să se opună cererii mele faptul că s-ar părea că Dl. Al. Gyutio a lucrat împotriva mea din oficiu, căci nu se ținea de oficiul său a la nu știu ce acuzație frivolă să se îngrijească ca îndată să fiu deținut, ci trebuia să mă citeze și să mă dețină în mod ilegal; cu mult mai puțin se ținea de oficiul său să mă palmuiască și să-mi scoată din gură dinții (același Gyutio strigând «câine de Horea, de aici nu mergi până nu spui totul» și «câine puturos de Valah și Hore, doar eu bat oameni mai de seamă decât tine, dacă greșește ceva împotriva mea ca subprefect, cu atât mai vârtos pe un Valah puturos cum ești tu»).

În urma acestei cereri, procesul lui Șincai este transferat de la Aiud la Curtea de Apel din Târgu-Mureș, de unde se trimit în anul 1796 grefierii Iosif Almași și Ioan Lanțos la Blaj să facă ancheta și să stabilească adevărul.

Din lipsă de date nu putem ști rezultatul dezbaterii și dacă Șincai a obținut vreo despăgubire de la dușmanii săi pentru pagubele îndurate.

Subprefectul Al. Gyutio acuză pe Șincai înaintea forului judecătoresc că pe timpul răscoalei lui Horea s-a amestecat în foarte multe ilegalități. Din acestea se vede lămurit că Șincai a trebuit să fie amestecat într-o formă oarecare în răscoala din 1784. Această presupunere este sprijinită și de expresia „*câine de Horea*” cum îl numește subprefectul și cârciumarul Pfenningsdorf din Târgu-Mureș. Aceste mărturisiri ne îndreptățesc a crede că Șincai n-a fost străin de răscoala celor trei eroi naționali.

Al doilea proces este intentat arendașului moșiilor sale din Șincai, Ion Szatmari, care nu i-a plătit arenda pentru perioada în care a gestionat averea sa. Și de aici iese extrem de dezamăgit, întrucât din cei 300 de florini preținși, reușește să obțină doar 8 florini și 84 de creițari, lăsându-l într-o grea criză financiară.

Din criza financiară îl mântuie moștenirea rămasă de la fratele său Ion, căpitan în regimentul 2 de grăniceri, mort la Lorch în anul 1795, această moștenire ducând însă la dezbinarea completă cu frații săi din Șincai.

În sfârșit, de Târgu-Mureș este legat și ultimul episod jurisdicțional: procesul cu cârciumarul Pfenningsdorf.

La 2 decembrie 1795, împreună cu cumnații săi Teodor Graur și Ioan Caliani, plecaseră cu treburi la oraș. Seara, cumnații săi rămân în grajd, lângă

cai, iar Șincai primește o cameră să se culce. Peste noapte, din cei 85 de galbeni pe care îi avea, dispar 16 din buzunarul vestei.

Îl acuză pe armeanul Avram Lukats și pe soția cârciumarului care au jucat cărți și au pierdut o sumă mare de bani.

Armeanul și cârciumăreasa, simțindu-se jigniți pentru această bănuială, închid ușa porții și trimit după pretor să vină la fața locului. Acesta, sosind, înjură din greu pe Șincai, acuzându-l că voiește să readucă iarăși în Ardeal „*lumea lui Horea*.”

Procesul a durat aproape patru ani, dar „*din lipsă de dovezi*” îl pierde, după care urmează lungul calvar al pribegiei ce se va sfârși doar la Sinea în noiembrie 1816, odată cu moartea cărturarului.

Iată, așadar, pe scurt, relațiile cărturarului Gheorghe Șincai cu orașul Târgu-Mureș, destul de sporadice și nu întotdeauna plăcute.

Orașul își revendică înaintașii dându-le rând pe rând, locul meritat în galeria nemuritorilor.

După mulți ani, un grup școlar – pe care-l reprezint – poartă numele istoricului, părinte de neam și țară, iar în fața școlii tronează falnic bustul marelui cărturar dăltuit pentru eternitate de un alt fiu iubit al meleagurilor mureșene, maestrul Ion Vlasiu.

BIBLIOGRAFIE

❖ Duicu, Serafim, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Editura Sport-Turism, 1983.

❖ Ladislau Kocziány, *Kovásnai Sándor*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, Târgu-Mureș, Întreprinderea Poligrafică Târgu-Mureș, 1971.

❖ Papiu Ilarian, Alexandru, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca. Discursul de recepțiune de A. Papiu Ilarianu și răspunsul de Georgiu Barițiu în ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869*, București, Tipografia Națională, 1869.

❖ Popa, Traian, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Tipografia Corvin, 1932.

❖ Tomuș, Mircea, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, Editura pentru Literatură, 1965.

Gheorghe Șincai at Târgu-Mureș

Abstract

Gheorghe Șincai's presence at Târgu-Mureș is confirmed by documents in only two moments of his life. The first moment is connected to his educational preparation at Colegiul Reformat. He will gain one of his teachers affection – Kovásznai Toth Sándor – a very educated man, who will influence Șincai's life and career.

The second category of documents are referring to Șincai's trials that took place at Târgu-Mureș. There were three trials: the first was between Șincai and his old enemies – The bishop Ion Bob, Ion Pop, the bishop's brother-in-law and Alexandru Gyutio; the second was against Ion Szatmari, the land agent of Șincai's estate, and the last one was against the inn-keeper Pfenningsdorf.

Unfortunately, Șincai will lose all those trials because of the authorities that considered the proofs as being insufficient. In this way, Șincai will lose his money, his estates and, more than that, his family affection.

Gheorghe Șincai – student la Roma și Viena

Conf. univ. dr. CORNEL SIGMIREAN
Universitatea „Petru Maior,” Târgu-Mureș

Majoritatea studiilor dedicate procesului istoric al creării societății românești moderne au pus în evidență rolul elitei intelectuale, formate în universitățile din Europa Centrală și de Vest în procesul rapid și definitiv de europenizare pe care l-a cunoscut cultura și civilizația românească în veacurile al XVIII-lea și al XIX-lea.⁷ Trecătoare, indirecte și fără urmări esențiale până în secolul al XVIII-lea, contactele românilor cu cultura Apusului prin tinerii formați în universitățile europene devin constante odată cu săvârșirea unirii religioase a românilor transilvăneni cu Biserica Romei. Unirea religioasă a îndeplinit pentru români – potrivit istoricului Mathias Bernath – *„funcția unei porți de acces a spiritului occidental ...a creat premisele pentru un învățământ românesc și, în consecință, o pătură intelectuală purtătoare a «naționalizării» în veacul al XIX-lea.”*⁸ Din aceeași perspectivă, a începutului europenizării, sociologul George Em. Marica considera unirea religioasă de la 1700 ca cel mai important eveniment al secolului al XVIII-lea, care marchează primul pas spre occidentalizare.⁹

De fiecare dată când cercetările au surprins impactul unirii religioase asupra societății românești din Transilvania, rolul elitei intelectuale formate în universitățile din Europa Centrală și de Vest, au avut ca reper reprezentanții Școlii Ardelene. În mod firesc, pentru că ei au fost **întemeietorii**, prin ei se verifică în cea mai mare măsură rolul influențelor culturale apusene asupra culturii române, rolul lor de principali agenți ai transferurilor culturale, de interpreți ai spiritului epocii, *„adevărați profeți ai timpurilor viitoare.”*

Pornind de la aceste certitudini vom încerca să refacem traseul formării universitare a iluministului Gheorghe Șincai și a generației sale.

⁷ Demonstrația clasică a acestui proiect îi aparține în primul rând lui Eugen Lovinescu în *Istoria civilizației române moderne* (3 volume, 1924-1926).

⁸ Mathias Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Ed. Dacia, Cluj, 1994.

⁹ George Em. Marica, *Studii sociologice*, Cluj-Napoca, 1997, p. 237.

Sigur, Gheorghe Șincai și generația sa au fost beneficiarii deschiderii pe care alte generații le-au făcut înaintea lor. Primele contacte cu cultura Apusului, prin tinerii aflați la studii în universitățile europene, românii le-au stabilit în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în vremea Corvineștilor. La Universitatea Catolică din Cracovia, la 1445, apare înregistrat Ștefan Ciula,¹⁰ iar după aproape cincizeci de ani, un alt membru al familiei nobiliare românești de Ciula, Ioan.¹¹ La Universitatea din Cracovia a urmat în 1494 artele liberale și Gheorghe Pâclizaru din Caransebeș.¹² Din familia de Ciula, Filip More, care între anii 1520-1526 a ajuns la înalta demnitate de episcop de Pécs, a studiat la Universitatea din Bologna, fiind recunoscut astăzi ca primul umanist român.¹³

Un alt umanist de origine română, Martin Haczaki, canonic și episcop sufragane de Oradea, a studiat la universitățile din Viena și Cracovia.¹⁴ În secolul al XVI-lea, Gheorghe Bona Sibianul, nepotul lui Nicholas Olahus (era fiul surorii sale, Ursula) a studiat între anii 1552-1559 la celebra universitate de la Padova.¹⁵ Nicholas Olahus l-ar fi dorit succesor la scaunul său episcopal, dar tânărul despre care cunoscutul umanist și tipograf venețian Paolo Manuzio, într-o scrisoare către Zsámboki János, credea că ar fi putut deveni o glorie a întregului continent, s-a stins din viață în 1559, la întoarcerea de la studii, în localitatea Lánzsér de lângă Sopron.¹⁶ O carieră ecleziastică, în cadrul Bisericii catolice, a cunoscut Gheorghe Buitul, originar dintr-o familie de nobili români din Caransebeș, care între anii 1619-1623 a fost alumn al Colegiului „Germanico Hungaricum.”¹⁷ În timpul studiilor la Roma a tradus în limba

¹⁰ Tonk Sándor, *Érdéliek egyetemjárása a középkorban*, București, 1979, p. 330.

¹¹ *Ibidem*, p. 266. Vezi și Adrian Andrei Rusu, *Nobilimea românească și biserica în secolul al XV-lea (exemplul bațegan)*, în vol. *Nobilimea românească din Transilvania*, coordonator Marius Diaconescu, Ed. Muzeului Sătmărean, Satu Mare, 1997, p. 137.

¹² Costin Feneșan, *Studenti din Banat în universitățile străine până la 1552*, în *Revista de istorie*, 29, 1997, an 12, p. 1952.

¹³ Ioan Drăgan, *Nobilimea românească din Transilvania 1440-1514*, Ed. Enciclopedică, București, 2000, p. 320.

¹⁴ Jakó Zsigmond, *Philobiblon transilvan*, Ed. Kriterion, 1977, p. 65.

¹⁵ Köllő Károly, *Confluente literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară*, Ed. Kriterion, București, 1993, p. 236.

¹⁶ *Ibidem*, p. 237.

¹⁷ Szabó Miklos, Tonk Sándor, *Érdéliek egyetemjárása korai új korban 1521-1700*, Szeged, 1992, p. 72.

română *Catehismul* lui Kanizius Péter.¹⁸ După întoarcerea de la Roma a fost numit misionar în Transilvania al Colegiului din Tirnavia. Între anii 1627-1635 își continuă cariera ecleziastică în Caransebeș, fiind menționat inițial drept „*concionatur walachus*,” iar din 1632 „*superior, concionatur et operarius valachicus et hungaricus*.” La 5 septembrie 1635, la o vârstă timpurie, s-a stins din viață.

Lista intelectualilor români cu studii la universitățile din Europa Centrală și de Vest îi mai cuprinde în secolul al XVII-lea pe Gabriel Ivuli, care a studiat teologia la universitățile din Grac (1640-1642) și Viena (1647-1648), membru al ordinului iezuit,¹⁹ pe Mihai Halici, rector al Colegiului reformat de la Aiud, cu studii la Basel în Elveția (1674) și Leiden (1679),²⁰ și pe Mihai Talabă, originar dintr-o familie de nobili făgărășeni, participant la Războiul Curuților, care a studiat la Frankfurt pe Oder (1696).²¹

Momentul, însă, care a deschis în mod constant legăturile românilor cu Europa, cu beneficii majore asupra societății românești, a fost Unirea cu Biserica Romei. Procesul de integrare a noilor provincii și popoare în spațiul confesional și cultural al Imperiului Habsburgic a declanșat procesul de formare a primelor generații de intelectuali români din Transilvania în colegiile și universitățile din Europa Centrală și de la Roma. Prin burse acordate inițial din fundațiile catolice (Janjana și Kollonich), apoi din bursele și ajutoarele instituite de Biserica Greco-Catolică, sute de tineri români au putut urma studii superioare pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea.

Printre primii beneficiari ai sistemului de burse, instituit după Unire, a fost Ioan Giurgiu alias Ioannes Constantinus Patachi, viitor episcop al Bisericii Greco-Catolice. După studii la Colegiul Pazmaneum din Viena, la recomandarea rectorului, arhiepiscopul de Esztergom l-a trimis la studii la Roma. Aici, în „Cetatea eternă,” Giurgiu a studiat între anii 1705-1710. La 16 august 1710 și-a susținut doctoratul la Universitatea Gregoriană în fața unei comisii prezidate de cardinalul Marescotti.²²

¹⁸ Dr. Iacob Radu, *Foștii elevi români uniți ai școalelor din Roma*, Beiuș, 1929, p. 7-8; Ioan Chiorean, *Rolul instituțiilor de învățământ superior din Roma și formarea elitei intelectualității din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, în *Interferențe istorice și culturale româno-europene*, coordonator Grigore Ploșteanu, Tg. Mureș, 1996, p. 50.

¹⁹ Szabó Miklos, Tonk Sándor, *op. cit.*, p. 60.

²⁰ *Ibidem*, p. 198.

²¹ *Ibidem*, p. 175-176.

²² Dr. Veress Endre, *A Romai Collegium Germanicul et Hungaricum. Magyarországi tanulónak anyakönyve és iaratai, I (1559-1917)*, Budapesta, 1917; Ioan Chiorean, *op. cit.*, p. 54.

Seria bursierilor români ai Blajului la Roma începe în timpul episcopatului lui Inochentie Micu Klein. La 31 august 1736, episcopul Inochentie Micu Klein semnează în numele Bisericii Greco-Catolice, alături de Petru Dobra, în numele fiscului ardelean, contractul de schimbare a vechilor domenii bisericești de la Gherla și Sâmbăta de Jos cu domeniul și castelul de la Blaj.²³ Prin contractul de schimbare a domeniului bisericesc se prevedeau și modalitățile de utilizare a veniturilor acestuia, ce se ridicau la 6000 de florini anual și anume: 3000 rămâneau la dispoziția episcopului, iar restul de 3000 de florini erau destinați pentru întreținerea gratuită a viitorilor elevi de la școlile din Blaj și pentru susținerea la Roma a trei tineri. Suma prevăzută era de 972 de florini anual, iar trimiterea la Roma se făcea cu autorizarea împăratului de la Viena. Se împlinea în felul acesta gândul episcopului Inochentie Micu Klein, care în 1735 îl ruga pe nunțul papal de la Viena, Domenico Passionei, să intervină la împărat pentru a-i aproba admiterea a doi sau trei transilvăneni de rit grec în vreun colegiu din Roma.

Astfel începea seria bursierilor români la Roma. Primii au fost Silvestri Calliani și Grigore Maior, care au plecat la Roma în 1739. Al treilea bursier propus a fost Gherontie Cotore, care a refuzat bursa din motiv de sănătate, în locul său fiind trimis viitorul episcop Petru Pavel Aaron. Ei vor studia în Colegiul Urban „De Propaganda Fide,” înființat în anul 1627, de Papa Urban al XVIII-lea, cu menirea de a pregăti misionari catolici pentru Europa și celelalte continente, fiind considerată o adevărată „*universitate mondială a catolicismului*.”²⁴ Era o instituție de rang universitar, dar nu conferea titluri și ranguri academice. Organizarea sa internă avea la bază vechiul sistem latinist: humanioare, retorică și poetică. Se făceau doi ani de filosofie și trei ani de teologie.

După încheierea studiilor celor trei bursieri, Episcopia urma să trimită noi studenți la Roma. Dar în 1744 Curtea de la Viena nu mai autorizează trimiterea de noi bursieri la „De Propaganda Fide.” Se revine asupra hotărârii în anul 1753 când este acceptat la studiu Francisc Laszlo. I-au urmat apoi Alexiu Mureșianu, Sabbatius Metz, Iacob Aron, Vasile Keresztesi, Ambrozie

²³ Ioan Antonelli, *Breviaru istoricu alu Scoleloru din Blasiu*, Blaj, 1877, p. 5; Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, 1944, p. 174; Francisc Pall, *Știri noi despre primii studenți trimiși de la Blaj la Roma*, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 470-476; Zenovie Păclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite, partea I, 1697-1751*, în *Perspective*, XVII, nr. 65-68, iulie 1994-iulie 1995, p. 269-270.

²⁴ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini. Petru Maior (1760-1821)*, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2003, p. 114.

Sadi, Ieronim Kalnocki, Partenie Iacob, frații Benedict și Spiridon Farcaș.²⁵ În anul 1774, episcopul Grigore Maior trimite la Roma încă trei alumni, dintre care doi, Gheorghe Șincai și Petru Maior, vor marca pentru totdeauna rolul Romei în formarea elitei românești. Al treilea bursier era Ioachim Pop.

Studiile la Roma ale lui Gheorghe Șincai și ale colegilor săi se derulează în perioada 19 noiembrie 1774 - 4 aprilie 1779. Cinci ani de studii, pentru ei o experiență existențială unică, de care Șincai își va aminti cu mândrie întreaga viață. Înainte de a intra în contact cu programa de studii și ambianța Colegiului, Șincai a trăit momentul întâlnirii cu Roma, cu monumentele care îi aminteau de gloria romană, notându-și cu meticulozitate impresiile, faptele și întâmplările prin care trece.²⁶ A putut admira Citta di Sant Angelo, edificată de împăratul Hadrian, pentru a deveni mausoleul familiei sale, transformată apoi în loc de procesiuni, fortăreață și temniță, aici fiind întemnițat Giordano Bruno. A putut admira Piazza Venezia, Piazza della Rotonda, cu splendidul Panteon al lui Agrippa, Piazza San Pietro, uimit de splendoarea ansamblului gândit de Giovanni Lorenzo Bernini, Basilica San Pietro ș.a. Îl impresionează mai ales construcțiile militare, mărturii ale unei inegalabile puteri.²⁷ I-a reținut cu deosebire atenția Columna lui Traian, pe care, cum mărturisea, „*Eu însumi mai adeseori am privit la Columna aceasta,*” „...*pre a cării laturi, de gios până sus, iaste întâiat cu meșteșug nespus tot războiul cu dachii, adecă toate oștile romanilor și ale dachilor, precum au fost când s-au bătut.*”

Dar pentru Șincai, șederea la Roma însemnă cinci ani dedicați studiului. La Colegiu, organizat aidoma altor colegii teologice din epocă, se studia Teologia morală și Scolastica, Teologia, Dogmatica, Scolastica speculativă, Liturgica. Aceste discipline erau predate în timpul studiilor lui Șincai la Roma de profesorii Carol Bonomi – Teologia dogmatică, Tommaso Gabrini – Oratoria, Francesco Angelo Spaziani, Girolamo de Chiavani, lectori de filosofie și teologie, D. Dionisis, Michel Galeasi – profesori de elocință, Francesco Batistini – predă gramatica, lector de limba iliră era Giuseppe Luigi Assemani, limba arabă și siriană erau predate de Emmanuel Valdivieso, Francesco Maria di Capranola ocupa Catedra de Filosofie, limba greacă era predată de profesorii

²⁵ Z. Pâclișanu, *op. cit.*, partea a II-a, p. 51-52.

²⁶ Vezi Gheorghe Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, Ed. Pentru Literatură, 1965, p. 22-32; Maria Protase, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, Ed. Minerva, București, 1973, p. 25-37; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, Ed. Sport Turism, București, 1983, p. 28-35; Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 89-114.

²⁷ G. Tomuș, *op. cit.*, p. 24.

Francesco Cutié și Raphael Vernarza, iar ebraica de profesorul Ignatio Ballarini.²⁸

Conform regulamentelor Colegiului „De Propaganda Fide,” după șase luni de la formare, alumnii trebuiau să depună jurământul de intrare în congregația pentru răspândirea credinței. Șincai, Maior și Ioachim Pop l-au depus la 15 august 1775, prin care se legau ca, odată întorși în parohiile lor, să depună eforturi pentru răspândirea doctrinei catolice și să informeze anual congregația prin dări de seamă (**lettere di stato**) despre ceea ce au întreprins practic.²⁹ Impresionat de solemnitatea depunerii jurământului, Șincai era mândru de aprecierile conducerii colegiului la adresa sa: „*E di ardente naturale, di ottimo ingenio, di buoni costumi*” („E de o natură pasionată, de o excelentă înzestrare de bune moravuri”).³⁰

Asemenea calități, inteligența și cultura sa impresionantă l-au făcut remarcat pe Gheorghe Șincai în fața secretarului Congregației „De Propaganda Fide,” Ștefan Borgia, om de înaltă ținută intelectuală, ajuns în 1789, cardinal. Prin intermediul lui Borgia, Șincai își poate întregi studiile în marile biblioteci ale Romei, adunând un impresionant material în vederea alcătuirii unei mari construcții istorice.³¹ Frecventează prin mijlocirea lui Borgia, Biblioteca Vaticană, Biblioteca Sopra la Minerva, Biblioteca ad Araceli, Benedictină și Biblioteca Colegiului „De Propaganda Fide,” la care un timp a fost custode. Prin asidue lecturi și cercetări, el adună în anii petrecuți la Roma un bogat material – manuscrise și codice, tratate de istorie și geografie, colecții de acte oficiale și impresii de călătorie, cronografii și anale, autori vechi și contemporani, istorie laică și bisericească – cuprinse în 19 tomuri masive, cu extrase și referințe, ce vor sta la baza **Hronicii** de mai târziu. „*Am notat – mărturisește Șincai în Elegie – mai ales acele lucruri din codicele manuscrise care-mi ajută la pregătirea Istoriei daco-romane sau valahice, căreia atunci i-am pus temelii foarte solide.*”³²

În același timp, atât cât programa cursurilor de la Colegiu îi permite, Șincai frecventează societatea romană, societatea erudiților, participă la disertațiile ce se susțineau în casa lui Ștefan Borgia, care adesea depășeau sfera discuțiilor teologice. Aici, în casa lui Borgia, tânărul teolog a întâlnit numeroși

²⁸ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 107.

²⁹ S. Duicu, *op. cit.*, p. 33.

³⁰ *Ibidem*, p. 34.

³¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 121.

³² Apud Gh. Tomuș, *op. cit.*, p. 25.

învățați italieni și străini, „din a căror prea învățate convorbiri și discuții – spune el – *am profitat enorm în ceea ce privește istoria și știința*.”³³

Sigur, alături de studiile propriu-zise la Colegiu și biblioteci, atmosfera cultural-intelectuală din Roma, cu ecouri încă janseniste, a contribuit în mare măsură la conturarea profilului intelectual al viitorului iluminist. Ambianței culturale din Roma celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea, în special în plan istoriografic, Șincai îi datorează predilecția pentru sursele narative, un accentuat interes pentru istoriografia barocului ilustrat de Muratori.³⁴

După cinci ani de studii asidue, la 28 ianuarie 1779, Șincai susține un strălucit doctorat în filosofie și teologie la Academia „Sf. Toma.” Astfel, la 20 martie 1779, secretarul Congregației îi comunica episcopului Grigore Maior că cei trei tineri „*au terminat studiile, au dat dovadă de cucernicie și de știință*” și că „*se întorc în Transilvania*.”³⁵

Încheia un capitol important din formarea sa intelectuală, el fiind singurul dintre cei trei bursieri care și-a încheiat studiile cu examenul de doctorat. Cu cei trei bursieri, însă, se încheie seria tinerilor trimiși în secolul al XVIII-lea la studii la Roma.

Politica iosefinistă și apoi războiul napoleonian au reprezentat principalele cauze ale încetării burselor pentru Roma. De abia după 1815, pe fondul Restaurației, are loc refacerea relațiilor speciale dintre Curtea de la Viena și Vatican, care vor favoriza trimiterea în secolul al XIX-lea de noi tineri la Roma.

Încheindu-și studiile, Gheorghe Șincai, Petru Maior și Ioachim Pop se pregătesc să părăsească Roma în primăvara anului 1779. Dar primiseră doar 50 de scuzi fiecare pentru acoperirea cheltuielilor de drum. Gheorghe Șincai, în numele său și al colegilor săi, într-o scrisoare către cardinalul Castelli, prefectul de studii al Colegiului „De Propaganda Fide,” solicită o suplimentare a ajutorului pentru întoarcerea în țară. Cererea nu le-a fost satisfăcută.³⁶

Părăsind Roma, în primăvara anului 1777, „*de îndată după ziua de Paști*,” se îndreaptă spre Viena. La 27 mai 1779, Iosif Garampi, nunțiul apostolic de la Viena îl informa pe cardinalul Castelli că românii au sosit în capitala imperiului între 17 și 23 mai, și că nu aveau bani să-și continue călătoria spre casă.³⁷ Sperau să obțină suma necesară „*fie de la sfânta*

³³ *Ibidem*.

³⁴ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 151.

³⁵ S. Duicu, *op. cit.*, p. 36.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

congregație,” fie „*de la provincia lor*.” Ca urmare, l-au vizitat pe Ștefan Costa, consilierul Cancelariei Aulice a Transilvaniei. Constatând că în timpul studiilor la Roma, au studiat relativ puțin dreptul canonic, Ștefan Costa a insistat ca Șincai și Maior să rămână pentru un an la Viena. Curtea de la Viena, care urma să-i subvenționeze, a aprobat ca „*pentru un an, doi dintre noi să rămânem, spre a învăța cu zel dreptul canonic și spre a urma școlile normale de aici din Viena. Încât, acum, noi doi, Gabriel Șincai și Petru Maior, ne aflăm ca bursieri în colegiul Greco-Teresian de la Sfânta Barbara*.”³⁸

Prin noua ofertă de studii – așa cum arată cercetătoarea M. Protase – Șincai și Maior se înscriau în politica iosefinistă a Vienei din domeniul bisericii și educației. Reluarea studiilor de drept canonic tindea nu atât spre sporirea cunoștințelor, ci spre însușirea noului drept canonic în Universitatea din Viena, care să-i modeleze pe cei care studiaseră la Roma, conform opticii iosefiniste asupra profilului și rolului clerului în noul stat preconizat de reformele din imperiu.³⁹

În timpul studiilor la Viena, Șincai avea să devină intern în Colegiul de la „Sancta Barbara.” Numit oficial „Collegium greco-catholicum ad Sanctam Barbaram” sau „Regium generale seminarium greco-catholicum Viennae ad Sancta Barbaram,” seminarul a fost fondat în 1775 prin contribuția organizatorică a lui Fioplides de Gaea, a croatului Josaphat Basstasich și a lui Vasile Bojitchkowich. S-a deschis la 15 octombrie 1775. Seminarul avea menirea de a pregăti cadre de conducere ale clerului greco-catolic din imperiu – din rândul românilor, croaților, sârbilor, slovenilor, rutenilor – în vederea asigurării coeziunii bisericii greco-catolice austriece. Alumnii Seminarului, beneficiari ai privilegiilor Kollonichiene, stipulate în actele Unirii, erau finanțați de stat prin intermediul Cancelariei Aulice a Transilvaniei. Valoarea bursei era de 300 de florini pentru întreaga perioadă a studiilor. Conform Statului de funcționare a Seminarului, alumnii urmau pe parcursul a cinci ani cursurile Universității din Viena. Seminarul era situat în centrul orașului, în apropierea catedralei „Sf. Ștefan,” fiind amenajat într-o clădire ridicată în 1573, care până în 1773 a adăpostit un convict al ordinului iezuit.⁴⁰

Inițial, în Seminarul-internat erau prevăzuți 11 bursieri, iar prin decretul din 7 octombrie 1775 s-au admis 20, ajungându-se în anul academic 1776/1777 la un număr de 46.

³⁸ M. Protase, *op. cit.*, p. 38.

³⁹ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁰ Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli (1762-1848)*, Oradea, 2003, p. 15-16.

De la deschiderea lui în 1775, până în anul 1784, când alumnii au fost transferați la Eger și Lwow, la „Sancta Barbara” au studiat 116 studenți uniți, dintre care 41 au fost români. Printre ei, alături de Gheorghe Șincai și Petru Maior, s-au numărat Alexie Pócsi, Mihail Timariu, Ioan Para, Demetriu Caian, Vasile Nemeș, Ioan Halmaghi, Ioan Budai Deleanu, Basiliu Pop, Efrem Klein, Chiril Țopa, Samuil Vulcan, Ioan Cornelli ș.a., cunoscute personalități ale Bisericii Greco-Catolice. Acest fapt era remarcat chiar de contemporani, Petru Maior notând că „*De acolo au început între români a se înmulți preoții cei învățați și iscușiți.*”⁴¹

Ca intern în seminarul de la „Sancta Barbara,” unde printr-o întâmplare fericită se mai afla alături de Petru Maior și Ioan Budai-Deleanu, și Samuil Micu, Gheorghe Șincai a urmat cursuri de drept natural la Facultatea de Drept a Universității din Viena.

Cu toate că Șincai nu figurează în matricolele Universității din Viena,⁴² pe baza celor relatate de el în *Elegie* se poate recompune cadrul universitar al studiilor sale în Viena.

În urma reformelor olandezului Gerhard von Swieten, medicul personal al Mariei Teresa, Universitatea din Viena a devenit avangarda reformelor și promotoarea schimbării și modernizării societății habsburgice. Învățământul propriu-zis a fost reorganizat de cardinalul episcop al Vienei, Anton Graff Migazzi, care a transformat Universitatea din Viena dintr-o universitate confesională într-una academică.

În cele două semestre ale anului 1779/1780 pe care Șincai le-a urmat la Viena, a putut urma cursurile lui Karl Anton von Martini de drept natural, influențate de spiritul lui Hugo Grotius, Puffenderf și Rigger, la dreptul universal al „fînților,” pe profesorul Van der Hayden. Dar, cu siguranță, a urmat cursurile de drept canonic, fundamentate pe datele istoriei ecleziastice și ale exegezei biblice, interpretate din perspectivă raționalistă – propuse de profesorul Johann Pehen.

În paralel cu cursurile de la Facultatea de Drept, Gheorghe Șincai a urmat cursurile de catihetică și metodică la Școala Normală de la „Sancta Ana.” Organizată în mod expres pentru studierea formelor didactice nou introduse în învățământul elementar din imperiu, Școala de la „Sancta Ana” i-a oferit lui

⁴¹ Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine și românești pentru istoria Bisericii române mai ales unite*, Blaj, 1855, p. 131.

⁴² Dintre studenții de la Seminarul „Sancta Barbara” care au frecventat Universitatea din Viena în matricole figurează doar Joannes Budai (Ioan Budai Deleanu) la filosofie, Josephus Mehessy (Iosif Meheși) la drept, Jo(annes) Para la teologie și Joseph Klein la teologie (vezi Kiss József Mihály, *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715-1789*, Budapest, 2000).

Șincai posibilitatea de a-și însuși metodele de organizare a învățământului, cunoștințe pe care le va aplica mai târziu în calitate de director al școlilor greco-catolice.

Anul de studii la Viena a însemnat pentru Șincai posibilitatea, șansa lărgirii orizontului său intelectual, ca rezultat al unor noi experiențe culturale. A contat pentru el atmosfera cosmopolită de la „Sancta Barbara,” cunoștințele pe care le-a putut stabili acolo cu Samuil Micu, director de studiu pe timpul șederii lui Șincai la Viena, întâlnirea cu Ioan Budai Deleanu și alți studenți români, care compuneau societatea intelectuală românească din capitala Austriei. În anul petrecut la Viena, Șincai l-a cunoscut pe contele Andrei Hadik, mare bibliofil, președinte al cancelariei de război, fost comandant al Transilvaniei, în a cărui bibliotecă a putut citi cărți mai puțin cunoscute care-i priveau pe români. În perioada vieneză, a legat o prietenie sinceră cu istoricul maghiar Daniel Cornides, istoric cu studii la Erlanghen, fost profesor la Colegiul Reformat din Cluj. L-a cunoscut, de asemenea, pe istoricul Iosif Benkő.

La Viena a reușit, în primul rând, să-și continue munca de cercetare, investigând sursele necesare elaborării lucrărilor de istorie națională, conform programului cristalizat la Blaj, în cercurile din jurul episcopului Grigore Maior.⁴³

Prin intermediul și la recomandarea lui Ștefan Borgia, Șincai a ajuns la Viena să se bucure de protecția episcopului Montefalisci și Cornete, nunțiul apostolic pe lângă Curtea habsburgică, Iosif Garampi. Înaltul prelat i-a oferit lui Șincai posibilitatea de a cerceta în biblioteca nunțiatului, unde a făcut extrase din lucrări care priveau istoria Moldovei până la 1775, și despre Muntenia, până la 1704. Consilierul aulic al Transilvaniei, Ștefan Costa, i-a facilitat copierea protocoalelor dietelor Transilvaniei din timpul lui Mihai Viteazul. Un anume Vasile Vlad i-a copiat cu litere latine *Historia Principilor Țării Românești*, numită de el *Historia bălăcenească*, obținută de Samuil Micu prin 1770 de la o descendentă a familiei Bălăceanu care trăia la Viena. La Viena a copiat o cronică a Moldovei, numită de el *Cronica lui Miron*.⁴⁴ În șase ani, ca student la Roma și Viena, Șincai a adunat o colecție impresionantă de documente de o valoare inestimabilă pentru istoria românilor.

După periplusul universitar european, la Roma și Viena, timp în care acumulasă o informație impresionantă, își întetise spiritul științei istorice erudite, Șincai părăsea Viena pentru a reveni la Blaj, cu gândul că știința și cultura sa le va pune la temelia luminării poporului său.

⁴³ P. Teodor, *Interferențe iluministe europene*, p. 150.

⁴⁴ Gh. Tomuș, *op. cit.*, p. 32-33; S. Duicu, *op. cit.*, p. 47-48.

Lui Șincai, în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea i-au urmat alte sute de intelectuali, formați în universitățile, academiile și colegiile de la Roma, Viena, Hamburg, Halle, Jena, Leibach, Leiden, Tirnavia, Pesta, Eger, Bratislava, Kiev și din alte orașe, iar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și în primele două decenii ale secolului XX peste 6500 de intelectuali formați în circa 80 de universități ale Europei,⁴⁵ intelectuali care au reprezentat principalii agenți ai transferurilor culturale dinspre Europa Centrală și de Vest în societatea românească.⁶

Gheorghe Șincai as Student at Rome and Vienna

Abstract

We have to admit that the religious union from 1700 represented a very important moment in the cultural European opening of all Romanians. After 1700, Romanian students were closer connected to western culture and civilisation, because of the imperial authorities attempts to include the Romanian territories in the Greek-Catholic confessional space.

Gheorghe Șincai began his studies at „De Propagande Fide” in 1774. He will be strongly influenced and touched by everything Rome offered him: theological courses, ancient monuments, ancient history etc. At Rome, Șincai will meet Ștefan Borgia, the educated cardinal, and with his help, he will have free access to all famous Italian libraries. He will finish his studies in 1779 and is the only from Romanian group who will obtain a doctor's degree. Șincai and his mates were the last Romanian students who will study at Rome in the 18th century.

In the spring of 1779, the Romanian students arrived at Vienna and will be offered the chance to study one more year at „Santa Barbara” College. The purpose of these courses was to prepare young priests in order to be the future chiefs of Greek-Catholic Church in imperial territories.

At Vienna, Șincai will meet many Romanian students (S. Micu, I. Budai-Deleanu etc.), but also famous exponents of imperial culture (A. Hadik, Daniel Cornides, Iosif Benkő etc). He will continue to study and to copy very important documents for our history.

⁴⁵ Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000.

**Perspectiva diversității în Viena Luminilor.
Popasul vienez al lui Gheorghe Șincai.
1779 - 1780**

*ANA-MARIA ROMAN-NEGOI
Universitatea „1 Decembrie 1918,” Alba Iulia*

Istoriografia românească a fost constant preocupată de subiectul Școlii Ardelene, ca moment de referință în afirmarea culturii naționale. Marile figuri ardelene ca Samuil Micu, Petru Maior, Gheorghe Șincai sau Ioan Budai-Deleanu au făcut obiectul unor serioase producții istoriografice care au urmărit fie o radiografiere biografică, fie identificarea în profilul lor intelectual a elementelor care îi ancorează în gândirea europeană a epocii luminilor. Plasat între Samuil Micu și Petru Maior, Gheorghe Șincai constituie un important punct de reper în evoluția iluminismului românesc. Este binecunoscută în istoriografie și literatură fascinația pe care perioada romană a exercitat-o asupra sa, constituind practic punctul de demaraj în formarea istoricului de mai târziu. Experiența romană nu a fost însă singulară, formarea și maturizarea sa intelectuală fiind un proces continuu care a inclus și importantul popas vienez (1779-1780), dar și contactul benefic cu atmosfera intelectuală a Budapestei începutului de secol XIX. Cercetarea de față urmărește sondarea etapei vieneze a vieții eruditului Gheorghe Șincai, văzută din perspectiva unei evoluții spirituale prin contactul cu o lume cosmopolită, dinamică și preponderent laică. Am acordat o atenție deosebită nu atât motivelor care au determinat rămânerea sa în Capitala Imperiului alături de Petru Maior, cât mai ales atmosferei intelectuale, contactelor cu mediul universitar și cu marile personalități ale epocii care au contribuit la desăvârșirea profilului său iluminist. Experiența vieneză a apărut din acest punct de vedere ca o alteritate benefică, un prilej de reasezare a opțiunilor și o certă orientare spre iozefinism.

Sfârșitul deceniului opt marca în plan european maturizarea iluminismului, avântul anticlericalismului, precum și fenomenul transformării vechilor centre de recepție a ideologiei veacului în centre de emisie,¹ iar Viena finalului de secol XVIII constituie unul din cele mai bune exemple. Românii care își îndreaptă pașii spre studii în capitala Imperiului în această perioadă au

¹ Romul Munteanu, *Literatura europeană în epoca luminilor*, București, Editura Enciclopedică Română, 1971, p. 16.

marea oportunitate de a fi părtași în mod direct la marile framântări și confruntări ideologice care conduc la triumful ideii de schimbare.

Anul 1779 reprezintă pentru Petru Maior, Gheorghe Șincai și Ioachim Pop, alumnii trimiși de episcopul Grigore Maior în capitala vechiului Imperiu Roman, momentul finalizării studiilor de filozofie și teologie sub atenta îndrumare a Congregației de Propaganda Fide. Urma implicit întoarcerea în țară, unde trebuiau să răspundă așteptărilor Bisericii Catolice care investise în formarea lor. Traseul de întoarcere includea și trecerea prin Viena, capitala Imperiului Habsburgic, o Viena care încerca ruperea progresivă de Biserică și orientarea autonomă pe drumul laicității în beneficiul controlului absolut al statului.

Viena finalului de secol XVIII echivala cu locul unde își dădeau întâlnire cele mai diverse curente culturale, între care, literatura iluministă, jansenismul și galicanismul se bucură de o largă circulație. Este în egală măsură o Viena încă latină și mai ales germană care promova un tip european austriac în care cele două mari culturi își dau mâna.² Din punct de vedere politic momentul 1779 înseamnă ultimul an al domniei Mariei Tereza și ultimul an al coregenței lui Iosif care aștepta nerăbdător să beneficieze singur de controlul Imperiului. Este un an care marchează tensionarea la maximum a raporturilor dintre cele două facțiuni, cea conservatoare-nobilimea și clerul, sprijiniți de catolica împărăteasă Maria Tereza și cea de orientare liberală, care reunea intelectuali vremii și noua funcționărimă, sprijinită de viitorul împărat Iosif al II-lea.³ În aceste condiții raporturile stat-biserică se tensionează, statul fiind pregătit să pună în practică acumulările teoretice pentru controlul absolut. Din unghiul perspectivei ideologice Viena se recomanda prin prelungirile Barocului creând terenul propice pentru afirmarea valorilor naționale.⁴ În acest cadru, amestec de iluminism, reformism terezian, Reformă Catolică, descoperim Universitatea, care devine în finalul secolului al-XVIII-lea avangarda reformelor și promotoarea schimbării și modernizării habsburgice. Oraș de aproximativ 200.000 de locuitori,⁵ capitală a unui Imperiu aflat într-o puternică concurență cu Prusia lui Frederic al II-lea, Viena se pregătea pentru deceniul nouă deschizându-se către nou, către diversitate, către asimilare.

² Pompiliu Teodor, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 98.

³ Maria Protase, *Petru Maior-Un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973, p. 45.

⁴ *Ibidem*, p. 64.

⁵ Laura Stanciu, *Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, p. 115.

Spre acest centru își îndreaptă pașii cei trei români formați de Congregație, nu înainte de a solicita printr-o scrisoare, semnată așa cum arată cele mai recente cercetări de Petru Maior și nu de Gheorge Șincai cum s-a crezut inițial,⁶ o suplimentare a sumei de bani destinată călătoriei, motivația principală constituind-o starea de sărăcie a țărilor prin care vor trebui să treacă, afectate de pe urma recentului război austro-prusac. Istoriografia românească a insistat destul de mult asupra motivelor pentru care numai Șincai și Maior rămân în capitala Imperiului, opiniile fiind împărțite în două poziții: reținerea din interese de stat de către Maria Tereza⁷ sau opțiunea personală a celor doi de a beneficia de atmosfera de emulație intelectuală și de a-și continua cercetările.⁸ Majoritatea celor care subscriu primei ipoteze citează frecvent

⁶ Ioan Dimitriu Snagov, *Românii în arhivele Romei*, București, Editura Cartea Românească, 1973, document nr. LX, p. 291. Documentul este semnat, iar Ioan Dimitriu Snagov, în urma cercetărilor întreprinse în arhive a arătat că semnătura îi aparține lui Șincai. Investigațiile cele mai recente îi aparțin Laurei Stanciu care, căutând în arhive urmele lui Petru Maior, a văzut acest document, arătând că grafia acestuia aparține indubitabil istoricului de care s-a ocupat.

⁷ Pentru segmentul celor care pledează pentru reținerea din motive de stat indicăm lucrările: Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, 1944, p. 249: „...fu oprit din porunca împărătesei Maria Teresia în Viena, pentru un an, în seminarul Sfânta Barbara, al cărui prefect era Samuil Clain”; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, volumul II, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, p. 165: „... împărăteasa îi porunca să rămâie pentru a face studii de metodă, de canoane și de drept”; Manole Neagoe în prefața la *Gheorghe Șincai. Opere*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. XXV: „...Șincai se oprește din ordinul împărătesei Maria Tereza”; Alexandru Piru, *Istoria literaturii române de la origini până în 1830*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 455: „...Șincai fu oprit la Viena din ordinul Mariei Tereza pentru a studia la Colegiul Sfânta Barbara, metoda conducerii școlilor naționale”; Alexandru Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai*, București, Tipografia Națională, 1969, p. 15: „...se oprește din porunca Mariei Tereza la Viena”; Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru Literatură, 1965, p. 32: „...în capitala Imperiului a fost reținut din motive de stat. Se intenționa pregătirea sa în cadrul Metodului Normal pentru a ocupa un post de frunte în educarea și organizarea învățământului român din Transilvania a cărui dezvoltare, pe bazele fidelității față de Casa de Austria intra în vederile cele mai apropiate ale politicii susținute de Maria Tereza”.

⁸ Pentru segmentul celor care pledează pentru reținerea din motive financiare și pentru continuarea studiilor, a se vedea lucrările: Ioan Dimitriu Snagov, *Românii în arhivele Romei*, București, Editura Cartea Românească, 1973, p. 27: „...a admite

Elegia lui Gheorghe Șincai în varianta traducerii lui Teodor Naum (1940)⁹ unde se preferă primul sens al verbului tranzitiv latin **iubeo** și anume „a porunci.” Dictionarul latin¹⁰ dă într-adevăr ca prim sens al verbului „a porunci” dar acesta suportă și alte sensuri ca „a îndemna” și „a alege” care într-o traducere ar schimba cu totul înțelesul propoziției. De altfel, o variantă mai recentă a traducerii **Elegiei**, aparținând poetului Vasile Sav¹¹ care, spre deosebire de vechiul traducător, revine la metrul original latin permite o reconsiderare a operei în căutarea unor concluzii care să ducă la o închidere permanentă a dosarului istorico-literar al **Elegiei**. Cel de-al doilea segment menționat a preferat argumentarea ipotezei susținute în baza analizei corespondenței lui Șincai și Maior cu Congregația din perioada respectivă.

Una din certitudini este aceea că, cei trei alumni români ajung la Viena fără nici un fel de resurse financiare, așa cum rezultă din scrisoarea către Congregație din 14 iulie 1779: „*Fiind lipsiți de cele necesare călătoriei am fost siliți să rămânem câțeva vreme în acest Oraș Regesc.*”¹² Documentul constituie unul din principalele puncte de plecare în analiza rațiunilor care i-au determinat pe Șincai și pe Maior să rămână, în ciuda faptului că cel de-al treilea coleg al lor, Ioachim Pop, împreună cu bielorusul Thomas Obrech au reușit să plece spre casă chiar și cu resurse puține.¹³ Radiografierea scrisorii, cu abilitate concepută, dă ca principal motiv pentru rămânerea la Viena continuarea studiilor, reflectând totodată un gest extrem de îndrăzneț al celor doi, și anume punerea Congregației în fața unui fapt împlinit: „...*ne-am dus la un oarecare Consilier al Maiestății Sale din Cancelaria Transilvaniei iar el întrebându-ne dacă am studiat la Roma dreptul canonic și pentru că noi am răspuns că nu am studiat ne-a îndemnat vehement ca imediat să rămânem aici un an de zile pentru a face studiile de drept: ceea ce noi facem acum, interni în Colegiul Theresianum la Sfânta Barbara.*”¹⁴ Nicăieri în scrisoare nu apare numele împărătesei Maria Tereza. Consilierul

teza că Gheorghe Șincai și Petru Maior au rămas la Viena din ordinul împărătesei sau din motive de stat, înseamnă, pe lângă faptul că ei au acționat direct în slujba curții imperiale, ceea ce contrazice evoluția istorică, o explicație care le amputează personalitatea”; Laura Stanciu, **Biografia unei atitudini: Petru Maior (1760-1821)**, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2003, p. 136.

⁹ Teodor Naum, **Elegia**, în *Gând românesc*, VIII, 1940, nr 1-4, p. 54-59.

¹⁰ Gh Guțu, **Dictionar Latin-Român**, Ediție revăzută și completată, București, Editura Științifică, 1993.

¹¹ Ioan Chindriș, **Poezia lui Gheorghe Șincai**, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj*, XXIX/1988-1989, Cluj-Napoca, p. 400-433.

¹² Ioan Dimitriu Snagov, *op. cit.*, document nr. LXIII, p. 297.

¹³ *Ibidem*, p. 25.

¹⁴ *Ibidem*, p. 297.

menționat nu este altul decât Ștefan Costa a cărui sugestie trebuia să fie dublată de asentimentul Romei, cu care Șincai și Maior nu aveau de gând atunci să strice relațiile. Avem așadar pe de-o parte tentația noului și a diversității vieneze care deschidea totodată perspectiva afirmării naționale, foarte puternică pentru cei doi, iar pe de altă parte conștientizarea din partea lor că statutul de călugăr și angajamentele luate în fața Congregației îi obligau la o motivație cel puțin formală față de aceasta. Putem afirma fără nici un fel de dubiu că anul 1779 este pentru Gheorghe Șincai și Petru Maior un moment de răscruce, atmosfera vieneză seducându-i pe amândoi în egală măsură, constituindu-se într-o alternativă tentantă și mai ales de viitor. Pentru moment se preferă calea de mijloc și declararea fidelității față de Congregație: „...nu ne îndoim că *Eminentă Voastră și Sacra Congregație pe care o considerăm și o venerăm ca pe mama noastră ne va aproba purtarea noastră fiind că vă este cunoscut că dreptul canonic ne este foarte necesar, de asemenea și limba germană care se predă în școlile normale.*”¹⁵ Opțiunile de mai târziu vor da adevărata măsură a importanței popasului vienez în formarea lor ca iluminiști dar și ca funcționari ai Imperiului.¹⁶

Analiza logică a informației din document lasă să se întrevadă dorința celor doi de a nu scăpa această ocazie, favorabilă afirmării culturii naționale, dar și cercetărilor personale începute la Roma. Necesitatea sporirii cunoștințelor în domeniul dreptului canonic apare ca un simplu pretext,¹⁷ cu atât mai mult cu cât dreptul canonic predat în Universitatea vieneză era total diferit față de cel de la Roma.

În acord cu noua politică, orientată spre transformarea intelectualilor în piloni ai statului absolutist, Curtea vieneză, care urma să-i subvenționeze pe cei doi, a aprobat ca pentru un an aceștia să învețe dreptul canonic și să urmeze școala normală din Viena. Acordul vienez, dictat din rațiunile politicii imperiale care experimenta cu succes noul sistem de învățământ conceput de Felbiger, este dublat de acordul Congregației, atent formulat și destinat să sugereze respectarea statutului și a misiunii pentru care au fost destinați Șincai și Maior: „...vă îndemn să păstrați cu deosebită grijă puritatea învățăturii pe care v-ați însușit-o la acest Colegiu Urban.”¹⁸ Astfel, logica faptelor, denotă că, în dorința lor de a rămâne la Viena și de a-și completa studiile și implicit propriile

¹⁵ *Ibidem.*

¹⁶ A se vedea pentru importanța stagiului vienez în opțiunile viitoare ale lui Șincai care se va orienta spre o carieră laică: Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966 precum și Ioan Dimitriu Snagov, *op. cit.*, documentele nr. LXVI, p. 309, LXVII, p. 310, CXII, p. 429, CXXIX, p. 497.

¹⁷ Maria Protase, *op. cit.*, p. 57.

¹⁸ Ioan Dimitriu Snagov, *op. cit.*, document nr. LXIV, p. 301.

cercetări, Gheorghe Șincai și Petru Maior s-au folosit cu prudență de împrejurările respective și au făcut demersuri în limitele legale către stat și biserică, mai ales că la Roma, Șincai fusese sprijinit în cercetare în mod deosebit, având acces la fonduri secrete și cărți interzise. Una din cele mai bune dovezi că Șincai a înțeles să profite de noul climat și să-și continue cercetările personale începute la Roma este publicarea *Elementelor...*(1780), în colaborare cu Samuil Clain, cei doi inaugurând astfel o nouă etapă în istoria limbii și a literaturii române. Documentele epocii, în principal corespondența cu Congregația, trădează o anumită complicitate din partea alumnilor români, cauzate de tentația atât de puternică a climatului vienez, care venea să ofere o perspectivă cu totul nouă, laică. Motivele de stat, formulare regăsită la Șincai în *Elegie*, varianta traducerii lui Naum, reprezintă mai degrabă o încadrare în trendul epocii căreia Șincai și Maior nu au ezitat să-i subscrie. *Elegia*, principala mărturie biografică despre perioada vieneză a lui Gheorghe Șincai, este un tip de sursă care permite o libertate mai mare de exprimare, adesea însoțită și de tendința exagerării la care se adaugă și cele două tipuri de traduceri, care lasă loc interpretărilor diferite în această problemă. Cert este că, atât Șincai cât și Maior, înțeleg să se înscrie în noua orientare promovată de Viena, intuind noi oportunități pentru români în condițiile politicii reformiste a Imperiului și în același timp să-și îmbogățească profilul intelectual cu acumulări laice.

Anul 1779 aducea așadar pentru Gheorghe Șincai o nouă posibilitate însemnată: confruntarea în plan spiritual cu cele mai înalte tendințe și concepții ale vremii precum și contactul cu una din cele mai moderne forme de învățământ implementată în Imperiul Habsburgic. Dintre sursele străine care au alimentat spiritul veacului, deosebit de important este galicanismul, prin amprenta lui Claude Fleury asupra cursurilor de drept canonic de la Universitate ale lui Paul Joseph von Riegger, și jansenismul cu ideea bisericii de stat care câștigă tot mai mult teren.¹⁹ Viena iozefină se deschide unei adevărate emulații intelectuale novatoare în care se încrucișează variate experiențe culturale ce vor suferi fără nici o excepție o interpretare dominată de pragmatismul despotismului luminat.

Noul cuvânt de ordine este diversitatea, sesizabilă la toate nivelurile, de la Universitate, cercuri academice, biblioteci și până la relațiile interumane. La Viena, Șincai și Maior ajung într-un climat cu totul diferit de acela al Colegiului clerical din Roma. Din anul 1750 învățământul începe să constituie o problemă politică și administrativă, un mijloc de realizare, printr-o educație uniformă, a unității și coeziunii spirituale a Imperiului multinațional. O atenție particulară

¹⁹ Maria Protase, *op. cit.*, p. 47.

este acordată studiilor de drept menite să formeze noi cadre.²⁰ Anul școlar 1779-1780 încheia un deceniu care echivala cu perioada fundamentei învățământului elementar și cu restructurarea Universității în sens luminist. Reformarea facultății de Teologie, începută încă din 1759, desființarea Ordinului iezuit în 1773, impunerea școlii de stat fac din Viena deceniului nouă o Vienă laică, un câmp deschis înnoirilor, ce trebuia să fie un fel de carantină purificatoare și un mijloc de remodelare intelectuală în sensul luminismului austriac.

În capitala Imperiului, Gheorghe Șincai și Petru Maior nu au beneficiat de nici un fel de bursă de studiu, de aici și dificultatea regăsirii lor în matricolele vremii, riguros întocmite, disponibile astăzi în arhivele vieneze. Bibliografia disponibilă arată, totuși, că aceștia au urmat cursurile Școlii normale „Sf. Anna,” necesare unei pregătiri în spiritul noii politici de stat ce viza reorganizarea școlilor elementare în Transilvania, în sensul celei mai recente legislații din domeniul învățământului austriac: *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal, Haupt und Trivialschulen* (1774).²¹ Astfel, înscriindu-se în tendința generală a epocii dominată de reformism Gheorghe Șincai și Petru Maior, fie din interiorul sau din exteriorul sistemului educațional, își vor completa și mai ales își vor nuanța cunoștințele dintr-o perspectivă cu totul nouă, urmărind și însușirea limbii germane, atât de necesară în noile condiții.

La școala normală „Sf. Anna,” organizată pentru studierea formelor didactice nou introduse în învățământul elementar din întreg Imperiul, Șincai urmează cursul de metodică și catehică sub conducerea cunoscutului Ignatius Felbiger. Certificatul său de absolvire din 2 martie 1780 poartă semnătura celebrului reformator²² al învățământului austriac adus special din Prusia pentru acest lucru. Bibliografia de specialitate a construit această afirmație în baza celor susținute de însuși Gheorghe Șincai în *Elegie*, dar certificatul conținând celebra semnătură a lui Felbiger nu a fost încă găsit în arhivele vieneze. Lecțiile au un caracter eminamente practic și mai ales o însemnătate particulară în perspectiva organizării școlilor naționale destinate românilor. Ipoteza, atât de

²⁰ *Ibidem*, p. 58.

²¹ Domokos Kosáry, *Culture and society in Eighteen Century-Hungary*, Budapest, Central European University Press, 1978, p. 98.

²² Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, p. 122. Informația de bază pleacă de la *Elegia* lui Șincai, este preluată apoi de Nicolae Iorga, Lucia Protopopescu și, în final, Pompiliu Teodor. Cercetările viitoare vor fi cele care vor confirma sau vor infirma afirmațiile referitoare la certificatul de absolvire al lui Șincai în condițiile în care acesta nu a beneficiat de nici o bursă pentru frecventarea vreunei forme de învățământ.

vehiculată în istoriografie, că Gheorghe Șincai ar fi urmat în mod special aceste cursuri pregătindu-se pentru viitoarea funcție de director, pe care o va îndeplini din 1782, mai întâi ca director al Școlilor de la Blaj și apoi al tuturor școlilor românești, iese din discuție deoarece la vremea respectivă Samuil Micu, pe care împărăteasa Maria Tereza îl numește prefect de studii (vice-ephemeris) părea mult mai potrivit pentru această misiune.²³

Un alt segment, care rămâne încă neclarificat, este cel referitor la urmarea de către Șincai și Maior a cursurilor Facultății juridice în ambele semestre ale anului școlar 1779-1780, prin asistarea la prelegerile de drept natural impregnate de spiritul lui K. A. M. Martini, dreptul ginților și dreptul canonic, cursuri de natură să le furnizeze argumentația științifică de esență luministă pentru viitoarea lor activitate politică și militantă.²⁴ Mai mult, Gheorghe Șincai obține și un certificat de studii pe care îl reproduce în notele *Elegiei*. Certificatul este semnat de profesorul de drept canonic J. Pehem și datat 15 martie 1780.²⁵ Din ultimele cercetări asupra perioadei vieneze rezultă însă că nici Gheorghe Șincai și nici Petru Maior nu au fost înscriși la nici una din facultățile Universității vieneze.²⁶ Supoziția că aceștia au frecventat cursurile fără a fi înscriși în matricolele Universității poate să stea în picioare ținând cont de influența vieneză detectabilă în operele și atitudinile celor doi și de insistența lor de a nu scăpa ocazia de a rămâne în capitala Imperiului și de a fi părtași la marile transformări aflate în plină desfășurare. Recentele cercetări aruncă o lumină cu totul nouă și asupra motivului rămânerii pentru un an la Viena în vederea completării cunoștințelor de drept canonic care se prezintă astfel mai mult ca o opțiune personală, decât o constrângere oficială venită din partea statului.

Timpul petrecut la Viena de Gheorghe Șincai și, mai ales, perioada mai-noiembrie, adică intervalul dintre sosirea la Viena și începerea cursurilor, reprezintă o perioadă în care se stabilesc relații benefice cu personalități ale timpului, care îl vor îndruma în special în direcția continuării cercetărilor începute la Roma. Primul contact este stabilit, atât de Șincai cât și de Maior, cu nunțul apostolic Iosif Garampi care devine un nou protector pentru cei doi, înlocuindu-l cu succes pe Ștefan Borgia de atenția căruia Șincai s-a bucurat la Roma în mod special. Ajutorul lui Iosif Garampi apare menționat în notele *Elegiei*, note din care rezultă că „a cercetat el însuși de bună voie cărți și manuscrise referitoare la scopul și studiul meu, dându-mi descrierea și larga

²³ Ioan Dimitriu Snagov, *op. cit.*, p. 27.

²⁴ Maria Protase, *op. cit.*, p. 60.

²⁵ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Editura Sport Turism, 1983, p. 48.

²⁶ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 130.

*folosință a lor.*²⁷ În această perioadă poposește la Viena și Samuil Micu, directorul de studii de la „Sf. Barbara,” grație căruia Șincai și Maior ajung să cunoască bibliotecile ardelenilor Alexandru Fiscuții și Ștefan Solciai,²⁸ susținătorii de mai târziu ai candidaturii lui Ioan Bob la scaunul episcopal. Diversitatea bibliotecilor, de la clasicii latini, Virgiliu, Horațiu, Plaut, Juvenal, Titus Livius, Suetonius, Tacit, până la cărți ce puteau fi văzute fără pecețile cenzurii papale, Erasmus, Hugo Grotius, Wolff, Muratori, Martini, Fleury, gramatici sau dicționare, toate acestea și-au pus amprenta asupra evoluției spirituale a celor doi. Pentru Șincai de pildă, din această perioadă datează primele preocupări pentru studiul limbii, direcție în care va fi încurajat constant de Samuil Micu. O altă bibliotecă ce s-a deschis pentru Șincai este cea a bibliofilului Andrei Hadik,²⁹ președinte al cancelariei de război și în egală măsură om al cărții. Peste ani, istoricul român avea să reîntâlnească această bibliotecă în peregrinările sale la Buda, în casa lui Martin Kovachich, fiul lui Andrei Hadik.

Elegia constituie din acest punct de vedere o sursă principală pentru contactele lui Gheorghe Șincai la Viena. De aici aflăm despre legăturile cu lumea învățaților: Daniel Cornides, cu istoricii Iosif Benko, Sulzer. Pentru fiecare dintre aceștia Șincai are numai cuvinte de apreciere. Învățăturii slovac Daniel Cornides, Șincai îi acordă cea mai înaltă prețuire, subliniată adesea în **Cronică**: „*preaînvățatul Daniil Cornides*³⁰..., de carele mai învățat n-au avut coroana ungurească pe vremea mea.”³¹ De asemenea, Șincai îl apreciază pe Iosif Benko pentru a sa **Transilvania** ilustrată cu „*preaînvățatele comentarii*.”³² Despre legăturile cu Sulzer aflăm din prefața **Elementelor** în care apare următoarea informație: „...*Cronica manuscrisă a lui Constantin Miron, logofătul Țării Moldovei, pe care de curând ne-a dat posibilitatea s-o citim preaeruditul și deopotrivă preaînvățatul domn Francisc Iosif Sulzer*...”³³ Pentru Șincai familiarizarea cu realizările istoriografice ale vremii nu s-a făcut însă în mediul universitar. În acord cu ideologia Luminilor, nici profesorii și nici programele

²⁷ Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 33.

²⁸ Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 105.

²⁹ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 168.

³⁰ Gheorghe Șincai, **Hronica românilor**. Ediție îngrijită și Studiu asupra limbii de Florea Fugariu. Prefață și Note de Manole Neagoe, București, Editura pentru Literatură, 1969, tom II, p. 117.

³¹ *Ibidem*, tom I, p. 400.

³² Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 34.

³³ **Elementa linguae daco-romanae sive valachicae**, în **Școala Ardeleană**. Ediție critică, note, bibliografie și glosar de Florea Fugariu. Introducere de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, București, Editura Minerva, 1983, vol I, p. 22.

nu deschid vreo perspectivă acestei discipline care nu concurează pentru o poziție de top. Continuarea cercetărilor personale începute la Roma vor fi impulsionate de contactul permanent cu Samuil Micu, preocupat în acea perioadă de traducerea *Istoriei ecleziastice* a lui Fleury și prin lecturile și schimbul de opinii din cadrul Seminarului „Sf. Barbara.” Prin intermediul lui Samuil Micu intră în colecția lui Șincai o copie din *Cronica Bălăcenească*,³⁴ folosită apoi în redactarea *Cronicii* neamului, proiectul său de căpătâi. Bibliotecile și arhivele au fost cercetate minuțios în vederea culegerii de informații pentru *Cronica*, documente ce priveau Moldova până la anul 1775, iar Țara Românească până la 1705.³⁵ Legăturile cu funcționarul imperial Ștefan Costa aveau să-i furnizeze un important document despre scurta domnie a lui Mihai Viteazul în Transilvania, *Duo Comitua Transilvanica celebrata sub Michaele Principe Transalpiniae Valachiae*.³⁶ Zelul lui Șincai este atât de mare încât într-un an ajunge cu colecția de documente de la volumul XIX la volumul XXVII.

Nu trebuie omis nici rolul conferințelor și prelegerilor ținute de personalități care vizitau la acea vreme universitatea. Chiar în anul în care se aflau la Viena, în Aula Universității s-a ținut o conferință pe probleme de istoria Transilvaniei care, cu siguranță a stimulat și a încurajat apetitul celor preocupați de această problemă.³⁷ Atmosfera generală, impregnată de spiritul lui Pufendorff, Wolff, de febronienii Eybel, Rigger, nu putea să-i lase indiferenți nici pe Șincai și nici pe Maior. De asemenea, trebuie amintit rolul custozilor din Biblioteca Universității vieneze, reorganizată după desființarea ordinului iezuit, care beneficiau de o înaltă pregătire (*custodes primii* erau profesori universitari)³⁸ și care orientau lecturile în acord cu spiritul vremii. Dovadă a faptului că Șincai a beneficiat din plin de această atmosferă stimulativă și că a urmărit, în paralel cu formarea sa ca viitor funcționar al statului să-și continue cercetările personale, este colaborarea cu Samuil Micu la *Elementa* (1780) căreia Șincai îi redactează prefața. În corpul acestei gramatici, Șincai ar fi dorit să tipărească și un dialog despre originea românilor dacă ar fi permis cenzura Vienei.³⁹

³⁴ Ioan Dimitriu Snagov, *op. cit.*, p. 27.

³⁵ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 168.

³⁶ Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 35.

³⁷ Laura Stanciu, *op. cit.*, p. 126.

³⁸ *Ibidem*, p. 128.

³⁹ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Tipografia Lumina, 1944, p. 249.

Perioada în care Gheorghe Șincai s-a aflat la Viena alături de Petru Maior a constituit față de Roma o alteritate benefică, un prilej de reșezare a opțiunilor și o certă orientare spre iozefinism. Noua activitate de organizare a învățământului, aflată la Viena în plină desfășurare îl prinde pe Șincai, cu atât mai mult cu cât acesta se pregătește să se întoarcă în mediul școlilor de la Blaj, conștient de necesitatea de reformare a învățământului românesc. Pe de altă parte, la fel de importantă ne apare desăvârșirea profilului iluminist prin contactul cu cele mai înalte spirite și tendințe ale Vienei, răsfrânt în operele sale. Fără a recurge la o comparație cu perioada romană (1774-1779), popasul făcut în anii 1779-1780 reprezintă intrarea într-o atmosferă diferită, dinamică ce îl seduce definitiv așa cum vor arăta opțiunile de mai târziu.

The Perspective of Diversity in Vienna During the Enlightenment. Gheorghe Șincai' s Viennese Halt, 1779-1780

Abstract

In 1779, after finishing their studies at „De Propaganda Fide” College, Șincai, Maior and Ioachim Pop return home, but their way back leads them through Vienna, the European capital of political, cultural and ideological changes. Șincai and Maior decided to remain in the imperial capital, but the reason for staying there is still questionable: did the empress Maria Tereza stop them for state interest or it was their personal choice? More than that, it is well-known the fact that their financial resources were limited and the lack of money could be a good reason for their delay. Another reason could be represented by their particular interest in canonical law; and it was a perfect chance for them to study it.

We may say that Șincai and Maior seized the opportunity to continue their studies and, of course, their private researches. They were not stipended students at Vienna; thus, it is quite difficult to find them among the other students in „Sf. Ana” College registers. But we know that they were prepared for the new organizational model of imperial schools.

It is obvious that Vienna represented a turning point in Șincai' s career, not just because of his studies, but because of the people he met there, the new ideas he came into contact with, because of the new Viennese tendencies he latter applied in Romanian communities.

**Gheorghe Șincai –
ctitor al școlii românești din Transilvania**

*Prof. IOANA MĂRCUȘ
Licențiat Pedagogic „Gheorghe Șincai,” Zalău*

Pregătirea și școlile pe care le-a urmat Gheorghe Șincai au avut un scop: să ridice nivelul de învățatură al țăranilor. *„Dacă masele acestea de truditori ar avea știință de carte, nu s-ar mai lăsa tot timpul umilite și obidite, nu ar mai trăi în această revoltătoare stare de nedreptate”* - spunea el.

Ca să ai de unde da altora învățatură însă, trebuie să fii tu însuși învățat.

Școlile prin care trecuse Șincai îl pregătiseră pentru catedră și amvon, dar inima lui bătea exclusiv pentru catedră.

În anul școlar 1773-1774, Gheorghe Șincai a ajuns la Blaj în calitate de profesor de poetică și retorică la gimnaziul înființat în anul 1754 de episcopul Petru Pavel Aaron – Blajul fiind în această perioadă cel mai important centru politic și cultural al românilor.

Venirea lui Șincai la catedră coincide cu preocupările pentru reorganizarea învățământului din imperiu care se realizează pe baza legii lui Ignatius von Felbiger care a intrat în vigoare la 6 decembrie 1774, vizând modernizarea învățământului și racordarea lui la ideile filozofice, morale și politice ale vremii.

În jurul anilor 1780, când Gheorghe Șincai s-a hotărât să se dedice învățământului, starea acestuia în Transilvania nu era tocmai strălucită.

Numărul școlilor era foarte mic, dascălii erau slab pregătiți, iar *„domnii de pământ”* se opuneau pe toate căile posibile instrucției copiilor de iobagi români. Școlile existente nu aveau baza materială necesară.

Revenit la Blaj, Gheorghe Șincai a fost numit catihet și director al Școlii Normale, iar din 1784 a fost numit director al școlii naționale greco-catolice din întreg principatul Transilvaniei, funcție pe care a îndeplinit-o vreme de un deceniu, până în 1794, timp în care a avut în față câteva obiective generoase și de adâncă implicare patriotică.

Gheorghe Șincai a semănat școli pe întreg cuprinsul Transilvaniei în calitate de director al lor. Mergea din sat în sat, pe jos sau cu căruța, căuta casa potrivită pentru școală și omul potrivit pentru înălțimea misiunii, statea de vorbă cu sătenii, îndemnându-i să-și dea copiii la carte. În felul acesta a avut

posibilitatea să cunoască pe viu marile probleme sociale și politice ale timpului, să vadă adevărata situație a țaranului român.

Gheorghe Șincai a deschis școli și în Sălaj, printre acestea se numără și cea de la Băsești, căreia i s-a conferit statutul de unitate școlară trivială, cu un program de studii mai amplu decât cel aplicat în școlile naționale (poporale).

Această școală dobândește un asemenea prestigiu, încât tinerii dornici să îmbrățișeze cariera preotească sau didactică nu erau înscriși la Școlile Blajului fără un atestat (testimoniu) din partea învățătorului de la Băsești, Ioan Bogdan, prin care se confirma urmarea cursurilor și însușirea disciplinelor predate aici.

Până aproape de 1830, Școala Normală din Băsești, cu toate limitele sale, rămâne un important factor de cultură în nord-vestul Transilvaniei, într-un timp în care învățământul românesc din Ardeal se afirma cu greu din cauza exploatarea socială și națională la care era supusă populația românească de către regimul austriac.

De aceea, în câțiva ani, Gheorghe Șincai a deschis peste 300 de școli, ridicându-le numărul total la 376, cu mult peste prevederile oficiale.

A inspectat toate cele 376 de școli de câte 3 ori, fiind foarte exigent și cu sine și cu ceilalți. Rapoartele înaintate de el sunt emoționante și unele tonalități din ele vor răzbate mai târziu în cele ale revizorului școlar Mihai Eminescu. El a luptat pentru drepturile dascălului: salariu, locuință, dar și pentru ridicarea nivelului de pregătire.

La venirea lui Gheorghe Șincai în fruntea învățământului românesc transilvan, dascălii școlilor erau recrutați din rândurile diecilor bisericești sau ale preoților și aveau misiunea să-i învețe pe copii doar ocinașele (rugăciuni de dimineață și de seară), câteva cântări bisericești și, unde se putea, scrisul și cititul. Spunem acestea deoarece nu toți dascălii știau să scrie și să citească. Lucrul acesta convenea oficialităților. De aceea, strădaniile directorului de a îmbunătăți condițiile de funcționare a școlilor și de ridicare a nivelului de pregătire a dascălilor prin cursuri speciale de 6 săptămâni, au început să fie privite chiorâș.

Lui Gheorghe Șincai i se plătea un salariu anual de 400 de florini din fondul de instrucție al guvernului transilvan, la care se adăugau și cheltuielile de drum pentru inspectarea școlilor. Salariul era destul de bun și fusese obținut prin luptă tenace de către director, dar nu se va mai da și directorilor care îi urmează lui Gheorghe Șincai.

Una din preocupările de seamă ale lui Gheorghe Șincai în perioada lui didactică a fost redactarea câtorva manuale școlare de mare trebuință. El se mândrea cu această realizare a vieții lui și în *Elegie*:

„... Spune-voi ce binefaceri

Eu am făcut pentru-a nației mele cultură și cinstire.

*Iată: scosesem Gramatica mea și-ale mele Principii
Și-Abecedarele două Normatice intitulate.
Am dezvoltat și doctrina lui Crist mai pe larg decât fuse
Cartea aceasta lăsată cândva românilor noștri.
O Aritmetică bună lipsea în școlile țării
M-am ostenit ca s-o fac și pe asta din nou ... “*

Într-adevăr, în 1783 Gheorghe Șincai a scos ***Gramatica latino-română*** cu adnotări și exemplificări în latină și română, destinate elevilor școlii de normă și ai gimnaziului blăjean.

În același an, a tipărit un abecedar bilingv, în română și germană, intitulat ***A.B.C. sau Alphavit pentru folosul și procopsala școalelor normalesci a neamului românesc.***

Acest abecedar era o expresie a interesului Curții vieneze pentru culturalizarea cetățenilor din imperiu, pentru ridicarea conștiinței lor civice, indiferent de confesiune și naționalitate.

„Ratio educationis” acorda tuturor naționalităților libertatea de a se servi de limba proprie în școală, dar pretindea să se învețe totodată și limba germană ca limbă oficială în stat. Instrumentul principal pentru punerea în aplicare a acestei idei îl constituiau manualele școlare. Ele trebuia să fie manuale unice, redactate întâi în limba germană, apoi traduse în celelalte limbi și publicate în ediții bilingve.

Cel de-al doilea abecedar, nesemnlat, dar cu siguranță al său, intitulat ***Alfavit sau Bucoavnă pentru folosul și procopsala școalelor neamului Românesc*** - este tipărit în latină-germană-maghiară-română.

Acesta reflecta stadiul superior la care ajunsese școala românească și gradul de pregătire a dascălilor. Blăjenii aveau ambiția frumoasă de a-și vedea școlile ridicate la nivelul școlilor străine din imperiu, iar limba latină era obligatorie pentru fiecare cetățean.

O lucrare didactică cu care Gheorghe Șincai se mândrea ori de câte ori venea vorba de manuale și de școală era ***Catehismul cel mare, cu întrebări și răspunsuri, alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc***, a apărut la Blaj, în 1783. A fost utilizat ca manual până la 1850, nu de către elevi, deoarece depășea cu mult puterea lor de înțelegere, cât mai ales de către clerul românesc, care trebuia să depună un examen riguros de doctrină înainte de hirotonire.

Aici el atinge o problemă deosebit de modernă și anume că limba trebuie îmbogățită prin eforturi unanime, de aceea a introdus elemente neologice, necunoscute cititorului de rând.

În 1785, Șincai a tipărit la Blaj o *Îndreptare către aritmetică, întâia parte, alcătuită și întocmită pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc*. Chiar dacă nu este prima aritmetică, așa cum îi place lui Șincai să creadă, este de o însemnătate incontestabilă.

Șincai introduce aici, nume de monede, unitățile de măsurare a timpului, a vinului, a grânelor, a lemnului.

Toate acestea pun în lumină interesul autorului pentru relațiile economice noi dintre românii din toate provinciile istorice românești. Este evident faptul că el se folosea de problema unităților de măsură în așa fel încât, să provoace conștiința unității de neam a românilor de pretutindeni.

El începea lucrul acesta de la nivelul tineretului școlar pentru ca lucrarea să fie mai trainică pe parcurs.

Gheorghe Șincai a dat elevilor și dascălilor ceea ce nu avuseseră până acum: un îndreptar modern în procesul complex de instruire și educare a tineretului - manualul șincaian.

Începutul a fost greu și multe din lucrările lui au fisuri. Dar zelul lui, pregătirea și competența îi sunt recunoscute de toată lumea, care înțelegea sensul strădaniilor ce le depunea. Sunt recunoscute și oficial.

Un tablou al școlarizării din anul 1795 cuprinzând școlile normale, principale și triviale totalizează un număr de 1062 de elevi români, iar în 1796 de 1604. Cifrele sunt relative, dar ele sunt ilustrative pentru avântul pe care-l luase ideea de școală în rândurile populației românești în numai 40 de ani.

Meritul cel mai mare în epocă îi revine, incontestabil, lui Gheorghe Șincai. Singurul dintre toți reprezentanții Școlii Ardelene, care și-a pus la temelie învățământului românesc din Transilvania cam 15 ani de viață și trudă.

El rămâne un deschizător de drumuri în pofida resurselor materiale precare ce-i stăteau la dispoziție și a pregătirii modeste a dascălilor ce-l ajutau în demersul său didactic.

Ideile și inițiativele sale vor rodi peste ani și se vor regăsi în ceea ce vor întreprinde mai târziu Gh. Lazăr și I.H. Rădulescu în Țara Românească și Gh. Asachi în Moldova.

La 250 de ani de la naștere, Gheorghe Șincai rămâne o personalitate de primă mărime a învățământului și spiritualității românești, cel mai cunoscut dintre reprezentanții Școlii Ardelene, deschizând drum elitelor de la 1848 și dând speranțe tuturor celor care vorbeau și simțeau românește.

BIBLIOGRAFIE

- ❖ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*. București, 1928.
- ❖ S. Stoian, *Pedagogia modernă și contemporană*. București, 1976.
- ❖ Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1857*. București, 1971.
- ❖ Ciocian, *Școli și dascăli din Sălajul de altă dată*, în *Școala noastră*, nr. 5/2003.
- ❖ Irina Pop Bistrițeanul, *Băseștii și ilustrul său bărbat Gheroghe Pop de Băsești*. Cluj-Napoca, 1995.

Gheorghe Șincai – Founder of Romanian Schools from Transylvania

Abstract

From the very beginning of his didactic career, Șincai was guided by the idea of making something in order to improve Romanian educational system from Transylvania. First as a teacher at Blaj, then as a general manager of Romanian schools from Transylvania, he did his best in increasing the number of schools – he founded over 300 – and in a better professional preparation of teachers. Thus, he personally organised special courses for teachers and only after graduating they received the right of teaching children.

Șincai was also interested in books, school manuals and he tried to pass this terrible lack by writing some of the first Romanian courses, not only for teachers, but also for students. Among them, we may mention: *Gramatica latino-română, A.B.C. sau Alphavit pentru folosul și procopsala școalelor normalesci a neamului românesc*, *Catehismul cel mare, cu întrebări și răspunsuri, alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc*, *Îndreptare către aritmetică, întâia parte, alcătuită și întocmită pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc*.

Everything he did was for the benefit of his people, because he considered that man can evolve through science and education.

Gheorghe Șincai primul întemnițat de seamă al neamului în prinsoarea Aiudului

Dr. IOAN RANCA
Târgu-Mureș

Mureșenii s-au interesat de timpuriu de biografia și, cu atât mai mult, de episoadele negre – și au fost câteva – din viața fiului deși adoptiv, dar legat cu atât mai mult trup și suflet de ținutul lor, de pe Câmpia Transilvaniei, Gheorghe Șincai.⁴⁶ Fie și pentru nedreptățile la care a fost supus de către puterea laică, nu arareori într-o jenantă asociere cu ierarhia bisericească nerecunoscătoare a meritelor lui. Sau poate tocmai din invidia care a măcinat atâtea caractere, deformându-le.

Fiindcă, dovedindu-se a fi formator de caractere, ctitor de cultură și de istoriografie românească, bursier episcopal al Cetății Eterne, director apoi al Școlilor Naționale și, nu în ultimul rând, cel mai fecund analist român de istorie central-est europeană cum s-a definit desigur indirect însuși intitulându-și și astfel *Cronica românilor și a mai multor neamuri*, tenacitatea caracterului și firea-i sinceră și francă „*nededat cu pârâcioasa de mult îndătinată la noi târguială*,” nu arareori incisiv și „*neprieten minciunii*,” n-a scăpat tocmai din acest motiv de o dezonorantă, chiar dacă nu de lungă durată, dar dezolantă totuși întemnițare în devenita apoi închisoare de tristă faimă până nu de mult de la Aiud. N-a scăpat, fiindcă un atare caracter – socotit de unii controversat – de fier, am putea zice, nu putea să nu devină incomod, nu numai arhierelui său – episcopul – și el cândva, pentru puțin timp, târgumureșean, Ioan Bob, superiorul lui direct, dar mai puțin școlit și, mai puțin umblat prin Europa vremii lor. Apoi înfăptuirile lui Șincai în anii directoratului școlar, responsabilitate nu îndeletnicire pornită tocmai în anul izbucnirii Răscoalei, azi tot mai mult socotind-o revoluție răsturnătoare de regim, cu un pronunțat caracter național, fondator a peste 300 de școli prin zone preponderent românești, luminătoarele minților odihnite ale fiilor unei iobăgimi milenare ce-și pretindea – cum s-a văzut – în timpul lui Horea – dreptul la viața națională în atmosfera de răzbunări propagată de un veritabil „*Restitutio in integrum*” al

⁴⁶ Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, 1924 (extras).

regimului nobiliar, după abolirea regimului iosefin (1790) nu putea, când se căutau vinovații de „*răzmerița valahă*” să nu fie luat la ochi și arătat, ba chiar reclamat ca răzvrătitor dacă nu tocmai autor sau instigator al țăranimi „*horaiane*” răsculate. Cum mai arătam în 1967⁴⁷ nu-l putem întrutotul absolve pe Gheorghe Șincai, după zece ani de la răscoală, de afirmația potrivit căreia se putea înțelege că își asuma paternitatea, cel puțin morală, a inițierii răscoalei care, desigur a trebuit să fie pregătită îndelung și cu mai mulți ani în urmă și nu e cu totul exclus să fi fost și el implicat în pregătirea ei. Va fi zis, cândva, într-o împrejurare de care nu va fi dus cu siguranță lipsă, că „*Eu sunt capul (dux) conjurațiilor și autor al viitoarei rebeliuni.*” Va fi zis în mediul viciat al Blajului de atunci și îi va fi fost greu unui atare spirit justițiar, să pună „*buna pază gurii sale.*” Apoi faptul că raporturile lui cu camarila ierarhului său au devenit abrazive datorită spiritului lui contestatar, cu tendințe agravante, lasă deschisă supoziția sesizării autorității comitatului în persoana vicecomitelui Gyujto Sándor care-l dușmănea, nu mai puțin apoi de către însuși ierarhul blăjean. Trei puteau fi capetele de acuzare ale dușmanilor lui, învinuiri care-l făceau greu de suportat în Blajul bobian quasi corupt al epocii postrevoluționare a „*restituțiilor*” și a răzbunărilor căutate cu orice preț atunci.

Prima, este gradul avansat de degradare a raporturilor cu ierarhul sau și cu camarila acestuia, care prinzând gustul înăvușirii sub înaltă protecție, l-a dezavuat pe directorul școlar pentru ochiul său penetrant și veșnic suspicios, care nu trebuia să vadă prea multe.

Secunda, nu putea fi alta decât zelul socotit exagerat și din acest motiv periculos regimului nobiliar, al înmulțirii prea vertiginoase a școlilor naționale românești, regim care n-avea nevoie de români școliți care nu-i puteau, nici într-un chip, fi folositori ca romani.

Și în fine, cea de a treia era căutarea în urma abolirii regimului iosefin, a vinovaților de răscoala valahă care a deschis drum răsturnărilor vechiului regim luminând pentru românii majoritari calea revendicărilor nu numai sociale ci, mai ales politice, naționale și tocmai de aceea periculoase.

Să nu uităm că represiunea nu era numai împotriva lui Șincai, ci și asupra oricăror mișcări de ieșire din front, fie ea condusă de un Martinovici, fie oricare din fiii naționalităților pornite spre nesupunere și emancipare. Iar școlile lui Șincai tocmai de aceasta erau suspectate că urmăreau. Și tot în același context, dar cu aspecte agravante au fost interpretate afirmațiile lui Șincai că va porni el altă răscoală, despre care în realitate chiar se vorbea fiindcă gândul de abolire a iobăgiei, cuprins în programul lui Horea eșuase fiind curmat nu de nobilimea

⁴⁷ Ioan Ranca, *Gheorghe Șincai în anii reacțiunii absolutiste* (1791-1799). În jurul unui proces de tutelă în

ungurească ce putea ușor fi adusă la tăcere de către mulțimea iobăgimii române transilvănene – cum se zvonise – ci de perfidia armistițiilor cu armata imperială.

Toate acesta la un loc cu greu puteau fi încredințate unui singur individ de aceea și oamenii comitatului Alba de Jos, însuși vicecomitele, executivul am zice noi azi, s-a bucurat când a fost rugat să intervină în cazul Șincai. Sosit în grabă la Blaj, Gyujto Sándor, a început anchetarea „rebelului,” inclusiv prin bătaie aplicată unui intelectual de vârf al națiunii române și ea la rându-i socotită și incriminată ca „rebelă.” *Benignum Examen* al Mariei Tereza adică *ancheta fără tortură* a fost făcută în acest caz uitată fiindcă Gyujto vicecomitele, în spiritul prevederilor ei, nu putea bate dacă i s-ar fi conformat nici măcar pe un iobag darămite pe nobilul Gheorghe Șincai de Șinca.

Istoria primului secol al „prinsorii” din Aiud, ea însăși creație a regimului terezian, nu cunoaște un încarcerat „locatar” al ei, mai însemnat decât Gheorghe Șincai. Încercările noastre de a cerceta istoricul „Zărcii,” se pare prima zidire din secolul al XVIII-lea de acolo, n-au dus la rezultat fiindcă inițiativele de această natură în anii '60 ai secolului trecut erau nu numai interzise, ci chiar pedepsite. De aceea, din experiența arhivistică de o viață socotim că numai în Arhivele vieneze de război s-ar putea investiga perioada detențiilor dintre circa 1760-1918, când „Zarca” din Aiud a pus capăt libertății și adesea vieții multora dintre fiii neamului ce aspirau la mai binele națiunii pentru mai răul căreia a fost gândită.

Incontestabil că această perioadă neagră din biografia șincaiană n-a putut fi decât stimulativă pentru creația sa, mai ales pentru opera lui capitală *Istoria românilor și a mai multor neamuri*, pe care însuși poporul român o aștepta de mult cu ardoare și nedisimulat interes.

Gheorghe Șincai – The First Outstanding Prisoner at Aiud Prison

Abstract

It is well known that Șincai – because of his intellectual opening and intelligence – became, short after his returning home from studies, pretty uncomfortable for Ion Bob, the bishop. He will formulate three charges against Șincai: degradation of their relation-ship; his desire and capacity to do something for his people; his declaration of being „*dux conjurationem*” transformed him into some kind of a scapegoat for social and cultural problems.

Procesele lui Gheorghe Șincai
(în documente publicate în revista *Vatra*)

Dr. CORNEL MORARU
Redacția „Vatra,” Târgu-Mureș

Una din inițiativele publicistice memorabile întreprinse de revista *Vatra*, în anii '70 – '80 ai secolului abia încheiat, a fost publicarea unor documente de arhivă privind procesele lui Șincai, unele desfășurate chiar la Târgu-Mureș. Prima tentativă, dealtfel cea mai amplă, datează din anul 1976, când număr de număr, din ianuarie până în decembrie, e restituit integral textul procesului verbal rezultat în urma anchetei din 1796 desfășurate, la ordinul autorităților de la Viena, de doi funcționari ai Tablei regești din Târgu-Mureș, Iosif Almási și Ion Sántos („*secretari și notari jurați*,” cum sunt numiți în document). Titlul de pagină din primul număr e formulat însă impropriu: **1796. Ancheta în contra lui Gheorghe Șincai acuzat de rebeliune**. De fapt, ancheta nu este „în contra”, ci în favoarea lui Șincai, menționat tot timpul ca „pârâș”, nu ca pârât. Cercetarea este declanșată în urma plângerii depusă personal de reclamant la Cancelaria din Viena. După mai bine de zece luni de claustrare, mai întâi la Blaj, iar apoi la închisoarea din Aiud, Șincai începe să-și caute din nou dreptatea. E adevărat că el fusese în cele din urmă achitat, condamnat doar să plătească cheltuielile de judecată, dar își pierduse casa și toate bunurile, practic rămăsese fără nici un mijloc de subzistență. Ajutat de prieteni, mai exact de episcopul Oradiei, Ignăție Darabant, care îl împrumută și cu bani, merge la Viena cu un memoriu în care cere schimbarea sentinței și repunerea în drepturi. Așa s-a ajuns la declanșarea anchetei, în ianuarie 1796. Prima cercetare începuse în septembrie 1794, iar din închisoare fusese eliberat în iunie 1795. Aceasta e cronologia strictă a faptelor, cu urmări atât de supărătoare pentru Șincai. Serialul din *Vatra* este precedat de un **chappeau** semnat de Gheorghe Hosu – din câte am aflat, profesor, în acea vreme, la o școală din oraș, care își susținuse lucrarea de grad cu acest subiect. E un text scurt și destul de abrupt redactat, o însăilare de aliniate, care par decupate dintr-un text mai amplu. Bănuim că a mai lucrat pe material cineva din redacție, probabil redactorul de număr, așa cum se obișnuia în cazul unor colaboratori externi mai puțin obișnuiți cu rigorile impuse unui text spre publicare. Tot în acest chappeau de prezentare este anunțat și numele traducătorului, cunoscutul cercetător târgu-mureșean

Liviu Moldovan. Urmează în continuare textul propriu-zis, așa cum spuneam, număr de număr, tradus din limbile maghiară și latină, fără nici o altă precizare (lipsește, spre exemplu, numele traducătorului la sfârșitul fiecărui fragment publicat). Un număr impresionant de 55 de martori depun mărturie (între 7 și 13 ianuarie 1796) și lectura întregului material ni se pare și astăzi extrem de interesantă și captivantă. Nu ne miră că inițiativa de atunci a revistei *Vatra* a trezit un ecou deosebit în rândul cititorilor din întreaga țară.⁴⁸

Al doilea episod restitativ în cazul Șincai are loc în anul 1978, când în patru numere consecutive, *Vatra* mai – august, se publică, tot în serial, documentul privind *Procesul lui Gheorghe Șincai împotriva lui Lajos Pfenningsdorf și a soției sale Maria Hantzi din Târgu-Mureș pentru dispariția unor galbeni*. Scurta prezentare, nesemnată de nimeni, se referă la datele procesului (un proces privat, de data aceasta), cu mențiunea că documentul provine din Arhivele Statului Târgu-Mureș, la fel ca și textul anchetei publicate anterior. Traducătorul este același Liviu Moldovan, menționat de astă dată la sfârșitul fiecărui fragment. Probabil că tot el este și autorul chapeau-ului de prezentare. Procesul acesta e mai puțin important. Începe în ianuarie 1796, puțin înainte de declanșarea anchetei de reabilitare, de care am vorbit mai înainte, și va fi lungit, nefiresc, pe distanța a trei ani. Nu se va ajunge la nici un rezultat. În final, cheltuielile de judecată vor fi repartizate în mod egal pe „pârâș” și pârâți, semn că situația era extrem de încurcată, practic fără o rezolvare juridică. În decembrie 1795, Gheorghe Șincai, în trecere prin oraș, înnoptează la hanul lui Phenningsdorf. Era însoțit de cei doi cumnați ai săi, Teodor Graur și Ioan Călian. Noaptea îi dispar însă 16 galbeni din cei 85 câți avea la el. Procesul e declanșat la cererea lui Șincai, iar reprezentanții Tablei regești, care fac cercetarea, sunt aceiași Iosif Almási și Ioan Santos. După comunicarea sentinței, evident nefavorabilă lui Șincai, acesta cere o nouă judecată, dar pârâții „se opun provocării de noi cheltuieli și oboseli,” cum se menționează la finalul textului tradus și prezentat în paginile revistei.⁴⁹

În sfârșit, un ultim episod publicistic legat de procesele lui Șincai se produce în numerele 6 – 7 ale revistei, din anul 1981. E reprodus acum *Actul cercetării făcute asupra lui Gheorghe Șincai, la 11 septembrie 1794, când a fost dus la închisoarea din Aiud*. Versiunea românească aparține tot lui Liviu Moldovan, dar sursa documentului este alta - și anume, monografia lui Al. Papiu Ilarian, *Viața operele și ideile lui Gheorghe Șincai* (București, 1869). Textul original e în limba maghiară, dar unele secvențe trebuie să fi fost în latină. Bunăoară, în confruntarea cu anchetatorii ca martor, Samuil Micu

⁴⁸ Cf. *Vatra*, nr. 12, 20 decembrie 1976, p. 6 (nota de la sfârșitul serialului).

⁴⁹ *Vatra*, nr. 8, 20 august 1978, p. 10.

Clain, care nu știa deloc maghiara (sau așa declară el), este interogat în limba latină, conform uzanțelor vremii. Fără îndoială este documentul cel mai interesant din tot ce s-a publicat în *Vatra* în legătură cu procesul Șincai și i s-ar fi potrivit mult mai bine titlul generic dat inițial *Ancheta în contra lui Șincai acuzat de rebeliune*. Abia acum ne informăm asupra cauzelor de fond ale acuzării. Nu e textul rechizitoriului propriu-zis. Acesta poate fi citit în revista *Manuscriptum* (IX, nr. 4, 1978), iar sentința finală (ca să parcurgem toate verigile procesului) a fost publicată de Traian Popa în *Revista Arhivelor*, versiunea românească alături de textul în limba maghiară, cu un succint comentariu introductiv.⁵⁰

Revenind la serialul din *Vatra*, din 1981, el ar trebui citit înaintea celui din 1976, pentru a intra în logica și cronologia reală a evenimentelor. Redacția a procedat corect, dar oarecum conjunctural, publicând materialele în ordinea în care le-a primit. Așa se explică și pauzele destul de mari dintre cele trei episoade publicistice menționate. Acum când punem totul cap la cap, trebuie să avem în vedere oferta reală, dar și contextul mai mult sau mai puțin permisiv/nepermisiv pentru a publica într-o revistă de largă circulație (nu una de strictă specialitate) astfel de documente. Cuvinte precum „rebeliune”, „conjurație” – ce revin de nenumărate ori în întrebările anchetatorilor – erau de-a dreptul incendiare nu numai pe vremea lui Șincai, dar și la 1976 și mai ales la 1981. E drept că în scurtul interval 1979 – 1981 (82) nu mai funcționa în presa românească direct cenzura, ci numai postcenzura. Este și epoca de glorie, cea mai bună a revistei *Vatra* înainte de 1989 (și, probabil, și a celorlalte reviste de cultură din acea vreme).

În succinta noastră comunicare nu ne-am propus să luăm din nou în discuție procesele lui Șincai. Acestea au fost pe larg evocate și comentate de numeroși exegeți, dintre care îi amintim aici și pe mureșenii – mai la îndemână pentru noi – Traian Popa și Serafim Duicu. Primul a scos mai întâi o broșură cu titlul *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheoghe Șincai – lucrat după documente nouă* (Tipografia, „Ardealul”, Filiala Târgu-Mureș, 1924), al cărei text îl reia ulterior, aproape fără modificări, în *Monografia orașului Târgu-Mureș* (Tipografia, „Corvin”, Târgu-Mureș, 1932). Chiar și nota de prezentare a documentului din *Revista Arhivelor* (sentința finală de la Aiud), de care am vorbit mai înainte, e un rezumat cu pasaje reproduse cuvânt de cuvânt din prima lucrare. Meritul incontestabil al lui Traian Popa e că merge direct la surse, la documentele de arhivă, pe care, în parte, primul le dezgroapă. Serafim Duicu, în bine cunoscuta sa lucrare *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, se

⁵⁰ *Revista Arhivelor*, vol. I, nr. 1 – 3, 1924 – 1926, pp. 404 – 406.

bazează pe textele traduse și publicate în revistele *Vatra* și *Manuscriptum*. Regretatul critic și istoric literar ne oferă o reconstituire exactă și, pe alocuri, incitantă (prin vervă și stilul epic al redactării), a întregului „calvar” îndurat de Șincai în acei ani.⁵¹ Trebuie să mai adăugăm aici că Șincai a mai avut un proces, imediat după ieșirea din închisoarea de la Aiud – un proces intentat arendașului moșiei părintești de la Șamșud. Se pare că și de astă dată a pierdut, în plus au apărut unele neînțelegeri în familie, cu frații săi. Evident, omul e păgubos, nimic nu-i iese cum trebuie. Totul se întoarce împotriva sa, chiar și atunci când are, incontestabil, dreptate.

Tocmai această observație pe care am tras-o din lectura documentelor apărute în *Vatra* ne determină să insistăm în continuare asupra unui aspect semnificativ al biografiei și personalității lui Șincai. Mai toți exegeții privesc episodul Aiud împreună cu celelalte procese ca pe un moment eroic din viața marelui cărturar. Lucrurile nu stau însă chiar așa. E un amestec de tragic și derizoriu în tot ce i se întâmplă lui Șincai. Scandalul în primul proces, cel mai important, pornește de la neînțelegerile cu episcopul Bob. Spirit inconformist, deși director al școlilor naționale greco-catolice aflate în subordinea directă a episcopului, Șincai lansează adeseori ironii la adresa acestuia printre cunoscuții din urbe. Ba, scrie și o poezie satirică (*pasquillus*) în care e vizată mai ales sora lui Bob, Agneta, soția prefectului (administratorului) domeniului episcopal, Iosif Pop, care-și mai zicea și Benyei. Fiindcă Șincai se amuză pe seama proastelor moravuri ale adversarilor săi, aceștia încearcă să-i răspundă exact cu aceeași monedă. Motivul pentru care vicecomitele Alexandru Gyujto vine la Blaj să-l ancheteze prima dată e acuza sau insinuarea „că Gheorghe Șincai ar duce viață imorală cu menajera sa.” O spune clar unul din martorii interogați în ancheta din ianuarie 1796.⁵² Curios, nici unul din exegeții lui Șincai (consultați de noi) nu reține acest amănunt, chiar dacă e mai mult o insinuare, de bună seamă pentru a-l compromite pe incomodul prelat și director al școlilor unite. Abia așa se explică de ce este chemată mai întâi la cercetare menajera lui Șincai. Acesta, de bună credință, n-o lasă să meargă singură, mai mult o obligă să se îmbrace în cele mai bune haine „să arate ca o doamnă.” El însuși o însoțește, purtând cu ostentație la brâu sabia, probabil semn al nobleței sale. Abia ajunși la casa unde trăsesse subprefectul și când se vede sechestrat

⁵¹ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, Editura Sport – Turism, București, 1983, pp. 71 – 127, în special cap. *Șincai intră în arena polemicii*.

⁵² *Vatra*, nr. 11, 20 noiembrie 1976, p. 6: (Iată ce declară unul din martori, Iosif Miske de Cistei: „...am auzit că domnul prefect Iosif Benyei de Biia l-ar fi chemat pe domnul vicecomite Alexandru Gyujto prin scrisoare, pe motivul că Gheorghe Șincai ar duce viață imorală cu menajera sa”).

înăuntru își dă seama de capcana pe care i-o întinseseră dușmanii săi. Acum își iese cu adevărat din fire (dar asta nu e neapărat o calitate!) și spune că în total ar fi o sută de rebeli de partea sa (neprecizând împotriva cui), iar el este „*capul conjurațiilor*”: „*Ego sum dux conjurationum et auctor rebellionis*” – sunt capul conjurațiilor și autorul răscoalei (confirmă unul din martori).⁵³ „*Rebel,*” „*rebeliune,*” „*conjurație*” sunt cuvinte fatale în contextul incendiar al vremii, la zece ani de la răscoala lui Horea, la cinci ani de la izbucnirea Revoluției franceze și în anii în care se redactase și fusese dat publicității faimosul ***Supplex Libellus Valachorum***, al cărui coautor era el însuși alături de Samuil Micu Clain, Petru Maior, Ignăție Darabant, Ioan Pora, Iosif Meheși, Ioan Molnar-Piuaru. De altfel, în plângerea sa, episcopul Bob îl numește fără ocol „*iacobin.*” Iată cum, imprudentele cuvinte fără adresă precisă, vizându-l în realitate pe episcop, constituie tot atâtea argumente pentru întemnițarea lui Șincai. În plus, e terfelit ca un infractor de rând. Vicecomitele Alexandru Gyujto Sándor îl pălmuiește zdravăn, încât își va pierde apoi dinții, și îl înjură urât de Horea („*câine de Horea, de aici nu ieși până nu ne spui cuprinsul acelei scrisori*”).⁵⁴ Chiar și sabia pe care o purta cu atâta mândrie se transformă din însemn nobiliar în corp delict: este acuzat că ar fi amenințat că ia cuiva capul dacă nu e lăsat în pace.

Urmează episodul penibil al primei cercetări de la Aiud, unde își târăște în umiltoare interogatorii pe cei mai buni prieteni. Toți retractează orice implicare, obligându-se la noi jurăminte publice de fidelitate (nedorite, firește) față de episcopul Bob. El însuși se umilește din nou și face apel către episcop să-l ia în garanție sub tutela sa cum mai încercase o dată la Blaj, în prima zi de anchetă. Bob refuză din nou, cum o făcuse și atunci.⁵⁵ În cele din urmă se constată că de fapt nu e vorba de nici o rebeliune sau de conjurație, poate o „*conspirație*” convine mai lucid și spășit acum Șincai (recunoscând că a mai greșit uneori „*stilul*”). Și, evident, e vorba de o „*înțelegere împotriva*

⁵³ *Vatra*, nr. 5, 20 mai 1976, p.6

⁵⁴ Cf. *Vatra*, nr. 12, 20 decembrie 1976, p. 5 (Un alt martor dă următoarea variantă: „*Câine de valah puturos și de Horea, eu aș pălmu și pe alt om mai deosebit decât tine, dacă ar greși împotriva mea ca vicecomite, și eu atât mai mult pe un valah puturos cum ești tu*”).

⁵⁵ *Vatra*, nr. 11, 20 noiembrie 1976, p. 6 (Unul din martori reproduce întocmai cuvintele viclene ale episcopului, prin care-l înfundă și mai rău pe Șincai: „*eu, fiule, pe dumneata nu te iau sub garanție, spinul din piciorul dumatăle nu-l scot pentru a-l înfige în al meu, pentru că conjurația este împotriva patriei și înseamnă un mare lucru, eu pentru dumneata însă, fiule, nu-mi voi face necaz.*”)

episcopului,”⁵⁶ nu „împotriva patriei” și a guvernului. În fond, „niște fleacuri,” conchide parcă dezamăgit unul dintre anchetatori. Și trebuie să recunoaștem, la fel de dezamăgit rămâne și cititorul, după atâta tevdură și suferințe, care puteau fi evitate, Șincai având și el partea lui de vină, contrazicându-se adeseori cu ingenuitate. Ba, chiar declară acum că el n-a avut nimic la început cu Bob, că altcineva, Para din Năsăud, l-a „întărâtat împotriva episcopului.” Nu ne miră că Ladislau Vitez se dezice în termeni destul de tari de cauza lui Șincai: „Tăgăduiesc din toată puterea de a mă fi înțeles oarecândva cu domnul Șincai. Dimpotrivă, din cauza purtării sale rele, totdeauna am fost împotriva sa și chiar în sinodul general am declarat că recunosc pe episcop de căpetenie, care ocupă locul de frunte, deasupra domnului Șincai.”⁵⁷

Totuși aceste „fleacuri” îi puteau aduce condamnarea la moarte, dacă procesul se judeca numai în Scaunul filial (**Sedes filialis**), unde erau judecați iobagii și oamenii de rând, care nu erau de neam nobil. Șincai trebuie să-și dovedească titlul nobiliar pe care susține că-l are (și o face cu dificultate), pentru a fi judecat de o instanță superioară, în Scaunul general (**Sedes generalis**). Așa scapă de condamnarea la moarte și este achitat, fiind obligat totuși să suporte toate cheltuielile de judecată, cum am spus mai la început. Aceste „vorbe necuviincioase și josnice, rostite cu scopul de a răscoli liniștea publică” nu puteau rămâne nepedepsite. Și oricât se va strădui Șincai să obțină anularea sentinței, nu va fi niciodată repus în drepturi. Condamnarea, în fond, rămâne definitivă, cu consecințe ireparabile (chiar și într-un sens moral). După episodul Aiud, Șincai rămâne efectiv pe drumuri, luând calea pribegiei. Își vinde la un preț mic, subevaluat, casa, la fel puținele lucruri rămase, scoase la licitație, inclusiv hainele și cărțile. Unul din martori surprinde exact dramatismul situației în care se afla acum Șincai: „am auzit că domnul pârâș de aceea a fost nevoit a-și vinde ieftin lucrurile, deoarece i s-a luat pâinea.”⁵⁸

Vedem cum ies la suprafață, în toate etapele procesului, mai ales slăbiciunile lui Șincai, de fapt slăbiciunile omului Gheorghe Șincai, pe care adversarii știu cum să le speculeze. La fel se va întâmpla și în procesul cu hangiuul Pfenningsdorf. De astă dată i se impută faptul că fusese beat și a doua zi, când reclamă furtul, ar fi fost prea turmentat pentru a evalua exact lipsa galbenilor. Omul e într-adevăr păgubos și pierde ori de câte ori se află în dificultate. Chiar și în familie are parte de același tratament ostil. Am pomenit conflictul legat de moșia de la Șamșud, de a cărei administrare se ocupă o vreme, dar în final, cei doi copii ai unui frate mort, Pantelimon, de care Șincai

⁵⁶ *Vatra*, nr. 6, 20 iunie 1981, p. B.

⁵⁷ *Ibidem*, p. D.

⁵⁸ *Vatra*, nr. 4, 20 aprilie 1976, p. 6.

se îngrijise multă vreme, ținându-i la școală pe spesele lui, sunt dați acum sub tutela unui alt frate, Andrei. Era la mijloc tot o moștenire lăsată de fratele mai mare Ioan, căpitan în Regimentul II grăniceresc, mort în bătălia de la Lörch (1795). Testamentul acestuia, prin care jumătate din bani revenea lui Șincai și cealaltă jumătate nepoților orfani, trezește invidia celorlalți frați. De aici, numeroase intrigi și suspiciuni, amintind de intrigile și neînțelegerile pentru moștenire de mai târziu din familia Rebreanu, nici astăzi stinse în întregime.

Spirit răzvrătit și intransigent în felul lui, mereu de bună credință în relațiile cu cei apropiați, Șincai e un inadaptat superior. Locul lui nu e de fapt în administrație, deși ca director al școlilor naționale greco-catolice a avut rezultatele de excepție bine cunoscute. Mai mult ca sigur ieșirea din rândurile clerului, unde voia să revină la un moment dat, a fost o eroare. El nu era făcut pentru treburile lumești. Se va dedica în cele din urmă scrierii operelor sale, deși *Hronica românilor și a mai multor neamuri* era să-l ducă la spânzurătoare, conform teribilului verdict al cenzurii guberniale: *opus igne, auctor patibulo dignus*. Chiar dacă această apostilă nu s-a pus niciodată pe mansucrisul *Hronicii*,⁵⁹ sentința e în consonanță cu destinul de martir al lui Șincai. Acesta rămâne în conștiința neamului său ca un ascet al scrisului și erou al jertfei pentru o idee. Procesele sale ne lasă, în schimb, un gust amar, amestec de tragic și derizoriu, evidențiind o dată în plus dramatismul și complexitatea personalității marelui cărturar – poate personajul cel mai viu, cel mai omenesc dintre corifeii Școlii Ardelene.⁶⁰

Gheorghe Șincai's Trials (As They Appeared in Documents Published in Vatra Magazine)

Abstract

During the seventies and the eighties, *Vatra* Magazine decided to publish some documents concerning the trials Șincai was involved in and that took place at Târgu-Mureș.

The first attempts in this direction took place in 1976 when, in each issue of *Vatra*, from January until Decembre, was published a part of the trial text.

⁵⁹ Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 186.

⁶⁰ Impresionat de textele publicate în *Vatra*, Romulus Guga intenționa la un moment dat să scrie o piesă de teatru pornind de la procesele lui Gheorghe Șincai. În ultimii ani vorbea adeseori despre acest proiect, pe care n-a mai apucat să-l ducă până la capăt. Oricum, gestul său rămâne unul semnificativ. Intuise în calvarul trăit de Șincai un posibil subiect de dramă sau de roman.

The introduction was signed by Gheorghe Hosu and the text was translated – from Latin and Hungarian – by Liviu Moldovan.

Two years later, in 1978, four issues of the magazine included the text of another trial – that against Pfenningsdorf. There is no introduction – chapeau – but we know the interpreter – the same Liviu Moldovan.

The last attempts date from 1981; two of magazine issues – 6 and 7 – reproduce the moment of Șincai' s inquiry from 1794, when he was imprisoned at Aiud. The text was translated by Liviu Moldovan; it was no longer found at County Archives, but in Papiu Ilarian' s work *Viața, operele și ideile lui Gheorghe Șincai*, published in 1869.

It is easy to observe that these attempts did not respect the chronological criteria of the trials. But the materials were published as they were received at *Vatra*' s editorial office.

All these texts – inquiries, examinations, declarations – made us see Șincai from a different perspective. We know that he had a terrible destiny, bad luck and misfortunes; but, in the same time, we have to accept that he was a quick-tempered person and this side of his personality caused him a lot of troubles.

Gheorghe Șincai și Oradea

Conf. univ. dr. CONSTANTIN MĂLIŢĂ
Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai,” Bihor

Împlinirea la 28 februarie a 250 de ani de la nașterea marelui Șincai ne dă prilejul să refacem iarăși drumurile sale prin centrele de idei și acțiune ale Școlii Ardelene, între care Oradea a ocupat un loc remarcabil, generator de conștiință românească în cadrul eclesiastic, de care biografia șincaiană este puternic legată.⁶¹ De altfel, tocmai acestea au fost temeliele, care ne-au motivat să acționăm după 1990, pentru ca Biblioteca Județeană Bihor să-i primească numele, ca patron cultural, fapt cu care ne mândrim și pe care în fiecare an îl sărbătorim, în luna noiembrie, în memoria *Elegiei* sale, publicată în anul 1804 la Oradea și a scrisorii din 2 noiembrie 1811, prin care își lăsa manuscrisele la Oradea, în grija Episcopului Samuil Vulcan.⁶² Dar legăturile lui Gheorghe

⁶¹ A. Papiu-Ilarianu, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*: Discursu de recepțiune. Răspunsul de George Barițiu. În ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869. Cu 14 anexe și un fascimil. București, Tipografia Națională, 1869, p. 20-25; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*. Ediția a doua. București, Ed. didactică și pedagogică, 1969, vol. 2, p. 161-182; Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai: Viața și opera*. [București], Editura pentru literatură, 1965, passim; Lucian Blaga, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea* / Ediție îngrijită de George Ivașcu. București, Editura științifică, 1966, p. 134; Ion Lungu, *Școala ardeleană*: Mișcare ideologică națională iluministă. București, Minerva, 1978, p. 122-126; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*: [Excurs monografic]. București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 254. În special capitolul *La Oradea* p. 132-141; Idem, *Pe urmele lui Samuil Micu-Clain*. București, Editura Sport-Turism, 1986, p. 64, 78-80, 290-295; Constantin Mălinaș, *Afinitatea lui Gheorghe Șincai față de Oradea*. Oradea, Biblioteca Județeană Bihor, 1979, 36 p.; Idem, *Gheorghe Șincai și Oradea*, în *Familia*, Oradea. An 15 (115), nr. 10, octombrie 1979, p. 4; Pompiliu Teodor, *Sub semnul luminilor Samuil Micu*. [Cluj Napoca], Presa universitară Clujeană, 2000, p. 52, 104, 108.

⁶² Nicolae Densușianu, *Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei*: Raport înaintat Academiei Române. București, Tipografia Academiei Române, 1880, 124 p. Semnalează manuscrisele operei șincaiene,

Șincai cu Oradea au fost mai multe decât acestea două, citate mai sus, au fost mai de durată, ceea ce ne propunem să refacem și să dezvăluim în cele ce urmează.

Gheorghe Șincai a fost calificat de către B. P. Hașdeu ca fiind „*sublim Prometeu al neamului românesc*,” deoarece și-a asumat „*de bună voie furia unui martiriu de o viață întreagă, fiindcă îndrăznise nenorocitul a răpi pentru frații săi... fulgerul lui Joue: Istoria Românismului*,” pe care a dorit și a reușit să o restituie poporului și cercetătorilor.⁶³

Putem spune, ca ipoteză de lucru, că legăturile lui Gheorghe Șincai cu Oradea au fost activate, după 1794, de necazurile pe care acesta a început să le aibă la Blaj, din cauza conflictului cu episcopul Ioan Bob, când cronicarul a fost rău tratat și a simțit nevoia unui sprijin, găsind de bine să pornească spre Oradea, ca să ajungă la curtea episcopală a lui Ignatie Darabant, pe care-l cunoștea de amic, încă de la Blaj și spera să fie ajutat, ca să-și recapete postul de director școlar, de pe care fusese alungat fără un temei intrinsec.

Bibliografia de până acum ne motivează să observăm chiar o afinitate a lui Gheorghe Șincai pentru Oradea și nu numai a lui, ci și a lui Samuil Micu,

descoperite la Oradea; Iacob Radu, *Manuscriptele din Biblioteca Episcopiei Unite din Oradea-Mare*, în *Analele Academiei Române*. M.S.L. Seria III. Tom. 1, București, Academia Română, 1923, p. 263-310. Apare și separat în extras; Constantin Mălinaș, *Manuscrisele lui Șincai donate Oradiei* [la 1811], în *Crișana*, Oradea, 17 martie 1979, p. 2.

⁶³ Ziarul *Traianu*, București, nr. 57, 1869. Cf. A. Papiu-Ilarianu, *op. cit.* p. 140. Iată pasajul prin care Bogdan P. Hașdeu rezumă solemnitatea de la Academie: „*Eri s-a ținut în edificiul Universității prima ședință publică din acest an a Academiei Române. Domnul A. Papiu Ilarian a citit discursul său de recepțiune, la care l-a răspuns Domnul G. Barițiu. Amândoi au vorbit despre Șincai: sublimul Prometeu allu neamului românesc, suferind de bună voie toată furia unui martiriu de o viață întreagă, fiind că îndrăznise nenorocitul a răpi pentru frații săi, în mijlocul călăilor naționalității noastre, fulgerul lui Joue - Istoria Românismului!*”

A descrie inspirata elocință a ambilor oratori în această zi de lumină, furată din atmosfera neguroasă a actualității, ar fi a cântări cu o mână grosolană nemărginitul entusiasm al ascultătorilor, peste puțință. Lacrimi de înduioșare curgeau pe fețele Românilor, umbra divinului cerșetor cu desagii pe umăru, cu cronica în sacu, cu o națiune într-o cârpă, rătăcia printre noi, strălucindu-i sdrențele ca tunică lui Christu pe Muntele Taborului.” În continuare, p. 141-154 sunt redată ecourile din alte reviste românești la evenimentul șincaian de la Academia Română, dimensionând caldă îmbrățișare unanimă de toți românii a subiectului, astfel reînnoit sub cupola Academiei Române.

deoarece orașul se ridica treptat și ajunsese un loc luminat și atrăgător pentru cariera publică a unor cărturari de seama lor. Acest proces se cristalizează în veacul al XVIII-lea și își are începutul de pe la 1730, când sunt atestate primele școli, apoi se întărește sub episcopul Moise Dragoș (1775-1787), dar mai cu seamă sub păstoria lui Ignatie Darabant (1788-1805), care a știut să fie acel Mecena, în preajma căruia corifeii Școlii Ardelene au roit și au găsit adăpost și o atmosferă propice ideilor și activității lor.⁶⁴ Remarcabilă hotărârea lui Darabant, sau Dorobantu, cum îl scrie A. Papiu Ilarian, ca în școala de pe lângă reședință să se învețe în limba română și nu în limba germană, atunci obligatorie.⁶⁵ Ca și

⁶⁴ Pompiliu Teodor, *Supplexul și Oradea*, în **Familia**, Oradea. An 3, nr. 1, ianuarie 1967, p. 8; Iacob Radu, *Doi luceferi rătăcitori*: Contribuții la viața și operele lui Gheorghe Șincai și Samoil Micu Clain, în *Analele Academiei Române*. M.S.L. seria III. Tom. 2. București, Editura Academiei Române, 1924, p. 168-287; Nicolae Iorga, *Vechimea și originea elementului românesc din părțile Bihariei*. Oradea, Cele trei Crișuri, 1920, p. 10: „Episcopia Română unită din Oradea, pe timpul Episcopilor Ignatie Darabant și Samuilă Vulcan a îndeplinit misiunea de Academie științifică românească, patronând întreaga operă culturală românească fără deosebire de confesiune. Nu numai P. Maior, Gh. Șincai, Clain au găsit adăpost la curtea celor doi mari arhierei, ci și scriitori ortodocși, ca Moise Nicoară, Dimitrie Țichindeal, Dr. Ioan Piuariul Molnar, Dr. Paul Vasici;” Zenovie Pâclișanu, *Un vechi proces literar*, în *Analele Academiei Române*. M.S.L. Seria III. Tom 16, 1934, p. 222-255: „Tot atunci (1788) a părăsit mănăstirea blăjeană și Ignatie Darabant, fiind numit episcop la Oradea în locul răposatului Moise Dragoș. De odată cu plecarea lui, centrul mișcărilor naționale românești s-a mutat și el, pentru foarte mult timp din Blaj, în reședința vlădicească a lui Darabant și a urmașului său Samuil Vulcan;” Vasile Bolca, *Episcopul Samuil Vulcan al Orăzii*. Oradea, 1939, p. 85-87, 89-95, unde vorbește despre **Academia lui Samuil Vulcan**; Constantin Mălinaș, *Supplexul și Academia românească de la Oradea (1788-1839)*, în *Valori bibliofile din patrimoniul cultural național*, Iași, Muzeul Literaturii Române, 1991, p. 16. Recent, analiza biografică, bibliografică și ideatică a chestiunii se poate vedea la: Ioan Horga, *Tradiție și nouătate în spiritualitatea românească greco-catolică din epoca luminilor - Episcopia din Oradea*. Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri,” 1996; Florian Dudaș, *Românii din Oradea în epoca luminilor*. Oradea, Muzeul Țării Crișurilor, 1996; Iudita Călușer, *Episcopia greco-catolică de Oradea*: Schiță monografică. Oradea, Editura Logos 94, 2000; Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania: Ioan Corneli (1762-1848)*. Oradea, 2003, 316 p. cu il. și fasc.

⁶⁵ Vasile Bolca, *Școala normală română unită din Oradea 1784-1934*. Oradea, Tipografia Scrisul Românesc, 1934, p. 29; Constantin Mălinaș, *Contribuții la*

intensa corespondență cu fruntașii mișcării românești din imperiu, Oradea devenind centrul spre care se îndreptau speranțele românilor de sub coroana habsburgică, într-o vreme când Blajul era în scădere, din cauza episcopului Bob, ce nu folosea neamului. Acad. D. Prodan, refăcând procesul de formulare a *Supplexului* ... la 1790-1791, spunea că „*acțiunea se concentrează acum mai ales în jurul lui Ignatie Darabant, care e printre cei mai zeloși, la Oradea, mai prielnică acum decât Blajul episcopului Bobb.*”⁶⁶ Iar Samuil Micu se adresa lui Darabant la 30 octombrie 1791, cerându-i să fie pentru români ca Moise, care să conducă poporul din robie la libertate: „*Vestra Ill[us]t[r]as si quod potest agere pro sua nationae non intermittat, sit alter Moises qui populum suum educat de captivitate in libertatem.*”⁶⁷ Oradea la acei ani era totodată un centru de manifestare a intelectualilor maghiari, dintre care mai mulți împărtășeau sau cel puțin discutau ideile revoluției franceze. În câteva linii, acesta este locul spre care se îndreaptă Șincai prima dată în 1796, după ce fusese destituit din demnitatea de director al școlilor, anchetat, închis și bătut în temniță la Aiud. Opțiunea lui pentru Oradea era deplin întemeiată deoarece, fiind, cum îl califică Mircea Tomuș „*un ideolog al mișcării Supplexului...*”⁶⁸ hrănindu-și ideile din bogata informație istorică despre români, culeasă din bibliotecile Romei și Vienei, venea la Darabant ca la un vechi protector al trimiterii la Roma și militant pentru cauza “Supplexului...”. Gândul lui Șincai era să meargă la Viena, punându-și speranța într-o audiență, dar în curând va trebui să-și mute gândul de la dreptatea cezaro-crăiască. Darabant îl sprijină cu 20 de galbeni pentru drum. La întoarcere Șincai, dezamăgit și învins, se oprește iarăși la Oradea, întărindu-și prin erudiția sa prietenii printre intelectualii români și maghiari. Căutând o formă de viață demnă de sine, încearcă să obțină postul liber atunci de director al școlilor române din Bihor, fiind sprijinit de Ioan Corneli. Nu reușește, fiind preferat un anonim local și rătăcește un an prin Transilvania, rău tratat de autorități și desigur bine primit prin sate de învățătorii școlarizați de el la Blaj. În 1803 încheindu-se ciclul didactic de șase

istoria iluminismului românesc din Transilvania - Ioan Corneli (1762-1848): Teză de doctorat. Oradea, Universitatea - Facultatea de litere, 2003, p. 25-30.

⁶⁶ David Prodan, *Supplex Libellus Valachorum*: Ediție nouă refăcută, București, Editura științifică, 1967, p. 39.

⁶⁷ Scrisoarea din 30 octombrie 1791. Prima analiză a fondului de scrisori de la Oradea, la Nicolae Iorga, *Istoria*, vol. 2, 1928, reedite 1969, p. 147 și 175: *Corespondența cu Corneli*. Apoi mai amplu, la Mircea Tomuș, *op. cit.*, passim; Constantin Mălinaș, *op. cit.*, p. 21-42, 140-150.

⁶⁸ Mircea Tomuș, *op. cit.*, p. 84.

ani, asumat de Șincai față de copiii Toma, Ioan și Gheorghe ai contelui Daniel Vass de Țaga, timp în care, după cum spune, „*nu puteam uita de istoria daco-romană sau valahică...*”⁶⁹ istoricul își pune întrebarea revenirii în viața publică și se decide din nou pentru Oradea. Opțiunea aceasta într-un moment de răscruce, cu un nou comportament social, umil în aparență, dar de mare decizie și potențial interior, ni se pare cea mai grăitoare dovadă pentru specificul Orăzii, unde după eșuarea *Supplexului*... se făceau eforturi de supraviețuire în forme culturale moderate a mișcării de emancipare a românilor. Nu e lipsit de importanță că Episcopia de Oradea dispunea și de colonia română din Buda, mică dar puternică economic și avea tot acolo răspunderi și om pentru tipărirea cărților în limba română la tipografia regească a universității din capitala Ungariei: „*unde se va stabili începând de atunci pentru o bucată de timp centrul cel mai activ al culturii românești din imperiu, prin ostenele fructuoase ale unor benedictini ai scrisului nostru...*”⁷⁰ La Oradea, cum spune A. Papiu Ilarian: „*toți cu bucurie și cu inima deschisă îmbrățișară pre celebrimul Șincai.*”⁷¹ Rămase trei luni în casa lui Darabant, stând zilnic la masa-i ospitalieră. Pe atunci Engel, rivalul lui de la Viena, pregătea istoria românilor, ceruse și primea documente despre români, de la Blaj și de la Oradea. Sub supravegherea lui Samuil Vulcan aici se traducea „pe lătinie” pentru Engel, cronica lui Miron Costin, după cum va consemna Șincai însuși într-o digresiune la anul 1449 din *Hronica românilor*.⁷² El constată cu bucurie că atât Samuil Vulcan cât și George Farcaș, despre care spune „*întotdeauna l-am găsit citind și scriind,*” aveau gata pentru tipar o sumedenie de manuscrise în limba română, totalizând mai multe volume și care tipărite s-ar fi integrat în conceptul lui Ioan Bianu de bibliografie românească veche. Dintre intelectualii locali, s-a apropiat de slovacul Mihail Tertina, erudit de formație clasică, prodirector al gimnaziului, unde preda arta poetică, posesor al unor titluri academice din Europa și adept al lui Bachus.⁷³ Șincai îl vedea zilnic, purtau discuții și-i cerceta biblioteca, analizau cultura Europei și revoluția franceză. Tertina i-a dat să citească din opera poetică a lui Ladislau Nagy de Periceiu (Sălaj) și apoi i-a mijlocit întâlnirea cu poetul maghiar de expresie latină, a cărui operă a stârnit admirația învățatului român. Stima devenind reciprocă, Ladislau

⁶⁹ *Ibidem*, p. 113-114. Vezi și notele *Elegiei* de la 1804.

⁷⁰ Tomuș, Mircea, *op. cit.*, p. 86.

⁷¹ Papiu-Ilarian, A. *op. cit.*, p. 21.

⁷² Șincai, G. *Opere*. Ediția Florea Fugaru. București, Editura pentru literatură, 1969. Tom. 2, p. 28.

⁷³ Tomuș, Mircea, *op. cit.*, p. 114-115.

Nagy i-a propus colaborarea la antologia de versuri omagiale, ce voia s-o adreseze bărbăților de frunte ai Aradului.⁷⁴ Din această relație se va naște o importantă pagină de cultură comună româno-maghiaro-slovacă. În volumul editat de Ladislau Nagy în 1804, sub titlul **Orodiad** lui Șincai i se tipărește **Elegia...** de 91 de distihuri latine în hexametri, însoțită de 27, (sau 29, după T. Tomuș) note explicative și care este de fapt o autobiografie în care autorul își desenează drumul vieții, idealurile, dar și piedicile de care s-a izbit.⁷⁵ Deși avea ca model elegiile exaltate ale lui Tertina și Ladislau Nagy, Șincai dă dovadă de măsură în evaluarea realizărilor sale de până acum, e reținut în aprecieri, nu amintește numele inamicilor, având în autoanaliză o distanțare care, ferindu-l de noi neplăceri, să-i permită să comunice adevărul. **Elegia...** cu notele ei este fundamentală pentru cercetător și a fost intens folosită, începând cu T. Cipariu, care, inițial, se pare că nu a înțeles importanța ei, dar a revenit ulterior, și până în zilele noastre. În **Elegie...** Oradea e numită de autor „*dulcea lui mamă, lăcașul de Muze,*” sau „*cetatea cu învățăturile în floare, care, prielnică, sprijinitori îmi nutrea o mulțime.*” Istoricul descrie cu insistență „*pe ocrotitorii mei de acolo ... cărora cinste le-am dat în casa prietenă mie.*” La Oradea în 1803, spune Șincai, „*pe la mulți ... am fost eu atunci, pe care / Mi s-a întâmplat să-i cunosc din popor sau din nobilime / Mulți doar acolo-s în floare, nu numai prin steme de nobili.*” Am citat din traducerea făcută de Theodor Naum, Nestorul latiniștilor români și publicată în 1940 în, revista **Gând românesc**.⁷⁶ Cu o scrisoare de recomandare din partea lui Tertina,

⁷⁴ *Ibidem*, p. 17; Mălinaș Constantin, **Gheorghe Șincai și Ladislau Nagy de Periceiu**, în **Năzuința**, Zalău, februarie 1979, p. 2; Idem, **Gheorghe Șincai și Oradea**, în **Crișana**, 16 martie 1979, p. 2; Idem, **Gheorghe Șincai - 225 de ani de la naștere**, în **Crișana**, 28 februarie 1979, p. 9.

⁷⁵ **Orodiad** / Ladislau Nagy de Peretsen nobilis hung. Magno-Varadinensis comitatus Aradinensis jurati adsectoris et ducalis mineralogicae Societatis jenensis sodalis. Liber primus: [Antologie de elegii în limba latină]. Magno-Varadini: Typis et sumtibus Antonii Gottlieb Maramorosiensis, 1804. Între p. 189-221, în **Coronis partis secundis Oradiadis** apare **Elegia XXV**, semnată de George Sinkai de Eadem, scrisă la anul 1803, din casa de vară a episcopului Ignatie Darabant: „*ex Episcopali Darabanthiano Tusculano.*”

⁷⁶ **Elegia XXV**. Nobilis Transilvani, Georgii Sinkai de Eadem, AA.LL.Philos et SS. Theol. Doctoris romani, in Magno Transilvaniae Principatu Scholarum Vernacularum Valachico - Catholicarum Emeriti Directoris, data ad Auctorem **Orodiadis**, Magno - Varadini ipso Festo die S. Michaelis Archangeli A. 1803. ex Episcopali Darabanthiano Tusculano. În volumul **Orodiad** (vezi nota 15), p. 189-221. Descrie în **Bibliografia românească veche**, vol. 2, nr. 911, apoi la Constantin

dezvăluită în 1927 de A. Veress,⁷⁷ Șincai sosește la Buda în noiembrie 1803 și va rămâne acolo mai mulți ani fecunzi, câștigând bune relații cu istoricii celebri ai Ungariei, Stephanus Katona și mai ales Kovachich Marton György, lângă care a lucrat intens și fără salariu, îngrijindu-se ca un director de Muzeul Juridic Diplomaic Istoric și având acces în colecțiile de documente și manuscrise ale Bibliotecii Universității și ale Bibliotecii Naționale „Szécsenyi,” înființată în 1802 și condusă de ex-orădeanul Miller J. Ferdinand. În toți acești ani Șincai a fost ajutat bănește de Darabant și Ioan Corneli, cu cel din urmă purtând o îndelungată corespondență.⁷⁸ Sprijinul prietenilor orădeni a fost important și pentru dobândirea și păstrarea postului de corector al cărții românești la tipografia universității, cea ce i-a asigurat o stare financiară mai favorabilă preocupărilor sale. Datorăm lui A. Veress o prețioasă informație, despre programul zilnic de lucru a lui Șincai, culeasă din scrisoarea către Corneli, datată la 31 iulie 1804: „*Trăind numai din corectură, aceleia la zi dacă-i*

Mălinaș, *Catalog de carte românească veche 1643-1830*, Oradea: Editura Mihai Eminescu, 1993, p. 84. Bibliografia principală: Semnalată mai întâi de Timotei Cipariu în 1841: Șincai, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, Brașov. An 4, nr. 42, 1841, p. 329-334; Același reproduce *Elegia* în două locuri, la 1855-1868: *Din cronica romanilor de G. Șincai*, în *Acte și Fragmente*, Blasiu. 1855, p. 192-217; *Biografia lui G. Șincai scrisă de el însuși*, în *Arhivă pentru filologia și istoria*, Blaj. An 2, nr. 13, 1868, p. 247; nr. 14, p. 274-276; nr. 15, p. 290-297; A. Papiu-Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Șincai din Șinca*, București: Tipografia Națională, 1869, p. 106-126, inclusiv notele și comentarii adăugate de editor. Textul *Elegiei* se redă în prima ediție cu litere latine a *Cronicii* lui Șincai, de la 1886: Șincai din Sinea, Gheorghie. *Cronica Românilor și a mai multor Neamuri* / Edițiunea a doua tipărită de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, [îngrijită de istoricul Gr. Tocilescu]. București, Tipografia Academiei Române, 1886, p. 5-9. Semnalată de Andrei Veress, *Bibliografia româno-ungară*. Vol. 2: *Românii în literatura ungară și ungurii în literatura română (1781-1838)*. București, Cartea românească, 1931, p. 138. nr. 911. Tradusă în limba română (fără note) de către marele latinist Theodor A. Naum și publicată astfel pentru prima dată în revista *Gând românesc*, Cluj, an 8, nr. 1-4, 1940, p. 54-59, cu note proprii. Reluată de dr. Mihai Gherman în antologia *Școala Ardeleană*. (Poezii, proză, tălmăcirii), ediție îngrijită, prefață, note și glosar de Mihai Gherman). Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1977, p. 49-58. Circulă părerea că prof. Teodor Sav ar fi realizat și o traducere integrală a notelor *Elegiei*, de care încercăm să facem rost, pentru o reeditare bilingvă completă la Oradea, cu ocazia bicentenarului 1804-2004.

⁷⁷ Veress, Andrei. *Note și scrisori șincaiene*. București, Academia Română, 1927, p. 479-509; *Ibidem*, în revista *Transilvania*, an 59, 1927, p. 145-147.

⁷⁸ Mircea Tomuș, *op. cit.* p. 121-130; Constantin Mălinaș, *op. cit.*, p. 21-36.

jertfesc mai mult de două ore, tot restul timpului îl consacru națiunii, deoarece eu în locuința mea din cetate la Wiener Thor mă scol dis-dimineață la ora 4 mă așez la masă, corectez, scriu sau citesc până la opt și jumătate, atunci merg la Pesta și la ora nouă intru în vreo bibliotecă. Acolo până la douăsprezece citesc mai ales manuscrise la care foarte greu am avut acces, apoi mă reîntorc în cetate să iau masa, isprăvind pe la ora două masa. O jumătate de oră o dau destinderii sufletești, plimbându-mă cu unii și cu alții, la două și jumătate mă duc din nou la Pesta și de la trei la șase sunt din nou în bibliotecă, după masa reîntors la Buda peste o jumătate [de oră] mă apuc iar de lucru, până la opt, dar asta nu totdeauna, căci adeseori fac vizite, uneori eu sunt vizitat, iar la opt seara, după alergătură, merg și mănânc și beau, dacă am ce, în sfârșit la ora zece vin la culcare. Martori despre aceasta invoc Buda și Pesta, căci sunt cunoscut la foarte mulți, mai ales învățați.”⁷⁹

Respectarea acestui orar cerea un organism de fier, cu resurse ieșite din comun și o pasiune îndârjită pentru istoria românilor pe care, după cum scria lui Corneli, „o completez aproape în fiecare zi și o voi completa până la vârf, dacă voi trăi căci am un câmp foarte îmbelșugat.” Deoarece nu ne-am propus să arătăm cum Șincai a refăcut handicapul istoriografiei românești, legând-o la pulsul istoriografiei arcvistice europene, dând un material despre români cum va mai aduna numai Xenopol în istoria sa publicată după 1888, ne vom rezuma în a arăta că a patra venire a lui Șincai la Oradea se produce în anul 1811, probabil în februarie. Istoricul va rămâne aproape un an în preajma noului episcop Samuil Vulcan, lucrând intens la *Hronica*. În 2 noiembrie 1811, îi comunică în scris: „După ce cu multă osteneală am alcătuit cronica daco-românilor, până la timpul împărătesei Maria Tereza, socot că înainte de toate nu am altceva de făcut, decât să rog cu umilință pe *Ilustratea Voastră* ca pentru revizuirea ei să binevoiască a numi grațios pe cine va voi...”⁸⁰ Deci opera sa de temelie și-a terminat-o la Oradea și aici a supus-o voinței lui Samuil Vulcan, noul Mecena și vechi amic, de a cărui bunăvoință își lega, desigur, speranțele tipăririi ei. Că Șincai a intenționat și a sperat să tipărească *Hronica* la Oradea, unde atunci funcționau două tipografii, o probează faptul că depune manuscrisul la cenzura de aici și obține la 6 martie 1812 (6 mai, ap. M. Tomuș), aprobarea cenzorului Anton Szerdahelyi, dar nu găsește editor care să achite costurile. Episcopul Samuil Vulcan a ezitat să plătească editarea cronicii,

⁷⁹ Mircea Tomuș, *op. cit.* pag. 132-133; Veress, Andrei. *Tipografia românească din Buda*, în *Boabe de grâu*. An 3, 1932, p. 593.

⁸⁰ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 27.

motivând prin cheltuielile mari, cu ridicarea bisericii catedrale „Sfântul Nicolae.”

Potrivit dorinței testamentare, exprimate încă în 1808, când era bântuit de nesiguranța în viitor, Șincai lasă manuscrisele sale lui Samuil Vulcan, „*cu condiția ca dieceza să continue lucrarea.*”⁸¹ Terminând-o, apoi, el însuși, tot aici, face o copie cu care umblă în desagă prin Transilvania, căutând editor și avizul cenzurii, cel de la Oradea fiindu-i contestat la Alba-Iulia și Cluj.⁸² Din acești ani se știu puține date despre el, mai mult a înflorit legenda. A cincea venire la Oradea și ultima, se produce în 1812, vara sau toamna. A sosit pe jos, cu toiagul în mână și desagii în spinare, plin de mîhnire: „*Samuile, să mă primești iar în curte-ți, nu pre nimicu, dar voiu să-ți fac o copie din Chronica pentru că mă vei ține.*”⁸³ A stat câtva, făcând parțial copia și a plecat, pierzându-i-se urma. S-a știut de moartea sa abia în 1866, din *Gazeta Concordia* nr. 51 (514), unde se publica o matricolă ce-i arăta sfârșitul în 1816 la Sinea (lângă Kosice, în Slovacia), unde nu i s-a putut indentifica mormântul.⁸⁴

Manuscrisele i-au rămas Oradiei și au proliferat în copii, cunoscând și o circulație demnă de atenție către București și Iași, de unde s-au întors înapoi la Oradea, în a doua jumătate a veacului al XIX – lea.⁸⁵ De pe o copie a învățat

⁸¹ În acel moment la Oradea funcționau două tipografii, a lui Antal Gottlieb Maramorosiensis, închiriată cu privilegiu de la Seminarul Episcopiei Romano-catolice, respectiv una privată a lui Michail Szigethy (adusă de la Diosig). cf. Constantin Mălinaș, *Tipografi, tipografii și edituri în Bihor, 1565-1948*. Oradea, Editura Mihai Eminescu, 1995, p. 10-11; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. 2. București, Ed. didactică și pedagogică, 1969, p. 179.

⁸² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 180.

⁸³ A. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 26-27.

⁸⁴ Revista *Concordia*, Budapesta, nr. 51 din 1866; Cu reluare de A. Papiu Ilarian, *op. cit.*, la 1869. Poezie: Iustin Popfin, *Moartea lui George Șincai*, în *Familia*, Pesta, an 6, 1870, p. 400-401; Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, ed. 1969, vol. 2, p. 180-181; Z. Păclisanu, *Locul morții lui Gheorghe Șincai*, în *Cultura creștină*, Blaj. An 16, 1936, p. 476-478; V. Ciocan, *Legendă și adevăr privind moartea lui Șincai la Bobota*, în *Acta Musei Porolisensis*, Zalău, 1977, p. 237-244; Ion Lungu, *Un monument peren lui Gheorghe Șincai*, în *Tribuna*. Cluj. An 23, nr. 9, 1 martie 1979, p. 1; M. Tomuș, *op. cit.* p. 232-234.

⁸⁵ Iosif Pervain, *Studii de literatură română*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1971, p. 73-112. În special a se vedea capitolul *Odiseea ediției profesorului Alexandru Gavra din Hronica*, despre destinul editorial și traseele urmate de manuscrisele șincaiene de la Oradea.

istorie M. Kogălniceanu, iar Eminescu a făcut însemnări pe una din primele ediții parțiale, ale unei copii ajunse la Iași. Duse la Cluj-Napoca după al doilea război mondial, manuscrisele stau la baza ediției științifice a operelor lui Șincai, începută de Florea Fugaru în 1967 și ajunse la volumul patru.⁸⁶ Precum stau și la baza altor ediții și editări științifice din ultimile decenii.

Credem că mulțimea datelor extrase din istoriografia problemei, probează nu numai biografic, dar și ideatic, legătura dintre Șincai și Oradea, în special pentru partea a doua a vieții lui, decisivă în formarea și terminarea *Hronicii*. Aici a găsit ilustrul învățat oaza de liniște și prietenie, din care se fortifica, chiar dacă nu cu toate speranțele îndeplinite. Orădenii i-au păstrat manuscrisele peste un secol și jumătate, și i-au cultivat memoria în numeroase manifestări de conștiință publică, la care le vom adăuga și pe cele din acest an aniversar.

⁸⁶ Gheorghe Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, încât au fost ele așa de amestecate cu românii, cât lucrurile, întâmplările și faptele unora față de ale altora nu se pot scrie pre înțeles, din mai multe mii de autori în decursul de 34 de ani culeasă și după anii de la nașterea Domnului nostru Isus Hristos alcătuită de Gheorghe Șincai din Sinea, doctorul filozofiei și al teologiei, fostul director al școalei naționaliste din toată țara Ardealului și diortositoriul cărților în Crăiesca tipografie a Universității ungurești din Pesta.

❖ **Prima tipărire**, parțială, în *Calendarul de Buda*, 1808, p. 1-40, cuprinzând anii 86-169 din *Hronică*. *Idem*, 1809, p. 41-80, cu anii 174-264, limba română cu litere chirilice.

❖ **Iași, 1843**. Editor Gherman Vida, Tipografia Mitropoliei, 504 p., redă ms copie a orădeanului Mărcușiu, anii 86-999.

❖ **Buda, 1844**. Ediție parțială a orădeanului Alexandru Gavra, cu litere chirilice, 700 p., redă anii 86-1383, deși pe pagina de titlu scrie 86-1439.

❖ **Iași, 1853-1854**. Prima editare integrală (anii 86-1739), în trei volume, cu litere chirilice, la centenarul nașterii lui Gh. Șincai. Prin comisia numită de Domnul Alexandru Ghica. Raritate bibliofilă.

❖ **București, 1886**. Ediție integrală a Academiei Române, prima cu litere latine, îngrijită de istoricul Gr. Tocilescu.

❖ **București, 1967-1973**. *Opere*, în patru volume, ediție științifică de Florea Fugaru, note și prefață de Manole Neagoe. Primele trei volume redau cronica în românește, volumul patru redă varianta prescurtată de Șincai, în limba latină, pt. anii 86-1152.

❖ **București, 1978**. Reluare în patru volume, la aceeași Editură Minerva, ediție populară în „Biblioteca pentru toți.”

Gheorghe Șincai and Oradea

Abstract

It is well-known today that Oradea represented in the past some kind of a refuge or a shelter for Gheorghe Șincai, whose life was but a series of misfortunes and difficult moments. His connections with this town were more than cultural or professional; we may speak about spiritual connections.

Oradea always attracted young scholars because of its cultural development at the end of the 18th century and the beginning of the 19th century. But Șincai became more attracted to it after 1794, not because of its professional possibilities, but because of his private conflict with the bishop Bob. He will find there a good friend and protector – the bishop Ignatie Darabant.

The second period of his staying at Oradea began in 1803 when he finished the education of young nobles Wass. He chose Oradea again because, since Blaj was declining, it became one of the most important Romanian cultural and political centers.

Șincai will come back at Oradea for an year, starting with 1811, where he will finish his masterpiece – *Hronica românilor*... – and will try to publish it.

His last staying at Oradea, took place in the autumn 1812. He will ask once again for accomodation at Darabant' s house in change of a copy from *Hronica românilor*... In fact, he will put his manuscript in Samuil Vulcan' s custody, at Oradea and, as a reward, Bihor County Library is today called after his name.

„...Peste locul îngropării sale...”

Prof. MIRCEA TRIFU

Colegiul Național „Gheorghe Șincai”, București

În colțul din dreapta al primei pagini a *Contemporanului* din 16 decembrie 1966 Geo Bogza omagia un fără de seamă destin : „...*Nu cred că pe aceste pământuri, în istoria cărora se întâlnesc atâtea martiri ai sângelui și atâtea ai ideii, să poată apare vreodată o generație care să ridice din umeri, fără riscul unei grave breșe morale, în fața unei vieți și a unei morți ca a lui Gheorghe Șincai*”.

Aniversarea a 250 de ani de la nașterea celui mai tragic destin dintre destinele tragice ale corifeilor Școlii Ardelene se constituie într-un posibil transfer de simțăminte către generația tânără de astăzi, transfer care ar împiedica-o, întâlnind numele lui Șincai, să treacă mai departe. Dacă ar face-o, ar fi ca o ridicare din umeri...

Ultimii ani ai vieții marelui cărturar sunt acoperiți de pâcle care nu s-au ridicat nici până azi.

Știm din însemnările pe care le făcea sporadic în *Hronica* la care lucra cu osârdie, că la 28 februarie 1809 – în ziua când împlinea 55 de ani (și nu 56, cum consemna acolo) – se afla la moșia comiților Wass de la Sinea (lângă Kosice, în Slovacia de astăzi). O altă consemnare, din 31 decembrie al aceluiași an, atestă că se afla tot acolo. În anul 1810 nu progresează cu scrisul și nu avem nici o veste despre el. Abia la începutul lui 1811 știm că se află la curtea episcopului Samuil Vulcan, în Oradea Mare. Spre finele anului, truda la cronică neamului ia sfârșit. În 2 martie 1811 solicita, nu fără mândrie, episcopului Vulcan să numească pe cineva pentru revizuirea (aici în sensul de a aproba tipărirea) cronicii. La 6 mai 1812 cenzorul Anton Szerdahely din Oradea îi dă aprobarea pentru tipărirea ei în Ungaria. Cum în orașul de pe Criș nu exista tipografie, se adresează lui Petru Barth (după unii autori, Hochmeister), dar acesta are nevoie de aprobarea cenzurii transilvane. În această perioadă se pare că este văzut la Blaj, unde are o discuție mai puțin protocolară cu episcopul Bob și unde se întâlnește cu tinerii teologi, de care se desparte cu vorbele: „*Purtați-vă bine, pui de români, și nu uitați și pre Șincai*”, vorbe dăltuite în bronzul statuii aflate în fața Colegiului Național „Gheorghe Șincai” din București și în marmora plăcii comemorative din holul aceleiași instituții școlare.

Comisia condusă de Iosif Martonffy, episcopul catolic al Transilvaniei, respinge, în termeni dușmănoși *Hronica* la 5 martie 1814, considerând-o ca periculoasă pentru ordinea de stat. La recomandarea comisiei, guvernul transilvan respinge și el, la 14 aprilie, tipărirea operei de-o viață a lui Șincal, iar la 16 august al aceluiași an îl înștiințează că lucrarea a fost depusă la arhivă pentru a o păstra sub sechestru. Este ultima lovitură – și cea mai dureroasă – pe care o primește marele istoric. Sub povara ei se pustiește prin lume și de atunci contemporanii nu au mai aflat nimic despre el. Târziu s-a aflat că Șincal s-a retras la Sinea, la comiții Wass, unde a murit la 2 noiembrie 1816. Nici un român nu i-a văzut, niciodată, mormântul.

Am în față două certificate de deces. Primul este copia unui extras din matricola morților parohiei Keletseny de care aparținea satul Sinea, apărut în ziarul *Concordia* nr. 51 din 1866 și redactat în latinește. Nicolae Iorga îl va publica în 1901, în *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea*. Din el rezultă că preotul greco-catolic Andreas Koleszar din parohia amintită a îngropat la Szinnye pe Georgius Sinkay, decedat la 2 noiembrie 1816, în vârstă de 75 de ani.

Anii de privațiune și de bejenie și-au lăsat urme adânci pe fața lui Șincal, dacă preotul l-a socotit cu 13 ani mai bătrân!

Copia documentului a fost făcută în 20 iunie 1866, la 50 de ani după moartea cărturarului, și este semnată de Ioannes Szedlak, preotul greco-catolic, la acea vreme, al parohiei deja menționate. Al doilea extras, apărut în 1938, a fost obținut de către Ion Ardelean-senior prin mijlocirea învățătorului Iosif Kaminski din localitatea Boian – Huto, jud. Sălaj, originar dintr-un sat din Slovacia, în apropiere de Sinea. Redactat tot în latinește, documentul prezintă avantajul că numele persoanelor și al localităților sunt transcrise în slovacă. Astfel aflăm că Jurai Șincal, din Svinica, în vârstă de 75 de ani, a murit la 2 noiembrie 1816 în parohia Klecenove.

Niciunuia din cele două documente prezentate nu i-a fost verificată autenticitatea, chiar dacă putem crede că ele reprezintă copiile unui singur document primar. Mai mult, acestea au fost, în parte, contestate. Cu o mai largă majoritate, extrasul tipărit în revista *Concordia* este cel mai luat în seamă de către istorici, iar versiunea acceptată este aceea că Șincal a murit și a fost îngropat la Sinea.

Al. Papiu-Ilarian, în discursul de receptie la Academia Română din 14 septembrie 1869 face prima mare reconstituire biografică pe bază de documente. Răspunsul lui Bariț, cuvântul președintelui Academiei, Ion Heliade Rădulescu, declanșează o atmosferă de entuziasm, preluată și de presa vremii în zilele următoare. Se propune chiar aducerea osemintelor lui Șincal în țară. Dar,

după ceva vreme, cuvintele rostite sunt uitate, ca orice gând bun ieșit dintr-o exaltare dâmbovițeană, cum scria cineva, cu amărăciune...

În 1968, scriitorul Romulus Rusan, aflat într-o vizită de documentare în zona Kosice, caută și mormântul lui Șincai, cercetând în mai multe localități din împrejurimi. Un preot bătrân, se pare din Svinica, îi atestă (!) îngroparea lui Șincai în cimitirul satului, dar mormântul acestuia îl consideră dispărut, întrucât, în urma bombardamentelor aliate din 1945, care au lovit și cimitirul, acesta a fost strămutat în altă parte...

Vitregia vremurilor și ticăloșia oamenilor au șters încet, dar sigur, urmele trecerii lui Șincai.

Pe vremea când era directorul „*tuturor școalelor normalești*” din Transilvania, acesta își construise, gospodărește, la Blaj, o casă trainică, la marginea domeniului episcopal. După ce a fost târât prin închisoarea Aiudului, este demis din funcție și silit să părăsească Blajul. Casa, evaluată cu zgârcenie la 1060 de florini, este vândută până la urmă, în 1795, cu 627 florini, la care episcopul Bob mai adaugă, cu milostivenie, 27 și câțiva creișari. Peste vremuri, casa s-a păstrat, în capătul de din jos al străzii principale a orașului. I-au fost aduse, desigur, modificări: ferestrele dinspre stradă au fost transformate în uși pentru a se asigura funcționalitatea magazinului „Centrocoop” instalat acolo. Cu vremea, pe peretele casei a fost prinsă o placă memorială. În 1978 au dispărut, sub nepăsarea vinovată a unor edili locali, și casa și părul din curte, care își semețea ramurile peste gardul înalt. S-a construit în loc o casă particulară, cu etaj... După aproape două sute de ani Șincai a mai fost alungat din Blaj încă o dată...

Mormânt neștiut, documente incerte... Peste locul îngropării sale va fi răsărit pădure sau cetate?

Corespondența particulară a lui Francisc Hossu-Longin dezvăluie un zbucium colectiv, îndărătnic, obsesiv aproape, de a fixa locul morții lui Șincai în perimetrul Ardealului, mai precis, într-o localitate din Sălaj. Avocat în Deva și ginere al lui Gheorghe Pop de Băsești, acesta consemnează în 1863: „*Cât timp am stat în Bobota...am făcut și eu cunoștință cu moșul prietenilor mei, bătrânul octogenar Gael, care adesea se întreținea cu mine, cetindu-mi din poeziile lui...Aflând că m-am întâlnit în Șimleu cu Simion Bărnuțiu...îmi zise următoarele: « E mare bărbat al neamului nostru Simion Bărnuțiu, dar eu am cunoscut unul și mai mare... și acela a fost vestitul profesor de la Blaj, Gheorghe Șincai, care, în pribegia lui, a ajuns aici, la noi, în Bobota, unde, în scurtă vreme a și murit și unde s-a și îngropat » Într-o zi, luându-mă de mână, mă duse la ȣimiteriul bisericii celei vechi și, intrând pe o porțiță, ne îndreptăm spre dreapta. Trecând peste câteva morminte, ajunserăm la un mormânt foarte înțelenit, cu o cruce veche, arsă de soare și spălată de vremuri, ce, în parte, era în pământ. « Uite, nepoate, zise moșneagul, ridicând pălăria, ceea ce am făcut și eu, aici e îngropat acel Gheorghe Șincai de care ți-am povestit. « Ȧrăt*

mormântul lui, să știi că unde-i, când vei afla cine a fost acel mare bărbat al neamului nostru »”.

Istoricul clujean Ioan Chindriș publică în *Astra blăjeană* nr. 2-3, 1998, o scrisoare a cărturarului sălăjean Victor Rusu către același Francisc Hossu-Longin. Scrisoarea este trimisă din Cluj la 26 mai 1882 și este un răspuns la o alta, pe care avocatul i-o adresase „în luna curentă”. Profesorul Rusu era nepot dinspre mamă al preotului Ignățiu Ipianu Marinceș, cel care l-ar fi îngropat pe Șincai la Bobota „...în cimetierul cel vechi unde numai oamenii mai distinși sunt îngropați...” și care tot de la preotul Gael cel bătrân aflate despre sfârșitul lui Șincai aici, „...lângă isvorul lui Alexi (episcopul, al cărui tată a fost morariu la moara dinsus a Bobotii)...însă eu – scrie în continuare profesorul Rusu – am crezut bătrânului Gael și ca băiat ce eram, tot așteptam să publice bătrânul tot ce știa despre Șincai,...fiindcă el însuși zicea că nimene în lume nu știe, afară de câțiva bobotani ce mai trăiau pre atunci, că unde zac rămășițele terestre ale marelui nostru cronicariu. Însă bătrânul Gael în viața lui nimic n-a publicat. Era să public eu că ce știu de la bătrânul Gael, însă mă temeam să mă sfătoșesc eu, un student, un nime...La maiialul gimnaziștilor din Beiuș...m-au pus păcatele de am enumerat multe de toate despre bărbații mari ai Sălajului: Maior (episcopul), Alexi, Șuluțiu, Bărnăuțiu (carele tocmai pre atunci murise: 16 mai 1863(!) și Șincai, despre carele am zis că e îngropat în Sălăgiu, tocmai la noi la Bobota,...până ce au început publicul meu a râde...și mi-a căutat să tac. Nu m-am putut prinde cu toți. Însă eu și de acolo încoace încă tot morțiș de aceea am ținut că Șincai e în Bobota îngropat, până ce în “Concordia” din aceste an, în nr. 51-514 am cetit și eu, ca toată lumea, estrasul matriculariu din matricula morților îngropați la Sinea...publicat de Greogoriu Gael (!), feciorul bătrânului Gael...Cu un cuvânt, de la publicațiunea aceasta mi-am pierdut și eu cu totul credința în cele auzite de la bătrânul Gael. Însă că de unde, de la cine și pre ce cale a căpătat prota Gael...acest act-copie...eu până în ziua de azi nu știu, că eu nu l-am întrebat în veci”.

Extrasul cu pricina – mai precis, copia lui – a fost făcut de către nepotul preotului Gael, Ioan Szedlak, preot greco-catolic al parohiei Keletseny, la acea dată.

După 1870, când cei doi preoți Gael, tatăl și fiul, sunt decedați, V. Rusu cumpără, la licitație, majoritatea cărților rămase de la aceștia. Printre ele găsește una „...dreaptă proprietate cândva a lui Gheorghe Șincai...”, după cum rezultă din adnotarea făcută pe aceasta chiar de marele istoric: „*In usum Scholarum Balasfalvensis emit Georgius Gabriel Sinkay Ord.S.Basilli M.Anno 1777*”. De unde profesorul Rusu trage concluzia – pripită, de altfel – că cei doi preoți Gael au avut cunoștințe certe despre ultimele momente ale lui Șincai. Promite, în încheierea scrisorii, că va merge la Bobota, va cerceta și va întreba. Nu cunoaștem, din păcate, rodul acestor demersuri...

Și tot despre Bobota, în *Schiță monografică a Sălajului*, la pag. 207, Petre Moi consemnează, prin 1901-1902 : „Domnul protopop de astăzi al Bobotei, Gavril Vaida, bărbat în etate de 75 ani, ne spune cu toată hotărârea că în Bobota ar fi înmormântat marele istoric Șincai. Afirmările sale se bazează pe următoarele date: În anul 1880, umblând prin Bobota, dl. Francisc Hossu-Longin... a căutat date istorice. Întrebați fiind...bătrânii satului, patru inși (Gheorghe și Mihai Muste,...apoi Simion Mocanu și Rechișan), toți trecuți de peste 70-80 ani, acum toți răposați, au mărturisit și adevărat la preotul local că își aduc aminte bine că fostul preot bătrân, popa Ignățiu Marincea, a făcut pomană mare la un popă străin, prieten al său, pe care l-a ajuns moartea la fântâna morii de lângă drumul de țară al Bobotei și l-au adus și l-au înmormântat în fața bisericii celei vechi. Locul de lângă fosta biserică, unde a fost îngropat acest preot străin, încă l-au arătat preotului...de acești bătrâni”.

Pe drumul principal al Bobotei, pe partea stângă cum mergi spre Sătmăr, întâlnești o fântână veche, din piatră, fără cumpănă, cu câteva rânduri lămuritoare așezate alături: „Trecătorule! Înălță un gând de aducere aminte pentru eminentul istoric și filolog român, fruntaș al Școlii Ardelene, devotat patriot al poporului său, Gheorghe Șincai (1754-1816), care trecând și prin Bobota, localnicii păstrându-i amintirea morții sale aici la fântâna lui Alexi”. Se cuvine ca textului să i se facă îndreptarea cuvenită și fântâna să-și recapete rostul ei. Oamenii locului o numesc „fântâna lui Șincai”. Biserica veche nu mai există. Nici cimitirul în care au fost îngropați oamenii mai importanți. Și nici mormântul înțelenit, cu crucea veche, arsă de soare și spălată de vremuri...Există însă, vis-a-vis de biserica cea nouă, Centrul cultural „Șincai – Coposu”, bustul impozant al lui Șincai, școala care-i poartă numele și, înainte de toate, credința că marele istoric și-a găsit odihna binemeritată aici...

Să mai amintim că Șincai a trecut prima dată prin Bobota în 1786, când a înființat o școală, cu toată opoziția administrației locale. Și că avea aici o soră, căsătorită cu un nepot al episcopului Darabant, apropiat al istoricului, cel care a susținut trimiterea acestuia la Colegiul din Roma. Spre sfârșitul vieții, sărac și singur, se prea poate să-și fi căutat loc de odihnă la neamuri...

Înainte însă de a ajunge în Bobota, la Sânmihaiul Almașului, te mai întâmpină o fântână (e plină de fântâni Țara Ardealului!). Aici a murit, la 26 mai 1864, Simion Bărnuțiu, cel mai român dintre românii acestor locuri. Venea de la Iași, unde a strălucit ca profesor la Academia Mihăileană deschisă de Cuza Vodă în 1860 și a fost primul rector al ei. A fost dorința lui să-și petreacă ultimii ani ai vieții printre ai săi. Domnul Unirii i-a respectat-o, ajutându-l cu o caleașcă cu cai drept mulțumire pentru eforturile depuse în organizarea primei universități din Principatele Unite. Nu i-a fost dat lui Bărnuțiu să ajungă acasă. Locul morții sale este însemnat cu o fântână. Osemintele lui au fost îngropate cu toată cinstirea în zidul bisericii din Bocșa natală.

Fântâna lui Șincai, fântâna lui Bărnăuțiu...la nici 50 de kilometri una de alta...Se prea poate ca de aici încolo să se fi suprapus legendele, să se fi produs ceea ce numește Mircea Tomuș „*contaminare în memoria colectivă*”.

Argumentul Bobotei este de ordin sentimental, fără doar și poate, și, tocmai de aceea, greu de zdruncinat. El își are temeiul în dorința noastră lăuntrică de a-l ști pe Șincai odihnindu-se cu dreptate în pământul sfânt al neamului său și nu pustit prin cele străinătăți...

La urma-urmei, dacă ar fi să alegeți între locul îngropării sale, niciodată știut, împreună cu documentul care-i atestă moartea, neverificat nici până astăzi și legenda, cu atâta îndârjire susținută, dumneavoastră ce ați alege?

Lecția Bobotei este tulburătoare...

BIBLIOGRAFIE

- ❖ Ioan Chindriș, *Memoriale 100*. Cluj-Napoca, 1998.
- ❖ Ioan Chindriș, *Pe urmele morții lui Șincai*. În *Astra Blăjeană*, nr. 2-3, 1998.
- ❖ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*. București, Editura Sport-Turism, 1983.
- ❖ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. 2. București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969.
- ❖ Gheorghe Șincai, *Opere*, 4 vol. București, Editura pentru Literatură, 1967.
- ❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*. București, Editura pentru Literatură, 1965.

„... Above his Grave...”

Abstract

In spite of his importance as one of the most representative Romanian scholars, Gheorghe Șincai's life, and death, continues to be covered by darkness and unknown.

Today, the date of his death is well-known and accepted by all historians. But where did he die? There are some documents that give us some clues in this way, but neither of them have been scientifically verified.

One of the documents has been published in *Concordia* newspaper, no. 5 / 1866 and, according to it, Șincai died at Keletseny parish, in November the 2nd 1816, at the age of 75, and has been buried at Sinea by the Greek-Catholic priest Andreas Koleszar. Another document proves us that Jurai Șincai has

been buried in Klecenove parish. Both documents are probably just copies of a primary act and both of them have been disputed.

But there are some other documents or verbal testimonies in this matter. For example, in 1968 the priest of Svinica told R. Rusan, the writer, that Șincai has been buried in there, but his grave dissapeared after the air raids from 1945; some testimonies – such as the correspondence of Francisc Hossu-Longin – prove the obsession in order to establish Șincai' s grave in Transylvania. More preciselly at Bobota, Sălaj County.

We have written documents, sentimental proves...; maybe the future will chose between them.

BIBLIOGRAFICA

Aspecte ale receptării personalității și a operei lui Gheorghe Șincai (până la 1918)

Dr. GRIGORE PLOEȘTEANU
Institutul de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Șincai"
Târgu-Mureș

Istoric și filolog, om al școalelor și popularizator de cunoștințe științifice, cărturar iluminist multilateral, Gheorghe Șincai (1754-1816) a fost o personalitate proeminentă a Școlii Ardelene, un deschizător de drumuri în știința și cultura românească, cu o contribuție remarcabilă la fundamentarea ideologiei naționale românești moderne.¹

Adept fervent al politicii iosefiniste, Gh.Șincai s-a remarcat mai întâi prin activitatea sa pe tărâmul învățământului, ca director și ctitor a peste 300 de școli, autor și traducător de manuale, între primele din literatura didactică românească. Aufklärerul transilvănean a tradus, de asemenea, și a prelucrat lucrări de popularizare a cunoștințelor științifice, cea mai reprezentativă scriere a gânditorului iluminist și una din cele mai caracteristice pentru iluminismul românesc constituind-o *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*, rămasă în manuscris.² A dobândit notorietate, în rândul învățaților

¹ Vezi referitor la biografia, activitatea, ideile și posteritatea învățatului transilvănean, Mircea Tomuș, **Gheorghe Șincai**. Viața și opera, Ed. pentru Literatură, 1965; Lucian Blaga, **Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea**, (ediție îngrij. de George Ivașcu), Ed. Științifică, București, 1966; Iosif Pervain, **Gheorghe Șincai**, în **Studii de literatură română**, Ed. Dacia, Cluj, 1971, p.73-112; D.Popovici, **Studii literare I**, Literatura română în epoca „luminilor”, (ediție îngrij. de I.Em.Petrescu), Ed.Dacia, Cluj, 1972; Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, **Fragmentarium iluminist**, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p.100-178; Constantin Teodorovici, **Șincai Gheorghe**, în **Dicționarul Literaturii Române** de la origini până la 1900, Ed. Acad.R.S.R., București, 1979, p.829-832; Serafim Duicu, **Pe urmele lui Gheorghe Șincai**, Ed. Sport-Turism, București, 1983; David Prodan, **Gheorghe Șincai**, în **Din istoria Transilvaniei**. Studii și evocări, Ed.Enciclopedică, București, 1991, p.314-325; Daniel Dumitran, **Atitudini laicizante în mediul ecleziastic greco-catolic. Raporturile lui Gheorghe Șincai cu episcopul Ioan Bob**, în **Anuarul Instit. de Cercet. Socio-Umane „Gh.Șincai”**, V-VI, Târgu-Mureș, 2002-2003, p.131-148, etc. Alte studii vor fi citate în lucrarea noastră.

² Publicată de D.Ghișe și P.Teodor, în 1964, la Editura Științifică. Vezi și Keith Hitchins, **Conștiință națională și acțiune politică la românii din**

români și străini, ca și (co)autor al lucrării *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1780, 1805), prima gramatică tipărită a limbii române, manifestul filologic și istoric al Școlii Ardelene, în care era exprimat crezul privind latinitatea limbii române, romanitatea și continuitatea poporului român în Dacia. Lucrarea, cu toate erorile ei, a avut o influență hotărâtoare, timp de un secol, în studiul gramaticii la noi. Pe plan european, a oferit argumente părintelui filologiei romanice Friedrich Diez, pentru includerea limbii române între limbile romanice.³

În conștiința contemporanilor și a posterității Gheorghe Șincai s-a impus mai ales ca istoric, autorul *Hronicii românilor și a mai multor neamuri*, ce acoperea anii 86 – 1739 și întreg spațiul românesc, o expunere analitică și savantă, cea mai monumentală construcție de până atunci din istoriografia noastră.⁴ Publicarea ei a fost interzisă, fiind considerată subversivă, textul integral al lucrării devenind cunoscut public abia la jumătatea secolului al XIX-lea.

Autor al unei opere profund angajate, militante, Gh. Șincai a fost și un luptător politic, oferind prin ideile care-i străbat scrierile temeiurile susținerii drepturilor poporului român și contribuind la elaborarea memoriului *Supplex Libellus Valachorum* (1791), numărându-se și între îndârjiții apărători ai acestuia.⁵

„Luceafărul răătăcitor” al Școlii Ardelene, s-a bucurat încă din timpul vieții sale, atât de zbuțumată, de elogiul unor spirite luminate și distinși cărturari, chiar și din partea unor persoane cu funcții oficiale, care ne-au lăsat mărturii elocvente ale aprecierii zelului său pentru luminarea poporului și la adresa operei sale capitale, *Hronica românilor*. Astfel, translatorul gubernial Dimitrie Iercovici, elogiind activitatea pe tărâm școlar a celor doi directori ai școlilor confesionale românești, scria în cuvântul adresat cititorului la *Istoriia a Alexandrului celui Mare* (Sibiu, 1794): „Destul și peste fire să ostenește și

Transilvania (1700-1868), (ediție îngrij. de Pompiliu Teodor), Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 198, p.67.

³ Dimitrie Macrea, **Contribuții la istoria lingvisticii și filologiei românești**, Ed.științifică și enciclopedică, București, 1978, p.17-18; Samuil Micu, Gheorghe Șincai, **Elementa linguae daco-romanae sive valachicae**, (studiu introd., trad. texte și note de Mircea Zdrenghea), Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1980 și **Istoria lingvisticii românești**, (coord.acad.Iorgu Iordan), Ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p.19.

⁴ Mircea Tomuș, **op.cit.**, p.201; Pompiliu Teodor, **Evoluția gândirii istorice românești**, Ed.Dacia, Cluj, 1970, p.63-65.

⁵ David Prodan, **op.cit.**, p.317.

Domnul Dimitrie Estatovici și d.Șincai, ca niște orânduși preste aceste șicoale directori, și să nevoiesc despre deșteptarea și buna creșterea copiilor celor rumânești; [...] acești de laudă vrednici domni, multe cărți rumânești, cu vătămarea sănătății și scurtarea vieții sale, pentru treaba copiilor celor rumânești au făcut și în tipariu lumii le-au dat [...]”⁶

Samuil Micu se referă deosebit de elogios la bunul său prieten și colaborator în *Scurtă cunoștință a istorii românilor* (1792-1796), în care, după ce menționează manuale elaborate de „directorul școalelor normalicești din Ardeal”, „Principia, latinește, și românește aritmetica și catihism”, arată că: „iară au scris latinește Istoria rumânilor, lucru foarte mare și pentru care mare laudă în neamul său s-ar cădea să aibă, numai de o ar pune în rând și o ar sfârși cum o au început. Întru această istorie pre toți scriitorii ori din ce neam, carii au scris ceva de români, îi aduce și-i luminează”, caracterizând-o, în același compendiu istoric, ca „preastrălucita operă manuscrisă”⁷.

La rândul său, Petru Maior, de altfel parcimonios în referirile și aprecierile la adresa fostului său coleg de studii la Roma și Viena, apelând în *Istoria pentru începutul românilor în Dacia* (1812) la *Elementele limbei daco-românești* (Buda, 1805), trimite cititorul la **Prefația** „prea învățatului, ci nenorocit (nefericit – n.n.) Gheorghe Șincai, fostului oare când școalelor normalești director, în Ardeal [...]”⁸.

Un alt cărturar iluminist, cronicarul bănățean Nicolae Stoica de Hațeg, referindu-se într-o lucrare în manuscris la românii „foarte învățiați” și enumerând cei mai importanți reprezentanți ai Școlii Ardelene, „care toți ca patrioți, cu cărțile și învățăturile sale pentru cultivarea neamului românesc lucrară”, pentru care „îi lăudăm și mulțămim”, îl amintește pe corectorul Tipografiei Universității din Buda, „Jincai revizoru, învățat istoric”⁹. Iar pentru C. Diaconovici Loga, profesor al Școlii românești din Pesta, în vremea în care

⁶ **Școala Ardeleană**, I, (ediție critică de Florea Fugariu), Ed. Minerva, București, 1983, p.190.

⁷ Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istorii românilor*, (îngrijirea ediției de Cornel Câmpeanu), Ed. Științifică, București, 1963, p.76 și p.196, n.192.

⁸ Petru Maior, *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia*, (ediție critică de Florea Fugariu), vol. I, Ed. Albatros, 1970, p.199. Vezi și relatarea relațiilor cu episcopul greco-catolic Ioan Bob și cum a fost batjocorit ”nenorocitul” de Șincai, în Petru Maior, *Scripta minora*, (ediție îngrij. de I.Chindriș), Ed. Viitorul Românesc, București, p.238; vezi și p.389.

⁹ D.Mioc, **O lucrare inedită a cronicarului bănățean Nicolae Stoica de Hațeg: Povești moșăști școlarilor românești**, în *Mitropolia Banatului*, nr.7-9, 1980, p.563. Valeriu Leu, *Cartea și lumea rurală în Banat, 1700-1830*, Ed. Banatica, Reșița, 1996, p.189.

istoricul îndeplinea, provizoriu, funcția de cenzor al cărților românești, autorul **Hronicii** era un „prea vrednic bărbat”¹⁰.

După cum afirma N. Iorga, cineva nu vorbește „numai prin cărțile lui, ci și prin graiul și viața lui”¹¹, și este cazul prin excelență al lui Gheorghe Șincai. După moartea cărturarului, a cărui biografie a rămas ani de-a rândul „în memoria proaspătă la contemporani”, amintirea i-a fost perpetuată de cei care l-au cunoscut, la Blaj, Oradea sau Pesta, dar și în localități în care îl purtasera pașii ca director școlar. Destinul nefericit al lui Gh.Șincai, care cunoscuse atâtea suferințe și peregrinări, conferea biografiei sale o valoare morală și valențe simbolice, oferind modelul cărturarului dedicat națiunii sale, intransigent în convingeri, căruia oportunismul i-a fost străin, neînțeleș nu numai de reprezentanți ai autorităților, de privilegiați care îi mențineau pe români într-o stare de inferioritate, dar și de unii dintre conașionalii săi. În această privință, G.Barițiu, care s-a simțit de timpuriu atras de personalitatea lui, relatează că fiind „copilandru și ca junișor” auzea adesea pe mulți dintre contemporani conversând despre triumvirii Școlii Ardelene, „cu care ocazie unii, susținea că Gheorghe Șincai ar fi fost român prea peste măsură înfocat, că prea voia să întoarcă lumea cu degetul, că se încerca să răstoarne legile barbare ale țării el singur cu umeri ca de un titan, că mai în scurt semăna adesea unui om, carele s-ar încerca să spargă păreții cu capul propriu, fără ca să stea un moment la îndoială despre rezultat”¹².

Prima biografie, succintă, a polihistorului iluminist despre care avem cunoștință, însoțită de informații despre **Hronică**, îi aparține episcopului greco-catolic de la Oradea Samuil Vulcan, la curtea căruia învățatul fusese găzduit un timp, și era inclusă într-o scrisoare adresată lui Ioan Maiorescu, discipol al Școlii Ardelene, pe când acesta studia teologia la Pesta (1830-1835).¹³

¹⁰ Prof. Ion Nicola, **Bibliotecile școlii și bisericii Ionașcu, din Slatina, la jumătatea secolului al XIX-lea**, în *Târgoviște, cetate a culturii românești*, Ed. Litera, București, 1974, p.481.

¹¹ N.Iorga, **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria**, (ediție îngrij. de G.Penelea), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.356.

¹² **Gheorghe Șincai și numele de român**, în *Viața și ideile lui George Barițiu*. Studiu și antologie, (de Radu Pantazi), Ed. Științifică, București, 1964, p.231.

¹³ N. Bănescu, și V.Mihăilescu, **Ioan Maiorescu**. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui 1811-1911, București, 1912, p.486 și 491. Scrisoarea a ajuns în posesia lui Olteanu din Veza. I. Maiorescu se referă la această scurtă biografie în epistolele adresate lui G.Barițiu, din Iași, la 15 iulie 1843 și din Craiova, la 29 octombrie 1843, într-un moment în care părintele Gherman Vida, editorul unui volum al **Hronicii**, îi solicitase să alcătuiască „o biografie a lui Șincai”, **Ibidem**, p.486.

Cea dintâi biografie cunoscută a lui Gh.Șincai, de fapt o evocare ce cuprindea și câteva date despre viața acestuia, îi aparține moldoveanului Mihail Kogălniceanu, căruia dascălul său particular, maramureșeanul Gherman Vida îi transmisese desigur și admirația pentru opera istorică a marelui pribeag.¹⁴ Publicată în *Arhiva românească* și în *Dacia literară* de la Iași (1840-1841),¹⁵ ea remarcă strădania nemuritorului Șincai, în întreaga sa existență, de a aduce națiunea română într-o stare mai fericită, și insista asupra operei sale de istoric: „Șincai adună cea mai mare colecție de documenturi românești care putu fi vreodată, alcătuită din mai mult de 30 de tomuri în folio” și aprecia *Hronica* în termenii cei mai elogioși, așezând-o la temelia unei istorii naționale.

Elogioasa evocare a cărturarului i-a produs o puternică impresie lui G.Barițiu, care încă din 1839 îndemna în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* la alcătuirea biografiei corifeilor Școlii Ardelene, „Petru Maior, Șincai, Clain”.¹⁶ Apelul a avut ecou, la redacția periodicului brașovean fiind trimise *Trei manuscrise pentru G.Șincai*, de la T.Cipariu, dr.Vasile Popp și un anonim din jurul Orăzii-Mari.¹⁷ Barițiu a publicat integral biografia scrisă

¹⁴ Vezi Al.Zub, **Mihail Kogălniceanu istoric**, Ed. Junimea, Iași, 1974, p.41-42.

¹⁵ **Dacia literară**, supt. redacția lui Michail Kogălniceanu, (ediție de Maria Platon), București Ed. Minerva, 1972, p.217-221. M. Kogălniceanu s-a referit la Șincai și la scrierile sale cu conținut istoric și filologic de numeroase ori. **Urme de Catichis et de Singelul Neofit**, în **Alăuta românească**, 1837-1838, (ediție de C. Oprișanu), 1970, Ed. Minerva, p.168. **Moldau und Wallachei, Romäniche oder Wallachische Sprache und Literatur**, Berlin, ian. 1837. Tânărului aflat atunci la studii în Germania îi „scapă din memorie” numele istoricului, dar se referă la **Hronică**, al cărui text încă nu-l cunoștea, afirmând că „se zice a fi un cap de operă de scriere istorică”, Mihail Kogălniceanu, **Texte social-politice alese**, Ed. Politică, București, 1967, p.87. Și în **[Cronica unui discurs despre istoria culturii și a literaturii române]** din 1839 menționează **Hronica** la care Șincai a lucrat „timp de treizeci de ani”, care „cuprinde toate faptele și gestele națiunii române”, o lucrare „imensă de erudiție”. **Documente și manuscrise literare**, vol.II, (editori Paul Cornea și Elena Piru), Ed. Acad. R.S.R., 1969, p.218; vezi și p.223. Peste câțiva ani, în **Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, rostit în 24 noiembrie 1843**, M.Kogălniceanu, referindu-se la Samuil Clain și Gheorghe Șincai, aprecia că viața acestora „n-au fost decât o lungă luptă și o întreagă jertfă pentru patrie”. Cornelia Bodea, **1848 la Români**, vol.I. O istorie în date și mărturii, Ed.Enciclopedică, București, 1998, p.213.

¹⁶ **Foaie pentru minte, inimă și literatură**, II, nr.13, 26 martie 1839, p.97, n.

¹⁷ **Ibidem**, IV, nr.47, 23 noiembrie 1841, p.370-374. Vezi și Iosif Pervain, **op. cit.**, p.91.

de învățatul blăjean, pe baza informațiilor oferite chiar de Șincai în *Elegia XXV* din antologia *Orodias*, alcătuită de Ladislau Nagy de Peretsen.¹⁸

Dr.Vasile Popp, medicul polihistor din Zlatna, cunoștea și el biografia „acestui nemuritoriu literatoriu și patriot”, care „scripsit inter dolores et aerumnas” (a scris în dureri și chinuri), și regreta că prin textul trimis *Foii pentru minte, inimă și literatură* nu-i putea înălța „un monument mai strălucit”, dar avea convingerea că „Cel mai mare și mai strălucit monument pentru răposatul va fi acela care i-l va rădica, prin tipărirea *Hronicei românilor*”, părintele Gherman de la Iași, „Un monument care, în nația românească, în veci, a amândurora dulcea aducere de aminte va păstra”.¹⁹

Tot pe atunci, un anume S.B. din Seghedin cântă *Lauda divului hronic român Gheorghe Șincai de Șinca și tânguirea româniei după dânsul*²⁰, iar avocatul I.G.Moldovan remarcă în *Gazeta de Transilvania* zelul național care a însuflețit truda Școlii Ardelene, care a relevat poporului român originile sale, trezindu-i demnitatea și mândria națională: „Petru Maior, Clain, Șincai [...], învăpăiați fiind de râvna națională, ne-au dus până la tulpina și izvorul de unde ne tragem, adică ne-au pus în stare de a ne cunoaște pe noi înșine și a ne prețui naționalitatea”.²¹

După câțiva ani, Al.Papiu Ilarian, student la Blaj, copia un volum de acte originale privind biografia istoricului, îndeosebi referitoare la relațiile cu episcopul gr.cat. Ioan Bob, pus la dispoziția sa de arhivarul Ioan Turcu.²² Tot pe atunci, dacă e să-i dăm crezare lui Iosif Vulcan, Papiu a învățat de la tatăl său *Hronica* lui Șincai²³ și a ajuns la cunoștința gramaticii *Elementa...*, din care se va inspira în disertația *Limba românească*, publicată în revista manuscrisă *Diorile pentru minte și inimă* (1846).²⁴

¹⁸ Ț [Timotei Cipariu], *Domnule redactor!*, în *Foie pentru minte, inimă și literatură*, IV, nr.42, 19 octombrie 1841, p.329-336.

¹⁹ **George Bariț și contemporanii săi**, vol.V, (coord. Ștefan Pascu), Ed. Minerva, București, 1981, p.54-55.

²⁰ Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1987, p.191

²¹ *Gazeta de Transilvania*, V, nr.34, 1842, p.134. I. Pervain, *op.cit.*, p.91.

²² Timotei Cipariu. *Correspondență primită*, (ediție îngrij. de Liviu Botezan, Ioana Botezan și Ileana Cuibuș), Ed. Academiei Române, București, 1992, p.489-490.

²³ **A.Papiu Ilarian**, în Iosif Vulcan, *Publicistică*, II (ediție de L.Drâmba), Ed. Minerva, București, 1989, p.86.

²⁴ Vezi și Victor V. Grecu, *Studii de istorie a lingvisticii românești*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1971, p.52.

Începuse, între timp, după cum s-a putut constata, și o evaluare a activității și a meritelor învățaților iluminiști transilvăneni. În această privință, aprecieri definitorii au formulat personalități de peste Carpați, unde memoria, ideile și spiritul național și patriotic al Școlii Ardelene au fost transmise și perpetuate de Gheorghe Lazăr, dascălul transilvănean ajuns profesor la Colegiul Sf. Sava. Un elev al său, Ion Heliade Rădulescu, la formarea personalității căruia a contribuit și studiul timpuriu al operelor corifeilor Școlii Ardelene, între care Gh.Șincai,²⁵ în *Precuvântare la Filosofice și politice prin fabule învățături morale* de Dimitrie Țichindeal, se referă la aceștia, ca la niște bărbați „ce au slujit nației române și s-au jertfit pe sineși folosului obștesc”. În același timp, el îndeamnă tânăra generație să le citească operele pentru a-și cunoaște limba și tradiția istorică, care, urmată, îi deschidea un viitor strălucit: „Citiți, tinerilor, pe Paul Iorgovici, Petru Maior, Țichindeal, Șincai... și veți învăța într-înșii și limba voastră și ceea ce au fost moșii voștri și ceea ce veți putea fi de veți urma învățăturile lor. Aceștia toți au fost jertfa închinării lor întru slujba nației. Și moartea lor poate fi o vecinică dovadă a înaltei lor solii și a împlinirii ei cu desăvârșire”.²⁶

Aprecieria lui I. Heliade Rădulescu, era confirmată de Ion Ghica, în articolul *Ochire asupra științelor*, în care, după ce arăta că Gh. Lazăr „era din școala lui Petru Maior, Șincai, Samuil Klain și altor bărbați”, reafirma aportul acestora la renașterea națională și rolul lor de pionierat în știința și cultura românească: „noi, românii, le suntem datori cu deșteptarea noastră. Ei ne-au dat cea dintâi impulsie și de la ei avem lucrările cele mai însemnate asupra limbii naționale și cele mai anevoie cercetări asupra istoriei neamului, în sfârșit de la ei începutul luminilor noastre, care este totdeauna pasul cel mai greu de făcut”.²⁷

Un indiciu cert al valorii și prețurii lucrărilor lui Gheorghe Șincai îl constituie răspândirea acestora. Deși nu dispunem deocamdată decât de date incomplete, este evident că opera tipărită a învățatului iluminist a cunoscut o

²⁵ Radu Tomoioagă, *Personalități și tendințe în perioada pașoptistă*, (ediție îngrij. de Vasile Vetșanu), Ed. Minerva, București, 1978, p.84.

²⁶ Dimitrie Țichindeal, *Filosofice și politice prin fabule învățături morale*, ed. a II-a, București, 1838, p.XII.

²⁷ *Foaie științifică și literară*, I, nr.26, 9 iulie 1844, p.202. Vezi și afirmațiile lui Petrache Poenaru, că Gh.Lazăr, care „a deschis românilor cartea științei și prețurii de limba și naționalitatea lor”, în prelegerile sale evoca „avântul ce au dat limbei române în cultura ei” „Văcăreștii, Petru Maior, Șincai și alți apostoli ai regenerării românilor”. P.Poenaru, *Gheorghe Lazăr și școala română* (1871), în *Discursuri de recepție la Academia Română*, (ediție îngrij. de Octav Păun și Antoaneta Tănăsescu), Ed. Albatros, București, p.12.

largă diseminare, în toate provinciile locuite de români, începând cu *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (Viena, 1780), semnată alături de Samuil Micu și publicată în ediția de la Buda, din 1805, doar sub numele său, „ale cărei exemplare au fost așa de mult vândute – după cum afirma însuși Șincai – încât nu se mai află nici unul de vânzare”²⁸. Numai directorul școlar de la Oradea și prietenul său Ioan Corneli, a primit de la autor din această ediție și a difuzat 100 de exemplare, în zona Oradiei.²⁹

Manualele elaborate de învățatul iluminist „pentru folosul și procopseala” școlilor românești, au avut, de asemenea, o largă răspândire și au

²⁸ **Prefață către cititor**, la ediția din 1805. Vezi Samuil Micu – Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, (Studiu introd., traducerea textelor și note de Mircea Zdrengea), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p.117; Exemplare ale **Elementelor...** s-au aflat în posesia lui Samuil Vulcan, Iacob Mureșanu de la Brașov, Chiril Țopa, vicarul Hațegului, I.E. Buczy, profesor gimnazial din Alba-Iulia, familiei Ștefănică din Beiuș, cu înaintași în corpul profesoral al Liceului „Samuil Vulcan”, care a intrat în posesia Bibliotecii Județene „Gh.Șincai” din Oradea. A.Papiu Ilarian, **Viața, operele și ideile lui George Șincai din Șinca**, București, 1869, p.86; Grigore Ploșteanu, Vasile Dobrescu, **Personalitatea și opera lui Samuil Micu în conștiința posterității (până la unirea din 1918)**, în *Studia Univ. Babeș-Bolyai, Historia*, 1983, p.48-49; Constantin Mălinaș, **Catalog de carte românească veche, 1643-1830**, Ed. „Mihai Eminescu”, Oradea, 1993, p.72.

²⁹ Constantin Mălinaș, **Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania, Ioan Corneli 1772-1848**, Oradea, 2003, p.56. Samuil Vulcan, Petru Maior, dr. Vasile Pop, V.A. Urechea, Simion Manguica, un învățător necunoscut din Bara de lângă Lugoj, Biblioteca Națională de la Colegiul Sf. Sava din București, dar și bibliotecile Teleki din Târgu-Mureș și Brukenthal de la Sibiu, sunt doar câțiva dintre posesorii celebrei gramatici; Florian Dudaș, **Cărțile românești din Biblioteca lui Samuil Vulcan (Catalogul din 1829-1830)**, în *Crisia*, IX, Oradea, 1979, p.401; Petru Maior, **Scripta minora**, p.355; Eva Mârza, Iacob Mârza, **Iluminism și romantism la Vasile Popp (O listă de cărți din 1842)**, în **Cultură și societate în epoca modernă**, (vol. îngrijit de Nicolae Bocșan, Nicolae Edroiu, Aurel Răduțiu), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1990, p.226; G.Hâncu, **Cartea românească veche în Biblioteca V.A.Urechea**, Galați, 1965, p.74; **Consignațiune despre cărțile aflătoare în Biblioteca S. Manguica donată Asociațiunei Transilvane pentru literatura și cultura poporului român**, la Arhivele Naționale. Direcția Județeană Sibiu, **Fond Astra**, nr.290/891, f.13-16; Augustin Z.N.Pop, **Bibliografia românească veche, operă de colaborare națională**, în *Studii și cercetări de bibliologie*, III, 1960, p.241; dr. Iacob Radu, **Pagini de istorie. Episcopul Samoil Vulcan și biserica neunită (II)**, în *Cultura creștină*, X, nr.12, dec. 1921, p.342; *Bibliothecae Samuelis com. Teleki de Szék*, Pars Quinta (curam gerebat Anikó Deé Nagy), Budapestini-Novi Fori Siculorum, MMII, p.77; Constantin Pascu, **Cartea românească veche în Biblioteca Brukenthal**, Sibiu, 1976, p.69.

fost utilizate decenii de-a rândul. Din manualul de gramatică latină *Prima principia latinae grammatices ad usum scholarum valachico-nationalium* (Blaj, 1783), important și pentru încercarea autorului de a pune bazele terminologiei gramaticale românești, „și io am învățat”, mărturisește Timotei Cipariu, referindu-se la anii 1814-1815.³⁰ Despre *Catehismul cel Mare cu întrebări și răspunsuri* (Blaj, 1783), tipărit cu litere chirilice, profesorul blăjean afirma în 1866 că și „până acum a rămas în școale;³¹ precum și una *Arithmetică* tot asemenea”, referindu-se la *Îndreptare către aritmetică*³² (Blaj, 1785), una din primele cărți privind acest domeniu din literatura didactică românească. O largă întrebuințare au avut abecedarele

³⁰T.Cipariu, **Principia de limba și de scriptura**, ed.II-a, revăzută și înmulțită, Blaj, 1866, p.316, n.2. Exemplare ale acestei lucrări s-au aflat în posesia episcopului Samuil Vulcan, a canonicului Ioan Corneli, a unui anume Michael Dants (în anul 1820), (sau cel puțin l-a citit), ulterior trecând în proprietatea lui Onisfor Ghibu, a lui Ioan Micu Moldovan, având semnătura posesorului în anul 1848, pentru că în 1797 aparținuse lui Körösi, a Bibliotecii Colegiului unitarian din Cluj, etc. Florian Dudaș, **st.cit.**, p.401; Constantin Mălinaș, **op.cit.**, p.307; Milda Burcin, **Cărți pedagogice de patrimoniu din fondul Onisfor Ghibu al Bibliotecii Centrale Pedagogice**, în **Valori bibliofile din patrimoniul cultural național. Cercetare și valorificare**, București, 1983, p.118; T.Furdui, **Tipărituri românești vechi, blăjene, aflate în fondul colecțiilor speciale ale Bibliotecii Academiei, Filiala Cluj Napoca**, în **Apulum**, XVII, 1979, p.378-380. Nu știm cum a ajuns **Prima principia...** la cunoștința lui Ianache Văcărescu, constituind unul din izvoarele gramaticii lui din 1787. Vezi Cornel Cîrstoiu, **Ianache Văcărescu, Viața și opera**, Ed. Minerva, 1974.

³¹ Manualul i-a fost cunoscut lui dr. Vasile Popp, care îl menționează, împreună cu **Îndreptare către aritmetică**, în **Disertație despre tipografiile românești în Transilvania și învecinatele țări de la începutul lor până la vremile noastre**, Sibiu, 1838, p.132. Exemplare ale cărții au posedat Timotei Cipariu (două), unul procurat de la Dumitru Păcurariu din Chețani (jud.Mureș), al doilea de la canonicul Ștefan Boer, Ioan Vancea, Biblioteca Centrală arhiepiscopalească de la Blaj, de unde a ajuns în Biblioteca Academiei, Filiala Cluj-Napoca ș.a. T.Furdui, **st.cit.**, p.378-380.

³² T.Cipariu, **Principia de limbă și de scriptură**, Blaj, 1866, p.316, 317, n.3. Pe o **Îndreptare ...** se află semnăturile lui Hermann Ioan de pe Someș și Santa Gyorgye. T. Furdui, **st.cit.**, p.377. Manualul de aritmetică s-a aflat în bibliotecile lui Ioan Corneli, Grigore Crețu, în Biblioteca Colegiului Sf. Sava etc. Constantin Mălinaș, **Contribuții la istoria iluminismului românesc...**, p.307. Exemplarul din Biblioteca „Grigore Crețu” a ajuns la Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga” din Cluj. Elena Mosora, Doina Hanga, **Catalogul cărții vechi românești din colecțiile BCU „Lucian Blaga” Cluj, 1561-1830**, 1991, p.110.

A.B.C. sau Alphavit pentru folosul și procopseala școalelor celor normălești a neamului românesc (Blaj, 1783) și *A.B.C. sau Bucavănă spre folosul școalelor niamului românesc* (Sibiu, 1783), care vor fi reeditate.³³ Iar *Povățuire către economia de câmp* (Buda, 1806), tradusă pentru folosul „tuturor românilor”, a răspuns unor reale necesități, legate de o exploatare agricolă modernă.³⁴ Între timp, Șincai publicase o altă lucrare de interes, în care erau abordate probleme de limbă, *Epistola Giorgii Șinkai de eadem ad. spectabilem et clarissimum virum ad. Ioannem de Lipszky* (Buda, 1804).³⁵ Și volumul *Orodias* (Oradea-Mare, 1804), scos de Ladislau Nagy de Peretsen, care cuprinde *Elegia XXV*, a ajuns în posesia unor cărturari români.³⁶ Prin intermediul *Calendarului de la Buda* (1808 și 1809) au devenit cunoscute și fragmente din opera capitală a lui Șincai, *Hronica românilor*³⁷, atrăgând neîntârziat atenția, după cum constatăm din cuvântul lui Ioan Barac, dascălul ortodox din Brașov, ce precede *Istoria prea frumosului Arghir și a prea*

³³ Vezi despre acestea, Onisifor Ghibu, **Din istoria literaturii didactice românești**, (ediție îngrij. de Octav Păun), Ed. didactică și pedagogică, București, 1975, p.60-62; vezi și Nicolae Albu, **Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800**, Blaj, 1944, p.263.

³⁴ Un exemplar deținea Samuil Vulcan și a fost împrumutat cititorilor din oraș și din ținut. Din mărturia de pe foaia de titlu a cărții, aflată în Biblioteca Episcopiei Ort. Române din Oradea, rezultă că aceasta a fost „Dăruită de Episcopul Samoil pe sama pruncilor din Vălanii” (Bihor). Florian Dudaș, **st.cit.**, p.414-415.

³⁵ **Epistola... ad Ioannem de Lipszky** se găsea în biblioteci din Beiuș, la Seminarul din Blaj, la Bara, în posesia lui Tadeus Hașdeu și de la acesta la B.P.Hașdeu, V.A.Urechia, Sever Dan și a. Augustin Z.N.Pop, **st.cit.**, p.241; T.Cipariu, **op.cit.**, p.316, n.5. Exemplarul lui B.P.Hașdeu a fost donat Bibliotecii din Iași. M.Bodinger, **Cartea românească veche în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Iași**, Catalog adnotat, vol II, Iași, 1976, p.228. Lucrarea lui V.A. Urechia a fost donată Bibliotecii din Galați care-i poartă numele. G.Hâncu, **Cartea românească veche în Biblioteca „V.A.Urechia”**, Galați, 1965, p.74. Sever Dan și-a oferit exemplarul Bibliotecii „Astra” din Sibiu. Elena Dunăreanu, **Cartea cu autograf în colecțiile Bibliotecii „Astra” din Sibiu**, în *Târgoviște cetate a culturii românești*, p.390.

³⁶ Isidor Alpini și Nifon Bălășescu. Un exemplar al antologiei se afla și într-o bibliotecă din Oradea. **Archiv pentru istorie și filologie**, nr.XIII, 15 martie 1868, p.247; A.Papiu Ilarian, **op.cit.**, p.106; Constantin Mălinaș **Catalog de carte românească veche, 1643-1830**, Ed. „Mihai Eminescu”, Oradea, 1993, p.84.

³⁷ Un exemplar din **Calendarul de la Buda** pe 1808 s-a aflat în posesia lui Al.Papiu Ilarian, iar cel pe 1809 în proprietatea lui T.Cipariu. A.Papiu Ilarian, **op.cit.**, p.23, n.8 și 9 și p.120.

frumoasei Elena (Braşov, 1809), care s-a folosit de informaţia istorică oferită de autorul ei.³⁸

Publicată doar fragmentar, *Hronica românilor* a fost studiată după manuscrisul aflat în posesia episcopului Samuil Vulcan. Bihoreanul Petru Mărcuţ o copiază, în anii 1821-1822 şi prin 1824³⁹, iar teologul Mihai Nagy din Sătmar viitor profesor, canonic şi inspector şcolar, o cercetează şi el cu atenţie.⁴⁰ În timpul studiilor la Oradea, citeşte copia manuscrisă a *Hronicii*, „fruct cu aromă aşa delicată”, viitorul ei editor, Al.Gavra.⁴¹ Părţi dintr-o copie foarte îngrijită a operei lui Şincai au fost găsite între hârtiile boierului muntean Nicolae Glogoveanu, care a avut legături cu Tudor Vladimirescu.⁴²

Având în vedere valoarea ei, încă din timpul vieţii învâţatului s-au manifestat preocupări pentru publicarea acestui tezaur de informaţii privind istoria românilor, înfăţişată în strânsă legătură cu „a altor neamuri”. În anul 1808, boierul Ştefan Marcella din Moldova l-a asigurat pe Şincai că vrea să o tipărească pe spesele sale.⁴³ Şi Damaschin Bojincă intenţiona să achiziţioneze şi să publice *Hronica*, cerându-i în această privinţă sfaturi episcopului Samuil Vulcan.⁴⁴ Au urmat alte iniţiative care nu s-au realizat însă decât parţial.⁴⁵

Încă mai înainte, în 1817, Moise Nicoară îl rugase pe Samuil Vulcan, posesorul manuscrisului *Hronicii*, să-i descrie şi să-i trimită locurile mai însemnate şi „de folos” în „lucrul nostru”, în acest caz fiind vorba de revendicarea unui episcop român în eparhia ortodoxă a Aradului, mai târziu îndemnându-l pe Al.Gavra să dea prioritate în planul său editorial de tipărire de cărţi româneşti lucrărilor de istorie ale lui Şincai şi Maior.⁴⁶

³⁸ **Şcoala Ardeleană**, I, (ediţie critică de Florea Fugariu), Ed. Minerva, Bucureşti, 1973, p.758, n.a., p.758.

³⁹ A.Papiu Ilarian, **op.cit.**, p.58, n.2; Iosif Pervain, **op.cit.**, p.87.

⁴⁰ Vezi şi **Timotei Cipariu. Corespondenţă primită**, (ediţie îngrij. de Liviu Botezan, Ioana Botezan şi Ileana Cuibuş), Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1992, p.489, n.2.

⁴¹ G.Potra, V.Curticăpeanu, **Istoricul tipăririi şi difuzării Cronicii lui George Şincai**, în **Anuarul Inst.Ist.Arheol.**, Cluj, XVI, 1973, p.87.

⁴² N.Iorga, **Istoria românilor din Ardeal şi Ungaria**, (ediţie îngrij. de Georgeta Penelea), Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p.382.

⁴³ Nic. Densuşianu, **Cercetări istorice în arhivele şi bibliotecile Ungariei şi ale Transilvaniei**, Bucureşti, 1880, p.109.

⁴⁴ Nicolae Bocşan, **Contribuţii la istoria iluminismului românesc**, Ed. Facla, Timişoara, 1986, p.283.

⁴⁵ Vezi Iosif Pervain, **op.cit.**

⁴⁶ Cornelia Bodea, **Moise Nicoară**, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 2001, p.172.

Despre importanța operei s-a pronunțat în termeni elogioși, exprimându-și regretul că ea n-a fost încă editată, Florian Aaron, transilvăneanul ajuns profesor la Colegiul „Sf. Sava”, în *Idee repede de Istoria prințipatului Țării Rumânești*, afirmând că Gh.Șincai „alcătui hronica tuturor românilor din toate părțile Daciei și veni cu întocmirea ei până în zilele sale. Lucrul acesta este un ce colosal pe care numai o răbdare eroică a putut fi în stare de-al săvârși; pagubă însă nesocotită este că și acest monument neprețuit al nației rumânești întregi nu s-a tipărit încă; este însă nădejde că râvna națională a tuturor rumânilor nu-l va lăsa să se prăpădească”.⁴⁷ La Iași, M.Kogălniceanu scria că: „Hronica lui Șincai este un lucru atât de mare, atât de prețios, încât cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea [...] și nu stau la îndoială de a zice că, cât hronica aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea Istorie”.⁴⁸ Și tot profesorul moldovean, constatând – în *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie națională* rostit în 24 noiembrie 1843 la Academia Mihăileană – lipsa unei istorii complete și sistematice despre români, afirma că aceasta „ni s-ar putea îndeplini prin neprețuitele uvrajuri a lui Samuil Klein și a lui Gheorghe Șincai [...]”.⁴⁹ Ulterior, revenind cu o apreciere judicioasă, susține, în *Fragments tirés des chroniques Moldaves et Valaques* (1845), că *Hronica* este o „operă remarcabilă de erudiție și răbdare”, ce nu putea fi socotită o simplă cronică întrucât trata materia „metodic și colectiv”.⁵⁰ De altfel, intenționa să includă o parte din lucrarea lui Șincai în proiectata colecție de cronici *Scriptores, rerum rumanicarum sive valachicarum*.⁵¹

În consens cu opinia exprimată de Kogălniceanu, G.Barițiu afirma că fără Șincai „românii n-ar avea istorie”.⁵²

Interesul deosebit cu care era așteptată tipărirea integrală a *Hronicii*, destinată să-i lumineze pe români în privința trecutului lor și să le revigoreze astfel conștiința națională și patriotismul, este reflectat concludent și în scrisoarea adresată de Mihail Ghica, banul Țării Românești, episcopului Samuil Vulcan, în 1836: „Așteptăm cu mare bucurie eșirea din tipar a Istoriei lui Șincai, și ca să o vedem mai curând săvârșită și citită de mai mulți români, spre

⁴⁷ F.Aaron, *Idee repede de Istoria prințipatului Țării Rumânești*, tom I, București, 1835, p.XVI.

⁴⁸ *Dacia literară*, (ediție de Maria Platon), București, Ed. Minerva, 1972, p.217-221.

⁴⁹ Cornelia Bodea, *1848 la Români*, p.218.

⁵⁰ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Ed.Junimea, Iași, p.460.

⁵¹ *Ibidem*, p.454.

⁵² *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, IV, nr.47, 23 noiembrie 1841, p.370-371.

a lor lumina're", omul politic muntean fiind dornic „ca să vadă [...] fieșcare rumân nobila sa origină și înaltele fapte ale strămoșilor”.⁵³

Dintre proiectele de publicare a *Hronicii*, se realizează tipărirea ei parțială, la Iași, în anul 1843, de către Gherman Vida, și ediția, apărută la Buda, în anul 1844, tot incompletă, a profesorului arădean Al.Gavra. La aceasta s-au înscris, cu sprijinul ministrului de Interne al Țării Românești, Barbu Știrbei, 1100 de prenumerați, încă câteva sute de abonați fiind făcuți de către pitarul Hristache Ioanid, și a fost tipărită în cel puțin 3000 de exemplare.⁵⁴ Dintre acestea, 700 au fost trimise numai lui G.Barițiu, pentru cititorii *Gazetei*, și tot atâtea lui Hristache Ioanid la București, altele răspândindu-se la Iași și Cernăuți. Al.Papiu Ilarian afirmă că, de când sunt românii, „atâția nu s-au prenumerat la o carte și cu atâta sete”, ca la „renumitele opere ale lui Șincai e Klain”, *Hronica* fiind un „op gigantic – cea dintâi istorie a toată românilor”.⁵⁵

Opera istorică a lui Șincai, după cum a afirmat Pompiliu Teodor, „a stat la baza definirii istoriografiei romantice românești”⁵⁶, înrăurirea ei regăsindu-se în scrierile principalilor reprezentanți ai acestui curent. Apariția *Hronicii*, chiar și parțială, a stimulat inițiativa editării unor reviste destinate publicării de surse, cât și elaborarea de lucrări, cărora le oferea o bază documentară.

M.Kogălniceanu, tipărise la Iași, în 1841, *Arhiva românească*, în care apărea și evocarea lui Gheorghe Șincai. Din 1845, același istoric începea să publice *Letopisețele Țării Moldovii*, arătând preferință surselor narrative.⁵⁷ La București, *Hronica românilor* i-a oferit lui Nicolae Bălcescu argumentul de a sublinia – în *Cuvânt preliminaru despre izvoarele istoriei românilor*, cu care se deschide *Magazin istoric pentru Dacia*, editat împreună cu August Tr. Laurian, din 1845 – importanța acelorasi surse, îndeosebi a cronicilor străine, ca izvoare ale istoriei noastre, indicând cititorului „să vază citațiile vestitei cronici a lui Gheorghe Șincai”.⁵⁸ De altfel, propunându-și să valorifice critic referințele privitoare la Dacia și la istoria poporului român din scrierile unor autori străini, noua publicație se înscria în direcția de cercetare ilustrată

⁵³ Dr. Iacob Radu, *Pagini de istorie. Episcopul Samuil Vulcan și biserica neunită* (II), în *Cultura creștină*, X, nr.12, dec.1921, p.341.

⁵⁴ G.Potra, V.Curticăpeanu, *st.cit.*, p.90-91.

⁵⁵ Al.Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*, tom I, ed.II-a, Viena, 1852, p.219.

⁵⁶ Pompiliu Teodor, *op.cit.*, p.65.

⁵⁷ Al.Zub, *op.cit.*, p.455.

⁵⁸ *Magazin istoric pentru Dacia*, tom. I, București, 1845, p.5.

strălucit de Șincai.⁵⁹ Continuator al Școlii Ardelene, A.Tr.Laurian, coeditorul revistei, va avea o importantă contribuție la prima publicare integrală a *Hronicii* și va alcătui și o biografie a autorului ei. În Transilvania, deja mai înainte, dr. Vasile Popp alcătuiuse, în prelungirea colecției de izvoare a lui Șincai, un *Diplomatariu românesc*, ce cuprindea documente medievale românești și latinești din țările române.⁶⁰

În aceeași ani, au apărut scrieri care au utilizat *Hronica românilor* ca sursă de informații istorice. Gheorghe Săulescu, fostul profesor de istorie și filologie al Academiei Mihăilene, publicând o primă parte a proiectatei sale lucrări *Privire asupra stărei politice, religioasă, literară și legislativă a țărilor cuprinsă în Dacia den învechime până astăzi*, alcătuiește „hronologia celor mai interesante date de la discălecarea coloniilor romane”, pentru primul mileniu al e.n. după opera lui Șincai, din care preia uneori, selectiv, fraze întregi.⁶¹ Iar elevul său, Ioan Albineț, profesor la aceeași instituție de învățământ din capitala Moldovei, s-a folosit de *Hronică* în *Manual de Istoria Principatului Moldavei*.⁶² În epoca Vormărzelui românesc, și încă multă vreme după aceasta, nu se înregistrează însă nici o operă de amploarea celei alcătuite de iluministul transilvănean.

Gh.Șincai, ca și ceilalți reprezentanți ai Școlii Ardelene, au exercitat o înrăurire asupra generației pașoptiste și prin preocupările lor, esențialmente de factură iluministă, de ridicare prin știință și cultură a poporului român. La 1848 reveneau astfel în memorie cele 300 de școli „fundate de Șincai”, la care se referă Ioan Axente Sever, într-o scrisoare adresată din București, la 28 martie (9 aprilie) 1848, lui G.Barițiu.⁶³ Pașoptiștii vor da o expresie pregnantă unor asemenea preocupări, prin revendicarea instituțiilor de învățământ, indispensabile progresului cultural-științific. După cum, cererea de utilizare a literelor (a alfabetului latin), provenind din aceeași moștenire, se regăsea în *Proclamația de la Islaz*.⁶⁴

⁵⁹ Vezi și Ilie Popescu Teiușan, Vasile Netea, **August Treboniu Laurian. Viața și activitatea sa**, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1970, p.57-58.

⁶⁰ Eva Mârza, Iacob Mârza, **st.cit.**, p.50; vezi și Mircea Popa, **Contribuții la cunoașterea operei manuscrise a doctorului Vasile Popp**, în *Biblioteca și cercetarea*, VIII, 1984, p.172-174.

⁶¹ Vasile Cristian, *Istoriografia pașoptistă*, Ed. Univ. „Al.I.Cuza”, Iași, 1996, p.135.

⁶² *Ibidem*, p.148.

⁶³ **Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania**, vol. I, (sub red. acad. Șt. Pascu, V.Chereșteșiu), Ed. Acad. R.S.R., București, 1977, p.375.

⁶⁴ Textul acesteia, la Cornelia Bodea, **op.cit.**, p.536.

Se confirmă așadar, aprecierea de ansamblu că scrierile lui Șincai și ale celorlalți corifei ai Școlii Ardelene au constituit unul din izvoarele ideologice ale revoluției de la 1848, care a încorporat în programul ei idei promovate de aceasta⁶⁵.

Simbolic, aportul său la ridicarea poporului român este reflectat de faptul că, potrivit celei mai noi ipoteze, *Hronica* „divinului” istoric a fost sursa de inspirație a lui Andrei Mureșanu pentru poezia *Un răsunet*, cunoscută sub numele *Deșteaptă-te române!*, publicată în vara anului 1848 și considerată *Marseilleza* românilor.⁶⁶

Nicolae Bălcescu, privind retrospectiv originile evenimentelor care au cuprins Țările Române, în *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848* (1851), atribuia Școlii Ardelene un rol capital în deșteptarea națională, afirmând: „Știm toți cine fură cei dintâi apostoli ai românismului. Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Chichindel, Clain, Lazar, Petru Maior, carii prin școli, prin cultivarea limbei și a istoriei, puseră stâlpii de temelie ai naționalității române și propagarea ideii unității sale?”⁶⁷

Viața, activitatea și opera lui Gheorghe Șincai continuă să se bucure de interes și prețuire în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Publicarea integrală a *Hronicii*, elaborarea primului studiu monografic dedicat iluministului, identificarea manuscriselor șincaiene, stimulează exegeza operei sale, făcând posibilă și dimensionarea reală a valorii acesteia și a meritelor lui Șincai. Personalitatea cărturarului, ca și a celorlalți corifei ai Școlii Ardelene, se „istoricizează”, devenind o parte componentă a memoriei istorico-culturale a poporului român.

În contextul instaurării regimului neoabsolutist habsburgic în Transilvania, potrivit studiului istoriei și manifestării aspirațiilor libertare, Al.Papiu Ilarian, care ca istoric a pornit îndeosebi de la opera lui Gh.Șincai⁶⁸, publică, pe temeiul cercetărilor pe care le-a început încă din anii anteriori revoluției, *Istoria românilor din Dacia Superioară* (Viena, tom I-II, 1851-1852), relevând contribuția corifeilor Școlii Ardelene, între care a autorului *Hronicii*, și a urmașilor acestora în redeșteptarea spiritului și a demnității naționale, în dezvoltarea ideii naționale la români, pe care o făcea cunoscută

⁶⁵ Vezi și Paul Cornea, *Originile romantismului românesc*, Ed. Minerva, București, 1972, p.494.

⁶⁶ Ion Buzași, *Andrei Mureșanu*, monografie, Ed. Eminescu, București, 1988, p.96-97.

⁶⁷ N.Bălcescu, *Opere*, II, (ediție critică de G.Zane și Elena G.Zane), Ed. Acad. R.S.R., București, 1982, p.114.

⁶⁸ Pompiliu Teodor, *op.cit.*, p.174.

contemporanilor, printr-o operă de largă răspândire. Lucrarea lui Papiu era și o istorie a țărănimii din Transilvania scrisă, ca și de Șincai, autorul primei încercări de istorie socială a românilor transilvăneni, „cu inima sângerândă”, în măsură să explice o problematică fundamentală a revoluției române de la 1848.⁶⁹

Elita culturală și politică aștepta cu deosebit interes publicarea integrală a lucrării capitale a lui Șincai, acest „Muratori al românilor”. Câteva mărturii sunt relevante. Astfel, dr. Atanasie Șandor, medicul arădean, îi scria lui G.Barițiu la 27 martie/8 aprilie 1850: „În timpul de față foarte mare folos ne-ar aduce acele cronice dacă ar fi edate (opurile Șincai – Klain)”⁷⁰, iar Timotei Cipariu, într-o Cuvântare rostită la 11 octombrie 1854, cu prilejul aniversării unui secol de la deschiderea școlilor din Blaj, adresa retoric întrebarea „Cine nu așteaptă cu sete ca opurile nemuritoare ale lui Samuil Clain și Georgiu Șincai, oarecând deplin să iasă la lumină?”⁷¹

Evenimentul, decisiv pentru receptarea operei istorice șincaiene, a avut loc din inițiativa și sub patronajul lui Grigore Al. Ghica, domnitorul Moldovei, care cumpărase manuscrisul lucrării de la Gherman Vida (o copie achiziționată de călugăr la Viena) și a dispus ca acest „odor național” să fie tipărit „în cel mai înmulțit prin puțină număr [...] spre a se putea răspândi în mâinile tuturor, și mai ales a junimeii, pentru care istoria țării este cea mai neapărată”.⁷² Din comisia însărcinată să supravegheze și să grăbească editarea ei, au făcut parte Alecu Donici, Anastasie Panu, M.Kogălniceanu și A.Tr. Laurian, numit între timp inspector școlar general în Moldova. Tipărită prin truda acestuia din urmă, într-o mie de exemplare⁷³, *Hronica românilor și a mai multor neamuri* (tom I-III, Iași, 1853-1854) s-a răspândit, încă din anii premergători Unirii Principatelor, în toate provinciile românești.

În pofida timpurilor „furtunoase”, după cum le caracteriza Andrei Mureșanu, poetul avea convingerea – exprimată într-o scrisoare adresată de la Sibiu lui G.Barițiu, la 23 noiembrie 1854, că librării din localitate vor aduce

⁶⁹ Vezi Aurel Răduțiu, *Incursiuni în istoriografia vieții sociale*, Ed. Dacia, Cluj, 1973, p.40-42, 94.

⁷⁰ **G.Barițiu și contemporanii săi**, vol. II, (coord. de Ștefan Pascu, Iosif Pervain), Ed. Minerva, București, 1975, p.366.

⁷¹ Timotei Cipariu, **Discursuri**, (ediție de Ștefan Manciulea și Ion Buzași), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p.22.

⁷² Vezi dispoziția adresată de domn vornicului Grigore Cuza, șeful Departamentului averilor bisericești și al învățăturilor publice, din 4 iunie 1853, în Gheorghe Șincai din Șinca, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, tom. I, Iași, 1853.

⁷³ G.Potra, V.Curticăpeanu, **st.cit.**, p.94.

„câteva exemplare” și vor putea fi mulțumiți acei „bărbați puțini” care doreau să-și procure opere „literare” românești”.⁷⁴ De la Vârșeț, Nicolae Tincu Velia îi scria aceluiași, la 8/20 martie 1855, că „Cronica lui Șincai se întreabă pe aici că pre ce cale s-ar putea căpăta”⁷⁵, revenind la 12 octombrie 1856, cu o întrebare ce privea mai multe cărți, inclusiv a lui Șincai: „oare putem noi bănașenii spera a le căpăta cândva și pre ce cale?”⁷⁶ La Brașov, s-au vândut mai multe exemplare, după cum îi scria Bartolomeu Baiulescu, la 12/24 august 1861, lui T.Cipariu.⁷⁷ Dar larga diseminare a *Hronicii* dincoace și dincolo de Carpați, rezultă îndeosebi din frecvența ei citare de către diferiți autori. A fost solicitată și de personalități străine, ca Vegezzi-Ruscalla⁷⁸ și Emil Picot.⁷⁹

Primele aprecieri la adresa operei istorice, apărută acum integral, au fost deosebit de elogioase, ca aceea a lui Ioan Maiorescu, continuator al Școlii Ardelene, pe care în anii premergători revoluției o apăraseră de denigrare, care îi scria lui G.Barițiu în 1855: „Înainte mea, toți istoricii români vechi și cei de acum sunt traducători, copiatori, compilatori, custure, afară de Șincai”.⁸⁰ Iar C. Hurmuzaki, care a studiat-o și a intervenit pentru tipărirea ei, o considera un „tezaur național”.⁸¹

T. Cipariu reproduce pagini din *Hronică*, ca sursă istorică, în *Acte și fragmente latine românești*⁸², G.Barițiu, motivând pe considerente de limbă, sub titlul *Probă de stil și limbă din cronica lui Gheorghe Șincai*, în

⁷⁴ George Bariț și contemporanii săi, vol IX, (coord. Ștefan Pascu), Ed. Minerva, București, 1993, p.23.

⁷⁵ I.D.Suciu, Nicolae Tincu Velia (1816-1867). Viața și opera lui, București, 1945, p.290.

⁷⁶ Ibidem, p.297; vezi și p.299.

⁷⁷ Arhiva personală Timotei Cipariu. Catalog, (întocmit de Ioana Botezan și Alexandru Matei), București, 1982, p.144.

⁷⁸ Biblioteca Academiei Române, Ms.rom 1005, p. 31. Receptării operei lui Șincai de către străini îi dedicăm un studiu aparte.

⁷⁹ Arhiva personală Timotei Cipariu. Catalog, p.302.

⁸⁰ George Bariț și contemporanii săi, I, (coord. Ștefan Pascu și Iosif Pervain), Ed. Minerva, București, 1973, p.390.

⁸¹ N.Bănescu, Corespondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț, Vălenii de Munte, 1911, p.111. Vezi și Ilie Luceac, Familia Hurmuzaki între ideal și realizare, (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea), Ed. Alexandru cel Bun, Cernăuți, Ed. Augusta, Timișoara, p.139, 186, 211.

⁸² T.Cipariu, Acte și fragmente latine românești, Blaj, 1855, p.192-217.

*Călindariul pentru poporul românesc*⁸³, alte fragmente fiind retipărite în diverse antologii și manuale, semnate de Aron Pumnul, A.Lambrior ș.a.

Totodată, apariția unor noi publicații specializate pe editarea de surse istorice, prilejuiește, prin plasarea lor în prelungirea colecției de izvoare adunate de Șincai, care a stat la baza alcătuirii *Hronicii*, menționarea meritelor sale de pionierat. Astfel, în rândurile ce prefațau valorosul *Tezaur de monumente istorice pentru România*, Papiu arăta că: „Necesitatea unei asemenea colecțiuni, o cunoscă îndată nemuritorul nostru Șincai. Colecțiunea lui de 30 și mai bine volume manuscrise se pierdu. Importanța ei se poate judeca după cronica ce ne lăsa”.⁸⁴

Se acordă atenție și scrierilor sale cu conținut lingvistic. T.Cipariu, în continuitatea preocupărilor sale manifestate încă în *Organul luminării*, analizează sistemul ortografic al lui S.Micu și Gh.Șincai, precizând contribuția acestuia la *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* și remarcând că în ediția din 1805 el se apropie de ortografia fonetică. În *Archiv pentru filologie și istorie* sunt reproduse și prefețele celor două gramatici.⁸⁵ Al.Papiu Ilarian stăruie de asemenea asupra gramaticii și a *Epistolei lui Șincai către Lipszky*, republicată în *Tezaur de monumente istorice pentru România*⁸⁶. Alecu Russo, în *Cugetări*, apărute în *România literară* (1855), critic la adresa latinismului și a etimologismului purist, îl apreciază pe Șincai, pentru apropierea sa de limbajul poporului, între „oamenii vrednici ai românimii”, care „au scris în limba obștească; de aceea și sunt mari, nemuritori și vrednici pentru că toți îi înțeleg, mici și mari, neștiutori și învățați”.⁸⁷

Ideile istorice ale Școlii Ardelene s-au impus în conștiința publică, mai ales în Transilvania, ca o dogmă, devenind o componentă intangibilă a conștiinței istorico-naționale românești, contestarea lor stârnind reacții vehemente. Ca urmare, când B.P.Hașdeu a publicat în *Foiță de istorie și literatură* faimosul studiu *Pierit-au dacii?* (1860), atenționând asupra substratului etnic dacic și combătând exagerările latinistilor, susținători ai purității etnice romane a poporului român, punându-le la îndoială competența,

⁸³ Vezi și George Em. Marica, *Studii de istoria și sociologia culturii române ardeleni din secolul al XIX-lea*, vol II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p.56.

⁸⁴ *Tezaur de monumente istorice pentru România*, tom. I, București, 1862, p.6.

⁸⁵ *Archiv pentru filologie și istorie*, nr.XXIX, 20 octombrie 1869, p.561-569; *ibidem*, nr.XXX, 25 noiembrie 1869, p.587-592.

⁸⁶ *Tezaur de monumente istorice pentru România*, tom. I, p.88-105.

⁸⁷ Alecu Russo, *Scrieri alese*, (ediție îngrij. de Sanda Radian), Ed. Tineretului, 1959, p.72.

a fost acuzat de V.A.Urechia, de sacrilegiu și caracterizat ca un „Ierostrat”, „care cearcă a da foc templului ridicat în inimile oricărui adevărat român, pentru Șincai, pentru Maior și atâția bărbați români de peste munți.”⁸⁸ De altfel, Hașdeu însuși, a recurs la opera șincaiană, îndeosebi în *Istoria critică a românilor*, cu îndreptățite remarci critice⁸⁹, și se va referi la Șincai ca la „sublimul Prometeu al neamului românesc”, care a suferit „de bunăvoie toată furia unui martiriu de o viață întreagă, fiindcă îndrăznise nenorocitul a răpi pentru frații săi [...] fulgerul lui Joe: istoria românismului”.⁹⁰

Spiritul critic se afirmă însă mai ales cu apariția societății „Junimea”, care a inaugurat o nouă epocă în cultura românească. Mentorul ei, Titu Maiorescu publica în 1868 celebrul studiu *În contra direcției de astăzi în cultura română*, distingând între jertfa personală și meritele învățaților Școlii Ardelene, care și-au pus viața în slujba unei cauze înalte, exemplu pentru contemporanii săi, și opera lor, căreia îi contestă valoarea științifică. Despre *Hronică*, el afirma că este o compilație „fără nici o critică”.⁹¹ Negarea valorii operelor iluminiștilor transilvăneni, i-a atras riposta lui Ioan Micu Moldovan, care remarcă eroarea de ordin științific a autorului, critica sa fiind anistorică, dar și greșeala sa de ordin moral.⁹²

În apărarea lui Șincai, atacat și de bucovineanul D.Petrino, a intervenit și Mihai Eminescu, care excerptase din *Hronică* pentru articolele sale cu conținut istoric, apreciind că acest „adevărat martir” a fost la înălțimea misiunii sale, a

⁸⁸ Vistian Goia, *V.A.Urechia*, Ed.Minerva, București, 1979, p.172-173. Între cei care vor lua apărarea lui Șincai se va afla și publicistul Ilarie Chendi, care într-un articol intitulat **D-l Hașdeu despre noi**, apărut în **Tribuna poporului**, (nr.14, din 22 ianuarie/3 februarie 1909), afirma că „Al nostru al tuturor românilor este un Șincai”, Ilarie Chendi, **Scrieri** (ediție îngrij. de Dumitru Bălăeț), Ed. Minerva, București, 1989, p.154.

⁸⁹ B.P.Hașdeu, *Istoria critică a românilor*, Ed. Minerva, București, 1984, p.15, p.52, 53, 75, 103, 107, 108, 111, 156, 237, 240, 245, 247, 260, 265. Vezi și **Arhiva istorică a României**, tom. II, București, 1865, p.28, n(1); B.Petriceicu Hașdeu, **Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor**, tom. IV, București, 1898, p.XVI-XVII.

⁹⁰ Idem, **Publicistica politică**, 1869-1902, vol I, (ediție de I. Opreșan), Ed. SAECULUM I.O., București, 2001, p.210-211.

⁹¹ Titu Maiorescu, **Critice**, I, (ediție de Domnica Filimon Stoicescu), Ed. pentru Literatură, București, 1967, p. 149. Vezi și Al.Zub, **Junimea – implicații istoriografice. 1864-1885**, Junimea, Iași, 1976.

⁹² **Critica dlui Maiorescu**, în **Archivu pentru filologie și istorie**, nr. XXIII, 15 martie 1869, p.458. Vezi și Sara Iercoșan, **Junimismul în Transilvania**, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p.130.

scris „știință adevărată” și că, în general, prin „scrierile istorice și filologice ale unui Șincai și Petru Maior” s-a inaugurat „redeșteptarea națională” la români.⁹³

În aceeași perioadă, s-au manifestat preocupări pentru cunoașterea vieții eruditului transilvănean. Teologul Ioan Olteanu, viitor episcop al Oradiei, a publicat o succintă biografie în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*.⁹⁴ G.Barițiu, oferă câteva informații despre Șincai, referindu-se la „geniul acelui bărbat nefericit”, care se născuse „prea curând” pentru secolul său.⁹⁵ A urmat importanta contribuție a lui T. Cipariu, care tipărește *Biografia lui G.Georgiu Șincai de Șinca, scrisă de el însuși, (Elegia XXV cu comentarii sau note)*.⁹⁶

O dată cu discursul de recepție al lui Al.Papiu Ilarian, intitulat *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, susținut în ședința publică a Societății Academice de la București, din 14 septembrie 1869, apărea prima monografie amplă consacrată ilustrului său predecesor.

Papiu înfățișă, în contextul epocii, biografia unui cărturar a cărui viață i s-a părut „mai instructivă” și ale cărui lucrări rezumau ideile „românismului pentru totdeauna”.⁹⁷ Studiul monografic era rezultatul unei cercetări riguroase, întreprinsă de un istoric care s-a apropiat încă din tinerețe de personalitatea lui Șincai și îi înfățișă acum cu multă înțelegere, dar și cu entuziasmul propriu istoricului romantic, viața, opera și ideile sale pe tărâm religios, politic, social și național. În viziunea exegetului său, Șincai a fost cel dintâi istoric și luptător pentru drepturile naționale și sociale ale românilor, care s-a servit de dreptul

⁹³ M.Eminescu, **Opere IX**, (coord. Petru Creția), Ed. Acad.RSR, 1980, p.82-83; idem, **Opere XII**, (coord. Al. Oprea), p.151 și 277. Într-un articol din 1879, M.Eminescu interpretează viziunea învățaților Școlii Ardelene asupra unității naționale, afirmând că „Șincai, Petru Maior și ceilalți (luptători blăjeni – n.n) nu și-au închipuit niciodată „Daco-România (într-alt chip decât ca o unire a tuturor provinciilor române sub sceptrul Casei de Austria”. M.Eminescu, **Opere X**, (coord. Dimitrie Vatamaniuc), Ed. Acad.RSR, 1989, p.171.

⁹⁴ **Oravița munteană, 11 masalariu** (august) 1858, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, XXI, nr.21, 17 septembrie 1858, p.121-123 și nr.22, 24 septembrie 1858, p.125-126.

⁹⁵ G.B(arițiu), **Samuil Micu. Gheorghe Șincai. Petru Maior. George Lazăr**, în *Gazeta Transilvaniei*, XXIV, nr.1, 1 ianuarie 1861, p.1.

⁹⁶ **Archiv pentru filologie și istorie**, nr.XIII, 15 martie 1868, p.247-256, nr.XIV, 20 aprilie 1868, p.274-278, nr.XV, 25 mai, 1868, p.290-297. Textul *Elegiei* a fost publicat anterior în *Acte și fragmente...*, fără comentarii, p.273-277

⁹⁷ A.Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca*, p.11.

istoric.⁹⁸ Pe plan religios, omul epocii împăratului Iosif al II-lea a împărtășit idei anticlericale și a apărut tradițiile răsăritene ale bisericii române. Ca și coautor al primei gramatici a limbii române tipărită cu litere latine a pledat pentru ortografia latină și a elaborat reguli de scriere cu litere latine ce-și păstrează valabilitatea. Pledoaria lui, întemeiată pe ideea intercon condiționării dintre limba română de origine latină și scrisul cu litere latine, a stat la baza oficializării alfabetului latin, în timpul lui A.I.Cuza (1860).⁹⁹

În împrejurările instaurării regimului dualist austro-ungar și ale înglobării Transilvaniei la Ungaria, Papiu oferea o interpretare a operei istorice șincaiene în context cu năzuințele de autonomie și autoguvernare ale românilor transilvăneni, desprinzând din aceasta, ca idee „fundamentală”, „că Dacia e a românilor” și își încheia discursul academic invocând geniul „nemuritor” al celui care a pus „temeiul dreptului și al viitorului”, de unitate, al românilor.¹⁰⁰ Monografia, larg răspândită, a contribuit la popularizarea biografiei eruditului cărturar și a oferit totodată o bază temeinică cercetătorilor viitoare.

În Transilvania a luat naștere de-a lungul deceniilor un adevărat cult pentru Șincai, și în general pentru învățații Școlii Ardelene, mai ales în rândurile tineretului, cultivat de profesori ca T.Cipariu, Ioan Micu Moldovan, Alexandru Roman, care i-a închinat o amplă monografie.¹⁰¹ Acestei venerații i-au dat expresie și repetatele solicitări de ridicare a unui monument al acestora.

Pentru exegeza operei iluministului și în general pentru cunoașterea biografiei și a activității sale, o deosebită însemnătate au avut-o, după repetatele solicitări, eșuate, ale manuscriselor șincaiene, ca și ale lui Samuil Micu¹⁰²,

⁹⁸ Vezi Ioan Chindriș, **Alexandru Papiu Ilarian și Academia Română**, 1793, p.27.

⁹⁹ **Ibidem**, p.30-31.

¹⁰⁰ A.Papiu Ilarian, **op.cit.**, p.60.

¹⁰¹ Vezi M.Popa, V.Tașcu, **Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918**, Ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1980, passim; Gelu Neamțu, **Alexandru Roman marele fiu al Bihorului (1826-1897)**, Oradea, 1995, p.70; Mircea Popa, **Două istorii ale literaturii române în manuscris**, în **Revista de istorie și teorie literară**, tom.XXIV, nr.3, 1975, p.424-426; vezi și Keszé Katalin **Kultúra és filológia a román tanszék történetének tükrében**, Budapest, 1999.

¹⁰² Prima solicitare a fost adresată ministerului de la Viena cu prilejul adunării de constituire a Astrei (1861). Vezi **Actele privitoare la urzirea și înființarea Asociațiunei Transilvane pentru literatura română și cultura poporului român**, Sibiu, 1862. În același an, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii de la București, prin directorul Ioan Maiorescu, apela la Episcopia greco-catolică de la Oradea pentru remiterea manuscriselor mai importante ale S.Micu și Gh. Șincai, spre a fi tipărite pe speșele statului, guvernul român urmând să ofere gratuit 200 de exemplare pentru a fi

cercetările întreprinse, din însărcinarea Academiei Române, în arhive și biblioteci din Transilvania și Ungaria, în anii 1877-1879, de către Nicolae Densușianu. El a identificat „manuscrisele neobositului cronicar”, cuprinse în „colecțiunea istorică a lui Gheorghe Șincai”, aflată în biblioteca Episcopiei greco-catolice din Oradea, între care cele 27 de volume ale caietelor de lucru intitulate *Notata ex variis autoribus* și cele 3 volume purtând titlul *Rerum Spectantium ad Universam Gentem Daco-Romanam seu Valachicam summaria Collectio ex diversis authoribus facta a Georgio Gabriele Sincaj de Eadem secundam ordinem chronologicum* (cunoscut și sub numele de *Memoriile daco-românilor* sau *Magazinul Analelor dacice sau ale romanilor*)¹⁰³, scrierile inedite *Istoria naturei sau firei*¹⁰⁴, considerată

împărțite între românii transilvăneni, cererea fiind reînnoită în 1864 de Nicolae Crețulescu, ministrul Instrucțiunii publice. Ca urmare, episcopul Szilágyi a numit o comisie, prezidată de canonicul Vancea, care să inventarieze manuscrisele ce se aflau în Biblioteca episcopiei și să precizeze în ce condiții ar putea fi date. Potrivit opiniei, consemnată într-un proces verbal, lucrările, având în vedere conținutul lor, „de prezent nici de cum nu pot fi date la lumină, cuprinzând opurile respective materii, în care pot fi, ma trebuie să fie atinse principii atât politice, cât și bisericești și chiar internaționale, și acelea nu pot fi trecute cu vederea, fiindcă ar putea fi spre stricare” (!), și că ar fi neapărat necesară revizuirea lor din punct de vedere lingvistic și al conținutului; comisia lăsa însă la latitudinea episcopului remiterea manuscriselor. În 1865, acesta răspundea Guvernului de la București că nu le poate „transpune” și dacă dorește, să le tipărească la Oradea, costul ridicându-se la peste 35.000 de fl.. Nic. Densușianu, **op.cit.**, p.114. Ulterior, s-a aprobat ca toate manuscrisele aflate să fie transferate la Blaj și tipărite acolo, sub îngrijirea Ordinariatului mitropolitan. Ion C. Bianu, **Viața și activitatea lui Maniu Samuil Micul, alias Klein de Sad, în Analele Societății Academice Române**. Sesiunea anului 1876, tom.IX, București, 1876, p.108.

¹⁰³ Nic. Densușianu, **Cercetări istorice în arhivele și bibliotecile Ungariei și ale Transilvaniei**. Raport înaintat Academiei Române, București, 1880, p.58, 106-109. Pompiliu Teodor, **Interferențe iluministe europene**, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p.146.

¹⁰⁴ N.Densușianu nu a găsit însă în biblioteca Episcopiei greco-catolice din Oradea manuscrisul lucrării lui Șincai, **Învățătura firească spre surparea superstiției norodului**, semnalat abia de Iacob Radu. **Manuscrisele bibliotecii episcopiei greco-catolice din Oradea Mare**, studiu bibliografic, București, 1923, p.9. D.Ghișe și P.Teodor, în Gheorghe Șincai, **Învățătura firească spre surparea superstiției norodului**, Ed. Științifică, București, 1964, p.32.

prima lucrare de istorie naturală românească,¹⁰⁵ și *Vocabularium pertinens ad Tria Regna Naturae*, vocabular de termeni din domeniul științelor naturii (latin-român, maghiar-german și român-latin, maghiar-german), *Responsum ad crism Josephi Caroli Eder in Supplicem libellum Valachorum Transylvaniae juxta numeros ab ipso positos*, răspuns la notele critice („bârfele”) ale istoricului sas la adresa *Supplexului* din 1791, corespondența directorului școlar cu autoritățile transilvănene, celebra recenzie a lui Mártonffy la *Hronică* ș.a.

În anul 1886, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice a tipărit o nouă ediție a operei istorice a lui Șincai, cu titlul *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, cu litere latine, sub îngrijirea lui Grigore Tocilescu. Corecturile au fost efectuate de profesorul universitar transilvănean Grigore Silași, care publicase anterior o *Apologie* (Cluj, 1879), în apărarea lui Șincai de criticile lui Hunfalvy Pál.¹⁰⁶

Hronica românilor, opera de o viață a lui Șincai, a dezvăluit, pe temeiul unei documentații copleșitoare și dintr-o perspectivă unitară, istoria românilor de la începuturile ei și până spre jumătatea secolului al XVIII-lea, trecutul unui popor, socotit a fi de origine pur romană, rămas statornic pe vatra de formare, și care a înscris pagini strălucite în istoria evului mediu sud-est european, în timp ce în Transilvania a ajuns într-o stare de oprimare.

Bogăția informației, dar și ideile și sugestiile autorului, au făcut din *Hronică* o lucrare care a pătruns masiv în istoriografia și cultura noastră.¹⁰⁷ A fost o sursă la care au recurs toți istoricii români importanți din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și de la începutul secolului XX, atât reprezentanții direcției romantice, ce se prelungește în epocă, cât și cei ai istoriografiei critice, primii receptându-l fără discernământ. Astfel, au apelat la ea I.Heliade Rădulescu,¹⁰⁸ Al.Papiu Ilarian,¹⁰⁹ Vasile Maniu,¹¹⁰ Ioan V.Rusu,¹¹¹

¹⁰⁵ Al. Borza, **Prima istorie naturală românească. Istoria naturei sau a firei de Gh.Șincai**, în *Transilvania*, LII, nr.9-12, octombrie–decembrie 1921, p.825-836.

¹⁰⁶ Prima ediție științifică a *Hronicii* a apărut însă abia în 1967. Gheorghe Șincai, **Opere I-III**, (ediție îngrij. de Florea Fugariu, prefața și note de Manole Neagoe), Ed. pentru Literatură, 1967, 1969.

¹⁰⁷ Mircea Tomuș, **op.cit.**, p.237.

¹⁰⁸ **Prescurtare de istoria românilor sau Dacia și România**, București, 1861, p.92, 94, 136, 163, 172, 173.

¹⁰⁹ **Tezaur de monumente istorice pentru România**, tom. I, p.58, n.4, p.68, n.3; **Ibidem**, tom. III, București, 1864, p.105, 204.

A.Tr. Laurian,¹¹² dar și Dimitrie Onciul,¹¹³ A.D.Xenopol,¹¹⁴ Ion Sârbu,¹¹⁵ N.Iorga,¹¹⁶ V.Pârvan¹¹⁷ ș.a.

Opera lui Șincai a exercitat o durabilă influență și asupra istoriografiei ecleziastice românești. După cum a remarcat încă G.Barițiu, la începutul secolului al XIX-lea învățații transilvăneni au înavușit „și istoria noastră bisericească”, prin cercetările întreprinse în arhive și biblioteci străine și din țară, oferind un „exemplu și îndemn salutar”, urmașilor¹¹⁸.

Hronica a constituit, prin prețioasele mărturii pe care le cuprindea, privind începuturile creștinismului la români, statutul clerului românesc din Transilvania, unirea cu Roma, reacțiile pe care aceasta le-a provocat ș.a., o sursă a scrisului ecleziastic românesc, îndeosebi a celui din Transilvania, înseși începuturile sale aflându-se sub semnul moștenirii iluministe¹¹⁹. De la autori și epigoni ca Teodor Aron¹²⁰ și Gavril Pop, la A.Tr. Laurian, N.Tincu Velia¹²¹,

¹¹⁰ **Dizertațiune istorico-critică și literară tractând despre originea românilor din Dacia-traiană**, Timișoara, 1857; vezi și V.Neumann, **Vasile Maniu. Monografie istorică**, Ed. Facla, Timișoara, 1984, p.25, 66, 70, 147, 175.

¹¹¹ **Compendiu de istoria Transilvaniei, cu distinctă privire la români**, Sibiu, 1864 p.37 ș.a

¹¹² **Istoria românilor** din timpurile cele mai vechi până în zilele noastre, București, 1869, p.600, 173.

¹¹³ **Originile Principatelor Române**, București, 1899, în Dimitrie Onciul, **Scieri istorice**, (ediție îngrij. de Aurelian Sacerdoțeanu), 2, București, Ed. Științifică, 1968, p.710, ș.a.

¹¹⁴ **Istoria românilor din Dacia Traiană**, vol. I-IV, Iași, 1888-1891, passim.

¹¹⁵ **Relațiile externe ale lui Matei Vodă Basarab 1632-1654**, (cu privire la istoria Orientului European), (trad. și ediție îngrij. de Rudolf Gräf), Ed. de Vest, Timișoara, 1992, p.173, n.38, p.218, n.183, p.249.

¹¹⁶ **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria**, p.134, 161, 163, 175, 184, 195, 225, 262.

¹¹⁷ **Alexândrel Vodă și Bogdan Vodă - șapte ani din istoria Moldovei**, București, Ed. Minerva, 1904; **Relațiile lui Ștefan cel Mare cu Ungaria**, București, 1905. Vezi Vasile Pârvan, **Studii de istorie medievală și modernă**, (ediție îngrij. de L.Nastasă), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1990, p.70, 71, n.32, p. 89, n.124, p.100, n.41, p.106, n.81, p.139, n.69.

¹¹⁸ George Barițiu, **Părți alese din Istoria Transilvaniei pre două sute de ani în urmă**, vol.I, Sibiu, 1889, p.121.

¹¹⁹ Corina Teodor, **Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920**, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p.458.

¹²⁰ **Adnotări din istoria ecleziastică**, despre urzirea și lățirea credinței creștine între români, Pesta, 1850, p.110

Al.Papiu Ilarian, Andrei Șaguna, Timotei Cipariu¹²², G.Barițiu, Augustin Bunea ș.a, o întreagă istoriografie a beneficiat de aportul pe acest tărâm al lui Șincai.¹²³ Ideile sale „religioase” acceptate de unii, contestate de alții, au fost interpretate diferit și invocate și în contextul disputelor confesionale¹²⁴.

Dintre scriitori, Alexandru Odobescu publicând nuvelele *Mibnea-Vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna*, în *Scene istorice din cronicile românești*, a preluat informații din opera șincaiană, pe care, de altfel, o avea în biblioteca sa.¹²⁵ Dar a recurs la aceasta și în încercarea sa de pionerat de a scrie o istorie completă a aromânilor. La fel, Dimitrie Bolintineanu, evocând în *Biografii istorice* trecutul glorios al poporului român, viața și faptele de vitejie ale lui Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare s-a bazat și pe *Hronica* lui Șincai.¹²⁶ Iar Alexandru Pelimon, în poemul epic *Traian în Dacia*, a îmbrățișat perspectiva latinistă, lucrarea sa, după cum însuși o mărturisește în prefață, ilustrând „o filă din Șincai” și fiind „o versificare prozaică a datelor cronicii”.¹²⁷ Au mai apelat la aceasta și istorici literari¹²⁸, lingviști,¹²⁹ istorici ai dreptului,¹³⁰ numeroși publiciști, etc.

¹²¹ **Istorioară bisericească politico-națională**, Sibiu, 1865. Vezi I.D.Suciu, op.cit., p.142

¹²² **Episcopii Alba Iuliei până la Athanasiu I**, în *Acte și fragmente latine românești*, 1865, passim.

¹²³ Vezi Corina Teodor, op.cit., passim și Remus Câmpeanu, **Biserica Română Unită între istorie și istoriografie**, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, passim.

¹²⁴ Vezi scrisoarea lui A.Bunea către N.Iorga, Blaj, 17 iunie 1901, în **Scrisori către N.Iorga**, 2 (1902-1912), (ediție îngrij. de Barbu Theodorescu), Ed. Minerva, București, 1979, p.363; P.Oalde, **Interesul bănașenilor pentru opera lui Petru Maior**, în *Studii de limbă, literatură și folclor*, 3, Reșița, 1976, p.104-105.

¹²⁵ Alexandru Odobescu, **Opere I**, (text critic de G.Pienescu), Ed. Acad. R.S.R., 1965, p.72, 82, 85, 95, 99, 289, ș.a; Idem, **Opere II**, (ediție de Marta Anineanu și Virgil Căndea), Ed. Acad. R.S.R., 1967, p.462, n.24, p.587.

¹²⁶ Dimitrie Bolintineanu, **Opere IX**, (ediție îngrij. de Teodor Vârgolici), Ed. Minerva, București, 1987, p.72, n.4, p.204, n.2, p.236, n.4.

¹²⁷ Ovidia Babu Buznea, **Dacii în conștiința romanticilor noștri** - Schiță la o istorie a dacismului, Ed. Minerva, București, 1979, p.136.

¹²⁸ **Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)**, vol.II, București, 1901, p.134, 161, 163, 175, 184, 195, 225, 262. Vezi și Marin Bucur, **Istoriografia literară românească**, Ed. Minerva, București, 1973, passim.

¹²⁹ Vezi **Scrisori către Ioan Bianu** (ediție de Marieta Croicu și Petre Croicu), vol III, Ed. Minerva, București, 1976, p.298, 321, 338.

¹³⁰ Simion Bărnuțiu vedea în **Dreptul public** al românilor o continuare a celui roman și oferea în opera sa o istorie a poporului român din perspectiva dreptului,

Exegeza operei istorice a lui Gh.Șincai consemnează spre sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea noi interpretări, aparținând unor reprezentanți ai orientării critice din istoriografia românească. Mai întâi reține însă atenția considerațiile elogioase ale lui Alexandru D.Xenopol, pentru care autorul *Hronicii* este „nemuritorul întemeietor al istoriografiei române”.¹³¹ Apreciind-o în contextul epocii și al nivelului cultural-științific al românilor, relevând concepția autorului, „tot atât de vastă pe cât de temeinică”, abordarea trecutului românilor dintr-o perspectivă unitară, ocupându-se cu „istoria întregului popor român, nu cu aceea a unei provincii”, pe care o expune cronologic, „nu ca o simplă povestire ci pe baza izvoarelor, pe carii le citează întotdeauna supunându-le adeseori unei judecoase critici”, el afirmă că lucrarea acestui om considerat „fenomenal” „este o adevărată minune”.¹³² În viziunea profesorului universitar de la Iași, ea reprezintă „un pas înainte făcut către întrolocarea (reunirea – n.n.) poporului român într-un singur trup”. De altfel, autorul primei sinteze unitare moderne a istoriei naționale, în care a recurs adeseori la sursele *Hronicii*, s-a considerat ca și unicul continuator, din această perspectivă, al operei transilvăneanului: „Eu sunt cel dintâi și singurul până acum, de la Șincai încoace, care am întreprins a scrie o istorie deplină a poporului român de la primele începuturi până la 1866 [...]”.¹³³

Gheorghe Panu a prețuit bogăția de surse a *Hronicii românilor*, operă „colosală ca adunare de material, de documente, de autori, etc.”, „un imens dicționar de toate faptele în ordinea cronologică”, în care a găsit „lucruri minunate de bune, izvoare prețioase”, dar, în spiritul direcției istoriografice căreia îi aparținea, afirma că atunci „când e vorba de a critica și coordona faptele, este complet neputincios, căci spiritul de critică îi lipsește cu totul”.¹³⁴

Nicolae Iorga s-a oprit adeseori asupra personalității, activității și a scrierilor lui Gh.Șincai, strădaniile și realizările iluministului constituind o parte componentă a ceea ce marele istoric a caracterizat ca „activitatea revoluționară

izvorul său principal constituindu-l *Hronica* și alături de ea, scrierile lui S. Micu și P.Maior. Vasile Netea, **Pe drumul unității naționale**. Studii și evocări, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p.78-80.

¹³¹ A.D.Xenopol, **Istoria Românilor din Dacia Traiană**, IV, ediția a IV-a, (edit. Maria Simionescu și Nicolae Stoicesu), Ed. Enciclopedică, București, 1993, p.199, n.148.

¹³² *Ibidem*, vol X, Iași, 1896, p.237-238.

¹³³ **Analele Academiei Române**. Dezbateri, s.n., t XXVII, 1904/1905, p.231.

¹³⁴ George Panu, **Amintiri de la „Junimea” din Iași**, 2, Ed. Minerva, București, 1971, p.18.

în domeniul spiritual a celor trei fruntași ai Școlii Ardelene”.¹³⁵ El l-a descris pe învățat ca un „apostol zelos”, „luptător”, „profet prin sabie”, un „muncitor pentru dezvălirea gloriei poporului său”, fiind în același timp un „temperament înfocat, îndărătnic, aspru”, un om „veșnic fără noroc”.¹³⁶

Cu prilejul călătoriei sale prin țara Oltului, N. Iorga revenind asupra personalității lui Gh.Șincai, cel „care o viață întreagă săpă din greu pentru a pune temelile istoriei neamului său”, cu talentul său evocator îi creionează acestui „mucenic al credinței sale în idee” un portret memorabil: „de aici, din această boerime îndrăznească și înstărită, a plecat unul dintre cei mai mari cercetători ai trecutului românesc, omul cu puteri neînfrante și cu principii neclintite, care a vrut să dea neamului „hronicul” bogat al tuturor faptelor și suferințelor lui și a trecut prin viață, cufundat în acest gând mare, aspru și neiertător față de alții, până ce a căzut frânt pe o margine de drum care era însuși locul răzleț menit a-i fi mormântul”.¹³⁷

Aprecierile sale privind scrierea istorică șincaiană, sunt însoțite de aspre considerații critice, amintind de cele ale întemeietorului „Junimii”. *Hronica* este o „operă din cele mai bogate, din cele mai muncite, din cele mai cinstite ce se pot închipui”, „așa de bine concepută, nu e nici o operă seacă”, iar „adânca iubire de neam ce se simte pretutindeni” îi conferă „un caracter original acestei înșiruii cronologice de izvoare cu comentarii”, remarcând și meritul autorului de a fi încadrat istoria românilor „în mijlocul întâmplărilor de istorie universală de care a fost influențată”.¹³⁸ În opinia lui Iorga, Șincai este „un scriitor din secolul al XVIII-lea”, iar *Hronica* „E un admirabil repertoriu, o culegere de izvoare din cele mai îmbelșugate, la cari se recurge încă astăzi și se va recurge încă multă vreme”, reproșându-i însă transilvăneanului inconsecvența spiritului critic în utilizarea acestora, ca și lipsa de talent literar, afirmând că „marele monument a rămas pentru cât va dura încă, o zidire moartă și pustie”, că e o „compilație, rece, o carte învățată, o carte folositoare, dar moartă”.¹³⁹

¹³⁵ N.Iorga, **Istoria românilor din Ardeal și Ungaria**, (ediție îngrij. de G.Penelea), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p.358.

¹³⁶ Idem, **Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1921)**, vol. II, p.162-191.

¹³⁷ N. Iorga, **Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat**, (ed. de Lucian Cursaru), Ed. Minerva, București, 1977, p.56.

¹³⁸ **Ibidem**, p.185, 187, 188.

¹³⁹ **Ibidem**, p.191. Într-o altă sinteză, Iorga afirmă că *Hronica românilor* „se razimă pe mult material inedit”, dar este „o operă analitică”. Vezi **Istoria poporului românesc**, (ediție îngrij. de Georgeta Penelea), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p.16.

Șincai este menționat de Ion Bogdan, în sinteza sa privitoare la istoriografia română, prezentată în ședința solemnă a Academiei Române din 8/21 aprilie 1905. Socotindu-l „cel mai erudit” dintre învățații Școlii Ardelene, cunoscutul slavist aprecia bogăția de surse a *Hronicii*, rămasă „un monument vrednic de admirația și recunoștința noastră”, dar considera că de pe urma operei entuziaste a lui Șincai și a tovarășilor săi de luptă, mai mult decât știința istoriei a profitat cultura națională.¹⁴⁰

În acest context, credem că e de interes să menționăm opinia mai recentă a lui Al. Zub, privind modernitatea *Hronicii* lui Șincai, „prin grija de a etala probe, câte existau ale mișcării neamului său în durată, prin accentul pe care știa să-l pună pe înțelegere și cunoaștere, ceea ce presupune în același timp demers critic și reconstrucție”.¹⁴¹

În perioada la care ne-am referit, bibliografia șincaiană s-a îmbogățit cu noi titluri, fiind publicate contribuții la cunoașterea vieții, activității și operei sale, găsindu-și locul în istorii literare, manuale, ca și în *Enciclopedia Română*¹⁴², scoasă de C. Diaconovich, consacrându-i-se evocări biografice, articole comemorative, etc.

Prin opera sa Gh. Șincai a pus în lumină unitatea de origine, („tot de o viță și porodită”), și de limbă, străvechea unitate teritorială, continuitatea pe teritoriul de etnogeneză și patrimoniul istoric comun al poporului român. „Conștiința națională”, constata Lucian Blaga, a palpitat puternic în sufletul istoricului, fiind pretutindeni prezentă în *Hronică*.¹⁴³ El a ajuns să susțină, ca nici unul din contemporanii săi, necesitatea unității românești, referindu-se direct la frații munteni și moldoveni, a căror istorie era altfel dacă, afirmă Șincai, „ar fi fost toți supt un cap, ținând laolaltă”.¹⁴⁴ Eruditul învățat transilvănean a fost astfel perceput de către posteritate, ca un precursor al unității naționale. Transpunerea acesteia pe plan politic apărea ca și consecința firească, logică, a întregului său demers istoriografic, ca ideea și mesajul suprem al operei și întregi sale existențe.

¹⁴⁰ I. Bogdan, **Discurs de recepție rostit la 8 (21) aprilie 1905 în ședința solemnă a Academiei Române**, în **Scrieri alese**, (ediție îngrij. de G. Mihăilă), Ed. Acad. R.S.R., București, 1968, p.98.

¹⁴¹ Al. Zub, **De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX)**. Ed. Acad. R.S.R., București, 1985, p.87.

¹⁴² Tom. III, Sibiu, 1904, p.963-964.

¹⁴³ Lucian Blaga, **Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea**, (ediție îngrij. de George Ivașcu), Ed. Științifică, București, 1966, p.179.

¹⁴⁴ Ion Lungu, **Școala Ardeleană** mișcare ideologică națională iluministă, Ed. Minerva, București, 1978, p.169.

Deja Ion Heliade Rădulescu văzuse în G.Șincai pe unul din „profeții sau aspiratorii (cei care au aspirat – n.n.) unei Români”¹⁴⁵. Ion C.Brătianu se referă, în ziarul **Românul**, în preajma Unirii Principatelor, în sens mobilizator și simbolic la „inima” lui Șincai, și a tuturor celor „ce deschiseră din nou izvoarele vieții naționale, din cari noi sorbim astăzi cu atâta sete”, îndemnând națiunea română „să pășească înainte pe calea ce se deschide [...]”¹⁴⁶. G.Barițiu afirma că autorul **Hronicii** „a știut a se înălța în toată viața sa mai presus de orice provincialism îngust, mărginit, miopic, egoist, precât el și-a propus a proba, că națiunea română este una, că una i e limba, unul și a ei destin”¹⁴⁷. Iar Ioan Slavici, directorul **Tribunei**, orientată spre capitala României, îl enumera între „capetele cele mai luminate” care au dat „îndrumări fundamentale și în politică”, conducătorul cotidianului sibian mărturisind că „are conștiința că lucrează pe linia indicată de acești înaintași”¹⁴⁸. Societatea iredentă „Carpați” se revendică drept continuatoare a „școlii naționale” reprezentată de Gh.Șincai, corifei Școlii Ardelene și urmașii lor, și declara prin președintele ei C.C. Dobrescu că are drept țel desăvârșirea unității naționale a poporului român.¹⁴⁹

Este semnificativă apoi invocarea numelui lui Șincai, de către oamenii politici transilvăneni Vasile Lucaciu, Aurel Lazăr și mai ales Vasile Goldiș, care a considerat existența și activitatea cronicarului „suferințelor și nădejdlor noastre” ca un „moment epocal”¹⁵⁰. În România, Nicolae Filipescu, unul din susținătorii cei mai fervenți ai intrării în războiul de întregire statală, afirma în 1915 că Ardealul e „Acropola”, „centrul” și „inima românismului”, de unde „Șincai și Petru Maior ne-au trimis mărturiile obârșiei noastre latine” și justifică dorința de unire, îndemnând la eliberarea Transilvaniei.¹⁵¹ Calendarul **Ligii**

¹⁴⁵ **Biblicile**. Prolegomene, în Ion Heliade Rădulescu, **Opere II** (ediție îngrij. de Mircea Angheliescu), Univers Enciclopedic, București, 2002, p.120.

¹⁴⁶ **Bilanțul situațiunii**, în Lui Ion C. Brătianu, 1821-1921. **Din scrierile și cuvântările lui Ion C. Brătianu. Lupta pentru reînnoirea națională**, București, 1921, p.301.

¹⁴⁷ A.Papiu Ilarian, **op.cit.**, p.65.

¹⁴⁸ **Tribuna**, II, 1885, nr.163, p.649. Vezi și Elena Stan, **Momentul „tribunei” sibieni**, Ed. Minerva, București, 1985, p.139.

¹⁴⁹ Teodor Pavel, **Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878-1895)**, Ed. Facla, Timișoara, 1979, p.207-209.

¹⁵⁰ Gheorghe Șora, Eugen Gagea, **Vasile Goldiș, despre cultură română și europeană**, Ed. Gutenberg, Univers, Arad, 2004, p.147 și 172. Vezi și V.Goldiș, **Scrieri social-politice și literare**, (ediție îngrij. de Mircea Popa și Gheorghe Șora), Ed.Facla, 1976, p.234-236.

¹⁵¹ N.Filipescu, **Pentru România – Mare**. Cuvântări din războiul 1914-1916, 1925, p.39-40.

culturale, devenită **Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor**, care propovăduia același ideal, oferea cititorilor săi evocările „predicatorilor unității naționale”, S.Micu, Gh.Șincai și Petru Maior.¹⁵² În același an, la sfârșitul lui 1915, într-un manifest al comitetului secțiunii din Câmpulung-Muscel al Ligii adresat populației din județ era exprimată „Nădejdea în împlinirea visului pentru care a murit Mihai și a pribegit Șincai [...]”.¹⁵³

Erau toate acestea mărturii ale rolului pe care Gheorghe Șincai l-a avut în renașterea cultural-națională a poporului român, care-și va găsi împlinirea pe plan politic în 1918 prin realizarea unității sale de stat.

Aspects sur l'accueil de la personnalité et de l'oeuvre de Gheorghe Șincai (jusqu'à 1918)

Resumé

Historien et philologue, homme de l'école et vulgarisateur de connaissances scientifiques, le savant illuministe Gheorghe Șincai (1754-1816) a été une personnalité proéminente de l'École Transylvaine et celui qui fraya le chemin de la science et culture roumaines, avec une remarquable contribution dans la fondation de l'idéologie nationale roumaine moderne.

Gheorghe Șincai se fit remarquer au début comme instituteur et fondateur de plus de 300 écoles, auteur et traducteur de livres de classe, parmi les premiers que comprend la littérature pédagogique roumaine. Une des plus représentatives œuvres, restée d'ailleurs en manuscrit, de l'illuministe roumain, fut *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*. La notoriété de Gheorghe Șincai est étroitement liée à son ouvrage *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* où il affirme la latinité de la langue roumaine, ainsi que la romanité et la continuité du peuple roumain.

De l'entière oeuvre de Gheorghe Șincai, la postérité reconnaît, en premier lieu et surtout, la monumentale construction historiographique du nom de *Hronica românilor și a mai multor neamuri*.

¹⁵² V.Netea, C.Gh.Marinescu, **Liga Culturală și Unirea Transilvaniei cu România**, Ed. Junimea, Iași, 1978, p.265-266.

¹⁵³ **Ibidem**.

Tout de même il fut collaborateur à l'élaboration du mémoire *Supplex Libellus Valachorum* (1791) qui présentait les raisons pour soutenir les droits politiques du peuple roumain dans cette période d'oppression.

Dans le plan religieux Gheorghe Șincai se nourrissait d'idées anticléricales et défendait les traditions de l'église roumaine orientale.

Son plaidoyer sur l'harmonisation de la langue roumaine parlée avec la graphie latine a mis les fondements pour l'officialisation de l'alphabet latin au temps de Alexandru Ioan Cuza (1860).

Ainsi, l'érudit transylvain est récepté par la postérité comme un précurseur de l'unité nationale. La transposition de son œuvre historiographique, linguistique et religieuse dans le plan politique allait être une conséquence naturelle et logique.

Încercări de tipărire a operei lui Gheorghe Șincai

RAMONA DRAGOMIR
Biblioteca Județeană Mureș

Se stingea solitar, la marginea drumului colbăit, sufletul și trupul lui obosit găsimdu-și liniștea în țărâna patriei pe care a iubit-o atât de mult și pentru care s-a străduit din toate puterile să o înalțe pe treptele adevărului. Gândurile lui Șincai, căci despre el este vorba, așternute cu grijă și migală pe hârtie, după ani și ani de trudă, au rămas vii în conștiința urmașilor, constituind pentru generațiile viitoare un vibrant mesaj.¹⁵⁴

*„Tot ceea ce a făcut și tot ceea ce a gândit, a fost făcut și gândit cu mari disponibilități de energie și de patos. A îndurat ca un martir cele mai crunte umilințe și privațiuni pentru că nu a încetat nici o clipă să-și iubească nația și să lupte cu toate puterile minții sale pentru a o vedea ridicată în rândul națiilor luminate ale Europei.”*¹⁵⁵

După ani și ani de trudă prin bibliotecile și depozitele prăfuite ale Europei, gândurile lui Șincai așternute cu grijă și migală pe hârtie dau naștere unei adevărate capodopere, ***Hronica românilor și a mai multor neamuri***. Ajuns la Roma să studieze filozofia, Șincai manifesta un interes deosebit față de istoria poporului român, astfel încât în cuprinsul a 18 sau 19 caiete a copiat cu migală, de cele mai multe ori cu mâna proprie, iar în câteva cazuri ajutat de un copist, toate informațiile pe care le-a putut culege din vechi manuscrise, din istorii, codice, cărți de călătorii, geografii etc. referitoare la poporul român și la locurile în care acest neam trăiește. Șincai a notat aproape tot ce a găsit, astfel că ***Hronica românilor*** s-a născut din dorința de a oferi poporului român o istorie, dar mai ales s-a născut din sufletul autorului, suflet plin de revoltă împotriva acelor nedreptăți istorice, nedreptăți conturate pe vremea când, în Ardeal, cele trei națiuni conlocuitoare – ungurii, sașii și secuii – își consolidară dominația lor politică și administrativă, socotind națiunea română drept una „tolerată.”

¹⁵⁴ Traian Rus, *Preocupări pentru tipărirea operei lui Gheorghe Șincai, în secolul al XIX-lea*, în *Marisia. Studii și materiale*, X, 1980, p. 705-712.

¹⁵⁵ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru literatură, 1965.

Gheorghe Șincai sfârșea *Hronica românilor și a mai multor neamuri* sau *Magazin Annalium Daciarum seu Valachiorum*, cum se gândea el la un moment dat să o numească, în primii ani ai secolului al XIX-lea. Astfel, în noiembrie 1811 el solicita episcopului Vulcan să numească pe cineva pentru revizuirea ei. Terminându-și *Hronica*, Șincai se gândea, cum era și firesc, la publicarea ei. Primele încercări de tipărire aparțin însuși autorului. El se adresează tipografiei din Buda întrebând dacă ar putea-o tipări pe cheltuiala statului, cât ar costa o coală la tirajul de 1000 – 5000 de exemplare și, mai ales, dacă n-ar putea tipări varianta în limba latină. Politicoasă, tipografia îl gratula cu răspunsul ei pentru ducerea la capăt a unei opere atât de frumoase și vaste, dar era atât ocupată cu publicarea de manuale școlare, încât nu se putea angaja la o asemenea lucrare. Totuși, îi oferea informații asupra costului, care se ridica la 40 de florini coala la tirajul de 5000 de exemplare.

Șincai va reuși, totuși, să tipărească doar un mic fragment din vasta sa operă ca un supliment al *Calendarului de la Buda* și aceasta, deoarece în anul 1809 este nevoit să părăsească orașul.

În 1811 Șincai, ajutat de episcopul S. Vulcan, reușește să pună la punct în vederea tiparului ediția în limba latină a *Hronicii*. Această versiune va fi trimisă censorului de la Oradea, Anton Szerdahely, urmând ca la data de 6 mai 1812 să primească aprobarea de tipărire a ei pentru Ungaria. Cum însă Oradea nu dispunea de o tipografie, el s-a adresat tipografului de la Sibiu, Petru Barth, care însă nu putea tipări nimic fără acordul cenzurii transilvănene. În aceste condiții, la 2 iunie 1813 Șincai se adresează în scris guvernului transilvănean, anexând cererii sale manuscrisul *Chronicon Daco-Romanorum sive Valachorum*. În acest manuscris, Șincai specifica faptul că a lucrat la această lucrare timp de patruzeci de ani, că l-a scris în două limbi – română și latină – și având totodată și aprobarea ca lucrarea să fie tipărită în Transilvania.

Tot cu această ocazie, Șincai avea să-i înmâneze personal episcopului Iosif Martoni un exemplar latinesc al *Hronicii* spre examinare, iar textul românesc, în trei volume, îl trimitea direct guvernatorului. Se pare totuși că guvernul nu era foarte interesat de acest aspect deoarece, după aproape doi ani de așteptare, se hotărăște, în sfârșit, să dea un răspuns. Astfel, lucrarea lui Șincai era catalogată drept „*opus igne*,”¹⁵⁶ opera „*era bună de foc*.” În aceste condiții, potrivit opiniei formulate, Comisia va dispune interzicerea tipăririi și drept urmare se va interzice publicarea și la Oradea. Nesatisfăcut de această hotărâre, autorul își va cere lucrarea înapoi, primind drept răspuns la data de 16 august 1814 faptul că guvernul o consideră pasibilă de confiscare și deci nu i se poate

¹⁵⁶ Zenovie Picișanu, *Cenzura Cronicii lui Șincai*, vol. 1, nr. 1-3 / 1924-1926 / p. 22-23.

înapoia. „*Lucrarea amintită, constând în trei volume în manuscris redactată în limba română, a fost dispusă la arhivă pentru a se păstra sub sechestru.*” O trudă de zeci de ani, în adversități de tot felul, în timpuri jenante, peste care omul trecuse numai și numai din dragoste față de neamul său, era considerată acum „ineptă,” „deosebit de periculoasă.”

Acest om, având o „*minte excelentă*” și un spirit neliniștit, așa cum nu se admitea în împrejurările dictate de timpurile agitate de după Horea, silit să îndure o mare nenorocire, a început să cedeze.

Începând cu anul 1833, în Principate apar noi preocupări pentru tipărirea operei lui Șincai, iar cel care și-a manifestat dorința de a tipări ***Hronica*** a fost Damaschin Bojincă, pe atunci avocat în capitala Ungariei. Iată ce declara domnia sa: „*Am aflat din ziare că opera lui Șincai se găsește de vânzare la Viena, am vrut să o cumpăr cu intenția de a o publica...*” Cu toate acestea, intenția lui Bojincă nu a prins viață deoarece, de această dată, Mitropolia din Blaj, din cauza obligațiilor fiscale, se afla într-o situație precară din punct de vedere financiar. După mai multe tentative de publicare, se tipărește parțial primul volum, datorită eforturilor Alexandru Gavra și Gherman Vida, la Buda între 1842-1847 și la Iași în 1843. Aceste date rezultă cu exactitate dintr-un raport adresat domnitorului: „*Meritul cel mare al Cronicii lui Șincai este integru scoasă din nenumărate izvoare originale, de aceea cu drept cuvânt n-au zăsu că în cât timpu această prețioasă operă nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie.*”¹⁵⁷ De când a ieșit din „peana nemuritorului” opera a zăcut în două manuscrise, dintre care unul aparținea Episcopiei din Oradea Mare și se afla la profesorul Gavra din Arad, iar cel de al doilea a fost cumpărat de arhimandritul Gherman din Iași cu prilejul unei licitații la Viena. Cei doi posesori au făcut numeroase încercări de a scoate la lumină munca de zeci de ani a lui Șincai, însă cu tot sprijinul iubitorilor de istorie, manuscrisul din Oradea nu s-a putut tipări în tipografia Universității din Pesta decât în anul 1838, iar manuscrisul din Iași cu mult mai târziu.

Copia deținută de Gherman Vida, a fost realizată direct după manuscris de preotul Petre Mărcuțiu care, se pare că ar fi lucrat între anii 1820-1822 la cererea lui Petru Maior. Primul volum din această lucrare va ajunge la Loga, care-l va vinde bibliotecii din București. Celelalte două volume, Mărcuțiu le încredințează lui Gavra în 1842.

Operele Școlii Ardelene, care au jucat un rol important în lupta împotriva regimului feudal, în trezirea conștiinței naționale în care se promovează solidaritatea românilor de pretutindeni, au trezit interesul cercurilor

¹⁵⁷ Raportul adresat de Alexandru Gavra și Vida Gherman la 4 iunie 1853 privind tipărirea primului volum al ***Hronicii***.

guvernamentale, inclusiv al domnitorului Alexandru Grigore Ghica. Acesta, plin de recunoștință și admirație față de comoara istorică a lui Șincai, a cumpărat manuscrisul aflat în posesia lui Vida. Iată ce declara Vida: „*fiind însă un asemenea odor național, nicicum se cuvenea a rămâne mai îndelungat într-o proprietate privată.*” Astfel, el a solicitat episcopiei din Oradea trimiterea în Oradea a **Hronicii**, precum și a unor opere ce aparțineau lui Samuil Micu. Manuscrisele trimise la Viena – 13 volume – au rămas în capitala austriacă până în august 1858, atunci când au fost restituite Episcopiei din Oradea.

Comisia acreditată cu editarea **Hronicii**, formată din Mihail Kogălniceanu, vornicul Grigore Cuza, Alecu Doinici, Atanasie Panu și Treboniu Laurean, au reușit, cu toate greutățile întâmpinate, ca în anul 1853 să tipărească primele două volume.

În raportul Comisiei, adresat domnitorului Grigore Ghica la 4 iunie 1853 se arăta printre altele: „*Jos iscăliții, cu respect și totodată recunoștință, primind dară iluminatul vostru afiș din 4 iunie 1852, No 249, deîndată întrunindu-se în comisie s-au silit a răspunde la onorabila chemare ce le-ați făcut ca cât mai în grabă să scoată la lumină o scriere care cu nerăbdare patriotică se așteaptă de înălțimea voastră și de toată românimea. Deci cu toate greutățile materiale și mai ales de nepregătirea tipografilor din Iași pentru o publicație atât de importantă, jos iscăliții astăzi în aniversarea rândurilor înfățișează înălțimei voastre cele întâi două tomuri ale Cronicii eșite de sub teascurile tipografiei franco-române care au propus condiții cele mai ușoare pentru fondurile școalelor... deci bucurându-ne cu înălțimea voastră și cu publicul literar pentru eșirea la lumină a unei scrieri atât de folositoare și atât de importantă pentru istoria noastră, cu tot respectul supumen înălțimii voastre cele două tomuri cu îndatorirea ca încă în vara anului acesta să aducem la bun sfârșit și cel de al treilea tom, cel de pe urmă al colecției.*”

Totuși, tipărirea celui de al treilea volum al **Hronicii** a întârziat, deoarece tipografia franco-română din Iași nu a respectat clauzele contractului stabilit și abia la sfârșitul lunii ianuarie 1854 se putea spune că cel de al treilea volum al **Hronicii** era tipărit în întregime. Cheltuielile de editare au fost evaluate la suma de 784, ½ galbeni, adică 29.026 lei.

Tipărirea integrală a operei lui Șincai (1853-1854) scrisă cu litere chirilice avea să aibă semnificația unui eveniment național, mai ales prin cunoașterea trecutului de luptă și suferință a poporului român, prin educarea patriotică și deșteptarea națională și avea să servească „*drept felinar minunat pentru ca scriitorii să poată străbate la lumina lui mai departe prin întunecimea veacurilor.*”

Gheorghe Șincai nu a făcut doar istoria românilor, ci și pe „*a mai multor neamuri*” încât „*au fost iale atât de amestecate cu românii, cât locurile, întâmplările și faptele unora, fără de ale altora, nu se pot scrie pre înțeles.*” Se poate afirma că, concepția feudală, izolaționistă și statică, era depășită cu mult de istoricul

ardelean, care va întreprinde incursiuni largi în istoria popoarelor vecine, a Imperiului Roman ori a celui Bizantin.

În anul 1868 se tipărește la București, după copia variantei lui Vida.

Toate edițiile de până acum au avut la bază doar copii ale originalului. Acesta vedea lumina zilei doar în 1967 prin grija lui Florea Fugariu, inițiatorul seriei de opere integrale aparținând lui Șincai.

Cronica lui Șincai poate fi considerată o lucrare de specialitate, o lucrare strâns ancorată în curentul de idei al timpului, servind cele mai impetuoase aspirații naționale și sociale formulate de mișcarea de renaștere națională din Transilvania.

„*Cronica lui Șincai este un tezaur
Scump la tot românul cel adevărat:
A sa apariție n-are preț de aur,
Are preț de viață, merit nestemat!*”

(George Sion, **Oda**)

Hronica Românilor reliefează ideea romanității, originea latină a poporului român, continuitatea lui pe teritoriul vechii Dacii, conștiința națională fiind pretutindeni prezentă; este singura istorie de sinteză, științific alcătuită, a întregului popor.

The Attempts of Publishing Gheorghe Șincai's Work

Abstract

Born in Mureș county, at Șamșud – today called after his name – Gheorghe Șincai is considered to be one of the greatest exponents of Școala Ardeleană; he was some kind of a martyr of Romanian people and he put all his life in the service of an idea, materialized in a masterpiece: it is the book of Romanian history, because Șincai considered that a book like that – as rigorously as possible realized and based only on truth – may be an important weapon in the fight for rights and human dignity.

The difficulties he had in publishing **Hronica românilor**... confirm the fact that the authorities were scared by the historical truth the book presented, as a result of many years of studies in different famous libraries and archives.

Șincai tried to contribute to his people rising among the European nations. That is why his work was considered to be quite „dangerous” and its publication was prohibited.

Secvențe de istoria bisericii cuprinse în „Hronica românilor ...” a lui Gheorghe Șincai

Lector univ. dr. CORINA TEODOR
Universitatea „Petru Maior,” Târgu-Mureș

O evaluare a istoriografiei ecleziastice iluministe ardelene nu poate ocoli contribuția lui Gheorghe Șincai, istoricul profesionist a cărui copilărie este legată de meleagurile mureșene. Tributar în privința formației sale intelectuale mediului blăjean, celui italian și vienez, tânărul Șincai se va dovedi a fi un Aufklärer valoros. O importanță specială au avut-o anii petrecuți la Roma, ca bursier al Colegiului De Propaganda Fide (1775-1779), când în ciuda destinației aparte a studiilor (filosofie și teologie), Șincai și-a format o pregătire istorică serioasă, după cum s-a accentuat adesea în istoriografie.¹⁵⁸ Au contribuit la aceasta zilele petrecute explorând bibliotecile Vatican, de la Santa Maria sopra la Minerva și benedictină, dialogurile purtate cu secretarul Propagandei, Borgia, prin intermediul căruia tânărul român descoperea mediile savante romane.¹⁵⁹ Confesiunile sale sunt mai mult decât elocvente: „însă nu numai atât, dar el însuși adesea a căutat și mi-a dat să citesc scriitori în diferite limbi, care nu erau cunoscuți de mine până atunci și care pomeneau ceva despre români. M-a invitat adeseori la masa sa, plină de prieteni (italieni) sau chiar de erudiți străini, din ale căror prea învățate discuții și dispute am profitat mult în istorie și în alte științe.”¹⁶⁰

Încă un an la Viena, în 1779, i-a completat pregătirea, oferindu-i prilejul de a audia la Universitate cursuri de drept natural, public și ecleziastic, într-o perioadă de reformism didactic austriac, ce stătea sub semnul lui *Ratio educationis*. Acum l-a întâlnit pe Samuil Micu, dar a purtat și ample discuții cu istoricii maghiari – Daniel Cornides (considerat de el cel mai strălucit istoric maghiar al epocii) și Benkö Jozsef, după cum a investigat biblioteci particulare

¹⁵⁸ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Ed. Dacia, 1972, p. 122.

¹⁵⁹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. II, București, Ed. Didactică și pedagogică, 1969, p. 166; Dumitru Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 203.

¹⁶⁰ Gheorghe Șincai, *Opere. I. Hronica românilor*, ed. de Florea Fugariu, vol. I, București, Ed. pentru literatură, 1967, p. XXV.

sau cea a Nunțiatunii,¹⁶¹ ca protejat al nunțului Joseph Garampi, viitor cardinal, amic al lui Muratori,¹⁶² prilej de a copia noi documente.

Dedicat slujirii bisericii proprii, reîntors la Blaj, a ocupat importante funcții didactice, cea de catehet al școlii naționale, iar din anul 1784 director al școlilor naționale românești greco-catolice din Ardeal, până când violentul conflict cu episcopul Ioan Bob s-a încheiat cu demiterea sa, în anul 1794.¹⁶³

Destinul i-a rezervat o zbuciumată serie de peregrinări prin Oradea, Viena și Buda, Șincai sperând să poată anula acuzațiile ce-l transformaseră într-un tulburător al liniștii publice, dar fără rezultat. Simultan, era măcinat de gândul de a-și finaliza *Hronica*, astfel că la Buda a dedicat mult timp bibliotecii Széchenyi și arhivei contelui Kovachich.¹⁶⁴ Ultimii ani i-au adus o liniște relativă, după ce la 15 mai 1804 a fost numit corector la Tipografia de la Buda, lucrând o vreme alături de Samuil Micu și concentrându-se asupra finalizării cărții sale. Dar faptul că după moartea lui Micu n-a reușit să ocupe definitiv și postul acestuia a echivalat cu noi decepții și neliniști. Între Alba Iulia, Oradea și Blaj s-a încăpățânat să caute sprijin pentru editarea *Hronicii*, până când la 2 noiembrie 1816 se stingea din viață, la Sinea.¹⁶⁵

Spre deosebire de Samuil Micu și de Petru Maior, pentru care istoria ecleziastică s-a regăsit în lucrări distincte, fie traduceri, fie compoziții originale, în cazul lui Gheorghe Șincai astfel de reflecții sunt integrate în opera sa de maturitate istorică, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. O monumentală sinteză de istorie românească, cu incursiuni și în istoria Europei centrale și de sud-est, *Hronica* este finalitatea unor cercetări de decenii. Că această lucrare este rodul unei activități îndelungate o poate sugera chiar monumentalitatea și densitatea textului,¹⁶⁶ dacă am face abstracție de reflecțiile personale ale autorului, care certifică faptul că se gândea deja în 1780 la o istorie a românilor, pe care o va finaliza abia în 1811, conform corespondenței sale cu Samuil Vulcan: „După ce cu multă osteneală am alcătuit *Cronica daco-românilor până la timpul împărătesei Maria Tereza*, socot că înainte de toate nu am

¹⁶¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 122-123.

¹⁶² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 168.

¹⁶³ Dumitru Popovici, *op. cit.*, p. 204.

¹⁶⁴ Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. 174.

¹⁶⁵ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *op. cit.*, p. 103-131.

¹⁶⁶ Corina Teodor, *Coridoare istoriografice. O incursiune în universul scrisului ecleziastic românesc din Transilvania anilor 1850-1920*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2003, p. 109.

*altceva de făcut decât să rog cu umilință pe ilustritatea Voastră ca pentru revizuirea ei să binevoiască a numi grațios pe cine va voi.”*¹⁶⁷

Dacă spiritul sintezei l-a determinat ca să selecteze doar cele mai importante momente în ceea ce privește coordonatele ecleziastice de istorie românească, la fel cum s-a întâmplat și cu reconstituirile de istorie politică, în schimb apartenența sa la biserica greco-catolică a făcut ca incursiunile în istoria acesteia să fie mai substanțiale, să îmbine evaluările profesioniste cu amintirile de familie.

Înainte de a sublinia cele mai importante elemente de conținut ecleziastic din cuprinsul *Hronicii*, să remarcăm și în acest caz că la temelia lor se află o serioasă documentare. O simplă lectură, ce ia în calcul și aparatul critic, poate repera aceste componente bibliografice importante. O impresionantă aglomerare de izvoare românești și străine, narative și documentare, din care nu lipsesc Eusebiu din Cezareea – părintele istoriografiei ecleziastice, cronicari și istorici bizantini, poloni, maghiari, precum Dlugosz, Okolski, Michel Lequien, Cseri Mihály, Bethlen Miklos, Bod Péter, tipărituri ardelene și moldovene din secolul al XVII-lea. Dar în mod special se detașează dialogul său și afinitățile pentru autori celebri din istoriografia occidentală, ce aparțin erudiției colective (precum Jean Bollandus, cu *Acta Sanctorum*, Caesar Baronius, primul apărător al tezelor istorice catolice în fața ofensivei protestante, cu *Analele ecleziastice* și continuatorul său Odoricus Raynaldus). Nici literatura istorică românească (Ureche, Costin, Cantemir),¹⁶⁸ nici contemporanii săi nu puteau lipsi, iluministul Samuil Micu sau istoricul vienez Johann Christian Engel, cu care, pe de o parte a purtat o corespondență amicală, științifică, ce s-a concentrat asupra schimbului de documente, dar pe de altă parte a polemizat constant în interiorul *Hronicii*.

Asupra lui Șincai, achizițiile erudiției colective, interesul pentru științele auxiliare, pentru reperarea unor noi izvoare istorice, se reflectă și în notițele fugare despre ceea ce a văzut el însuși. Totul devenise izvor istoric, de la Columna lui Traian, așa cum arăta în 1775 („*eu încă de atunci le-am văzut*”)¹⁶⁹ la documentele culese din arhivele Vatican, din Viena, din cele ale episcopiei greco-catolice. Într-un dialog continuu cu cititorii, preocupat de credibilitatea narațiunii sale istorice, Șincai nu ezită să facă o critică a izvoarelor, fie când e vorba de succesiunea cronologică („*autorii, carii scriu despre acești doi ani, așa au*

¹⁶⁷ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Ed. pentru literatură, 1965, p. 188.

¹⁶⁸ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1984, p. 152-153.

¹⁶⁹ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, vol. I, p. 11.

încâlcit toată bronologia, cât însumi nu mă pot desbăta”),¹⁷⁰ fie când apelează la introducerea în text a unor documente, de a căror autenticitate nu este convins, atâta vreme cât nu le-a avut în mână (este și cazul Diplomei a doua leopoldine a unirii: „despre diplomatul ce se numește al doilea leopoldin, la cele ce s-au zis de Samoil Clain, eu mai adaog că de-ar fi fost acela de la împărăție eșit, tocma atunci fiind în Viena vlădicul Athanasie, împăratul sau i l-ar fi dat lui sau l-ar fi trimis la guberniu, ci împăratul aceia n-au făcut; așadară, diplomatul acela au fost numai de iezuviți scornit spre asuprirea noastră...”).¹⁷¹

Că n-a fost străin de raționalismul veacului, că **Învățătura firească spre surparea superstiției norodului** nu e doar o lucrare a sa ci și un crez, o dovedește modul în care caută să risipească nimbul legendar ce învăluie anumite evenimente. Între legendă și triumful rațiunii, Șincai alege a doua soluție. Nu ar trebui deci să fie surprinzător modul în care respinge motivul legendar al botezului lui Constantin cel Mare la Roma, deși „așa bîrfea cei ce-mi arăta și baptisteriul, în carele s-ar fi botezat de Silvestru, cel dintâi papa de la Roma.”¹⁷² Nici practica comerțului cu indulgențe, care apare drept o metodă pentru fidelitatea în credința ortodoxă la sfârșitul secolului al XVII-lea nu-i inspiră încredere: „și tatăl meu, Ioan Șincai își cumpărase una, cu 40 de lei, ce să i se pună pe pept când se va astruca, dară eu n-am lăsat să i se pună, bine știind că darul lui Dumnezeu nu se poate vinde pe bani.”¹⁷³

Din punctul de vedere al conținutului de istorie ecleziastică din **Hronică**, în spatele structurii analistice, Șincai a îmbinat mesajul educativ, cu cel pragmatic și recuperatoriu. Cu alte cuvinte, a îmbinat mai multe tipuri de analize, de la verdictele date asupra unor evenimente ce-și puteau găsi utilitatea pentru contemporani, la examinarea atentă a istoriei bisericii proprii și la apărarea identității acesteia, condamnând presiunea latinizantă, continuând de fapt linia lui Samuil Micu și a raționalismului iluminist vienez,¹⁷⁴ până la câteva divagații de natură terminologică și cronologică, menite să ușureze înțelegerea firului evenimential de către cititori.

În această lucrare de sinteză, care nu a avut ambiția unei istorii ecleziastice complete în țările române, singurele încercări ale lui Șincai de a urmări șirul ierarhilor sunt în legătură cu Transilvania de la cumpăna veacurilor XVII-XVIII. Dar istoricul nu oferă sentințe definitive, nefiind preocupat de acest subiect la fel de mult ca Samuil Micu. N-a încercat să alcătuiască o nouă

¹⁷⁰ *Ibidem*, p. 73.

¹⁷¹ Idem, *op. cit.*, vol. III, București, Ed. pentru literatură, 1969, p. 264.

¹⁷² Idem, *op. cit.*, vol. I, p. 77.

¹⁷³ Idem, *op. cit.*, vol. III, p. 257.

¹⁷⁴ Corina Teodor, *op. cit.*, p. 103.

listă de ierarhi români ardeleni și fiindcă ipoteza sa, chiar dacă ușor de contestat de alți istorici, era că instituția bisericii unite din Transilvania își avea începuturile în secolul al IV-lea, fiind în legătură cu acel Teofil, în realitate got, menționat la Conciliul de la Niceea.¹⁷⁵ Așadar, rădăcini instituționale seculare, precum cele ale neamului a cărui istorie o reconstitua.

Dacă în cazul Țării Românești și al Moldovei puține sunt notațiile lui Șincai despre istoria ecleziastică, doar consemnarea unor apariții instituționale noi ori decizii politice sunt aspru criticate – precum trecerea la Reformă a lui Despot Vodă,¹⁷⁶ ceea ce rămâne meritoriu este preocuparea lui Șincai de a pune în circulație documente străine, îndeosebi papale, ce fac referire la români, din secolele XIII-XVI. Cu siguranță efect al documentării italiene, ele oferă și prilejul unor transparente elogii pentru câțiva suverani pontifi: Grigore IX¹⁷⁷ și Clement VI,¹⁷⁸ etichetați identic, cu formula „*ca un bun păstoriu.*”

Reflectând asupra istoriei ecleziastice a românilor ardeleni din secolele XVII-XVIII, Șincai n-a ezitat s-o interpreteze simultan din mai multe unghiuri de vedere: al implicațiilor politice, austriece, al presiunii calvine și al reacției ortodoxe de peste Carpați. Unele din efecte – divergențele confesionale – par a fi înscrise într-o eternitate sfâșietoare. Prezente în Evul mediu la scară europeană, iar în secolul al XVIII-lea în mediul ardelean ele par a fi ușor înțelese de autor: „*pentru că știu năravurile popești, ca unul carele am fost între dâșșii și în cinul lor, cel mai de gios în sfințire, dară al doilea în deregătoriu, ca un canonic în zece ani.*”¹⁷⁹

În dosarul unirii, în care inclusese acte sinodale ca și rescripte imperiale, elementul catalizator a fost, în opinia lui Șincai, Curtea imperială. A fost și aceasta o dovadă a atmosferei iluministe, a politicii reformiste pe care a respirat-o în anii de formație școlară. Astfel încât comentariul său din dreptul anului 1683 începe cu o formulă admirativă: „*minunate sunt lucrurile Dumnezeuului nostru, al căruia nume să fie lăudat din veci până în veci, că din anul acesta au început fericirea carea era să se verse apoi peste neamul cel obidat al românilor.*”¹⁸⁰ Ca toți congenerii săi ardeleni va avea cultul dinastic, astfel că cel mai important artizan extern al unirii a fost în opinia sa împăratul Leopold: „*vezi că împăratul Leopold pe niminea au silit la unirea cu romano-catolicii, fără numai cât au vrut să ajute pe românii cei ticăloși, carii până astăzi nu-și cunosc*

¹⁷⁵ Gheorghe Șincai, *op. cit.*, vol. I, p. 69.

¹⁷⁶ Idem, *op. cit.*, vol. II, București, Ed. pentru literatură, 1969, p. 285.

¹⁷⁷ Idem, *op. cit.*, vol. I, p. 396.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 489.

¹⁷⁹ Idem, *op. cit.*, vol. II, p. 183.

¹⁸⁰ Idem, *op. cit.*, vol. III, p. 177.

*binele și folosul său, ca să fie povățuiți de bărbați născuți din sângele lor, pre cari îi doare de neamul românesc, nu ca pe neamurile cele străine, care numai pentru aceia cârtesc împotriva povățuitorilor celor din neamul nostru, ca să poată suga sângele românilor.”*¹⁸¹

Scrupulos, dar și extrem de responsabil în fața posibilor cititori, cu o scriitură greoaie, dar pe alocuri cu niște comentarii malițioase, cu o încrâncenare aproape obsesivă pentru utilitatea documentelor în istorie, cu un mesaj ce trebuia să sensibilizeze idealurile naționale ale românilor, Șincai rămâne, chiar dacă doar prin secvențele din *Hronică*, și un istoric ecleziastic. Nefăcând din istoria bisericii un scop în sine, opera sa, mai ales după editările din secolul al XIX-lea, va fi însă în atenția generației romantice de istorici ai bisericii.

Sequences of Church History in Gheorghe Șincai's „Hronica românilor ...”

Abstract

Unlike Samuil Micu and Petru Maior, whose contributions in ecclesiastic history took the shape of distinct works – translations or original papers – in Gheorghe Șincai's case such reflections are part of his masterpiece – *Hronica românilor și a mai multor neamuri*. It is a monumental synthesis of Romanian history, with many forays in European history, and represents the final result of many decades of study and serious documentation in the Italian, Austrian and Hungarian libraries.

From thematic point of view, we may observe that the spirit of synthesis convinced Șincai to choose only the most important aspects from Romanian ecclesiastic history. There is only one exception, which is represented by his forays in the Greek-Catholic Church history, a lot more substantial because of his affiliation to this church; he succeeded in combining, in a professional way, the historical evaluations and family memories.

Although the history of church was not the official purpose of the work, *Hronica românilor...* will be considered as a reference point by the romanticist generation of ecclesiastic historians, especially after its publication in the 19th century.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 237.

Imaginea Celuilalt în *Chronica* românilor. Viziunea șincaiană asupra populațiilor germanice din Transilvania

MARIAN ZĂLOAGĂ

Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”
Târgu-Mureș

Cercetarea imaginii celuilalt este o constantă în istoriografia românească din ultimele decade. Pentru subiectele privind arealul transilvan ea continuă să rămână în atenția cercetătorului cu atât mai mult cu cât unele aspecte au rămas neexplorate. Este și cazul demersului de față.

Putem spune că avem deja o tradiție în ce privește imaginea românului în literatura sau istoriografia germană.¹⁸² De asemenea există și o serie de studii din care românul devine reflector.¹⁸³ Studii mai ample realizate în ultimele două decade ale secolului al XX-lea – ne referim aici la primul capitol al lucrării lui Adolf Armbruster *DacoRomano-Saxonica* sau la mai recenta realizare a lui Dan Horia Mazilu *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, – analizează problema de care ne interesăm doar marginal, totuși, nu fără a face o serie de valoroase remarci critice.

Titlul propus, deși limitat doar la unul dintre izvoarele specifice unei incursiuni imagologice, anunță o redimensionare a problemei percepției elementului german, într-o primă istorie națională românească.¹⁸⁴ Una dintre motivațiile pentru care am considerat o asemenea abordare utilă, își găsește resortul în aparentul arbitrar semantic din primele pagini ale *Chronicii*, mai

¹⁸² Cea mai celebră contribuție este cea a lui Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german*, București, 1995, urmată de alte consistente studii, ca cel al Mihaelei Grancea, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, 2002.

¹⁸³ Cf. Stelian Dumistrăcel, *Germanul în mentalul rural românesc*, în *Identitate și alteritate în spațiul cultural românesc*, Iași, 1996, p. 221-239; Dan Berindei, *Istoricii români și lumea germană (de la mijlocul secolului al XIX-lea la începutul secolului XX)*, în *Revista de istorie*, Tom 38, 1985, p. 457-470.

¹⁸⁴ Manole Neagoe, *Prefață și note*, la *Chronica românilor și a mai multor neamuri*, (în continuare *Chronica*). Ed. îngrijită de Florea Fugaru, Editura pentru Literatură, 1967, Vol. I, p. CVII.

ales că, se știe în iluminismul românesc,¹⁸⁵ spiritul identitar s-a afirmat prin istorie și filologie.¹⁸⁶ În acest sens ne interesează să identificăm dacă nu cumva datorită impreciziei terminologice – în ce privește etnonimele – polihistorul transilvănean ar face confuzii.

În mod firesc deci, întreprinderea noastră va porni de la o serie de considerații de ordin semantic. Rațiunea este fundamentată suplimentar și pe faptul că, credem, o primă etapă în procesul identificării Celuilalt este reprezentată de maniera în care el este denominat.

Ne-am obișnuit să numim „german”, „neamț” pe toți cei aparținând arealului lingvistic germanofon fie că ei sunt sași, austrieci sau germani. Fenomenul acesta de sinonimie pare destul de vechi, iar modernitatea ce aduce standardizarea limbii, îl reține în limba română. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea Grigore Maior explica în lucrarea rămasă în manuscris termenul **germanus** ca **neamț** și firește **Germania** ca **Țara Nemțească**.¹⁸⁷ *Dicționarul ungurescu românesc* (1869) al lui George Barițiu, de pildă, pune semnul egal între cei doi termeni **neamț** sau **germanu** cu care ungurii și românii au desemnat elementul etnic german.¹⁸⁸ Lazăr Șăineanu în *Dicționarul universal al limbei române* reține într-o primă poziție la cuvântul german pe „Germanul modern,”¹⁸⁹ explicând apoi cuvântul **neamț** ca „numele popular al Germanului și în special al Austriacului” sau ca „catolic sau protestant,” stabilind în același timp și etimologia cuvântului în cuvântul de origine slavă „**niemți**.”¹⁹⁰ În 1924, un alt dicționar etimologic explica originea etnonimului german ca „numire dată de latini locuitorilor din Germania cari sunt de aceeași origine, cari se aseamănă, deși poartă numiri diferite,”¹⁹¹ iar celui de **neamț** îi găsește o origine latină derivată din **ne amicus**, continuând: „denumire dată locuitorilor din țara austeră (Austria) care are pământ neprimitor. Ca și sașii = saxi, celor din Saxia, pietroasă,

¹⁸⁵ Keith Hitchins, *Mit și realitate în istoriografia românească*, București, 1997, p. 33.

¹⁸⁶ Pompiliu Teodor, *Introducere în istoria istoriografiei din România*, Cluj-Napoca, 2003, p. 80.

¹⁸⁷ Grigore Maior, *Institutiones linguae Valachiae, Lexicon Compendium Latino-Valachorum*, Mihai German (ed.), Vol. I, Alba Iulia, 2001, p. 237.

¹⁸⁸ *Dictionariu Ungurescu-Românescu compusu de George Baritiu*, Brasiovu, 1869, p. 353.

¹⁸⁹ Lazăr Șăineanu, *Dicționarul Universal al Limbei Române*, Ed. VII, București, p. 272.

¹⁹⁰ *Ibidem*, p. 422.

¹⁹¹ Alexandru Resmeriță, *Dicționarul etimologic-semantic al limbei române*, Craiova, 1924, p. 292.

țara cu pământ pietros,”¹⁹² dezavuând etimologia slavă a respectivului etnonim. La figurat, etnonimul „neamț” e dat ca sinonim cuvântului catolic.¹⁹³ În fine, un dicționar etimologic mai nou, întocmit de Alexandru Ciorănescu vizavi de etnonimul german precizează că este specific secolului al XIX-lea,¹⁹⁴ deși stabilește o sinonimie cu etnonimul folosit alternativ cel de neamț, căruia îi stabilește origini slave din **nemű** „barbar,” definindu-l și ca „străin.” Simplificând, reținem că în modernitate **german** (de factură latină) este un termen ce se referă la locuitorul statului german modern – indicație prețioasă pentru transformarea reductivă a termenului printr-o mai strictă asociere cu realitatea statală germană născută în veacul al XIX-lea, cel de **neamț** (originar din limba slavă) fiind mai des asociat elementului austriac chiar unei realități confesionale ca cea catolică, deși la o adică în românește ele sunt interschimbabile fără a provoca mari confuzii. O relativă imprecizie există încă.

Toate aceste precizări explică într-o oarecare măsură cum de în unele cazuri autorul *Chronicii românilor*, folosește etnonimul „german” sau „neamț” ca sinonime chiar și atunci când se referă la populațiile germanice din vremea atacurilor popoarelor migratoare de la sfârșitul antichității și începutul evului mediu. Dacă ar fi să considerăm lucrurile din pură perspectivă semantică putem aprecia că la nivelul textului său, etnonimul „nemți” este mai des folosit în timpul descrierii sau al clasificării într-o familie etnico-lingvistică a popoarelor migratoare, căroră Șincai le pune în cărcă „începutul tuturor reuțăților și a necazurilor, care de aici înainte au trebuit să le sufere romanii din Dacia, adecă strămoșii noștri, ai românilor celor de acum.”¹⁹⁵ Astfel, pe rând, cvadii (cvazii) sunt denumiți nemți,¹⁹⁶ iar despre „gothi” afirmă „că era de aceeași viță neamurile îndată mai sus zise (herulii și perchizii) și cu vandalii, cu longobarzii, cu gepidele cu taifalii și alții, adecă toți era nemții, eșiți din Scandinavia sau Sveția.”¹⁹⁷ Ca să fie mai limpede, asocierea imaginii lor cu a barbarului sau străinului – așa cum etimologia termenului din slavonă o poate susține, fapt ce ar putea învedera credința unei alegeri a etnonimiei conștient realizate și nu aleatoriu, doar în virtutea unei simple sinonimii, – ne vom referi și la notele pe care Șincai le reține la anul 319; astfel el enumeră neamurile „gothilor adecă: visigothii, ostrogothii, boranii, carpii, basternii, carpodachii, taifalii, victofalii,

¹⁹² *Ibidem*, p. 488.

¹⁹³ *Ibidem*.

¹⁹⁴ Alexandru Ciorănescu, *Dicționar etimologic al limbii române*, București, 2001, vezi paginile 359, respectiv 541.

¹⁹⁵ Gheorghe Șincai, *Chronica*, Vol. I, p. 35.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 6, 7, 23.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p. 45.

gepidii și ceilalți de viață nemțească, cari toți în comun **de greci se numea schyite, iară de latini se chiamă gothi** (s.n.), mai adeseori au năvălit în Dachia veche preste bieții strămoșii noștri.”¹⁹⁸ Trecând dincolo de prezența în rândul celor enumerați a unor populații de o cu totul altă origine decât cea germanică, sugestia este că termenul de *neamț* e folosit cu valoare peiorativă putând fi sinonim barbarității. Ar fi prea comod a da vina pe inadvertențe la nivel semantic, pe eșecuri ale principiului semantic aplicat în analiza faptelor chiar și la o vreme când disciplinele auxiliare nu atinseseră maturitatea. Ce derutează, însă nu stârnește contradicții la Șincai, este folosirea aceluiași termen în contextul secolului al XVII-lea și, mai ales, al celui următor, când *neamțul* este asociat austriecilor lansați în reconquișta Europei central- răsăritene. Asocierea este lesne de dedus dacă ne raportăm doar la notele din dreptul anului 1683 când: „Carra Mustafa vizirul, luând toate oștile s-au dus drept la Vienna Austriei, unde e scaunul împăratului nemțesc și au început a bate de toate părțile cetatea.” Etimologia *neamț* – austriac – catolic e doar parțial acoperită. Rămânem cu percepția *neamțului* ca străinul, dar înțelegem că etnonimul austriac e firesc asociat catolicului, atunci când se leagă venirea lor cu revenirea catolicismului sau trecerea unei părți a românilor la greco-catolicism. De acum *neamțul* devine în **Chronică** elementul activ în eliberarea Europei de turci, – „grija cea mai mare a lui Duca vodă, domn în Valahia la 1679, fiind ca se scuture tyrannia turcilor carea acum o înfrânse armele nemților (s.n.), și cu totul s-o scoată din Europa,”¹⁹⁹ – *neamțul* dedându-se, totuși, și la acte violente ca de pildă cel din 1688 din București când „foarte mult rău au făcut într-o lună cât au șezut acolo, bătai, cazne, legături.”²⁰⁰ Fără a dramatiza, Șincai zugrăvește un portret în mare parte pozitiv *neamțului* central răsăritean, căruia nu-i zice niciodată german. Totdeauna însă, pentru a îndulci imaginea străinului își exprimă gratitudinea sau speranța față de „avugusta Casă de Austria”²⁰¹ care a adus mai mult bine românilor – judecată subiectivă în virtutea avantajelor propriiei etnii. Să nu uităm că imaginea Casei de Austria este la vremea aceea conturată sub lozinca „*Virtus romana rediviva*.”²⁰²

E posibil ca preferința pentru etnonimul *neamț* să se găsească în aceea că el reprezintă varianta populară a celui de german. Totuși nu putem să credem că utilizarea s-a făcut mai mereu aleatoriu, mai ales că avem de a face cu un bun

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 66.

¹⁹⁹ *Chronica*, Vol. III, 195.

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 198.

²⁰¹ *Ibidem*, passim.

²⁰² Cf. Toader Nicoară, *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități colective*, Cluj-Napoca, passim.

cunoscător al limbilor izvoarelor. Dacă ne ținem de ideea unei utilizări intenționate, în legătură cu alegerea etnonimelor, putem spune că ideologicul este foarte bine mascat într-o operă cu finalitate militantă cum este **Chronica**. Poate mai bine, perceperea neamțului ca străin este sesizabilă în fragmentul de la anul 1457 când, comentând un privilegiu al lui Ladislau al IV-lea, prin care românii erau menționați între nobili cu celelalte etnii din Transilvania, Șincai conchide: „*Eu știu că domniile din Banat, care mai înainte au fost numai ale românilor, pre vremea mea le-au cumpărat cu bani gata ungurii, carii au și avut cădință, nemții, talianii, armenii grecii și alte neamuri streine* (s.n.), *carii apoi n-au domnit, ci au tyrănnit preste mișeii români.*”²⁰³

Rămânând pe tărâm semantic remarcăm că limba română actuală stabilește o sinonimie și între sas și german. Aceasta este indiscutabil expresia expansionismului programului național din veacurile XIX și XX. În **Chronică**, însă, Șincai nu absoarbe această entitate etnică din Transilvania sintagmei neamț. Așa cum s-a remarcat, la români nu există o imagine unitară a germanului, el fiind prezent în scrisul românesc în două ipostaze: ca locuitor al spațiului lingvistic german și ca membru al populației germane din zonă, fiecare cu specificitățile și influențele lor, atât în sens pozitiv cât și negativ.²⁰⁴

Lectura **Chronicii** permite să afirmăm că niciodată în referințele la ei nu există sugestii privind intruziunea lor în spațiul transilvan. Dimpotrivă, ei sunt priviți în general o entitate firească în structura Transilvaniei. Se vede dar, că în ciuda spiritului contestatar specific **Supplex**-ului, în prelungirea căruia se află și **Chronica**, autorul nu se vrea un revoluționar.

Palierele pe care se trasează imaginea sasului sunt mai diverse decât am putut urmări în cazul neamțului, înțeles ca străin și catolic deopotrivă, chiar și din perspectiva unui greco-catolic ce are ca repere identitare ortodoxia și ideea romanității,²⁰⁵ mai degrabă decât afilierea la normele bisericii catolice. Atenție

²⁰³ **Chronica**, Vol. II, p. 44.

²⁰⁴ Daniel Eiwien, *Das Bild der Siebenbürger Deutschen in Rumänischen Schriftum. Momentaufnahmen aus seiner Entstehung und Entwicklung*, în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken. Michael Markel (Hrsgn.), *Das Bild der Anderen in Siebenbürgen*, Böhlau, 1998, p. 264.

²⁰⁵ Keith Hitchins, *The Idea of Nation among the Romanians of Transylvania*, în *Idem – The Identity of Romania*, Bucharest, 2003, p. 64-70; I. Tóth Zoltan în *Primul secol al naționalismului românesc ardelean 1697-1792*, București, 2001, p.72, definea ortodoxia ca bază a sentimentului comunitar românesc, sesizând că ortodocșii manifestau repulsie față de romano-catolici, pe care îi numeau ca și calvinii papistași sau nemți și erau convinși că Unirea însemna latinizarea (p. 286). Remarca susține observațiile făcute în ce privește imaginea neamțului în **Chronică**.

se va acorda pe rând originii lor, momentului venirii în Transilvania, privilegiilor, locului lor în structura medievală a Transilvaniei, apartenenței lor confesionale, etc. Temele de interes ca și stereotipurile specifice cronisticii medievale românești persistă în opera lui Șincai. Înțelegerea sau buna reflectare a imaginii sasului transilvănean a depins în mare parte de proveniența geografică a constructorului portretului acestei etnii,²⁰⁶ în funcție de contactul nemijlocit putându-se contura un tablou mai mult sau mai puțin fidel al celuilalt. Contrastează deci valoarea datelor oferite de cronicarii ardeleni și cei moldoveni, ultimii mai dispuși în a crede în mituri.²⁰⁷

Școala ardeleană reflectă lumea săsească din prisma rolului său istoric în zonă, ca de altfel și în Europa de est. Suntem privați în expunerea lor – și a **Cronicii românilor** implicit – de relatări privind viața cotidiană, definirea sinelui prin celălalt fiind posibilă, în principal, prin raportare la istoria celuilalt.²⁰⁸ Optând pentru o restituire în spiritul conținutului izvoarelor – care văd odată cu utilizarea lor în **Chronica** o primă variantă românească – miturile nu-și găsesc locul în rândurile istoriografiei iluminate românești.²⁰⁹

Astfel, în **Chronica** notele privind originea sașilor demistifică descendența lor din Daci – teorie avansată de Toppeltin, cu audiență în cronistica moldoveană. Notând în dreptul anului 1143 că „în anul acesta sau în cel trecut au chemat Geza al II-lea pre sași în Ardeal despre a căror urzire vezi pre Haner căci despre privilegiile sau cădințele lor voui vorbi la anii viitori,”²¹⁰ Șincai, demonstrează o raportare la surse de încredere ale istoriografiei săsești, care deja pe la sfârșitul secolului al XVII-lea prin Valentin Frank von Frankenstein „îngropase teoria geto-daco-gotice.”²¹¹ Totuși unica inadvertență se sesizează la anul 1224 când scrie că „venind drept aceia credincioșii oaspeții noștri, **teutonii** (sașii) – s.n. – cei din Ardeal au căzut la picioarele lui Andrei al II-lea și s-au plâns de sărăcia lor,” situație diferită de ce trăiseră în vremea celui ce i-a adus Geza al II-lea.²¹² Dincolo de confuzia pe care o face – ea repetându-se ceva mai încolo

²⁰⁶ Daniel Eiuwen, *art. cit.*, p. 266.

²⁰⁷ Cf. Adolf Armbruster, *DacoRomano-Saxonica*, București, 1980, p. 16-18, Daniel Eiuwen, *art. cit.*, p. 266.

²⁰⁸ Daniel Eiuwen, *art. cit.*, p.268.

²⁰⁹ Dan Horia Mazilu, *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*, Iași, 1999, p. 153.

²¹⁰ **Chronica**, Dan Horia Mazilu, p. 153.

²¹¹ Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972, p. 216.

²¹² **Chronica**, Vol. I, p. 388. Despre reconfirmarea unor privilegii vezi și 456, 595, uneori realizate chiar împotriva autorității nobiliare sau voievodale.

în contextul năvălirilor tătărești, când Ordinul Cavalerilor Teutoni este creditat ca participant activ la luptele din Transilvania – privilegiul care urmează, fixează aproape definitiv toate reperele identității comunității săsești în Transilvania. Enumerăm pe cele mai importante: supunerea doar în fața autorității regale, privilegierea activității de negoț, neobligativitatea de a participa activ în confruntările militare, dreptul de a se administra și judeca fără intervenția altei autorități decât cea regală.²¹³ Pe parcursul *Chronicii*, în mod stereotipal, când va veni vorba de sași, referințele se fac de obicei la măsurile de reînnoire a privilegiilor lor, niciodată contestate de autorul *Cronicii*, fapt de înțeles, căci mediul nobiliar de la care se revendica autorul presupunea de asemenea drepturi speciale, considerate cu atât mai juste cu cât la vremea redactării cronicii ne aflăm în vremea restaurării. Numai subliniind că de privilegii similare au avut parte și nobili români se putea concepe revendicarea drepturilor pentru națiunea română înțeleasă în sens etnic, fără a însemna că toți românii se puteau implica în deciziile politice.²¹⁴ Desigur referindu-se la privilegiile sașilor – niciodată denominați ca *națiunea săsească*, dovadă a aderenței la programul iosefin ce avea în vedere existența unei singure națiuni statale²¹⁵ – Șincai se referă în cea mai mare parte la elita săsească.

Tot în mod stereotipal, sasul transilvănean apare ca necombatant tot în baza privilegiilor căpătate. Lucrul e relevant și în *Chronică*. În contextul năvălirilor tătărești, indirect aflăm despre lipsa lor de experiență în materie; astfel, la anul 1236 „după Analii besericei din Brașău tătarii din nou au prădat Ungaria și în Ardeal au zăbovit șapte ani. Pe Cadan unul dintre craii lui Bat [...] l-au întâmpinat teutonii cari lăcuiau peste munți, în păduri, gândind că se vor încărca de dobânzi ci Cadan s-au făcut a fugi, iară sașii s-au înturnat veseli și lepădând armele se ospăta, când Cadan i-au asuprit fără de veste și pre mulți i-au tăiat.”²¹⁶ Stereotip contrazis, parțial, de participarea sașilor la lupta împotriva otomanilor în secolul al XVI-lea când la 1595 „patru cetăți săsești au dat fieștecare câte o mie de ostași cu hainele sale, Bistrița cu roșii, Brașăul cu vinete, Mediașul cu verzi, Sibiul cu negre”²¹⁷ – diferențiere necesară, căci exista și o conștiință specifică fiecărei citadele săsești, deși toate optau pentru aceleași privilegii.²¹⁸ Cum se vede, sașii

²¹³ *Ibidem*, p. 389-390.

²¹⁴ Keith Hitchins, *Mit și realitate în istoriografia românească*, p. 42, Idem, *The Idea of Nation among the Romanians of Transylvania*, în *op. cit.*, p. 74-75.

²¹⁵ I. Tóth Zoltan, *op. cit.*, p. 314.

²¹⁶ *Chronica*, Vol. I, p. 399.

²¹⁷ *Chronica*, Vol. II, p. 345.

²¹⁸ Vezi în *Chronică*, Vol. I, p. 456, extinerea privilegiilor Sibiului asupra Mediașului și Seicilor fixat în vremea lui Carol Robert.

sunt definiți și prin apartenența la lumea citadină. Faptul este cu atât mai evident când contrazicând pe Eder, Șincai nota „foarte reu s-au înșelat, judecând din cuvintele Anei Comnenei cele mai sus aduse, că pe vremea aia, românii au fost numai păstori și, neavând statornice lăcașuri și, se muta din loc în loc ca și țiganii [dimpotrivă, zice Șincai] ei au avut lăcașuri și orașe cu mult mai vestite decât sașii din Ardeal.”²¹⁹ Legat de viața citadină se conturează și imaginea de negustor a sasului atât prin referințele la prindea hoților care jefuiesc negustorii din Sibiu,²²⁰ chiar dacă aceștia nu s-au arătat întotdeauna ca cei mai cinstiți, de vreme ce la 1458 „sașii din Sibiu sunt considerați pricina pentru care Vladislav al V-lea al Valahiei (sic!) au ars sate pline de oameni și i-au dus în Valahia ca reacție la strâmbătatea și paguba oamenilor sau supușilor lui.”²²¹

Rezumând, trei coordonate definesc comunitatea săsească – căci aproape niciodată nu se vorbește de acțiunile unui sas anume, sășimea fiind imaginată ca un grup organic: vasali credincioși regelui Ungariei, orașeni ce luptă pentru păstrarea privilegiilor, contracarând intervenția unei terțe puteri, element activ în sud-estul Europei în ce privește circulația mărfurilor.

Alteritatea sașilor se afirmă cel mai bine prin referințe la apartenența lor confesională. În spiritul epocii, atitudinea lui Șincai față de luteranism este marcată în general de toleranță. Pe de o parte, el afirmă că „luteranii și calvinii sunt singurii care au deschis mintea apusenilor.”²²² Totul se schimbă când vine vorba de intruziunea luteranilor în viața religioasă a românilor. „Ortodoxul” din Șincai se pronunță clar împotriva, fie că preia de la cronicarii moldoveni fie că reconstituie încercări similare după alte surse. Relatările despre Despot vodă ale cărui încercări în ridicarea nivelului cultural le găsește lăudabile, mai puțin încercarea „ca pre toți moldovenii să-i facă lutherani” care se încheie retoric: „oare nu greșesc cumva și în zilele noastre unii și tocma dintre arhieriei ce se țin pre sine pravoslavnici, cari își țin sfetnici și mai vârtos secretari eretici[...]?”²²³ Iancu Sasu este tratat similar, iar faptele-i considerate dovezi ale „nedumnezeirii și ereticii sale.”²²⁴ Notăm deci, că alteritatea este tolerată până la momentul intruziunii în treburile românești. Atunci când acestea sunt chiar fundamente ale procesului de creare a unei identități românești, care adesea se afirmă prin raportare la celălalt, reacția lui Șincai este dură, rapid catalogată drept erezie.

²¹⁹ *Chronica*, Vol. I, 308-309, Prefața, p. LXXX.

²²⁰ *Chronica*, Vol. I, p. 533, 561.

²²¹ *Chornica*, Vol. II, p. 47.

²²² *Chornica*, Vol. II, p. 182, Manole Neagoe, *Prefață și note critice*, p. XCVIII.

²²³ *Ibidem*, p. 286.

²²⁴ *Ibidem*, p. 310-314.

După cum se poate constata, există o serie de continuități și discontinuități în definirea sasului în istoriografia românească. Prelungiri ale puseurilor ideologice specifice lumii medievale sunt, cum am văzut legate, de confesiune, de rolul sașilor în viața economică a celor trei țări române. Mutații intervin când vine vorba de fixarea originii acestui element etnic, căci argumentul este de o stringentă actualitate în susținerea drepturilor propriei națiuni, obligată să demonstreze propria-i apartenență la ansamblul provinciei, originea și mai ilustră. Fără a demonstra urmă de șovinism²²⁵ Șincai privește elementul săsesc ca pe unul firesc în configurația politico-juridică și socială a Transilvaniei. Fapt e că maniera de a configura portretul sasului de către scrierile Școlii ardelene va marca receptarea fenomenului săsesc, atât tematic și ca abordare în istoriografia românească.²²⁶

Asupra imaginii neamțului putem spune că, în virtutea prezenței sale mai recente și în forță în zonă, el este asimilat străinului. Dar faptul este comun în mentalul tuturor popoarelor din zonă, o suplimentară dovadă a alterității sale fiind exprimată tot în *Chronică*, când preluând de la istoricul maghiar Mihaly Czerei relatări despre formarea lui Francisc Rackoczy al II-lea la Praga, în Italia, ca și despre căsătoria sa cu „*fata prințului din Hessia*” și îmbrăcarea sa „*cu haine nemțești*,” Șincai explică acest fapt ca determinant pentru motivul care a făcut pe Cerei Mihaiu să creadă că eroul „*au desbrăcat inima cea ungurească*.”²²⁷

Imprecizia și datele destul de lacunare ancorate mai mult în factualitate au putut determina o tratare atât de slabă a portretului germanului din sec al XVIII-lea în studiile imagologice privind imaginea germanului realizată din perspectivă românească. Mai bogate și mai definite devin scrierile din veacul al XIX-lea când, o definiție statală permite la un moment dat și o „parcelare” ce contribuie la o mai bună identificare a lui, mai nuanțată, în funcție de apartenența statală. Chiar și atunci însă, se poate observa că în unele cazuri lumea germană este privită adesea la nivelul moravurilor poporului ca un tot, diferența evidențiindu-se mai ales în funcție de contextul politic, de dezideratele politice ale observatorului.

²²⁵ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1965, p. 290, Manole Neagoe, *Prefață și note*, p. CVIII, Daniel Eiuwen, *art. cit.*, p. 268.

²²⁶ Adolf Armbruster, *DacoRomano-Saxonica*, București, 1980, p. 31.

²²⁷ *Chronică*, Vol. III, p. 256.

**The Image of *The Other* in Chronica românilor.
Șincai' s Vision Above Germanic Populations from Transylvania**

Abstract

Our study finds its motivation in the fact that imagological studies undertaken from Romanian perspective have neglected the chronics from the 18th century when they thought of reflecting **The Others** – and especially the German' s image – as represented by our people. The main reason is perhaps the lack of a definite national identity, the process being at that time at its beginning. As we prove, starting from ethimological consideration, ethnonims regarding the Germans ethnic' s image demonstrates a lack of certitude about the way the Other was identified. After a thorough reading, we discerned between two meanings of the words **german**, **neamt**, **sas**, ethnonims usually used nowadays as synonyms. Thus, we have noticed an association of the **german** with the Catholics and with the dynasty of Habsburg, that of **neamt** designating in a very common manner encountered to all the Slavonic people, **the foreigner** or **the barbarian**, while the term **sas** was used without stressing their alogentity in Transylvania, but mainly by making evident their particularity in the Transylvanian historic context.

***Istoria naturei sau a firei de Gheorghe Șincai –
cel dintâi manual de istorie naturală în limba română***

Prof. SIDONIA PUIU

*Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj,
Cluj-Napoca*

La 1781 tânărul învățat **Gheorghe Șincai**, dr. în Teologie și Filozofie la Roma – școlit în Școala satească unitariană din Săbed (Mureș), Colegiul reformat din Târgu-Mureș, Școala călugărilor iezuiți din Cluj, Gimnaziul piariștilor din Bistrița; cu studii superioare de Teologie și Filozofie la celebrul colegiu catolic „De Propaganda Fide”; cu studii de pedagogie la Școala normală „Sf. Ana” din Viena; studii de drept natural, public și drept canonic la Universitatea din Viena – se întorcea în Transilvania, la Blaj. El mai purta în spinare povara izbăvitoare a neamului românesc: izvoarele istoriei românilor.

„Luminile Europei” de la care tânărul Șincai abia și-a potolit setea cunoașterii, îi limpeziseră calea ce avea de urmat. De acum setea mistuitoare a faptei îi va arde puterile; ea se numea **școală, lumină, cultură** pentru popor. Numit profesor-catihet în școlile Blajului, i se adaugă prin misiune de la guvernul împărațesc, în 1782, numirea de director al școlilor naționale românești greco-catolice din Transilvania, ce se afla într-o stare de totală lipsă de cultură a poporului român, lipsit de școli, dascăli și manuale. Șincai avea misiunea să organizeze învățământul românesc, să-i asigure condițiile de desfășurare și să-l controleze, în conformitate cu noul regulament ***Norma Regia*** – „*Ani doisprezece mereu ostenitu-m-am fără încetare. Școlile să le sporesc și apoi să le așez mai temeinic,*”²²⁸ spune el. Până la 1800 ridică 300 de școli sătești, pe care le-a cercetat, pe fiecare de trei ori în acest răstimp. A urmărit personal instruirea și formarea învățătorilor, activitatea lor. A scris un număr însemnat de manuale în limba română. De altfel, luminismul austriac al sfârșitului de veac XVIII, pe aria învățământului și educației, încuraja reformele cu caracter realist, cu orientare spre scopuri practice și economice, direcții întărite prin Legea învățământului din 1774²²⁹ și legea ***Ratio Educationis*** din 1777.²³⁰

²²⁸ Cuvânt înainte în *Catechismul cel Mare*, Blaj, 1783.

²²⁹ *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-Haupt - und Trivial-Schulen in samtlichen Kaiser. Königlichen Erbländern*, 6 dec. 1774.

Aceste legi introduc în planurile de învățământ ale școlilor populare (sătești) și triviale (elementare) obiecte noi de învățământ: economia de casă, economia de câmp, iar în gimnazii și școli normale (de învățători) – istoria naturală.

Astfel, în afara marelui său program istoric-filologic, Șincai se dedică scrierii, adaptării, traducerii de manuale școlare. Sunt scrierile care în bună măsură se tipăresc încă în timpul vieții lui sau se păstrează în manuscris până azi: două abecedare, un catehism, o aritmetică, o gramatică latină, două gramatici române, o economie de câmp, o istorie naturală, o lucrare de popularizarea științei de tip manual – *Învățătura firească*.

Iată lista lor, cu precizările bibliografice cuvenite astăzi:

1. *A. B. C. sau Alphavit pentru folosul și procopsala școalelor celor normalești a neamlui românesc*. Blaj, 1783. În limba română și germană. Textul românesc cu litere latine și chirilice.

2. *A. B. C. sau Bucoavna spre folosul școalelor niamului romanesc*. Sibiu, 1783. În limba română și germană. Text românesc tipărit numai cu litere chirilice.

3. *Catehismul cel Mare cu întrebări și răspunsuri alcătuit și întocmit pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc de Gheorghe Gavril Șincai directorul și catehetul școalei celei normălești din Blaj și cel[e]l[alte]*. În Blaj, cu tipariul seminariului, 1783.

4. *Prima principia Latinae grammatices quae in usum scholarum Valachico-nationalium Propter majorem incipientium Puerorum facilitatem, adjecta Valachica Lingua, in hunc ordinem redegit, ac typis edi curavit Georgius Gabriel Sinkai de Eadem AA. LL. Philosophiae et SS. Theologiae Doctor ac Primariae Scholae Nationalis Balasfalvensis Director, et Catechete*. Balasfalvae, Typis Seminarii Diocesani, 1783, 184 p.

5. *Îndreptare cătră Aritmetică. Întâia parte, alcătuită și întocmită pentru folosul și procopsala tuturor școalelor normălești a neamului românesc de Gheorghe Șincai din Șinca directorul și catehetul numitelor școale*. În Blaj, cu tipariul seminariului, 1785.

6. *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae composita ab Samuele Klein de Szad ord. S. Basilii M. In Collegio Graeci Ritus Catholicorum Vindobonensi ad S. Barbaram Ephemerio: Locupletata vero, et in Hunc ordinem redacta a Georgio Gabriele Sinkai Ejusdem*

ordinis, AA. LL. Phil. et S.S. Th. D. Vindobonae, Typis Josephi Nob. de Kurzbökh, 1780.

7. *Elementa linguae Daco-Romanae sive Valachicae Emendata, facilitata et in meliorem ordenem redacta per Georgium Sinkay de Eadem, AA. LL. Philosophiae, et SS Theologiae Doctorem Scholarum Nationalium Valachicarum in Magno Transilvaniae Principatu primum, atque emeritum Directorem nunc penes Regiam Universitatis Pestanae Typographiam Typi correctorem.* Budae, Typis Regiae Universitates Pestanae, 1805.

8. *Povățuire către Economia de Câmp, pentru folosul școalelor românești celor din Țara Ungurească și din părțile ei împreunate...* Buda, în Crăiasca Tipografie a Universității Ungurești, 1806, [238] p. Tipărită în limba română cu litere chirilice.

9. *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului.* (Manuscris autograf) a fost publicat, transcris integral, cu studiu, note, glosar și bibliografie în ediție critică de Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor. București, Edit. Științifică, 1964, 218 p.

Tipărirea a patru manuale în anul 1783 (după cea dintâi Gramatică românească scrisă în colaborare cu Samuil Micu la 1780), urmate la intervale relativ scurte pentru acea vreme de altele, ne arată un Șincai febril, impetuos, un erou de epoe națională în luptă cu timpul istoric, care amenință să-i uite pe românii transilvăneni în iobăgie, analfabetism și obscurantism. De aceea, lumina cărții trebuie să pătrundă cu orice preț nu numai în școli, ci și în obștea țăranului, iar manualele de popularizare a științei, de cunoștințe agricole sau istoria naturii îi sunt adresate și lui.

Din grupa aceasta a lucrărilor cu caracter științific, doar *Povățuire către economia de câmp* apucă să fie tipărită în 1806, în versiune anonimă, la Buda. Multă vreme această lucrare îi este atribuită eronat medicului transilvănean Ioan Molnar-Piuariu.²³¹ Șincai va intra în paternitatea ei abia prin cercetări istoriografice în secolele XX-XXI. Tocmai studiul manuscrisului *Istoria naturei...* ne dă cheia paternității lui Șincai fără dubiu, căci el se referă explicit în paragrafele § 21, 23, 27, 31, 34, 115, 122, 146, 182 la *Economia de câmp*. Exemple:

„... ci din semânța arburilor celor blânzi iarăși se fac arburi de nu tocma selbateci, dară mult depărtați de la firea părinților săi, carii nici se pot aduce la firea

²³¹ Ion Piuariu-Molnar (1749-1815) – filozof luminist transilvănean, primul medic român licențiat.

părintească altmintrelea fără numai prin altoire, despre ale căriia mai multe fealuri s-au cuvântat în Economia cea românească tipărită” (§ 21).

„Arburii cei blânzi cum trebuie sporiți prin altoire s-au zis în Economia cea românească tipărită în Crăiasca Tipografie din Buda” (§ 23).

Vorbind despre „gânște,” „despre ceale casnice am cuvântat în Economia cea românească” (§ 146).

„Iar între hymenoptere locul cel mai de frunte îl cuprind albinele, despre care am cuvântat în Economia cea românească” (§ 182).

Celelalte lucrări rămân în manuscris, netipărite. Astfel, *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului* va vedea lumina tiparului după 158 de ani de la elaborarea ei, într-o ediție critică de D. Ghișe și Pompiliu Teodor, în 1964. *Istoria naturei sau a firei* (Ms. românesc Nr. 422) și *Vocabularium pertinens ad Tria Regna Naturae* (Ms. românesc Nr. 482), scrise între 1806-1808, au rămas nepublicate până astăzi.

Instituțiile protectoare ale lucrărilor lui Șincai au fost: Biblioteca Episcopiei greco-catolice din Oradea²³² până în 1954. După această dată întreg „patrimoniul cultural al Școlii Ardelene, manuscrisele învățaților ei și ale lui Șincai însuși, prețioase relicve naționale sunt așezate la temelia Bibliotecii Academiei Române din Cluj, unde se păstrează cu sfințenie,”²³³ valorificându-se de către cercetători și redându-se valorilor culturale fundamentale, naționale și europene.

Istoria naturei sau a firei. Manuscrit românesc Nr. 422, [1806-1808], 93 p. + 50 f. albe intercalate, 25 cm. × 20 cm.

Legătura: legat din coli a câte 8 file; legătura externă din carton cu piele la cotor. Hârtia groasă și dură, cu filigran (dungi transversale și un blazon cu coroană).

Posesor actual: Biblioteca Academiei Române Cluj.

Observații: Scris de mâna lui Gheorghe Șincai într-o grafie curată, cu litere chirilice.

În ceea ce privește datarea manuscrisului, susținem ipoteza anilor 1806-1808, perioadă în care Șincai se afla în Buda, ca și revizor încă, după moartea lui Samuil Micu (†1806). În același an iese de sub tiparul Universității Crăiești din Buda *Povățuire către economia de câmp*, care este, fără îndoială, un manual, nu de „economie” în sensul modern al înțelesului, ci unul de „cunoștințe și sfaturi agricole” „în folosul școalelor,” precizează autorul și a masei

²³² I. Radu, *Manuscrisele Bibliotecii Episcopiei greco-catolice din Oradea Mare*. Studiu bibliografic. București, 1923.

²³³ David Prodan, *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*. București, Edit. Enciclopedică, 1991, p. 324.

de viețuitori ai satelor cum ne tâlcuiește conținutul lui (I. *Despre pământ*; II. *Despre lucrul pământului - gunoie, arat, semănat, plivitul holdelor, strânsul bucatelor, secerat, căratul bucatelor, îmblătit*; III. *Despre livezi*; IV. *Despre prăsirea dobitoacelor*; V. *Despre grădini și pomi*; VI. *Despre vii*; VII. *Despre goangele cele de folos-albinărit, stupărit* etc.).

Este foarte posibil să ia cunoștință acum de lucrarea lui Johann Heinrich Helmuth²³⁴ *Volks Naturlebre* – un manual de istorie a naturii pentru popor, folosit și răspândit în toate țările Imperiului Habsburgic în epocă,²³⁵ circulat și în școlile săsești și maghiare din Transilvania.²³⁶

Lucrarea lui Helmuth este modelul²³⁷ tradus, adaptat, completat, ce stă la baza lucrărilor lui Șincai *Învățătură firească...* și *Istoria naturei...*, iar indirect și a *Vocabularului...* Că ele au urmat logic, cum s-a dovedit, după *Povățuire* și au rotunjit sfera preocupărilor pentru științe, ne-o confirmă proba banală a legăturii – identică la toate trei manuscrisele (dimensiuni, material, atelier). Astfel, din cele XV capitole ale lucrării lui Helmuth, Șincai folosește, prelucrându-le liber, primele XII (consacrate fizicii) în *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului*. Ultimele trei, XIII, XIV și XV, consacrate celor 3 regnuri ale naturii (vegetal, animal, mineral), reprezintă izvorul *Istoriei naturei sau a firei*.

Lucrarea este gândită ca manual de istorie naturală elementară, ce respectă structura manualelor de științe naturale din epocă, care tratau împreună cele trei regnuri. Spre deosebire de Helmuth, care structurează materialul pe paragrafe precedate de o sumă de întrebări, la Șincai numerotarea

²³⁴ Helmuth, Johann Heinrich (Helmstädt 1732 – Calvörde 1813). Predicator și pastor german. Lucrări: *Descrierea stelelor* (1774); *Introducere la cunoașterea structurii lumii* (1791); *Volksnaturgeschichte (Istoria naturii pentru popor)* 9 vol. (1797-1802); o lucrare despre aurora boreală, *Fizica* – ce a fost modelul lui Șincai.

²³⁵ Între 1785-1800, lucrarea cunoaște cinci ediții apărute la Leipzig, Braunschweig, Wiena. Dintre acestea, Șincai le cunoștea pe a II-a, Braunschweig, 1788 și pe a V-a, adăugită, Wien, 1800.

²³⁶ În Transilvania am putut repera astăzi, în Biblioteca Episcopiei greco-catolice Oradea – ed. III-a a lui Helmuth; în Biblioteca Bathyaneum, Alba-Iulia și Biblioteca Muzeului Brukenthal, Sibiu (fond Gimnaziu săsesc) – ed. V-a. La Biblioteca Colegiului „Bethlen” Aiud și în Biblioteca Blajului (fond I. Vancea), există ediții mai târzii Helmuth – Braunschweig, 1839, 1843 – ed. a X-a, 1851.

²³⁷ Helmuth, J. H. *Volksnaturlebre*. V-te Auflage. Wien, Im Verlag bey B. Ph. Bauer, 1800, XXX + 461 [-485] p. – 1 tab. Manual adresat tineretului din școli și poporului de rând. Pentru confruntare cu manuscrisul lui Șincai am folosit această ediție.

paragrafelor se face de la 1 la 212 și nu sunt precedate de întrebări didactice. Grija lui este ca, printr-o selecție potrivită, manualul să nu depășească nivelul de înțelegere al cunoștințelor elementare.

Cap. I. Despre plante dă noțiuni sumare de morfologia și anatomia plantelor în baza observațiilor empirice. Noțiunile de fiziologia plantelor sunt vagi, confuze sau pur și simplu necunoscute. Capitolele consacrate taxonomiei vegetale sunt tratate cu atenție în sensul foloaselor economice provenite de la plante, foarte amănunțit semnalate în „însemnări.” Se relevă practici de utilizare a plantelor la români în general, sau în economia de casă a țăranului din Transilvania, în special. De pildă, la § 20, se spune:

„Din scoarța mesteacănului țăranii din Sveția își fac acoperământ cășilor, iar varvarii din America iscusite luntrițe. Din scoarța teiului se fac pe la noi funii și călcâie la încălțăminte.” „De cercuri este bun alunul, mesteacănul, drîmoxul și răchita. Mocanii din Ardeal fac cercuri și din rădăcinile brazilor...” „Lăcuiitorii din Canada ferb suc de jugastru²³⁸ până ce se îngroașă și fac zahăr dintr-însul. Pentru ce nu s-ar putea face zahăr și la noi din mustul de jugastru și de mustăreață?”

„Pentru armariu [dulap] se socotesc a fi buni pinii și chedrii, pentru că cu mirosul lor fugăresc moliile de la veșminte.”

Între recomandările sale, remarcăm și pe cele pentru folosirea unui combustibil mai bun; în locul focului din balebă cu paie, Șincai recomandă focul cu cărbune de turbă („torf”), folosit ca atare în Olanda și Belgia (§ 68).

Cap. II. Despre mineraiuri descrie minerale, roci, săruri de pământ, metale prețioase, precum și foloasele lor pentru om. Șincai este atent să precizeze răspândirea lor pe harta Transilvaniei. De pildă:

„Sarea cu care ne folosim în comun...este ca șii stanii [stâncile] cei ce fac munții. Dachia cea veachie e cea mai vestită pentru sarea aceasta”. (§ 65)

[Aurul] *„se culege și este de atâta preț înaintea celor mai mulți, cât mai nu se poate spune.” „La Secărbâmb în Ardeal se sapă în color de cenușă și se află crescut lespezioare vâjnoase.” (§ 77)*

[Platina] *„Dintâiaș dată s-au găsit în America la anul 1736, dară acum se află și în Secărbâmbul din Ardeal.” (§ 78)*

Cap. III. Despre viețuitori. Aflăm puține noțiuni de morfologie animală, iar de fiziologie, deloc. În clasificarea viețuitoarelor respectă în general clasificarea lui Helmuth, în 6 clase ecologice, Șincai fiind preocupat de descrierea animalelor din fauna românească, a celor domestice în special. Despre om ca zidire (creație) a lui Dumnezeu se vorbește în încheierea lucrării,

²³⁸ Jugastru, mustăreț, arțar = **Acer campestre** – arbust în pădurile de foioase. Prețuit de țăranii pentru lemnul său alb, tare, folosit pentru unelte, obiecte casnice, juguri.

cu noțiuni elementare de anatomia omului. Este semnificativă preocuparea lui Șincai de a introduce și câteva sfaturi igienice destinate omului de rând, despre igiena pielii (§ 194), igiena dinților (§ 196).

Din punct de vedere al gândirii sale filozofice, ca și ceilalți luminiști transilvăneni, ca și modelul său german, nu depășește pozițiile deismului. Natura (plantele, viețuitoarii, mineralele) sunt „zidirea” lui Dumnezeu „*pentru îndestularea și desfătarea omului.*” Dumnezeu dirijează ciclurile anuale de vegetație (§ 39). Ca și învățat teolog îmbrățișează idealismul creștin și crede în nemurirea sufletului (§ 212).

Ca luminist adevărat, Șincai nu va renunța nici în această lucrare la exemplele și pasajele explicative, la propriile observații asupra întrebuirii plantelor, foloaselor animale și le sugerează, le recomandă poporului (v. § 20, 68). Consecvent luptei de risipire a negurii și ceții ignoranței la sate, el combate ca și în *Învățătură firească*..., superstițiile.

Vorbind despre urși, spune: „*Însă aceia nu este adevărat că ursoaica fată numai cinci dărbabe de carne, pe care lingându-le apoi, așa le mută în formă de pui.*” (§ 101)

„*Dară aceia nu este adevărat că totdeauna moare cineva din casa aceia pre care cântă buha.*” (§ 132)

„*Iar cum că helciul²³⁹ cel blând își cântă moartea mai nainte de a sosi aceasta e numai fabulă.*” (§ 146)

„*Broaștele timpurarie toamna, iarna și primăvara lăcuiesc în apă, iar vara pre uscat și pe seacătă se ascund în găuri, supt iarbă și supt flori, pe ploae se ivesc foarte multe și de-aici judecă cei nepricepuți că au plouat broaște.*” (§ 151)

„*Cum că crocodilul plânge ca pruncii ca se înșeale pre oameni, se-i prindă și se-i mînche și cum că veverița icneumon zisă, când doarme crocodilul cu gura deșchisă se bagă într-însul și-i roade foalele, este numai poveste bătrână, dară cum că veverița aceia cearcă cuibul crocodilului cel în arină făcut și bea ouaăle, este adevărat, drept aceia s-au ținut veverița aceasta întru atâta cinste la egipteni.*”²⁴⁰

„*Camelonul deverat îmfîlindu-se își mută fața în mai mulți colori, dară cum că numai cu vazduh ar trăi, nu este adevărat.*” (§ 152)

Istoric autentic, Șincai presară informații mărunte dar semnificative pentru români și istoria lor. Vorbind despre lăcuste și pagubele produse de invazia lor, ne povestește cum s-au apărat țăranii români de ele.

²³⁹ Credem că este vorba de lebăda albă (**Cygnus**) și nu de nevăstuică (**Mustela nivalis**).

²⁴⁰ „Veverița ichneumon” este **Hesperstes ichneumon**, mamifer carnivor cu blana gri-verzuie, din familia Veveride. Răspândită în Africa, foarte comună în Egipt unde era adorată ca animal sfânt. Se hrănește cu șerpi, șoareci și ouă de crocodil.

„Pre ardeleni mai nainte de vreo câțiva ani i-au ajutat și passerile, adică cearele,²⁴¹ cioicile,²⁴² graurii, vrăbiile și altele, la strângerea locustelor²⁴³ care năpădiseră în secuime, iar de-acolo se alungaseră cu clopote, cu împușcături și cu multe plesnituri, și se așezară în comitatul Dăbâței și al Solnocului dinăuntru.”

„De înărog²⁴⁴ au trebuit să fie cornul cel prin Ștefan Batori dus din Ardeal, când s-au făcut craiul Poloniei, pentru carele au fost după moartea craiului atâtea vorbe între ardeleni și între poloni.” (§ 99)

„În Istoria Moldovei se arată că Duca-Vodă, domnul Moldovei, cu două piei de vulpe neagră,²⁴⁵ dintre care una o au dat împăratului, alta vizirului turcesc, s-au rescumpărat odinioară și capul și domnia.” (§ 103)

În istoria științei românești. Însemnătatea manualului lui Șincai

1. În privința nivelului științific, *Istoria naturei*... ne oferă o informație naivă, empirică, la nivelul științei secolului al XVIII-lea, cu limitele și erorile ei. Este pe deplin explicabil nivelul de cunoaștere al lui Helmuth, care expune eronat nutriția plantelor și care nu cunoștea sensibilitatea și mișcarea la plante, sexualitatea și mecanismul fecundației, mecanismul respirației etc. Toate acestea și încă alte descoperiri epocale în microbiologie, fermentația, enzimele ș.a. vor veni după părăsirea empirismului și a teoriilor vitaliste în favoarea experimentului în științe, ceea ce se întâmplă abia la începutul secolului al XIX-lea.²⁴⁶

În ceea ce privește sistemul de clasificare al plantelor și animalelor, Helmuth folosește unul empiric, eronat astăzi, preluat și de Șincai. Astfel în *Clasa Viermi* introduce și Moluștele, Infuzorii și Polipii; în *Clasa Amfibi* tratează Batracienii și Reptilele ș.a.m.d. Predicatorul și pasorul german Helmuth (1732-1813), deși a fost contemporan cu naturalistul suedez Karl Linné (1707-1778),²⁴⁷ nu pare să cunoască sau să accepte sistemul linnean nou, de clasificare

²⁴¹ cearele = ciorile (păsări din genul **Corvus**).

²⁴² cioicile = ceucă, specie de cioară, numită și cioră mică, cioică, stăncuță ;

²⁴³ lăcuste = insecte din Ordinul Ortoptere; **Pachytylus migratoria** = lăcusta călătoare;

²⁴⁴ înărog = 1) animal fabulos, un cal cu corn în frunte, întâlnit în literatură și arta medievală; 2) rinocer;

²⁴⁵ vulpe neagră = vulpe agintie cu blană neagră cu luciu argintiu (**Vulpes vulpes**);

²⁴⁶ Taton, René *Istoria generală a științei*. Vol. II-III. București, Edit. Științifică, 1964, p. 40.

²⁴⁷ Linné, Karl von (1707-1778). Naturalist suedez, părintele sistematicii moderne botanice. A introdus nomenclatura binară pentru desemnarea speciilor și a

a lumii vii și botezul animalelor și plantelor cu nomenclatura binară – o adevărată revoluție în istoria științelor naturii a veacului al-XVIII-lea.

2. Manualul lui Șincai ne oferă un valoros și bogat material lexical cules de la izvorul primar – din satul românesc. Este evident efortul cărturarului de a folosi în nomenclatura plantelor, animalelor, mineralelor, graiul popular sau un limbaj științific creat de el însuși. Evită deliberat folosirea și introducerea neologismelor în limba română și atunci este nevoit să circumscrie termenul prin sintagme. De pildă, folosește „*groapa pieptului*” pentru torace, „*gura gâtlanului*” pentru faringe, „*doba care întărește auzul*” pentru timpan, „*unealtele sâmturilor*” pentru organele de simț, „*bolfa*” pentru cocoșă la cămile, „*mădulari*” pentru membre, „*acrine de vitrion*” pentru SO_4H_2 ; inima are *două cămeri* = două auricule și *două urechi* = două ventricole etc.

Acolo unde este în dificultate apelează în primul rând la latinisme (*urogelul*, *tetrica*, *dactilul* = curmalul, *lycoperzii* = bureții cerbilor etc.). Folosește puține maghiarisme (*secfiu* pentru garoafă, *mocușul* pentru veveriță, *criștaii mineriurilor* pentru cristalele mineralelor etc.), germanisme (*țincravt* pentru *Equisetum arvense* ș.a.).

Iată că acest manual este un teren luminist pe care Șincai îl fertilizează și cu valorile limbii. Ca și ceilalți învățați ai Școlii Ardelene, el înțelege că, în afara istoriei, și limba trebuie ridicată, din graiul popular la rang de limbă științifică, limbă de cultură. Încercarea lui Șincai de a crea o terminologie științifică românească este de pionierat. Ea va fi urmată și îmbogățită cu noi contribuții în secolul al XIX-lea prin Timotei Cipariu, care se ocupă și de lexicografia botanică; de Simeon Mihali-Mihalescu, Iacob Cihac, Pavel Vasici, Daniil Popovici-Barcianu – autori de manuale școlare în limba română, iar mai târziu de Florian Porcius, Al. Borza, Emil Pop, N. Ursu ș.a.

3. Întorcându-ne la rațiunile care l-au condus pe Șincai la scrierea acestei lucrări, vom observa că însuși titlul *Istoria naturei sau a firei* pe care i l-a dat delimitează o disciplină nouă pentru învățământul din Transilvania – istoria naturală – pe care o desprinde ca atare, traducând-o, prelucrând-o și îmbogățind-o cu observații personale – după manualul lui Helmuth *Volks Naturlehre*. În mod evident era destinat tipăririi, având în vedere lipsa acută de manuale a școlii românești, atât în Transilvania, cât și în celelalte provincii românești.

genurilor. Adept al teoriei fixiste și creaționiste a speciilor, a admis totuși și originea speciilor pe cale naturală prin hibridare.

Cel dintâi manual de *Istorie naturală* în limba română se tipărește la Iași în 1837 de către Iacob Cihac,²⁴⁸ manual după care s-a predat acest obiect pentru prima oară în învățământul superior românesc, în Facultatea de Filozofie a Academiei Mihăilene (1835-1837) și în Gimnaziul Vasilian din Iași. Al doilea manual de *Istorie naturală* tipărit este al lui Iuliu Barasch,²⁴⁹ la București, 1854; al treilea este cel al profesorului Simeon Mihali-Mihalescu²⁵⁰ de la Gimnaziul din Blaj, sub directoratul lui Timotei Cipariu, în 1855 și 1856, tipărit la Blaj.

Față de aceste prime trei lucrări, *Istoria naturei...* lui Șincai este scrisă cu mai bine de trei decenii înainte. Rămasă în manuscris și necirculată, nefolosită ca sursă bibliografică, ea se impune istoriografiei științelor biologice românești drept cel dintâi manual de istorie naturală în limba română.

Concluzii

Lucrarea *Istoria naturei sau a firei* [1806-1808], întregită cu *Vocabularium pertinens ad Tria Regna Naturae* este importantă pentru cercetătorul de azi, pentru istoria învățământului, a etnografiei și a științei la români pentru următoarele aspecte:

1) Informația științifică oferită reprezintă o pagină istoriografică de empirism în științele naturii ale secolului al XVIII-lea la români.

2) Materialul lexical cules/cunoscut de Șincai din graiul popular și încercarea de a-l ridica la rang de limbă științifică, limbă de cultură este de pionierat. Va deschide cercetările lexicale ale filologilor și naturaliștilor în veacul al XIX-lea (Timotei Cipariu, Simeon Mihali-Mihalescu, Iacob Cihac, Pavel Vasici, Florian Porcius, Daniil Popovici-Barcianu), urmați de cei ai secolului al XX-lea (Al. Borza, Emil Pop, N. Ursu ș.a.).

3) În istoria învățământului românesc de științele naturii, *Istoria naturei...* [1806-1808] înscrie o prioritate națională: este cel dintâi manual de științe naturale în limba română, înaintea celor tipărite de I. Cihac (Iași, 1837), Iuliu Barasch (București, 1854), S. Mihali-Mihalescu (Blaj, 1855, 1856).

²⁴⁸ Cihac, J. St. *Istoria naturală întâia oară în limba românească compusă*. Iași, 1837, 507 p.

²⁴⁹ Barasch, Iuliu *Istoria naturală*. București, 1854.

²⁵⁰ Mihali-Mihalescu, Simeon *Compendiu de istorie naturală pentru începători*. Blaj, 1856. Pop, Emil *Simeon Mihali Mihalescu*. În: *Cărturari și memorandiști transilvăneni*. Arad, 1994, p. 1-59.

De la nature et des propriétés des plantes, et de leur
usage en médecine, par J. B. L. de la Roche, Médecin
à Paris, et de la Roche, Médecin à Paris.

Part I.

De la nature et des propriétés des plantes.

§1

La nature des plantes est une science qui a pour objet de connaître les propriétés des plantes, et de leur usage en médecine.

§2

La nature des plantes est une science qui a pour objet de connaître les propriétés des plantes, et de leur usage en médecine. Les plantes sont classées en trois classes : les plantes médicinales, les plantes alimentaires, et les plantes ornementales. Les plantes médicinales sont celles qui ont des propriétés curatives, et qui sont utilisées en médecine. Les plantes alimentaires sont celles qui sont utilisées comme nourriture. Les plantes ornementales sont celles qui sont utilisées pour embellir les jardins et les parcs.

§3

La nature des plantes est une science qui a pour objet de connaître les propriétés des plantes, et de leur usage en médecine. Les plantes sont classées en trois classes : les plantes médicinales, les plantes alimentaires, et les plantes ornementales. Les plantes médicinales sont celles qui ont des propriétés curatives, et qui sont utilisées en médecine. Les plantes alimentaires sont celles qui sont utilisées comme nourriture. Les plantes ornementales sont celles qui sont utilisées pour embellir les jardins et les parcs.

§4

La nature des plantes est une science qui a pour objet de connaître les propriétés des plantes, et de leur usage en médecine. Les plantes sont classées en trois classes : les plantes médicinales, les plantes alimentaires, et les plantes ornementales. Les plantes médicinales sont celles qui ont des propriétés curatives, et qui sont utilisées en médecine. Les plantes alimentaires sont celles qui sont utilisées comme nourriture. Les plantes ornementales sont celles qui sont utilisées pour embellir les jardins et les parcs.

Кат II

Lactuca scariola

F240.

[illegible]

For more copies

545.

[illegible]

542.

[illegible]

525.

[illegible]

S 244.

Quercus bicolor

There are four or five more specimens of this species
in my collection. The first specimen was found in the
same place as the one which I have mentioned above.
The second specimen was found in the same place as the
one which I have mentioned above. The third specimen
was found in the same place as the one which I have
mentioned above. The fourth specimen was found in the
same place as the one which I have mentioned above.

[illegible]

Thompson's Impromptu in E major, Op. 10, No. 1.

Oppeken

***Istoria naturei sau a firei* de Gheorghe Șincai –
le premier manuel d'histoire naturelle en roumain**

Résumé

L'ouvrage présente de l'importance pour le chercheur d'aujourd'hui dans l'histoire de l'enseignement et de la science.

L'information scientifique offerte représente une page historiographique d'empirisme dans les sciences naturelles du XVIII-ème siècle chez les Roumains.

Le matériel lexical cueilli par Șincai du langage populaire et la tentative de le lever au rang de langue scientifique, langue de culture a une mission de pionnier. Il ouvrira les recherches lexicales des philologues et des naturalistes au XIX-ème siècle (Timotei Cipariu, Simeon Mihali-Mihalescu, Iacob Cihac, Daniil Popovici-Barcianu, Pavel Vasici, Florian Porcius), suivis par Al. Borza, Emil Pop, N. Ursu etc. au XX-ème siècle.

Dans l'histoire de l'enseignement roumain de sciences naturelles, l'ouvrage s'inscrit comme une priorité nationale étant le premier manuel de sciences naturelles en roumain, avant tous ceux imprimés par I. Cihac (Iași, 1837), Iuliu Barasch (București, 1854), S. Mihali-Mihalescu (Blaj, 1855, 1856).

Gheorghe Șincai și problemele limbii române literare

Prof. univ. dr. IULIAN BOLDEA
Universitatea „Petru Maior,” Târgu-Mureș

După cum se știe, corifeii Școlii Ardelene au căutat să legitimizeze drepturile și idealurile națiunii române din Transilvania prin intermediul unor argumente de ordin istoric și filologic. Chiar dacă unele dintre ideile latiniste ale reprezentanților Școlii Ardelene au fost, nu de puține ori, din rațiuni polemice, exagerate, supralicitându-se unele date sau argumente, rolul decisiv al Școlii Ardelene în formularea sistematică, riguroasă și argumentată a latinității limbii române reprezintă, fără îndoială, un element pozitiv în istoria culturii românești.

Nicolae Iorga remarcă, subliniind importanța Școlii Ardelene, că *„într-un timp când nu are o literatură românească însuflețită de amintiri și de aspirații, într-un timp când nu se iviseră forme de stat cari să se întrupeze în vederea tuturor aceleași mari amintiri și aceleași aspirații potrivite cu ele, într-un timp când orice frunte românească era aplecată spre pământ de stăpâniri străine, când sufletul românesc nu vorbise încă în nepieritoare forme literare, era nevoie de exagerarea ca puritate a acelui singur element de legătură a tuturor românilor, de reabilitate morală a lor, cari era limba. În ea s-a văzut curcubeul vremurilor mai bune, în numele ei s-au dat luptele de redeșteptare; în acel semn am învins.”*

Activitatea corifeilor Școlii Ardelene pe plan politic, social și ideologic a continuat și a dezvoltat liniile directoare ale acțiunii lui Inochentie Micu (Klein). În anul 1791, cum se știe, reprezentanți de frunte ai Școlii Ardelene au redactat *Supplex Libellus Valachorum*, un memoriu care, prin conținutul său, prin ideile și principiile formulate, este cel mai important document politic al românilor transilvăneni. Operă colectivă, întocmită de mai mulți intelectuali cu o pregătire solidă și riguroasă, *Supplex*-ul a constituit, în fapt, o pledoarie pentru drepturile politice și sociale ale românilor din Transilvania.

Pentru a-și fundamenta aceste revendicări, reprezentanții Școlii Ardelene au formulat, în tratatele și lucrările lor de istorie și filologie, argumente de ordin istoric, lingvistic și demografic. În studiul evoluției preocupărilor cu privire la unitatea limbii române literare, în conexiune strânsă cu procesul evoluției

istorice, al luptelor politice și al frământărilor sociale, Școala Ardeleană a constituit un moment de referință, de neîndoieală importantă. Ea marchează piatra de fundament pe care se vor clădi amplele eforturi viitoare, începutul unor preocupări care își vor lărgi în mod treptat dimensiunile, intensificându-se și amplificându-și semnificația, până la triumful final al aspirațiilor care i-au dat naștere și au alimentat-o de-a lungul timpului.

Receptând și valorificând în mod creator ideile iluminismului, Școala Ardeleană va orienta în mod eficient direcțiile principale ale preocupărilor care vor urma, definind soluțiile și modalitățile adecvate pentru împlinirea dezideratelor de ordin social, politic și cultural. Fenomen specific românesc, Școala Ardeleană este, cum s-a afirmat, un produs al stadiului în care a ajuns procesul istoric unitar de dezvoltare a țărilor române și reprezintă, în același timp, o sinteză superioară și, în același timp, extrem de rodnică a întregii gândiri sociale și politice românești până în secolul al XVIII-lea.

Analiza pertinentă a modului în care a fost dezbătută problema unității limbii de către reprezentanții Școlii Ardelene ne permite, nu în ultimul rând, definirea și interpretarea raporturilor acesteia cu unitatea națională, precum și circumscrierea rolului și a finalității ei în lupta pentru unitate politică, reprezentarea și ilustrarea convingerilor și a principiilor avansate, care circulau în epoca respectivă. Se dovedește, astfel, în modul cel mai elocvent, că preocupările complexe, aprofundate de mai târziu, legate de cultivarea și unificarea limbii române literare au un punct de plecare hotărâtor, pregnant, în ideologia, gândirea și acțiunea prodigioasă a Școlii Ardelene.

Preocupările corifeilor Școlii Ardelene privitoare la unitatea limbii române literare poartă, de altfel, amprenta trăsăturilor distinctive ale realităților sociale și politice din Transilvania. Ele sunt în raport direct cu eforturile și acțiunile românilor din Ardeal de a se afirma în plan politic, social și cultural, cu aspirațiile lor la unitatea tuturor românilor într-un stat național. De altfel, în Transilvania, procesul dezvoltării sociale se armonizează cu procesul evoluției naționale, pentru că, așa cum afirmă, cu deplin temei, istoricul David Prodan, „*aici asuprirea sau lupta socială se împletește mereu și cu o asuprire sau o luptă națională.*” Se poate afirma, în acest fel, că ideile, dezbaterile și preocupările cu privire la unitatea limbii române literare au ca fundament indiscutabil conștiința unității naționale. Aceasta a constituit, de-a lungul timpului, resortul primordial care a declanșat și animat marile înfăptuiri politice, ideologice și culturale ale neamului românesc.

În Transilvania, conștiința unității naționale cunoaște consacrarea cea mai bine definită și, în același timp, definitivă prin *Supplex Libellus Valachorum* din 1791. Fără îndoială că *Supplex*-ul nu constituie un început, ci doar un moment de amplă rezonanță într-o organică și istorică luptă politică. El

întrepează forma cea mai desăvârșită, mai avansată, mai bine articulată și mai coerentă în care s-au condensat ideile și aspirațiile românilor ardeleni. Pe temeiul *Supplex*-ului se va fundamenta, în liniile ei esențiale, ideologia revoluționară din secolul al XIX-lea, ale cărei origini se regăsesc în acest important document politic.

În acest fel, în procesul dezvoltării conștiinței unității naționale sunt activate toate argumentele capabile să dezvolte ideea unității naționale, să o fortifice și să-i sporească forța de convingere. Iluminismul potențează și mobilizează energiile latente, declanșează sentimentul insurgenței politice, care se desfășoară ca un proces propriu, îi descoperă argumente, atitudini și perspective inedite, lărgindu-i orizontul și nuanțându-i premisele și consecințele ideologice. Având această menire și această articulare, iluminismul profestat de cărturarii Școlii Ardelene nu poate fi limitat la aspectul cultural și științific, pentru că lui nu îi lipsea deloc finalitatea de ordin politic și social. De altfel, tocmai factorii social-politici au impus și stimulat dezvoltarea culturii și științei. Finalitatea acestor scrieri era aceea de a demonstra legitimitatea revendicărilor românilor, de a ridica nivelul de cunoștințe al maselor la înălțimea comprehensiunii propriilor interese și idealuri. Necesitățile polemice impuneau și imprimau de cele mai multe ori calitatea argumentelor și profunzimea investigației științifice.

Exprimată în mod plinar și concretizată prin eforturile lui Inochentie Micu (Klein) și prin *Supplex Libellus Valachorum*, conștiința unității naționale este prezentă la toți promotorii Școlii Ardelene, fundamentând acțiunile întreprinse și legitimându-le ideatic textele. Ea este pusă în evidență, mai întâi, prin opera lor istorică, în care, spre deosebire de cronicari, unde circumscrierea faptelor este oarecum regională, scrutarea trecutului cuprinde pe toți românii.

În discursul său de recepție la Academia Română, Al. Papiu-Ilarian relevă și apreciază această concepție, care l-a călăuzit pe Șincai: „*Șincai, în Cronica sa, e departe de a fi numai ardelean, el e român din toate părțile ambelor Dacii. Cronica sa e pentru toți românii...Șincai, mai fericit, începând de la Traian, nu scapă din mâini acest fir al legăturii comune,...al unității române...până în zilele noastre.*”

Corifeii Școlii Ardelene percep, cu o fină intuiție, însemnătatea copleșitoare a limbii în viața unei națiuni. Limba era considerată de ei ca fiind expresia ființei naționale, semnul distinctiv al existenței și identității sale. Pe de altă parte, cărturarii Școlii Ardelene au sesizat în mod corect și au definit cu obiectivitate intercondiționarea care există între dezvoltarea social-istorică a națiunii și dezvoltarea limbii.

Comuniunea dintre limbă și istorie își are originea în gândirea Școlii Ardelene. Tot de aici derivă și ideea interrelației dintre limbă și națiune, în gândirea corifeilor Școlii Ardelene, două elemente inseparabile, aflate într-o relație de interdeterminare deplină. Aceste imperative și exigențe se confundau, de altfel, în procesul acțiunii de emancipare național-socială, deoarece lupta pentru eliberarea națiunii semnifica, în fond, lupta pentru apărarea, ilustrarea și dezvoltarea limbii. În gândirea Școlii Ardelene, legătura esențială dintre starea limbii și existența națională se concretiza și se modula prin diverse aspecte particulare, cunoștea diverse forme de manifestare ce defineau cu pregnanță importanța și complexitatea limbii în ansamblul contextului social-istoric. Cărturarii ardeleni sesizează, în acest mod, în primul rând, raportul dintre limbă și cultură, în cadrul căruia limba era socotită drept modalitate fundamentală pentru cultivarea națiunii. Toți reprezentanții Școlii Ardelene au fost conștienți de faptul că cea mai importantă problemă a timpului lor o reprezintă instruirea, cultivarea maselor, fapt ce se poate realiza în mare măsură prin cultivarea și progresul limbii române.

Rolul coplesitor al cultivării limbii pentru prosperitatea națională este afirmat cu hotărâre de reprezentanții acestei generații de cărturari. Theodor Aaron, în *Scurt apendice la istoria lui Petru Maior* (1828) observă că „*cel dintâi...mijloc...spre cultivarea și procopsirea nații este cultivarea limbii.*” Aceeași idee este exprimată și de Emanoil Gojdu în *Cuvântarea* sa din anul 1829, către boierii din Principate.

Autorii *Lexiconului de la Buda*, Samuil Micu, V. Coloși, Petru Maior, I. Cornelli, I. Theodorovici și A. Teodori, în opera lor impunătoare au fost călăuziți de aceeași convingere că limba reprezintă o modalitate de cultivare a spiritului național. Petru Maior formulează, de altfel, o idee asemănătoare: „*Au sosit acel timp bine primit ca românii, smulgându-se din grosul întunericii al urâtei neștiințe, să se deștepte a-și lămurii limba sa cea română și, lucrând cu bunul său talent, să se procopsească întru științe din care se naște întregirea minții.*” Pe de altă parte, în scrisoarea sa (din 14 octombrie 1815) către episcopul Samuil Vulcan, I. Corneli îl înștiințează despre nevoia de a completa *Lexiconul* și, în acest fel, de „*a îmbogăți limba și a lumina nația noastră, carea întru exprimarea unor lucruri e săracă și lipsită de termeni expresivi.*”

În viziunea corifeilor Școlii Ardelene, limba capătă o semnificație majoră și, în același timp, cu rezonanțe inedite. Ea constituia un factor al coeziunii naționale, contribuind la apropierea și unirea vorbitorilor. Gh. Constantin Ruja extinde această misiune la întregul spațiu lingvistic, cu estomparea diferențierilor regionale, accentuând că „*datoria profesorilor e să răspândească cunoștința acestei limbi literare, care să formeze legătura atotputernică între*

toate elementele românești.” Ni se dezvăluie astfel o nouă relație a cultivării limbii, aceea cu unitatea națională. Cu cât o limbă era mai cultivată, mai aleasă și mai îngrijită, cu atât își va putea ea îndeplini mai bine, în condiții optime și sigure, menirea unificatoare și integratoare.

Studiile istorice și filologice ale reprezentanților Școlii Ardelene erau întreprinse, cum s-a mai observat, nu de dragul științei pure, din rațiuni pur teoretice, „*ci numai pentru a apăra cu știința poporul lor,*” cum afirmă Mario Ruffini, în studiul *La scuola latinista romena*. Gheorghe Bulgăr consideră că, în raport cu situația Transilvaniei, „*lucrările fruntașilor Școlii Ardelene erau manifeste politice și spirituale, pledoarii pentru adevăr și dreptate, cu știință precisă, practică, nu simple derivate ale unei erudiții abstracte.*”

În acest fel, istoria și limba capătă un caracter militant cu totul remarcabil. Interesul manifestat pentru cultivarea și unificarea limbii române literare își avea, în acest mod, sursa în faptul că reprezentanții Școlii Ardelene erau „*conștienți că ea este instrumentul principal de afirmare a unității noastre naționale și culturale*” (D. Macrea). Amorsată de Școala Ardeleană în aceste circumstanțe, pasiunea pentru limbă, căreia Timotei Cipariu îi va dedica întreaga sa voință și putere de muncă, se va transmite, amplificându-se mereu și va orienta mai târziu preocupările tuturor intelectualilor din generațiile următoare.

Exprimate prin glasul celor mai diverși învățați care aparțineau, într-un fel sau altul, Școlii Ardelene, aceste convingeri, idei și principii converg către același rezultat final. Ele se constituie într-o adevărată conștiință a limbii, care se întemeia, în esență, pe recunoașterea semnificației multiple și eficiente a limbii în viața socială, națională și culturală, pe înțelegerea exigențelor firești ale dezvoltării și evoluției ei. Această conștiință a limbii însuma, în conținutul și în structurile ei, convingerile cu privire la originea limbii, la valoarea și funcțiile sociale ale acesteia, la rolul limbii în procesul renașterii naționale. G. Ibrăileanu, în lucrarea sa *Spiritul critic în cultura românească*, subliniază tocmai acest aport al conștiinței lingvistice, cristalizat prin lucrările Școlii Ardelene, la consolidarea conștiinței naționale și a unității de neam, arătând că ea „*ajunge până unde poate să ajungă – până la limită – și devine ceea ce e foarte important, o forță socială, un fenomen de progres.*”

Toate aceste principii ce alcătuiau conștiința națională și lingvistică a Școlii Ardelene au constituit suportul ideologic pe care s-au fundamentat discuțiile, dezbaterile și preocupările privind situația limbii române literare și perspectivele cultivării și unificării ei. Profilându-se pe acest fundal solid, mai amplu și mai rodnic, unitatea limbii a constituit unul dintre obiectivele majore ale preocupărilor reprezentanților Școlii Ardelene. Proporțiile și dimensiunile

pe care le-a cunoscut dezbaterea acestei problematici au fost determinate de mobilul care a stimulat activitatea celor mai mulți dintre cărturari și de finalitatea urmărită prin scrierile lor. Pe de altă parte, cum se știe, ei au fost orientați și stimulați în preocupările și căutările lor de două resorturi și intenții fundamentale: acela de a demonstra și argumenta originea latină a limbii române și de a o face cunoscută străinilor, facilitând învățarea ei; preocupările legate de situația limbii române în acel moment, de satisfacerea exigențelor cultivării și a unificării ei, au fost întotdeauna subsumate unor astfel de principii.

Lucrările și eforturile cărturarilor Școlii Ardelene din acest domeniu trebuiau să satisfacă, în primul rând, un scop teoretic-polemic, reclamat de imperativele acțiunii politice, dar, în același timp, și unul didactic-utilitar, scopul intern, ca să zicem așa, propriu, legat de cultivarea și unificarea limbii române, având în raport cu celelalte finalități un raport secundar. Într-o primă etapă, prin elaborarea lucrărilor lingvistice se urmărea nu atât normarea și sistematizarea limbii în vederea perfecționării și unificării ei, cât definirea și impunerea unor instrumente necesare pentru cunoașterea ei eficientă, nuanțată și riguroasă. Generalizând aprecierea făcută *Lexiconului de la Buda*, Nicolae Iorga arăta despre acesta că era o „*demonstrație, precum demonstrații erau toate lucrările Școlii Ardelene, o demonstrație a originii romane pe care o avea poporul.*”

Învățații Școlii Ardelene se străduiesc să aducă argumente și mărturii cât mai plauzibile pentru a demonstra necesitatea menținerii unității și a coeziunii limbii. Petru Maior, de pildă, își fixează atenția cu stăruință asupra acestei probleme, urmărind-o în evoluția și continuitatea sa. El constată și accentuează asupra ideii, de o semnificație majoră, menținere a unității limbii române în diverse etape istorice, recurgând la numeroase argumente pentru a-și ilustra teza, spre a-l convinge pe cititor și pentru a infirma supozițiile adversarilor. Unitatea și coerența internă a limbii, în structura ei originară, nu a putut fi deteriorată, cum afirmă corifeii Școlii Ardelene, nici de contactul cu popoarele slave. Petru Maior observă, cu obiectivitate și relevanță, că influența limbilor străine, și mai ales a limbii slave, nu a alterat structura intimă a limbii române, care s-a menținut, în esența sa, aceeași: „*Însă slovenii de țesătura limbei românești cea din lontru, nice cum nu s-au atins, ci aceasta au rămas întregă, precum era când întâiu au venit romanii, strămoșii românilor în Dacia.*”

Trebuie să remarcăm că ideile cele mai importante ale gândirii lingvistice ale Școlii Ardelene vor fi preluate și vehiculate mult în perioada următoare de către cărturarii din cele trei țări române, mai ales de către Alecu Russo, Negruzzi, Heliade, Timotei Cipariu, Barițiu etc. Sesizând diferențierile

existente, Petru Maior observă, în *Disertație pentru începutul limbii românești*, că aspectul scris conservă o limbă mai unitară, spre deosebire de cel vorbit: „*ba în cărți nice nu au fără o dialectă singură.*” Ideea dezvoltării limbii române literare în concordanță strânsă cu ritmul progresului științific și tehnic este subliniată în modul cel mai limpede în lucrarea lui Petru Maior *Istoria besericeii românilor* (1813): „*Unde întru științele cele mai înalte nu ne-ar ajunge unele cuvinte, precum grecilor le iaste slobod în lipsele sale a se împrumuta de la limba elinească și sârbilor și rușilor de la limba slovenească cea din cărți, așa și noi toată cădînța avem a ne ajuta cu limba latinească cea corectă, ba și cu surorile limbei noastre, cu cea italienească, cu cea francească și cu cea spaniolească.*” În acest citat, Petru Maior expune două recomandări mai importante; anume, mai întâi, recomandarea de a se îmbogăți și nuanța limba română și cu elemente din celelalte limbi romanice mai importante și, pe de altă parte, necesitatea punerii de acord a limbii literare cu stadiul cel mai avansat al științei moderne și necesitatea transformării ei într-un important factor cultural.

Samuil Micu și Gheorghe Șincai sunt conștienți, pe de altă parte, de necesitatea existenței unor norme literare de exprimare cu valoare neîndoielnică și funcționalitate certă. Samuil Micu încearcă astfel să formuleze unele principii și directive în vederea utilizării corecte a limbii române literare în *Elementa Linguae daco-romanae sive valachicae*, lucrare începută de Samuil Micu la Blaj, înainte de anul 1779 și completată și prefăcută de Gheorghe Șincai la Viena, unde apare în anul 1780. Această lucrare este scrisă în limba latină, însă exemplele și dialogurile sunt redactate în limba română. Importanța acestei lucrări constă mai ales în faptul că este cea dintâi gramatică a limbii române în care pentru scrierea limbii române se folosesc caractere latine.

Utilizarea alfabetului latin a fost, de altfel, inițiată de Samuil Micu în anul 1779, prin lucrarea intitulată *Carte de rogaciuni pentru evlaviea homului chrestin*, în care este prezentă și cea dintâi enunțare a principiilor de ortografie ale Școlii Ardelene, principii ale ortografiei etimologizante. Ortografia preconizată de Samuil Micu are unele trăsături care nu s-au păstrat (**cuvente, dente, fen, pane, camp, porta, sorte, hom, hoste** etc.). Față de prima ediție, ortografia propusă în ediția a doua din *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* (1805) este mult mai apropiată de ortografia actuală. De altfel, se poate spune că Samuil Micu și Gheorghe Șincai au părăsit în mod gradat pozițiile inițiale ale sistemului ortografic etimologizant și s-au orientat, cu timpul, spre scrierea fonetică.

Deși gramatica lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai conține o serie de erori, totuși, unele observații și remarci din această carte își conservă valabilitatea și astăzi. Astfel de poziții și observații juste ar fi adoptarea formei

populare a indicativului prezent de la verbul **a fi**, notarea unor forme populare de viitor (**eu oi fi**) sau de mai mult ca perfect (**eu am fost lăudat**) etc. Și în domeniul sintaxei, alături de unele erori, pot fi identificate și o serie de reguli gramaticale juste: folosirea articolului hotărât și nehotărât, unele construcții cu substantiv și pronume, folosirea lui **pe** la acuzativ, precizarea cazurilor cerute de diferitele verbe etc. Trebuie precizat că, în vocabularul anexat gramaticii sale, Samuil Micu include mai ales cuvinte din fondul de bază al limbii române, dovedind un latinism moderat. Astfel, din 457 de cuvinte incluse, aproximativ 350 sunt de origine latină, restul fiind format din elemente slave, maghiare, turcești, grecești sau împrumuturi din alte limbi.

De asemenea, sunt prezente unele cuvinte care se presupune că ar face parte din fondul autohton (**moș, spuză** etc.). Deși au acordat o atenție deosebită mai ales problemelor referitoare la originea latină a limbii române, preconizând, totodată, și înlocuirea alfabetului chirilic cu cel latin și formulând principiile de bază ale unei ortografii de nuanță etimologică, pentru a apropia în acest fel cuvintele limbii române de aportul lor latin originar, Samuil Micu și Gheorghe Șincai au manifestat interes și pentru problemele referitoare la limba română literară din epoca lor.

O contribuție deosebită la cultivarea și dezvoltarea limbii române literare a avut-o Gheorghe Șincai. Astfel, în prefața la *Catebismul cel mare* (Blaj, 1783), Gheorghe Șincai își mărturisește efortul pe care l-a întreprins pentru selectarea unor termeni adecvați în vederea exprimării noțiunilor, expunând totodată și principiul care l-a orientat în activitatea sa didactică: „*În carea muncă a mea m-am sârguit cât am putut ca de la cuvintele și vorbele cele tocma românești nici cum să nu mă abat și depărtez, ci să le aleg, după cum pre unele locuri mai bine vorbesc românește decât pre altele.*”

Se pot delimita de aici câteva idei importante. Se poate observa, mai întâi, în aceste enunțuri, tendința lui Gheorghe Șincai de a găsi un principiu de „selecțiune” a termenilor care urmează să fie asimilați în lexicul limbii române. Criteriile unei astfel de selecții sunt, în viziunea lui Șincai, originea latină a cuvintelor și expresivitatea lor în cadrul diferitelor regiuni locuite de români. Gheorghe Șincai consideră, astfel, că limba română trebuie „*să se îndrepte și să se sporească,*” în conformitate cu exigențele unei „norme” stabile. O idee importantă enunțată de Șincai e aceea că „norma” este strâns legată de limba „*tocma românească,*” cu alte cuvinte de limba vie, de graiul poporului. În această ordine, se poate spune că poziția lui Șincai în legătură cu problematica selecției cuvintelor este asemănătoare cu aceea a lui Samuil Micu. Cei doi cărturari realizează o delimitare foarte precisă între limba operelor destinate publicului mai larg și limba operelor destinate cercurilor de cititori străini.

Se impun, de asemenea, a fi efectuate câteva precizări în legătură cu limba literară și stilul celei mai importante lucrări istoriografice a lui Șincai, ***Hronica românilor și a mai multor neamuri***. Din punct de vedere lexical, există în opera lui Șincai o serie de arhaisme precum: **lăcuia**, **chiar** (cu sensul de **clar**), unele forme cu caracter popular, precum **țundră**, **droaia**, **a se înturna**, dar se întâlnesc și neologisme, fie de origine latină (**rezoluție**, **decreturi**, **fundație**, **securitate** etc.), fie de origine greacă, maghiară sau germană. Prezența neologismelor în opera lui Gheorghe Șincai se explică și prin faptul că autorul inserează în opera sa, într-o proporție de considerabilă, unele traduceri din limbile latină, maghiară, germană.

Sintaxa tratatului lui Șincai este influențată de cea a textelor religioase și a celor istorice, dar și de sintaxa limbii latine. La toate acestea se adaugă și unele ecouri ale sintaxei populare. De fapt, dintre toate domeniile limbii, sintaxa este cea care conține cele mai decise elemente arhaice, în timp ce fonetica și lexicul se caracterizează prin oscilația între vechi și nou, trăsătură specifică, după cum se știe, epocii de tranziție. Din punct de vedere al redactării lucrării lui Șincai, predomină stilul expunerii istorice, caracterizat de rigoare a demonstrației, de o tonalitate solemnă, de claritate și concizie. În unele pasaje, Gheorghe Șincai inserează și unele elemente confesive, cu caracter autobiografic, sau descrie, în culori tragice și accente critice, viața grea a iobagilor din Transilvania. Se poate aprecia cu deplin temei, că din perspectivă stilistică, lucrarea lui Șincai nu este superioară cronicilor moldovene, dar, din unghi istoriografic, ea se remarcă prin abundența izvoarelor și prin mai marea rigoare prin care sunt acestea valorificate.

Contribuția lui Gheorghe Șincai la îmbogățirea vocabularului limbii române nu se rezumă, însă, la ***Hronica românilor și a mai multor neamuri***. Astfel, Șincai publică, în anul 1785, ***Îndreptare către aritmetică***, un manual în care se discuta și despre necesitatea realizării unei terminologii de specialitate. Manualul lui Gheorghe Șincai caută să impună o terminologie matematică de origine latină și germană, la care se adaugă și o serie de termeni proprii. Astfel de termeni sunt: **adaogere** (adunare), **scoatere** (scădere), **summa**, **factori**, **productul**, **multiplicator**, **multiplicand**, „*regula detri cea dreaptă și întoarsă*” (regula de trei simplă și compusă) etc.

În anul 1806 se tipărește, de asemenea, fără menționarea numelui lui Șincai ca autor, un manual de popularizare intitulat ***Povățuire către economia de câmp***, în care autorul introduce o serie de termeni precum: **silitră**, **humă**, **chilindru** (tăvălug) etc. Efortul lui Gheorghe Șincai de a crea o terminologie științifică în diverse domenii este remarcabil mai ales în operele sale rămase în manuscris: ***Învățătură firească*** și ***Istoria naturii sau a firii***, în care regăsim o serie de termeni neologici precum: **microscopuri**, **elasticitate**, **pori**,

electrică, orbită, experiență, magnet, la care se adaugă unele calcuri lingvistice sau unele regionalisme.

Chiar dacă unele dintre lucrările citate mai sus nu sunt decât traduceri din limbi străine, compilații sau adaptări, totuși, pentru acea epocă, efortul traducătorului poate fi echivalat, așa cum s-a și afirmat, cu o creație, tocmai pentru că limba română nu avea o terminologie de specialitate. Acest fapt e subliniat de David Prodan, care observă că: „*Traducerea la aceste începuturi nu este numai ceea ce suntem obișnuiți să credem azi, o transpunere comodă dintr-o limbă în alta, de noțiuni cunoscute într-un limbaj științific deplin format. La începuturi, traducerea pune autorului ei adeseori probleme mai grele chiar decât scrisul «original» într-un limbaj care-i este familiar.*” În lucrările sale cu caracter lingvistic și istoriografic, Gheorghe Șincai, ca și ceilalți corifei ai Școlii Ardelene, a demonstrat, cu argumente științifice pertinente, latinitatea limbii române, contribuind, în același timp, la modernizarea și consolidarea limbajului științific și propunând impunerea unei norme lingvistice fundamentate pe structura limbii populare.

Ideile lingvistice puse în circulație de Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior au avut un ecou considerabil, în special în mediul transilvănean și au avut drept consecință dezvoltarea preocupărilor în domeniul studiilor de gramatică. Apar, astfel, o serie de lucrări de gramatică a limbii române, în ale căror prefețe sunt dezbătute și unele probleme care interesează într-o măsură importantă evoluția limbii române literare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

❖ Gh. Bulgăr, G. Țepelea, *Momente din evoluția limbii române literare*, București, 1973.

❖ Paul Cornea, *Studii de literatură română modernă*, București, 1962.

❖ Ion Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961.

❖ Ovid Densușianu, *Istoria limbii române*, vol. I, București, 1961.

❖ Elena Dragoș, *Elemente de sintaxă istorică românească*, București, 1995.

❖ Emil Ionescu, *Manual de lingvistică generală*, București, 1993.

❖ G. Istrate, *Limba română literară*, București 1971.

❖ George Ivașcu, *Istoria literaturii române*, I, București 1969.

❖ P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965.

❖ Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968.

❖ Al. Rosetti, B. Cazacu, Liviu Onu, *Istoria limbii române literare*, București, 1971.

❖ Al. Rosetti, *Despre unele probleme ale limbii literare*, București, 1956.

❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1965.

Gheorghe Șincai and the Problems of Romanian Literary Language

Abstract

Școala Ardeleană represented a reference point of Romanian cultural movements. Its advocates tried to convince the European states of Romanian unity of language, culture and civilisation.

Școala Ardeleană's concerns referring to language unity are close connected to social and political realities from Transylvania and to Romanian people efforts to assert itself from social, political and cultural point of view. In this way, *Supplex Libellus Valachorum* represents the climax of Romanian cultural movements.

Școala Ardeleană perceived the importance of language in a nation's life, because it considered language as being the expression of national character and the fundamental way of national education. The nation can be educated by the progress of its language. More than that, language is the cohesive element of national unity; peoples that speak the same language are more thrustfull in each other, are more interested in the others problems.

We may distinguish two fundamental intentions in Școala Ardeleană's activity: to demonstrate the Latin origin of Romanian language and to convince the Europeans to know about, to study and to learn Romanian language. Its advocates agreed the idea of enriching the language with foreign words and expressions of Roman origins, and they tried to make sure that it corresponds to modern sciences vocabulary.

Aniversări literare
- Șincai în literatură -

Prof. univ. dr. ION BUZAȘI
Universitatea „1 Decembrie 1918,” Alba Iulia

Se împlinesc, în luna februarie, 250 de ani de la nașterea lui Gheorghe Șincai; anul nașterii lui, 1754, coincide în mod fericit cu deschiderea Școlilor Blajului, pentru înflorirea și prosperitatea cărora s-a osîrdit ca puțini alții, înnobilându-le cu prestigiul unei activități didactice de excepție. În *Elegia nobilului transilvănean George Șincai*, important document autobiografic, înșirând ce binefaceri a făcut pentru „a nației cultură și cinste,” pomeneste și Blajul, unde a venit „ca să-nvețe tineretul.”

Trinitatea Școlii ardelen (Micu, Șincai, Maior), atât de unită în idealuri și program de acțiune, este, totuși, puternic individualizată temperamental. Într-o frază energică, N. Iorga fixează aceste individualități: „... blândul călugăr Samuil Clain, asprul muncitor fanatic Șincai și cumintele alcătuitoare de teorii Petru Maior.” Dintre reprezentanții Școlii ardelen, Șincai are toate atributele unui erou de roman: „Suflet năpraznic, învolburat de gânduri, năvalnic în simțire și vijelios în acțiunile sale” – cum îl caracterizează unul dintre biografi săi. Documentele publicate de revistele *Vatra* (1976) și *Manuscriptum* (1978), privitoare la un episod dramatic din viața marelui cărturar, procesul intentat lui de episcopul Ioan Bob, în 1794, ar putea inspira până unui romancier.

Șincai este glorificat mai ales în poezie. Puțin cunoscută este poezia lui G. Sion închinată *Cronicii* lui Șincai, care, în ciuda unui prozaism evident, subliniază cu precizie meritele naționale ale operei majore a învățătorului ardelen. Cronica lui Șincai – spune Sion – „este un tezaur / Scump la tot românul cel adevărat,” pentru că „Originea noastră e glorificată / Faptele antice lumii dovedesc / Ce au fost strămoșii noștri altădată / Și ce merit are neamul românesc.” În prezentarea lui Șincai, poezii au fost atrași de câteva momente din biografia dramatică a istoricului. Terminându-și cronica, o supune, se știe, spre aprobare cenzurii. Respinsă în termeni brutali, tradiția orală a amplificat refuzul și l-a încărcat cu vorbele memorabile: „Opus igne, autor patibulo dignus est” (Opera este bună de foc, iar autorul de furci). Acest episod este versificat în manieră populară, de un poet obscur, Aron Boca-

Velchereanul, într-o „cântare de jale” la moartea lui Șincai: „Că opera-i tare bună / Și e demnă de foc mare / Iar autorul pre furci / Ar fi bun de spânzurare.” La Ion Brad, în *Corifeul*, Șincai este apostrofat de cei „ce-și asmut și câinii și cenzura”: „Unde Sisif, mai vrei să urci? E bună Cronica de foc! / Și autorul ei de furci!” Desaga în care marele prigonit își purta, în ultimii ani ai vieții, *Cronica*, revine adeseori ca termen de comparație în poezia contemporană. La Bazil Gruia, în poezia *Țărănci bătrâne prin oraș*, într-o analogie parțială: „Parcă povara zărilor o poartă pe umeri și desaga, / legendară nu numai prin Hronica dusă-n ea de marele Șincai”; la Ioan Alexandru, imaginea sugerează un trecut transilvan plin de suferințe și visuri neîmplinite: „Și mai departe mulțimi fără de rând / Țărani pe Câmpul Blajului departe...” Adresându-se marelui poet, Alexandru motivează întârzierea gestului prin deosebirile Transilvaniei față de Moldova: provincie a luptei pentru libertate și unitate națională, care n-a avut multă vreme răgazul creației artistice: „Moldova este sfântă îmi spuneam / Ștefan și Eminescu împreună / Eu ardelean cu suferința mea / Ce poate ea să știe și să spună.” În viziunea lui Alexandru, durerea cărturarului de a nu fi izbândit în lupta pentru dreptatea neamului său este sugerată prin aceeași imagine: „Șincai muri cu gândul în desagi!” Imaginea lui Șincai rătăcitor, purtându-și proverbiale desaga cu *Hronica* în spate, apare și în poezia lui Șt. O. Iosif, *Șincai* și în alte poezii.

La Iosif (*Șincai*), cărturarul prigonit și pribeag apare ca Dante, purtând, trudit de cale, „gigantica sa operă în spate.” *Hronica românilor* ... este, în viziunea poetului, un alt Infern, mai crunt și mai plin de jale, „căci toate-n el erau adevărate!” Ion Brad, în *Corifeul*, prezintă imaginea lui „Șincai-iluminatul,” cărturarul luminist activând în două direcții, pentru libertatea și propășirea neamului – coordonate ale programului Școlii ardelen. Astfel, Șincai este „marele iscoditor / De neamul românilor / Coborători de la Rîm, / De graiul prealimpede-al lor / Din care cu toți coborâm / Printre ginți trecătoare și neamuri / Păstorindu-ne-același țărâm.” El este, de asemenea, inimosul director al școlilor românești din Transilvania, autor a numeroase manuale, cărturarul ce s-a ostenit pentru luminarea neamului său. Imaginea este grandioasă: „Șincai-iluminatul / E risipit printr-o mie de sate, / Pe abecedarele lui povârnit / Pentru el, lumina ochilor vii / Trebuia să se nască a doua oară / Cu literele năvălind în copii / Ca licuricii în noapte când zboară.” Balada lui *Gheorghe Șincai* de Teodor Murășanu, publicată postum în *Tribuna*, evocă episoadele mai dramatice din viața cărturarului, conturând imaginea unei biografii exemplare. Ioan Alexandru, în *Imnul lui Gheorghe Șincai*, dă o extraordinar de puternică descripție a portretului fizic al

cărturarului, sugerând intense trăiri intelectuale: „... *La față supt / Coroana frunții lui, / decât obrazul de două ori mai naltă, scoica / Urechii șlefuită blând / De atâtea zvonuri albe ce-o mănâncă / S-a subțiat în cap de diamant / Și țărna cărnii s-a uscat pe stâncă.*” Emil Poenaru, în *Clopote la zidirea lumii*, și Violeta Zamfirescu, în poemul dramatic *Șincai*, evocă scenic pe autorul *Hronicii românilor*, în secvențe remarcabile, îmbibate de patriotismul ardelean al eroului.

În 1870, George Bariț, vorbind despre *Gheorghe Șincai și numele de român*, arată răspândirea largă a ideii că „*Șincai ar fi fost român prea peste măsură înfocat*”; dar, după un tablou social-politic exact al epocii 1780-1840, autorul *Părților alese din Istoria Transilvaniei* ajungea, convingător, la încheierea că Șincai „*n-a putut fi mai puțin român și mai puțin prompt de a sacrifica pentru un popor supus la torturi permanente ...*” Literatura despre Șincai constituie o luminoasă metaforă a portretului spiritual conturat de George Bariț.

Literary Anniversaries – Șincai in Literature

Abstract

Among the scholars of Școala Ardeleană, Șincai has all the features of a literary character. In fact, he inspired most the poets, who glorify the national importance of his works. Among poets, we have to mention G. Sion, Aron-Boca Velchereanu, Ion Brad, Bazil Gruia, I. Alexandru, Șt. O. Iosif, T. Murășanu, G. Barițiu etc.

Cronica versificată de pe Rin

ELENA MIHU

Muzeul Județean Mureș

Cronica versificată de pe Rin, la care vom face referire în cele ce urmează, este o restituire de mare valoare, atât pentru cercetătorii folclorului românesc, cât și pentru istoricii preocupați de activitatea regimentelor de graniță, dar și de revoluția franceză.

Manuscrisul folcloric de la sfârșitul secolului al XVIII-lea,²⁵¹ (cuprinde *Cartea județului*, zodiacul, *Soboarele* de la Nechia-Floreanța, 15 colinde religioase, legende apocrife și prima culegere de folclor românesc), putem să afirmăm cu certitudine că a aparținut regimentului II de graniță Năsăud.

Afirmam cândva că, poetul nostru popular nu era un simplu soldat neinstruit, după cum ne spuneau versurile din cântecul de cătanie și înstăinare, ci era un om cu carte, învățat prin țări străine:

„Da când gândesc la a me maică,
Inima mi să sacă(...)
Că la școală că m-ai dat
Eu carte de-am învățat

Și dacă carte am învățat
În țăr(i) străine am umblat
Și gre hrană mi-am luat“

Astăzi putem preciza fără a greși, „versurile“ din manuscrisul amintit, unele sunt compuse și altele adunate de Ioan Șincai (fratele istoricului Gheorghe Șincai), poet popular militar, căpitan în regimentul II de graniță Năsăud, mort pe Rin în 1795²⁵². Prin înscrierea în regimentele de graniță,

²⁵¹ Elena Mihu, *Un manuscris românesc, al lui Ioan Șincai, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*. I. *Legende apocrife, colinde religioase*, în *Marisia*, XV-XXII, Târgu-Mureș, 1992, p. 395-419; Elena Mihu, *Un manuscris folcloric a lui Ioan Șincai*, în *Școala ardeleană*, Târgu-Mureș, anul II, 1992, nr. 1 și 2, p. 6-8; Elena Mihu, Dimitrie Poptămaș, *Miorița variantă transilvană din secolul XVIII*, în *Manuscriptum*, 1991, nr. 2-4, p. 8-11; Elena Mihu, *Un manuscris românesc inedit al lui Ioan Șincai de la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, II, *Prima culegere de folclor*, în *Marisia*, XXVI, etnografie-artă populară, 2000, p. 171-194.

²⁵² Ioan Chindriș, *Cultură și societate în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001, p. 195.

înființate în 1764, românii scăpau de iobăgie și aveau dreptul „la cultură și civilizație“, cum afirma Gh. Barițiu. În schimbul acestor privilegii erau înrolați în armata Imperiului Austriac și aruncați pe câmpurile de bătaie ale Europei: în războiul de 7 ani cu Prusia; războiul ruso-austro-turc din anii 1787-1791; războaiele napoleoniene, alături de coaliția europeană, împotriva revoluției franceze.

Războiul ruso-austro-turc, dus în Bucovina și Moldova, va fi cântat cu jale și dor în frumoasa poezie populară, pe care am intitulat-o, ***Cântec de cătănie și înstrăinare***:

*„Cântă cucu din făguț
Mărg Voinicii în Cernăuți
Cântă cucu din dumbravă
Mărg voinicii la Suceavă
Cântă cucu di pe spin
Mărg voinicii la Hotin(...)
De când cătană m-am făcut
Nice un bine n-am davut
Când era somnul mai dulce
Eu începem a mă duce
Câte tri zile mergem*

*La Hotin nu mai sosem
Când era miazănoaptea
Dam cu tunurile pre moarte.
De-ți voi începe a cânta
Toți munții să vor cutremura
Codrii să vor răsună
Văile să vor turbura
Petrile să vor despica
Că de dor și de bănat
Văzindu-mă înstreinat.”*

După încheierea păcii în luna septembrie a anului 1791, regimentul II de graniță Năsăud, se întoarce acasă, dar peste un an, în 9 martie 1793, primul batalion pornește din nou la drum, alăturându-se armatei care era așezată pe Rin.

Cronica versificată de pe Rin, așa va fi numită în continuare, este un cântec de război, datat „Rain, 28 mai 1794” care descrie luptele grele date pe Rin, din vara anului 1793 și 1794, între armatele revoluționare franceze și coaliția europeană.

Începutul acestui cântec de război, apare sub forma unei scrisori adresată celor dragi de acasă, (așa cum și astăzi țărani noștri își încep scrisorile):

*„Frații mei cei pre iubiți
Pentru bine vă sâliți
Și de rău să vă feriți.
De ce rău n-am scăpat noi
Mult năcaz ne-au mâncat
Noaptea întreagă nedormiți
Ziua toată nemâncând*

*De tragem atâtea nevoi
Spune-v-aș nevoile
Nu mi-ți crede vorbile
Că noi de când am plecat
Pentru lumea pentru toată
Pentru a noast(r)e păcate
Da de ar da Dumnezeu v-o pace*

Fără cu o vrăjmașul oștind.

Că cu frâncii nu-i ce face.”

Din ultimul vers „*că cu frâncii nu-i ce face,*” ca de altfel din întreaga cronică, răzbate simpatia soldaților români pentru Franța revoluționară, pentru ideile care au înflăcărat sentimentele care erau în armonie cu spiritul epocii.

Poetul nostru popular, care afirmăm că este Ioan Șincăi, face referire în continuare la coaliția europeană din care făceau parte cele 9 țări - Austria, Prusia, Anglia, Olanda, Neapole, Sardinia, Spania, Portugalia și Rusia, care au pornit să întrerupă legăturile Franței cu lumea exterioară:

*„Că câți crai într-o această lume
Toți să strânsăreă împreună
Și veniră mânioși
Toți asupra pre franțoși*

*Să-i bată, să-i prăpădească
Și pe toți să-i prăpădească,
Și să-i pustăiască.”*

Sunt descrise apoi, cu o mare exactitate, luptele date în vara anului 1793, dar și cele mai grele, duse în zilele de 11-12-13-14 septembrie a aceluiași an, din valea Budenthalului:

*„Da cât fu vara de mare
Să bătură mult și tare
Și-au luat puțină țară.
Ei cu toți să sculară
Si țara iară o luară.
Frunză verde de lipan
Cînd mergem la Budăntal
Era șanțuri mari săpate
Și de frânci încungiurate
Tălbărește li-am luat
Că de noapte ne-am sculat
Adevărat s-au spăruiat
Foarte rău s-au împărășiat.*

*Iară a do(u)a zi văzură
Precum noi îi înceluirăm
Ei cu toții (să) sfătuiră
Și asupra noastră veniră
Prin păduri rău ne-am luvit
Nu știu ce au socotit
Că s-au întors și au fugit.
A tria zi ne lăsară
Și mai mulți să adunară
A patra zi iară veniră
Doamne amar ce ne loviră,
Goniră.”*

Pentru a demonstra că poetul nostru militar respectă într-un tot adevărul istoric, am comparat versurile din Cronică de pe Rin, cu datele consemnate în două lucrări ce descriu și ele evenimentele acelor ani: Michail Schneider, *Geschichte der infanterieregiments nr. 63*, Bistrița, 1906 - sunt memoriile unui comandant sas din regimentul II de graniță Năsăud; și *Poemation de*

secunda legione valachica, publicată în 1830 la Oradea (în ultima parte *Reflexiones*, Vasile Vajda face un scurt istoric al regimentului II Năsăud).²⁵³

Starea fizică și psihică a soldaților apare diferit prezentată în lucrările amintite mai sus și în versurile cântecul de război, dar toate spun același lucru: lupte nesfârșite, soldați obosiți, prost îmbrăcați, decimați de boli. În *Cronica* noastră, necazurile prin care treceau soldații noștri români, le vom auzi, spuse de soldații francezi, care se vor adresa astfel imperialiștilor:

„Și din grai așa grăia:
Voi cătane împărătești
Stați în loc și nu fujiți
Că voi sânteți cei periți
Și ne spuneți cu dreptate
Pentru ce veniți de noapte
De ne loviți tâlhărește
Nu ziua vitezește.

Și cum vi cătunia dragă
Și cât vi pita de neagră
Hainile vi s-au stricat
Nu știu ce fel de împărat
Nădragii ăș spartî preste loc
Căpeneag n-ai de loc,
Ce cătane și armaș
Ori că sânteți burcași.”

În memoriile comandatului sas, apare astfel prezentată starea jalnică în care au ajuns soldații regimentului: „Soldații erau de nedescris, oboselile care au cuprins trupele ca rezultat al atacurilor șanțurilor, a luptelor cotidiene, a intemperiilor, hainele necorespunzătoare și mâncare insuficientă. Aveau oroare de luptă și erau decimați de boli.”

Marea bătălie pentru cucerirea orașului Weissemberg, era pregătită pentru data de 13 octombrie 1793, atac descris amănunțit în lucrarea lui Schneider, unde francezii au pierdut 8000 de oameni, 31 tunuri, 12 drapele, peste 8000 de arme, multe corturi și recuzită de șanțuire. O importantă „captură de război” cum o numește căpitanul sas, și „prădare” spun versurile autorului nostru. În *Poemation de secunda legione*, apare astfel descrisă ocuparea cetății: „13 octombrie 1793 pe când s-a ocupat faimoasa linie strategică de la Weissemberg, locotenentul primar Gratze se aruncă cu un număr de voluntari asupra unei redute, iar locotenentul Berariu, cu vânătorii batalionului, pătrund în cetatea Weissemberg.” Versurile *Cronicii* ne spun, că porțile cetății erau atât de bine apărate de francezi, încât nimeni nu îndrăznește să se apropie de ele, dar românii primesc ordin „de la cei mari,” să intre în prima linie „că ei tocmai de-ar peri mare pagubă n-ar fi.”

„La Vaisburg, când am sosit

Da cei mari ce socotea

²⁵³ Gh. Barițiu, *Regimentul II de graniță*, București, 1978.

*În lontru nu ne-au slobozit
Că porțile era închisă
Și cu șanțuri tari cuprinsă.
Și nemții nu cuteza
Cătră porți a să aduna.*

*Pre rumîni ne trimete
Că ei tocma de-ar peri
Mare pagubă n-ar fi.
Tocma în poartă ne-au trimis
Cu un tun mare o gătea de aprins.”*

Spre sfârșitul lunii octombrie 1793, se plănuia marea confruntare pentru ocuparea orașului Strassburg, bătălie care va fi pierdută de trupele aliate. Vitejia cu care au luptat francezii pentru a-și apăra orașul, îl va impresiona cel mai mult pe căpitanul-poet Ioan Șincai, arătându-și admirația. Versurile lui sunt foarte critice la adresa felului cum erau organizați austriecii, și sună astfel:

*„Frunză verde și de nuc
De aici mărg spre Strasburg
Strasburgu-i cetate mare
Precum și Beciul
Nemții merge trinbițân(d).*

*Și în sâne negândind
Unde mergem și ce facem
Poate iară să ne întorcem
De aceia ei nu gânde
Ce tot înainte merge.”*

Simpatia pentru soldații francezi, apare și mai relevant în dialogul ce urmează:

*„Frunză verde de bosioc
Frâncii stătură în loc,
Și din grai așa grai:
-O, Nemție, ce mai vrei
Sau Strasburgul să ni-l ei
Strasburgul nu l-i lua,
Ori ce gîndești dumiața
Ce și ce a-i luat, ăi scăpa.
Hai, niamțule ce gîndești
Narodule, unde ești*

*Gîndești că ni tot alunga
Și scaonul ni l-i lua.
Frunză verde afinici
Frâncii încă ăs vo(i)nici
Că cu toții să sculară
(De la micu) până la mare
Și lucru nostru dintr-o vară
Ei făcură socotială
Și în cinci zile ni-l luară.”*

Celelalte două lucrări amintite, prezintă și luptele din data de 23 mai 1794 și 29 mai 1794, unde românii au dat dovadă de acte de bravură, dar cu jertfa a 11 morți și 155 răniți, în prima bătălie și 7 morți, 52 răniți și 2 prinși, în cea de a doua. Ziua de 28 mai 1794, când se compunea, se scria, și se difuza între militari ***Cronica versificată de pe Rin***, a fost o zi fără lupte, o zi de repaus și de liniște pentru regimentul II de graniță Năsăud.

Acest jurnal de război, cum îl mai putem numi, are o valoare deosebită din mai multe puncte de vedere: descrie evenimentul legat de revoluția franceză

în limba română, fapt necunoscut până acum; este scris chiar în timpul luptelor cum reiese și din datare; dar foarte importantă și din punctul de vedere al formei literare – poezie populară – scrisă într-o limbă curată, clară. Un scris impecabil, surprinzător pentru perioada când a fost concepută această fermecătoare cronică în versuri.

Manuscrisul folcloric se păstrează în colecțiile Muzeului Județean Mureș, nr. inv. 17830, provine din zona Bistriței. Este format în 4, caractere chirilice, 142 file numerotate, linate și pregătite, știindu-se exact ce voia să fie.

Cronica versificată de pe Rin

f.117v Frații mei cei pre iubiți

pentru bine vă sâliți

Si de rău să vă feriți

De ce rău n-am scăpat noi

De tragem atâtea nevoi

Spune-v-aș nevoile

Nu mi-ți crede vorbile

Că noi de când am plecat

Mult, mult năcaz ne-au mâncat

Noaptea întreagă nedormiți

Ziua toată nemâncând

Fără cu o vrăjmașul oștind.

Pentru lumea, pentru toată

Pentru a noast(r)e păcate

Da de ar da Dumnezeu v-o pace

Că cu frâncii nu-i ce face

f.118 Că câți crai întru această lume

Toți să strânsăre împreună

Și viniră mânioși

Toți asupra pre franțoși

Să-i bată, să-i prăpădească

Și pe toți să-i prăpădească,

Și să-i pustăiască.

Da cât fu vara de mare

Să bătură mult și tare

Și-au luat puțină țară

Ei cu toți să sculară

Și țara iară o luară.

Frunză verde de lipan

Iară a doua zi văzură

Precum noi ai înceluirăm

Ei cu toții (să) sfătuiră

Și asupra noastră veniră

Prin păduri rău ne-am luvit

Nu știu ce au socotit

Că s-au întors și au fugit.

A tria zi ne lăsară

Și mai mulți să adunară

A patra zi iară veniră

Doamne amar ce ne loviră,

Goniră.

f.119 Noi care putem fugem

Care nu putem șadem

Frâncii vine și ne prinde

Și din grai așa grăia:

-Voi câtane împărătești

Stați în loc și nu fugiți

Că voi sînteți cei periți

Și ne spuneți cu dreptate

Pentru ce veniți de noapte

De ne loviți tălhărește

Nu ziua vitejește.

Și cum vi cătunia dragă

Și cum vi pita de neagră

Hainele vi s-au stricat

Nu știu ce fel de împărat

f. 119v Nădragii ăș spărți preste tot

Căpeneag n-ai deloc

Când mergem la Budăntal
 Era şanţuri mari săpate
 Şi de frânci încungiurate
f.118v Tălhăreşte li-am luat
 Că de noapte ne-am sculat
 Adevărat s-au spăriat
 Foarte rău s-au împrăştiat
 -Vă treziţi, şi pre vrăjmaş
 Vă porniţi.
 Deminează ne-am sculat
 Fără de veste i-am luat
 Toate şanţurile le-au lăsat
 Şi mulţi voinici au picat
f.120 La Vaisburg când am sosit
 În lontru nu ne-au slobozit
 Că porţile era închisă
 Şi cu şanţuri tari cuprinsă.
 Şi nemţii nu cuteza
 Cătră porţi a să aduna.
 Da cei mari ce socote
 Pre Rumân ne trimite
 Că ei tocma de-ar peri
 Mare pagubă n-ar fi.
 Tocma în poartă ne-au trimis
 Cu un tun mare o gata de aprins
 La poartă dacă au sosit
 Apa au fost slobozit
f.120v Podul au fost ridicat
 Poarta cu lanţ au fost legat
 Podul noi căl-am tocmis
 Tunul într-însul am slobozit
 Şi de loc am dezlegat
 Şi în cetate că am intrat
 Şi foarte rău am prădat.
 Frunză verde şi de nuc
 De aicea merg spre Strasburg

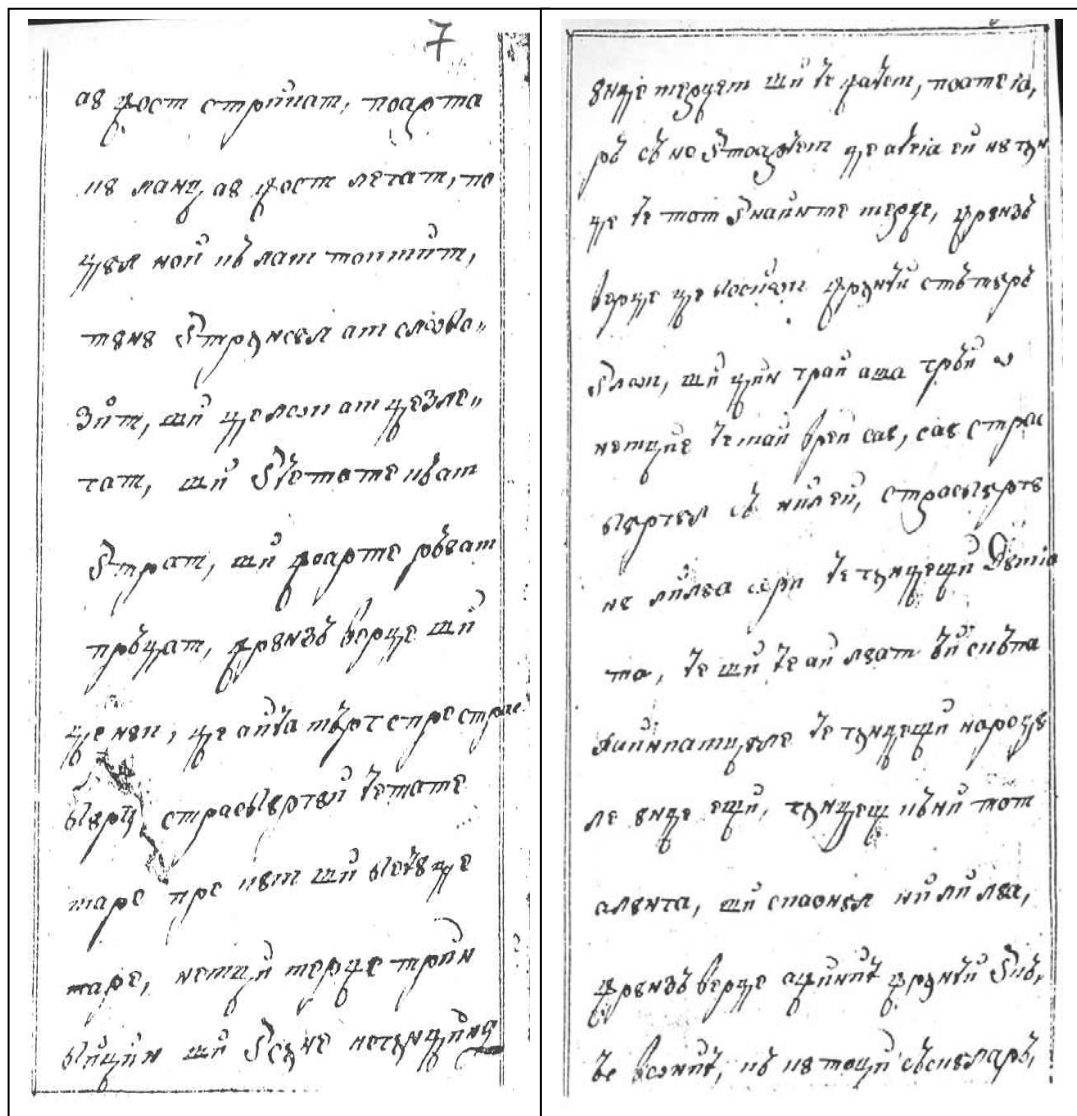
Ce cătane şi armaşi
 Ori că sunteţi burcaşi.
 Frunză verde (de) zmochin
 Voinic din ţară strein
 Frunză verde de răchită
 Inima me ce topită
 Ştiţi porunca ce-au venit
 Strasburgu-i cetate mare
 Precum şi Beciul de tare
 Nemţii merge trimbiţin(d)
f.121 Şi în sâne negândind
 Unde mergem şi ce facem
 Poate iară să ne întoarcem
 De aceia ei nu gânde
 Ce tot înainte merge.
 Frunză verde busuioc
 Frâncii stătură pe loc
 Şi din grai așa grăi:
 -O! Nemţie, ce mai vrei
 Sau Strasburgul să ni-l iei.
 Strasburgul nu li lua
 Orice gândeşti dumiata
 Ce şi ce ai luat, ăi scăpa.
 Hai, neamţule, ce gândeşti
 Narodule unde eşti
 Gândeşti că ni tot alunga
 Şi scaonul ni-l lua.
 Frunză verde afinici
 Frâncii încă ăs voinici
 Că cu toţii să sculară
f. 121v (De la micu) pân la mare
 Şi lucrul nostru dintr-o vară
 Ei făcură socoteală
 Şi în cinci zile ni-l luară

Cîntec de cătănie și înstrăinare/

f.114 v Cântă cucu din făguț
Mărg voinicii în Cernăuți
Cântă cucu din Dumbravă
Mărg voinicii la Suceavă.
Cântă cucu di pe spin
Mărg voinicii la Hotin.
Cântă cucu despre sat
Mărg voinicii în Țăligrad.
Cântă cucu de pe prag
Mărg voinicii la Șiriag.
Cântă cucu sus pe vie
Ca turcii să nu mai vie
Că turcii de or veni
Toată țara or prăpădi
Și toată țara or lua
Și pre împăratul l-or prăda.
De când cătă m-am făcut
f.115 Nice un bine n-am davut
Când era somnul mai dulce
Eu începem a mă duce
Câte tri zile mergem
La Hotin nu mai sosem
Când era miazănoaptea
Dam cu tunurile pre moarte.
De-ți voi începe a cînta
Toți munții să vor cutremura
Codrii să vor răsuna
Văile să vor turbura
Petrile să vor despica
Că de dor și de bănat
Văzindu-mă înstreinat.
Câtă frunză pe păduri
Și muguri pe la vârvuri
Și pe lume câți fluturi
Mă strică atâtea gânduri.
Oii! Că așa îm vine gându uneori

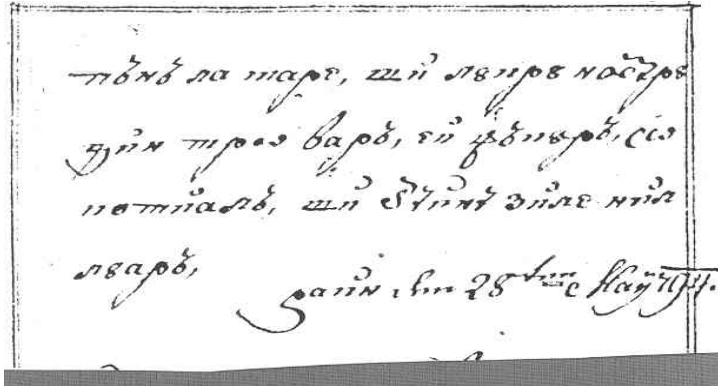
f.115v Să mă sui pe munți cu flori
Să mă jăluiesc cu hari
Că îm vine ceasul să mori
Și așa îm vine câteodată
Să mă sui pe munți cu piatră
Să văz peste lumea toată
Pe unde am umblat odată.
De când pe aicia m-am (a)flat
Neamul mi l-am mai uitat.
Trimite-m Doamne o turture
Să mă îndrepte în țara me
Adă-m Doamne ceasul meu
Nu pofti traiul meu.
Da de frați și de surori
Mă cuprind niște ciori
Că de i-aș vide vodată
f.116 Mai nu i-aș cunoaște în față
Ca slova scrisă pe ghiață
Cum vine căldura pere.
Când gândesc de a mei părinți
Plâng cu lacrimi ferbinți
Da când gândesc de a me maică
Inima mi să sacă
Că m-ai crescut și m-ai bănat
Că la peptul ei m-ai aplecat
Și la școală că m-au dat
Eu carte de-am învățat
Și dacă carte am învățat
În țăr(i) streine am umblat
Și gre haină mi-am luat.
Da să fi maică cu odihnă
f.116v Și de mine pominită
În cetatea ce sufletească
Că Domnul să te pominiască
Cu toți sfinți de împreună
Să facem voaia lui ce bună. Amin.

30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530
 531
 532
 533
 534
 535
 536
 537
 538
 539
 540
 541
 542
 543
 544
 545
 546
 547
 548
 549
 550
 551
 552
 553
 554
 555
 556
 557
 558
 559
 560
 561
 562
 563
 564
 565
 566
 567
 568
 569
 570
 571
 572
 573
 574
 575
 576
 577
 578
 579
 580
 581
 582
 583
 584
 585
 586
 587
 588
 589
 590
 591
 592
 593
 594
 595
 596
 597
 598
 599
 600
 601
 602
 603
 604
 605
 606
 607
 608
 609
 610
 611
 612
 613
 614
 615
 616
 617
 618
 619
 620
 621
 622
 623
 624
 625
 626
 627
 628
 629
 630
 631
 632
 633
 634
 635
 636
 637
 638
 639
 640
 641
 642
 643
 644
 645
 646
 647
 648
 649
 650
 651
 652
 653
 654
 655
 656
 657
 658
 659
 660
 661
 662
 663
 664
 665
 666
 667
 668
 669
 670
 671
 672
 673
 674
 675
 676
 677
 678
 679
 680
 681
 682
 683
 684
 685
 686
 687
 688
 689
 690
 691
 692
 693
 694
 695
 696
 697
 698
 699
 700
 701
 702
 703
 704
 705
 706
 707
 708
 709
 710
 711
 712
 713
 714
 715
 716
 717
 718
 719
 720
 721
 722
 723
 724
 725
 726
 727
 728
 729
 730
 731
 732
 733
 734
 735
 736
 737
 738
 739
 740
 741
 742
 743
 744
 745
 746
 747
 748
 749
 750
 751
 752
 753
 754
 755
 756
 757
 758
 759
 760
 761
 762
 763
 764
 765
 766
 767
 768
 769
 770
 771
 772
 773
 774
 775
 776
 777
 778
 779
 780
 781
 782
 783
 784
 785
 786
 787
 788
 789
 790
 791
 792
 793
 794
 795
 796
 797
 798
 799
 800
 801
 802
 803
 804
 805
 806
 807
 808
 809
 810
 811
 812
 813
 814
 815
 816
 817
 818
 819
 820
 821
 822
 823
 824
 825
 826
 827
 828
 829
 830
 831
 832
 833
 834
 835
 836
 837
 838
 839
 840
 841
 842
 843
 844
 845
 846
 847
 848
 849
 850
 851
 852
 853
 854
 855
 856
 857
 858
 859
 860
 861
 862
 863
 864
 865
 866
 867
 868
 869
 870
 871
 872
 873
 874
 875
 876
 877
 878
 879
 880
 881
 882
 883
 884
 885
 886
 887
 888
 889
 890
 891
 892
 893
 894
 895
 896
 897
 898
 899
 900
 901
 902
 903
 904
 905
 906
 907
 908
 909
 910
 911
 912
 913
 914
 915
 916
 917
 918
 919
 920
 921
 922
 923
 924
 925
 926
 927
 928
 929
 930
 931
 932
 933
 934
 935
 936
 937
 938
 939
 940
 941
 942
 943
 944
 945
 946
 947
 948
 949
 950
 951
 952
 953
 954
 955
 956
 957
 958
 959
 960
 961
 962
 963
 964
 965
 966
 967
 968
 969
 970
 971
 972
 973
 974
 975
 976
 977
 978
 979
 980
 981
 982
 983
 984
 985
 986
 987
 988
 989
 990
 991
 992
 993
 994
 995
 996
 997
 998
 999
 1000
 1001
 1002
 1003
 1004
 1005
 1006
 1007
 1008
 1009
 1010
 1011
 1012
 1013
 1014
 1015
 1016
 1017
 1018
 1019
 1020
 1021
 1022
 1023
 1024
 1025
 1026
 1027
 1028
 1029
 1030
 1031
 1032
 1033
 1034
 1035
 1036
 1037
 1038
 1039
 1040
 1041
 1042
 1043
 1044
 1045
 1046
 1047
 1048
 1049
 1050
 1051
 1052
 1053
 1054
 1055
 1056
 1057
 1058
 1059
 1060
 1061
 1062
 1063
 1064
 1065
 1066
 1067
 1068
 1069
 1070
 1071
 1072
 1073
 1074
 1075
 1076
 1077
 1078
 1079
 1080
 1081
 1082
 1083
 1084
 1085
 1086
 1087
 1088
 1089
 1090
 1091
 1092
 1093
 1094
 1095
 1096
 1097
 1098
 1099
 1100
 1101
 1102
 1103
 1104
 1105
 1106
 1107
 1108
 1109
 1110
 1111
 1112
 1113
 1114
 1115
 1116
 1117
 1118
 1119
 1120
 1121
 1122
 1123
 1124
 1125
 1126
 1127
 1128
 1129
 1130
 1131
 1132
 1133
 1134
 1135
 1136
 1137
 1138
 1139
 1140
 1141
 1142
 1143
 1144
 1145
 1146
 1147
 1148
 1149
 1150
 1151
 1152
 1153
 1154
 1155
 1156
 1157
 1158
 1159
 1160
 1161
 1162
 1163
 1164
 1165
 1166
 1167
 1168
 1169
 1170
 1171
 1172
 1173
 1174
 1175
 1176
 1177
 1178
 1179
 1180
 1181
 1182
 1183
 1184
 1185
 1186
 1187
 1188
 1189
 1190
 1191
 1192
 1193
 1194
 1195
 1196
 1197
 1198
 1199
 1200
 1201
 1202
 1203
 1204
 1205
 1206
 1207
 1208
 1209
 1210
 1211
 1212
 1213
 1214
 1215
 1216
 1217
 1218
 1219
 1220
 1221
 1222
 1223
 1224
 1225
 1226
 1227
 1228
 1229
 1230
 1231
 1232
 1233
 1234
 1235
 1236
 1237
 1238
 1239
 1240
 1241
 1242
 1243
 1244
 1245
 1246
 1247
 1248
 1249
 1250
 1251
 1252
 1253
 1254
 1255
 1256
 1257
 1258
 1259
 1260
 1261
 1262
 1263
 1264
 1265
 1266
 1267
 1268
 1269
 1270
 1271
 1272
 1273
 1274
 1275
 1276
 1277
 1278
 1279
 1280
 1281
 1282
 1283
 1284
 1285
 1286
 1287
 1288
 1289
 1290
 1291
 1292
 1293
 1294
 1295
 1296
 1297
 1298
 1299
 1300
 1301
 1302
 1303
 1304
 1305
 1306
 1307
 1308
 1309
 1310
 1311
 1312
 1313
 1314
 1315
 1316
 1317
 1318
 1319
 1320
 1321
 1322
 1323
 1324
 1325
 1326
 1327
 1328
 1329
 1330
 1331
 1332
 1333
 1334
 1335
 1336
 1337
 1338
 1339
 1340
 1341
 1342
 1343
 1344
 1345
 1346
 1347
 1348
 1349
 1350
 1351
 1352
 1353
 1354
 1355
 1356
 1357
 1358
 1359
 1360
 1361
 1362
 1363
 1364
 1365
 1366
 1367
 1368
 1369
 1370
 1371
 1372
 1373
 1374
 1375
 1376
 1377
 1378
 1379
 1380
 1381
 1382
 1383
 1384
 1385
 1386
 1387
 1388
 1389
 1390
 1391
 1392
 1393
 1394
 1395
 1396
 1397
 1398
 1399
 1400
 1401
 1402
 1403
 1404
 1405
 1406
 1407
 1408
 1409
 1410
 1411
 1412
 1413
 1414
 1415
 1416
 1417
 1418
 1419
 1420
 1421
 1422
 1423
 1424
 1425
 1426
 1427
 1428
 1429
 1430
 1431
 1432
 1433
 1434
 1435
 1436
 1437
 1438
 1439
 1440
 1441
 1442
 1443
 1444
 1445
 1446
 1447
 1448
 1449
 1450
 1451
 1452
 1453
 1454
 1455
 1456
 1457
 1458
 1459
 1460
 1461
 1462
 1463
 1464
 1465
 1466
 1467
 1468
 1469
 1470
 1471
 1472
 1473
 1474
 1475
 1476
 1477
 1478
 1479
 1480
 1481
 1482
 1483
 1484
 1485
 1486
 1487
 1488
 1489
 1490
 1491
 1492
 1493
 1494
 1495
 1496
 1497
 1498
 1499
 1500
 1501
 1502
 1503
 1504
 1505
 1506
 1507
 1508
 1509
 1510
 1511
 1512
 1513

Manuscris Ioan Șincai.

Paginile 7-8

Manuscris Ioan Șincai.
Pagina 9.

Cronica versificată de pe Rin

Abstract

Cronica versificată de pe Rin is an important part of the folk manuscript from the end of the 18th century, that contains Christmas carols, apocryphal legends, the book of the county, the synods from Nechia and Florența and the first Romanian folk collection. Some of the lyrics were written and some of them were only copied by Ioan Șincai, Gheorghe Șincai's brother.

Cronica... is dated „*Rain, 28 mai 1794*” and describes the battles from Rhine during summer 1793 and 1794, between the French army and the European coalition. It describes correctly those events and to prove it, the poem was compared to two works that speak about the battles. We may even say that is some kind of war chronicle; but its importance also consists in its literary forms and in the fact that it was written in those very days of the battle.

Today, we may admire it at Mureș County Museum.

**O altă cronică rimată inspirată de revoluția franceză, într-un Miscellaneu
din colecția bibliotecii Muzeului Brukenthal**

OLGA ȘERBĂNESCU

Biblioteca Muzeului Brukenthal, Sibiu

Bravura grănicerilor români dovedită pe toate fronturile de luptă la care au fost prezenți, pune în mod firesc întrebarea: oare de ce grănicerii transilvăneni și-au sacrificat viața pentru o cauză care nu era a lor, manifestându-și chiar de multe ori aversiunea față de regimul austriac. Răspunsul la această întrebare poate fi găsit în vitejia dintotdeauna a poporului român și în simțul onoarei care-i caracterizase și pe grănicerii români, precum și în deviza Regimentului II de graniță Năsăud: „*Virtus romana rediviva*.”

Considerăm că omul de rând, grănicerul de la fruntarele țării, care în timp de pace își vede de familie, de gospodărie, dar la nevoie pune mâna pe armă, nu a fost dornic să săvârșească acte de bravură, să aducă dovezi de vitejie, iar dacă totuși le-a făcut – și le-a făcut! – a acționat condus de sentimentul cinstei și al datoriei: Țara are nevoie de mine, să o servesc cât mai bine!

Acest sentiment al datoriei împlinite, chiar dacă omul nu este perfect convins de rosturile faptelor săvârșite, reiese din poezia anonimă, adevărată cronică de război, compusă în vâltoarea luptelor de pe Rin, purtate între trupele franceze și cele austriece, lupte la care au fost angajate și efective ale Regimentului II de graniță. Poezia a fost compusă probabil în momentele de răgaz dintre lupte, la focul de tabără și apoi a circulat fiind copiată de soldați, ajungând pe această cale câteva exemplare și în țară. Biblioteca Muzeului Brukenthal deține o copie aproape identică cu cea de la Muzeul Județean din Târgu-Mureș, alte exemplare nu sunt cunoscute până astăzi.

Poezia este concepută ca o scrisoare trimisă celor dragi de acasă:

„*Frați mei cei pre iubiți,
Pentru cine vă trudiți?
Ci și ia eu vă zic, că până trăiți
Totu de rău să vă păziți.
De ce rău n-amu scăpatu noi,*

*Ci amu trasu atăția nevoi,
Spune-v-așu nevoile,
Nu-m veți crede vorbele,
Dare tot și eu vi l-oi spune,
Dară voi vă-ți păzi ma(i) bine.”*

Autorul versurilor, fără îndoială participant la campania din anul 1793 de pe Rin, nu este de acord cu cele întâmplare, le acuză ca izvorul tuturor nenorocirilor:

„Că noi de cându am plecatu
Multu năcazu ne-au mămncatu

Că ne-au purtat în susu în jos,
N-am avut nici un folos.”

Coaliția europeană formată cu scopul de a înfrânge revoluția din Franța este prezentată în următorul fel:

„Că câți crai întru această lume,
Toți se strânseră împreună
Și veniră mânioși

Toți asupra pre franțoi.
Să-i bată, să-i prăpădească
Și pe toți să-i pustiască.”

Evenimentele, bătăliile, locurile unde s-au desfășurat luptele sunt prezentate cu exactitatea și acuratețea unui cronicar scrupulos: sunt descrise luptele care s-au dat în zilele de 11-12-13-14 septembrie 1793, în valea Budenthalului, cele din 13 octombrie ale aceluiași an, pe când s-a ocupat faimoasa linie strategică de la Weissenburg, și luptele care s-au dat în împrejurimile Strassburgului, și apoi retragerea:

„Frunză verde de alimanu
Cându mergemu la Botântalu

Era șanțuri mari săpate
Și de frânci înconjurate
Tălhărește se-om luoatu
Că de noapte ne-amu sculatu
Adevăratu s-au speriatu
Foarte rău s-au împrăștiatu.
[...] Frunză verde de răchită
Inima me multu topită.
Și poruncă ce au venit
Voi cătane auziți
Dimineța vă treziți
Și pe fanțuți vă porniți.
Dimineța ne-amu sculatu

Fără veste i-amu lovit

Și toate șanțurile amu luoatu,
Dară foarte mulți voinici au
picatu.

La Voiseburcu când amu sositu
Înlontru nu ni-au lăsatu
Că porțile era închise
Și cu șanțuri mari cuprinse,
Și nemții nu cuteza
Cătră porți a se aduna.
Dară cei mari ce socotiră,
Rumanii să-i trimitemu
Tocma în poartă să-i vedemu
Că ei tocma de o peri
Mare pagubă n-a fi.
[...] Frunză verde și de nuc
De aci iară mersemu spre
Strassburcu.”

Retragerea de pe Rin, este astfel prezentată:

„Frunză verde de afinicii
Vezi frâncii încă sânt voinici
Că cu toții se sculară
De la micu până la mare
Și lucrul nostru dintr-o vară
Ei făcură socoteală
Și în cinci zile ni-luară

Și peste Raina ne alungară.
O, tu Raină, bună a-i fost
niamțului

De-a scăpat franțuzului
De a stat.
Dacă Raina o am trecut
La forpost iară ne-au pus
Puțină vreme amu șezut
Noapte poruncă au venit
Doamne, amaru cea ne-mu mai

fugit

Zioa toată nemâncându
Noapte întreagă nedormindu.”

Încheierea este la fel de tristă și pesimistă:

„O amaru necazu nostru
Ce necazu fără folosu
Nicia-un bine n-a mai scosu

Ce totu necazu cum au mai fost
Fără număr plenuind păcatele
Ce amu făcut cu faptele.”

Miscelaneu manuscris, mai cuprinde pe lângă *Cronica de luptă de pe Rin*, 15 texte religioase, și un *Trepetnic*, sau „*Semnele care sunt la trupul omului*.”

Manuscrisul a aparținut după cum ne spun însemnările, lui Demian Pupăză din Telciu, în familia sa îl mai găsim pe la anul 1853, făcând o însemnare în limba germană, Basilius Pupeze, și Irina lui Basiliu. Demian își va asuma responsabilitatea și pentru copierea a două din textele cuprinse în cartea manuscrisă. Satul Telciu de unde se trage proprietarul cărții este o localitate în zona Năsăudului, ce a făcut parte din teritoriul Regimentului II de graniță Năsăud. Se poate prea bine ca acest Demian Pupăză să fi fost soldat în regiment, împreună cu care a cutreierat Europa și a ajuns să participe și la luptele de pe Rin. Să fie el autorul versurilor cronicii, este prea puțin probabil, mai de crezut este că le-a copiat de la altcineva, oricum, meritul este la fel de mare. Pe una din filele manuscrisului, aflăm ca cui a fost varianta Cronicii, pe care el a avut-o de model: „*Și iată de la cine o am scris, de la George Veșteman din Veștemu, eu Demian Pupăză din Telciu*.”

Cartea manuscrisă a lui Demian Pupăză din Telciu, textele adunate în ea, ne dau imaginea unei vieți mai zbuciumate, cu foarte multe greutăți și necazuri, dar în care se găsește răgaz și pentru frumos – cuvântul scris într-o carte.

Astăzi se păstrează în colecțiile Bibliotecii Muzeului Brukenthal din Sibiu, cota C.V.R Ms. 8, achiziționat în 1967 din anticariat.

Cronică de luptă de pe Rin, 1793-1794

f.16v „Frații mei cei pre iubiți

Pentru cine vă trudiți

Ci și ia eu vă zic, că până trăiți

Totu de rău să vă păziți,

De ce rău n-amu scăpatu noi

Ci amu trasu atâtea nevoi

Spune-v-așu nevoile

Nu-m veți crede vorbele

Dar e(u) tot(u)și eu vi l-oi spune

Dară voi vă-ți păzi mai bine.

f.17 Că noi de cându amu plecatu

Multu necazu ne-au mai mâncatu

Că ne-au purtat în susu în jos

N-am avut nice-un folos.

O, amaru năcazu nostru

Noapte între(a)gă nedurmindu

Zioa toată nemâncându

Cu vrăjmași totu oștiindu

Pentru lume pentru toată

Pentru ale noaste păcate

f.17v Dacă ar da Dumnezeu o pace

Că cu frâncii n-amu ce face

Că câți crai într-această lume

Toți să strânsă ră împreună

Și veniră mănioși

Toți asupra spre franțogi

Să-i bată, să-i prăpădească

Și pre toți să-i pustiască

Și câtu fu vara de mare

Ne băturăm multu și tare

f.18 Și am luat puțină țară

Ei cu toții să sculară

De la micu până la mare.

Frunză verde de alimanu

Cându mergemu la Botântalu

Era șanțuri mari săpate

Ce cātane și armași

Pare că santeți burcași.

Și de frânci încunjurate

Tălhărește le-(a)m luoatu

Că de noapte ne-amu sculatu

Adevăratu s-au spăriatu

Foarte rău s-au împrăștiatu

Iară a doaoa zi ei dacă au văzutu

f.18v Precum noi i-amu celuitu

Ci cu toții sfătuiră

Și asupra noastră veniră

Prin pădure ne-amu lovit

Nu știutu ce au mai gânditu

Că s-au întorsu și au fugitu

A tria zi ne lăsară

Și mai mulți să adunară

A patra zi iară veniră

Doamne, amar ce ne băturăm tare

Cu cărdăci,

f.19 Că da de n-ave unde scăpa

Noi care putem, fugemu

Care nu putem, ședeamu

Frâncii vine și ai prinde

Și din gură așa mă grăia:

-Voi, cātane împărătești,

Stați în locu și nu fugiți

Că voi sînteți cei periți

Și ne spuneți cu dreptate

Pentru ce veniți de noapte

De ne loviți tălhărește

Tălhărește-te nu pe zio viteje(ș)te.

Voi, cātane împărătești,

f.19v Cum vi-i cătania dragă

Și câtu vi-i pita de neagră

Hainele vi-i s-au stricatu

Nu știu ce felu de împăratu

Nădragii rupți peste totu

Căpenege nu-s delocu

f.21v Frunză verde și de nuc

De-aici iară măsăm spre Ștrașbuc

Pentru cine vă săliți
Și ce aste nu dubundiți.
Frunză verde de smochin
f.20 Voinicu din țară străinu
Frunză verde de răchită
Inima me multu topită

Și porunca ce au venitu
Voi cătane auziți
Deminează vă treziți
Și pre franțuți vă porniți.
Diminează ni-amu sculatu
Fără veste i-amu lovit
Și toate șanțurile amu luoatu
Dar foarte mulți voinici au picatu
La Vaisenburcu cându am sositu
f.20v În lontru nu ne-au lăsatu
Că porțile era închise
Și cu șanțuri mari cuprinse.
Și nemții nu cuteza
Cătă porți a se aduna
Dară cei mai mari ce socotiră
Rumăni să-i trimitemu
Tocma în poartă să-i vedemu
Că ei tocma de oru și peri
Mare pagubă n-a fi.
Tocma în poartă ne-au trimesu
f.21 Cu unu tunu gata de aprinsu
La poartă cându amu sositu
Apa o au fostu slobozitu
Podu l-au fostu străcatu
Poarta cu lanțuri a fostu legată
Podu în locu l-am tocmitu
Tunu în poartă am slobozitu
Și de locu o au stricatu
Și în cetate ne-amu băgatu
Și rău foarte o amu prădatu.
f.24 Noapte întregă nedurmindu.
O, amaru năcazu no(s)tru
Pentru lume, pentru toată,
Pentru ale no(as)tre păcate.

Ștrașburcul, cetate mare,
Precumu și Beciu de mare
Nemții mere trâmbișinu și încă
Mergându ca să ne prepădimu țara.
Zice: -Unde mereți și ce faceți
f.22 Că iară poate doară să vă
întoarceți
De aci în gându nu le mai vine
Ci tot înainte merge.
Frunză verde bosuiocu
Frâncii stătură pe locu
Și dinu gură așa-m grăe:
-Ho, neamțule! Ce mai vrei
f.22v Au Strasburcu să ni-lu iai
Ștrasburcu nu li-i lua
O, ce gândești dumeata
Și ce ai luoatu vei scăpa.
Ho, neamțule, ce gândești
Norodule gândești că mi tot alunga
Și scauonu li-i lua
Frunză verde de afiniciu
Vezi frâncii încă si(n)t voinici
f.23 Cică cu toți să sculară
De la micu până la mare
Și lucru nostru dintr-o vară
Ei făcură o socotială
Și în cinci zile ni-i luoare
Și peste Raina ne alungară.
O, tu Raină, buna-i fost neamțului
De-a scăpat franțuzului
f.23v De a stat.
Dacă Raina o am trecut
La Forpost iară ne-au pus
Puțină vreme amu șăzut
Noapte poruncă au venit
Doamne, amaru ce ne mai fugit
Zioa toată nemâncând
f.24v O, amaru năcazu nostru,
Ce năcazu fără folosu
Nicia-un bine n-am mai scosu
Ce totu năcazu cumu au mai fost

Unde voinicu singe își varsă
Pentru pere(n)ții de acasă

Fără numai pleninu păcatele,
Ce amu făcut cu faptele.”

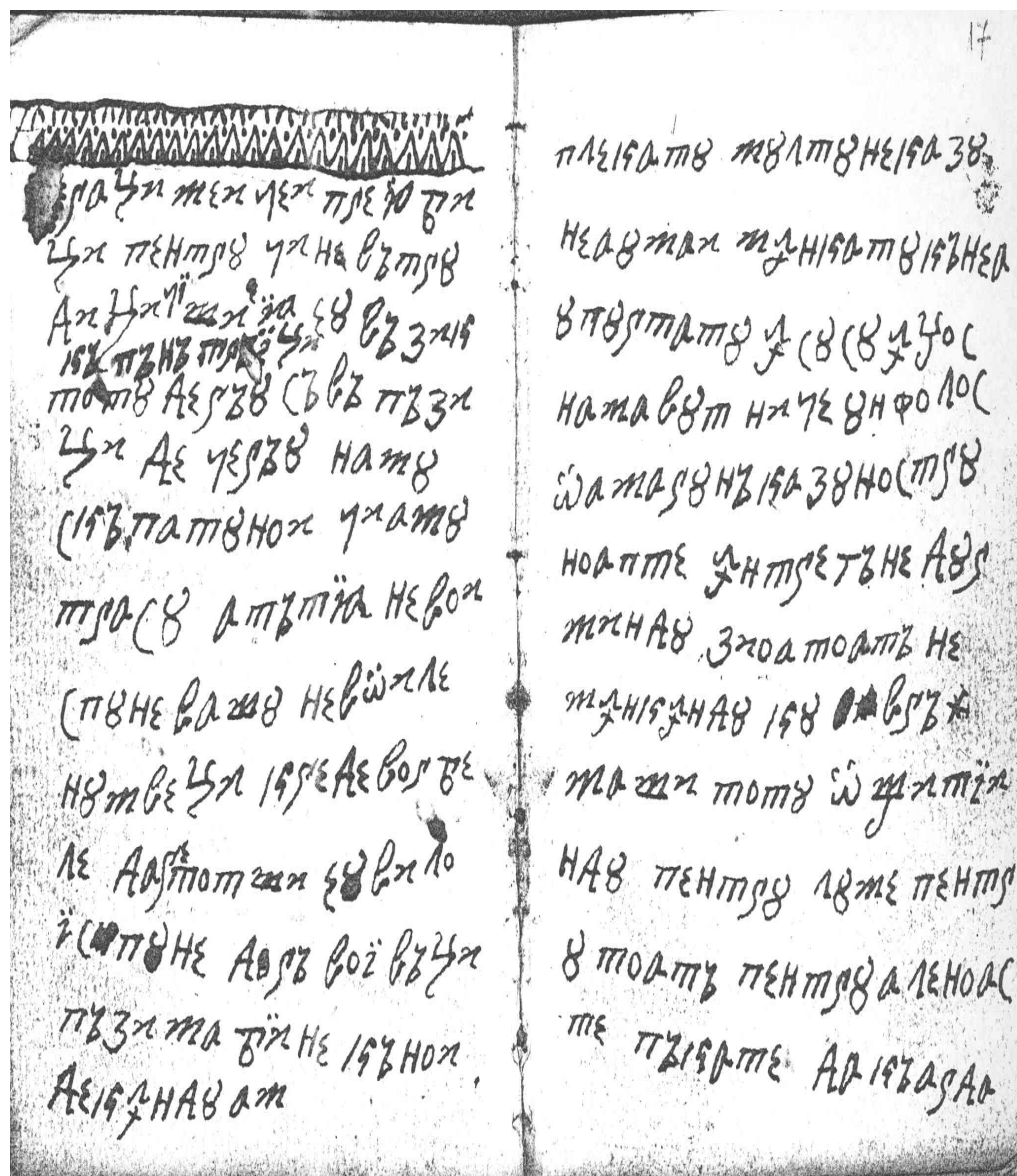
**Another Rhymed Chronicle Inspired by the French Revolution,
Published in a Miscellanea from Bruchenthal Museum’ Library**

Abstract

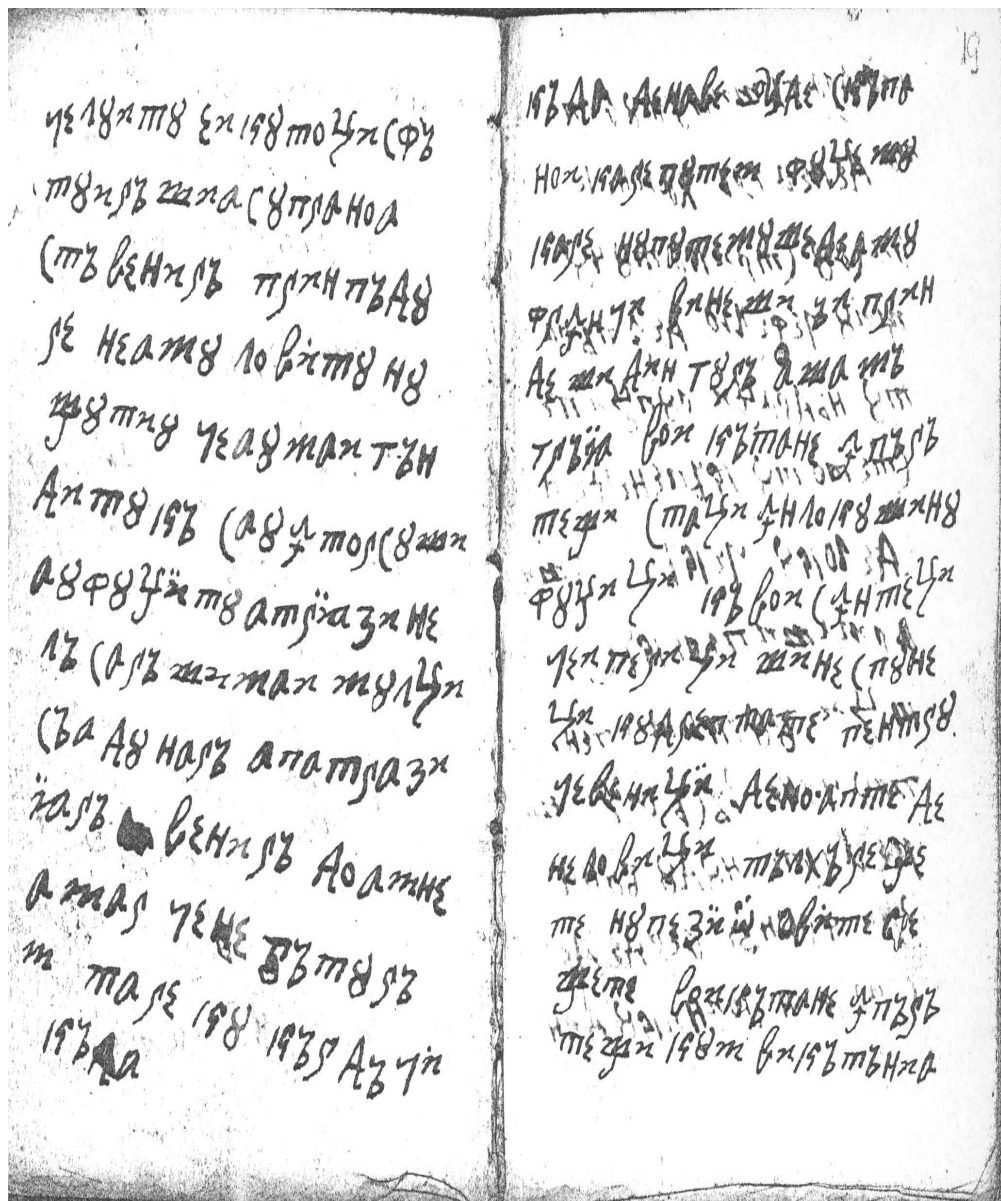
The chronicle was written during the battles from Rhine, in the summer 1793 and later in 1794; it was copied by many soldiers and, in this way, some of the copies arrived in Romanian Countries. This variant is pretty much alike *Cronica versificată de pe Rin*. They both describe the battles that took place in those years, the fights between the French army and the European coalition.

According to the notes from the manuscript’ s pages, it was Demian Pupăză’ s property, from Telciu. He confesses – on one page – that he had copied it from George Veștemanu from Veștemu.

We may see the manuscript today at Bruchenthal Museum Library.

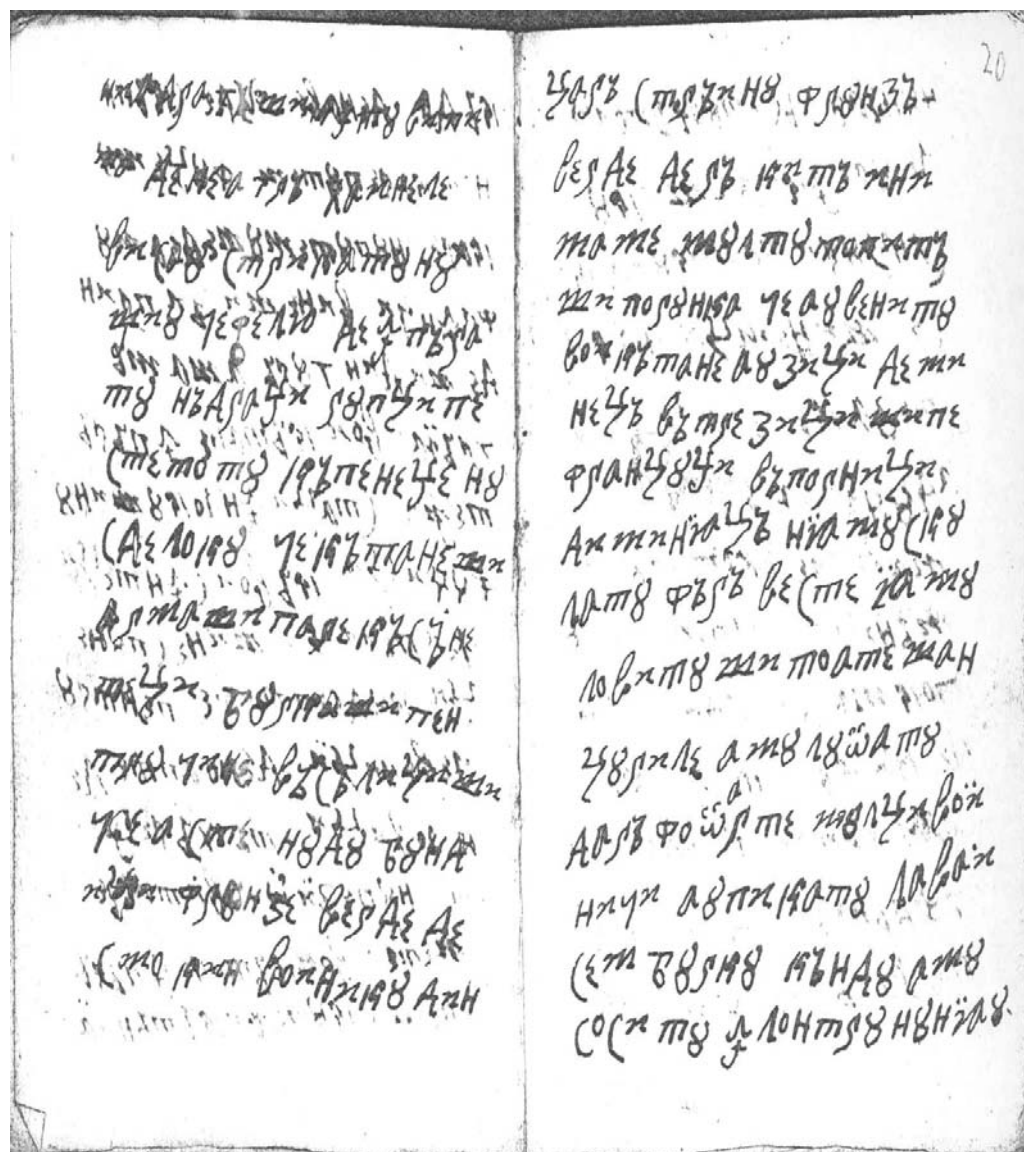

Cronică de luptă de pe Rin
Paginile 1-2

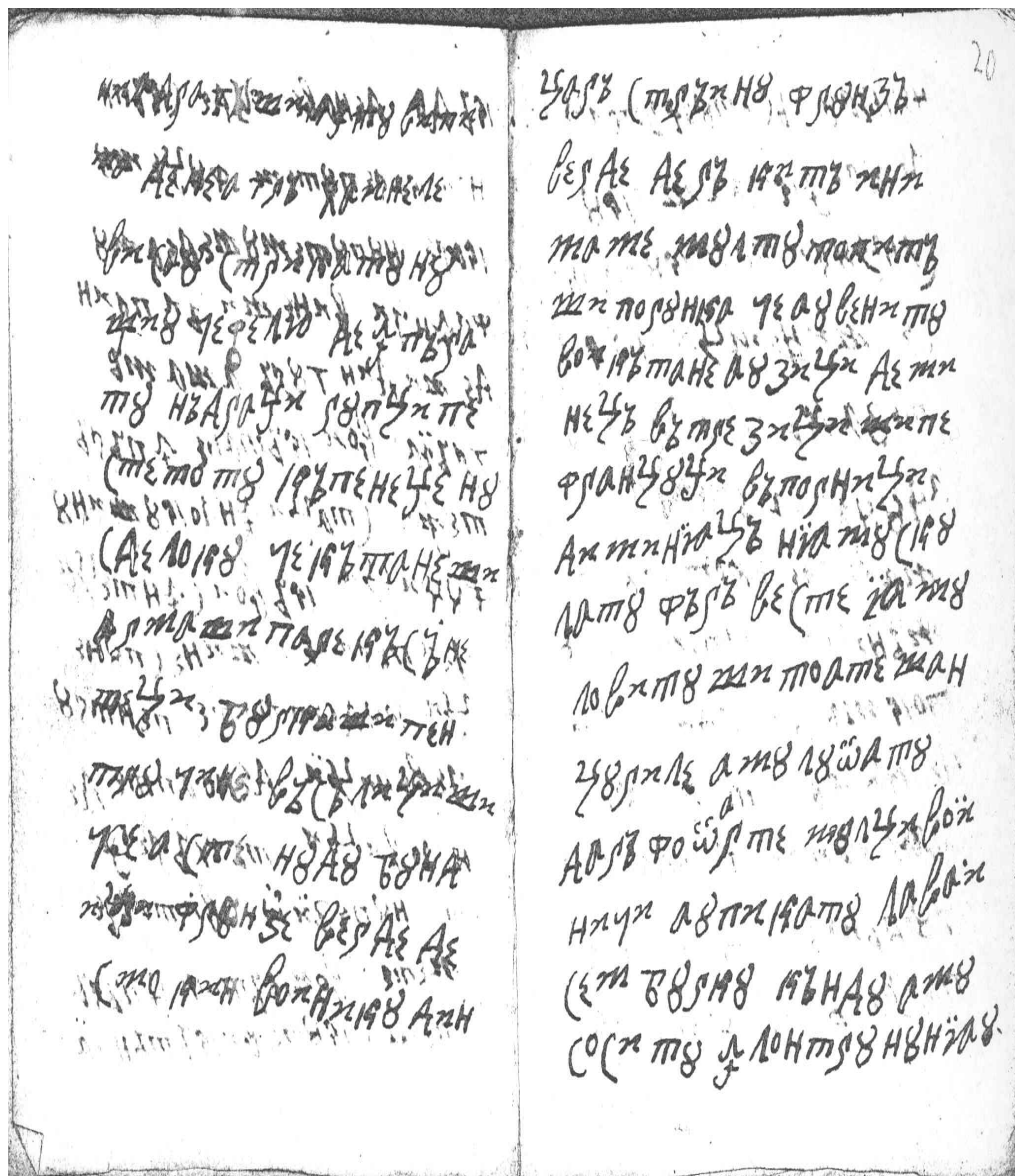
Cronică de luptă de pe Rin

Paginile 3-4

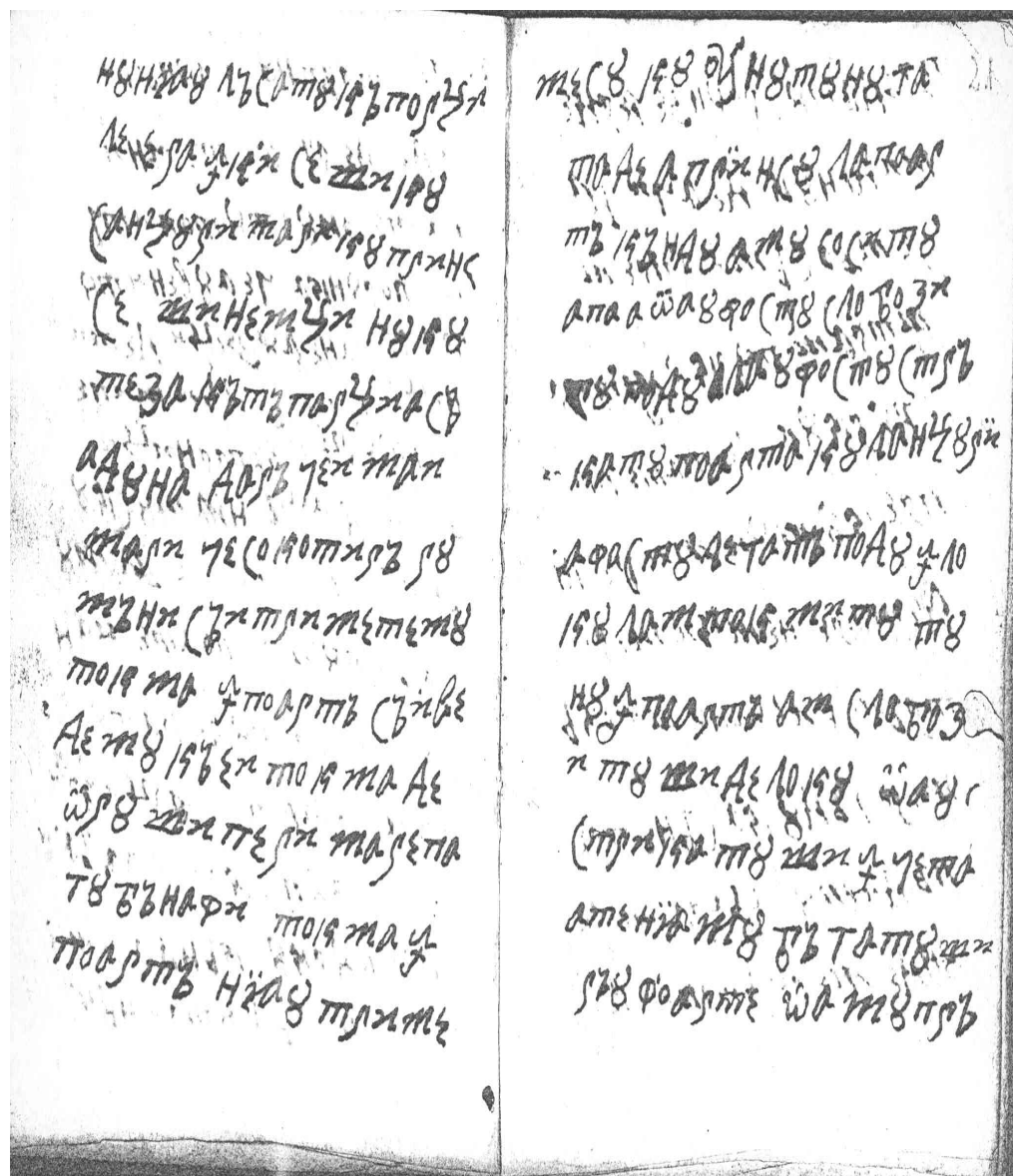
Cronică de luptă de pe Rin

Paginile 5-6

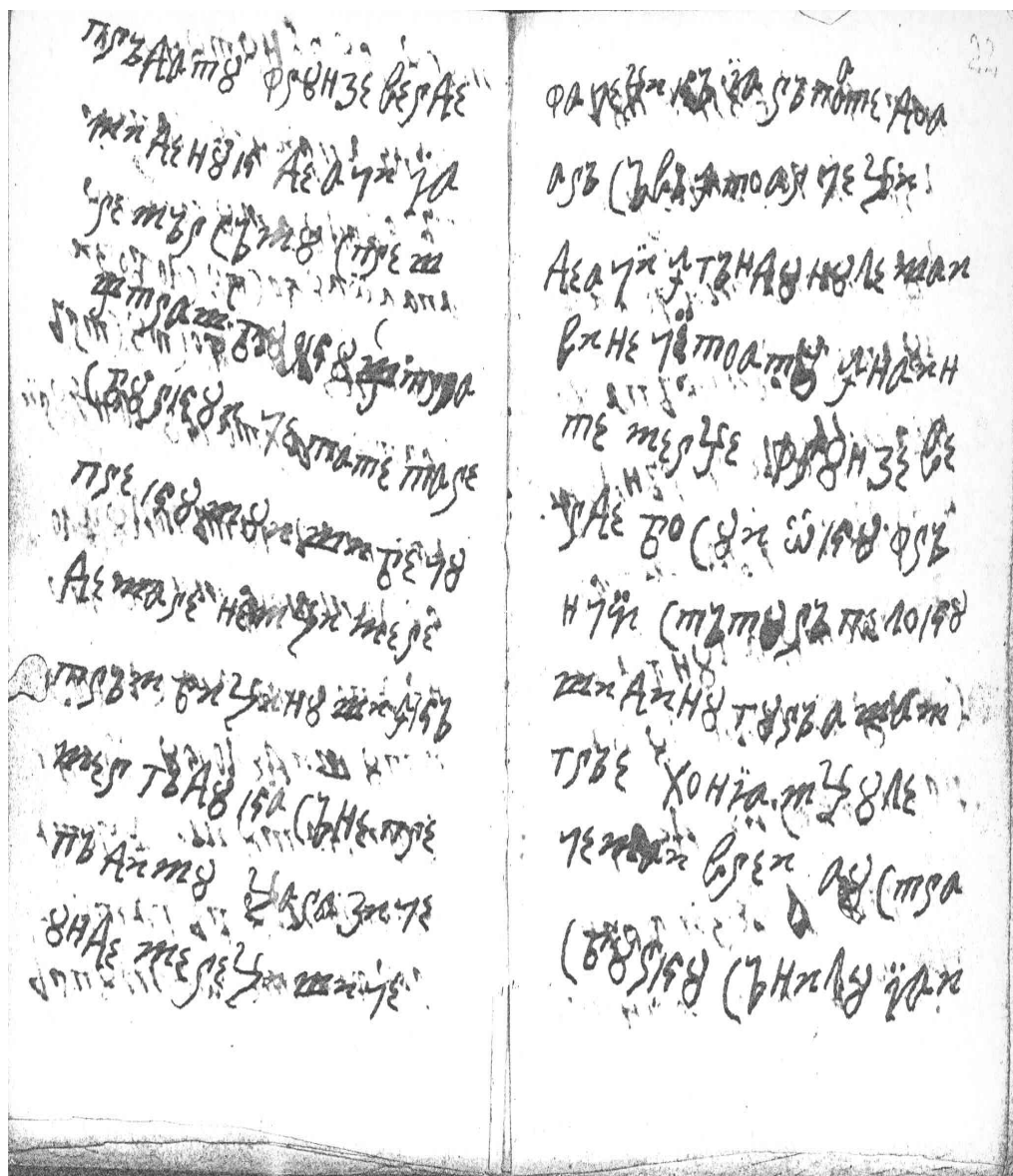

Cronică de luptă de pe Rin

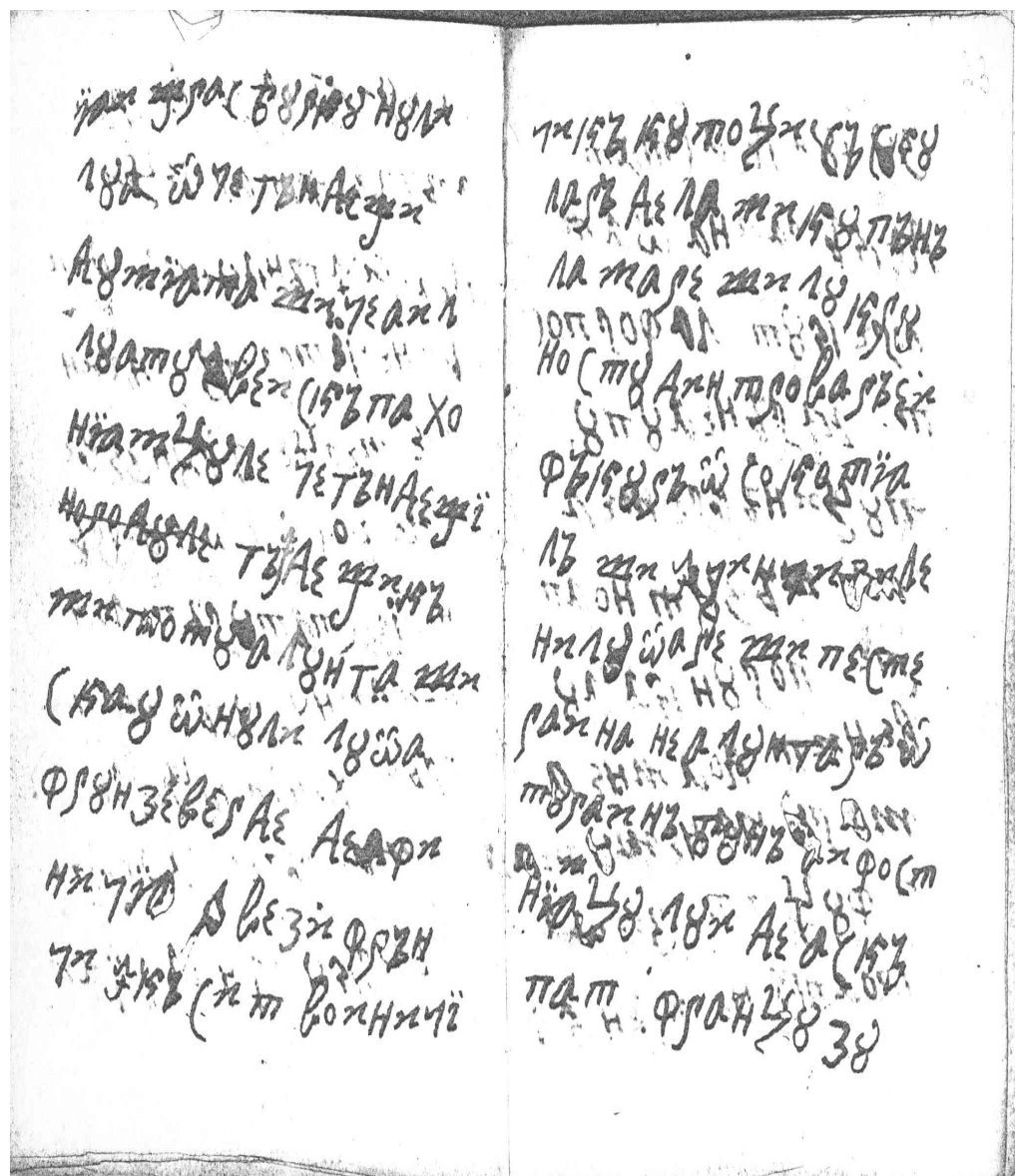
Paginile 7-8

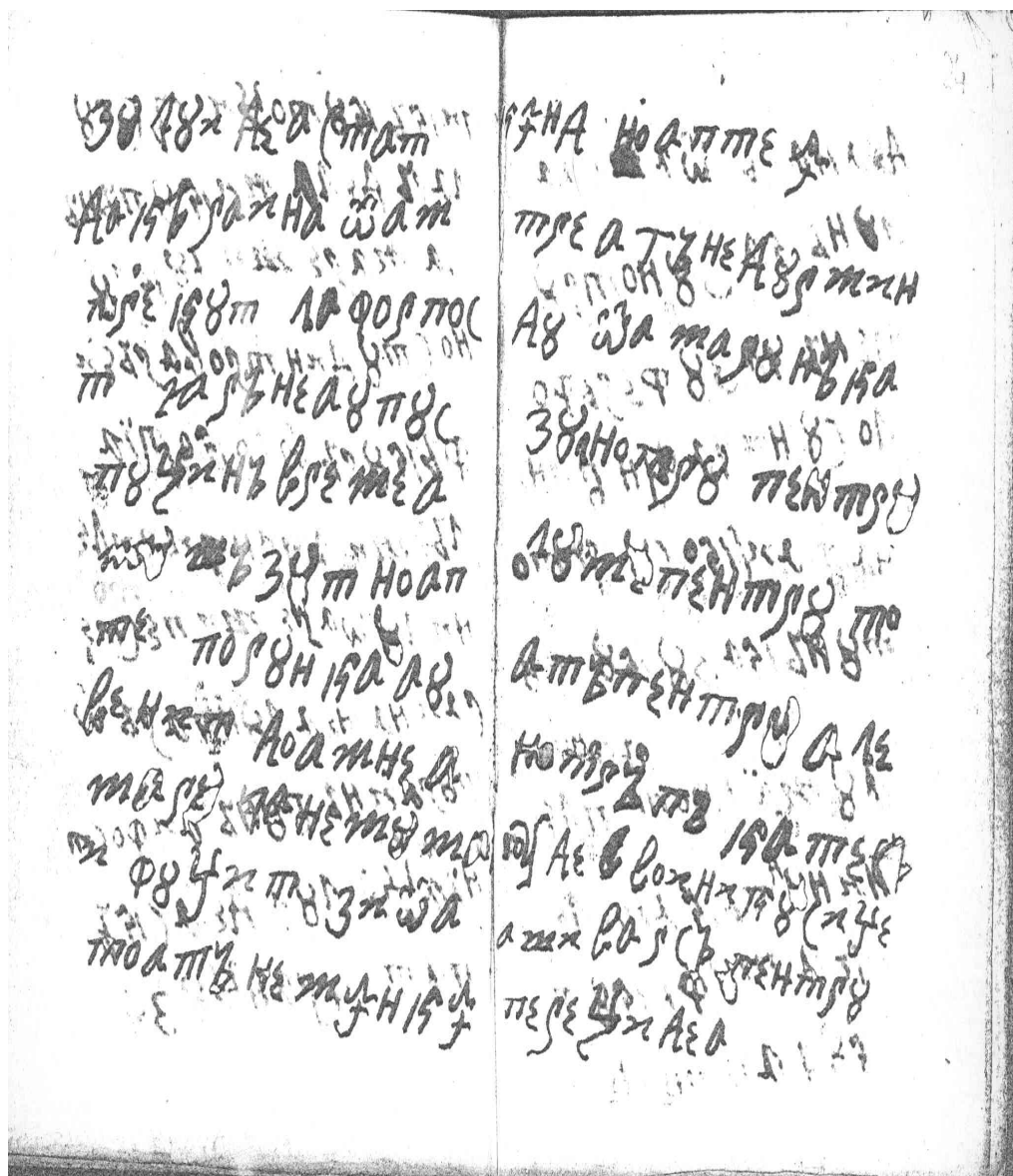
Cronică de luptă de pe Rin
Paginile 9-10

Cronică de luptă de pe Rin
Paginile 11-12

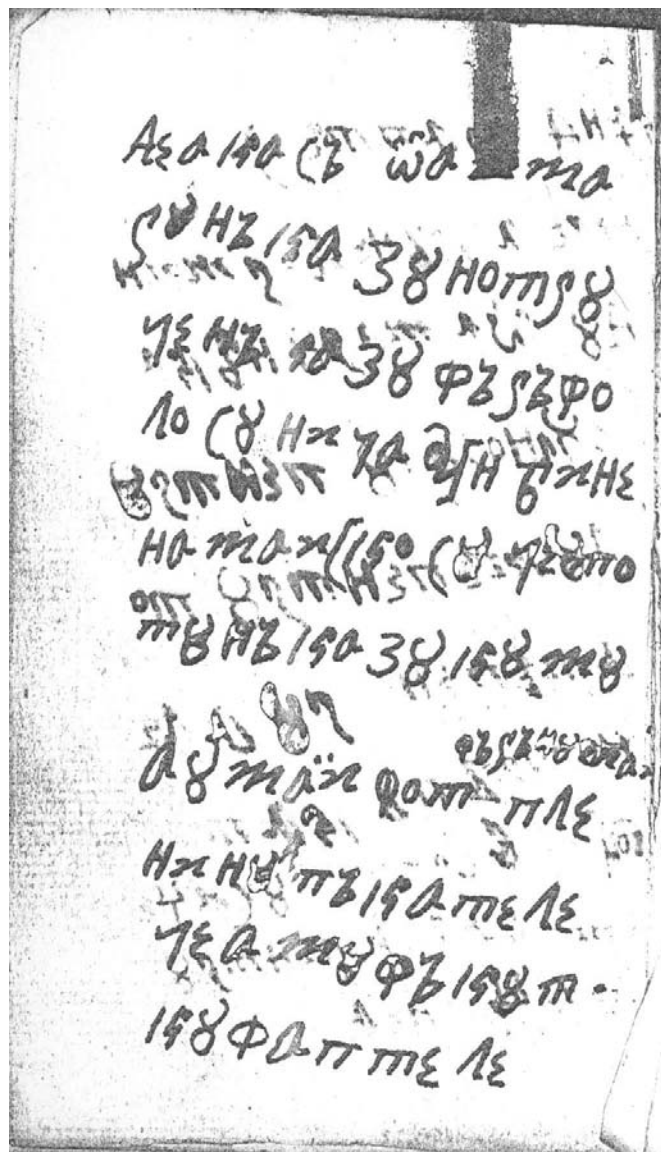

Cronică de luptă de pe Rin
Paginile 13-14

Cronică de luptă de pe Rin

Paginile 15-16

ECOU ÎN POSTERITATE

Gheorghe Șincai – precursor al etnografiei mureșene

Dr. VALER POP
Muzeul Județean Mureș

Comunicarea noastră se referă la o lucrare a iluministului Gheorghe Șincai, unul din cei mai de seamă corifei ai Școlii Ardelene intitulată ***Învățătură firească spre surparea superstiției norodului***, rămasă ca și alte lucrări ale autorului în manuscris, neavând posibilități materiale pentru a le tipări ori neîngăduindu-i-se a face acest lucru de către conducătorii de atunci ai Transilvaniei.

Lucrarea a văzut lumina tiparului abia în anul 1964, prin grija unor istorici tineri pe atunci, Dumitru Ghișe și Pompiliu Teodor, care au dat culturii noastre naționale lucrări istorice de o deosebită valoare științifică, mai ales despre iluminismul românesc și despre Școala Ardeleană.

În Studiul introductiv cei doi istorici prezintă momentul istoric, cadrul social și politic în care a trăit și și-a desfășurat activitatea Gheorghe Șincai, pe tărâmul culturii naționale românești; valoarea enciclopedică a lucrării; valoarea ei lingvistică, socială și pedagogică. Din păcate ea nu și-a putut atinge scopul pentru care a fost scrisă, de a fi adusă la cunoștința țăranilor români de la sfârșitul veacului al XVIII-lea și începutul celui următor, analfabeți în marea lor majoritate, pentru a contribui la iluminarea acestora, la educarea lor, la instruirea cu cele mai elementare noțiuni științifice și tehnice, la combaterea obscurantismului.

Lucrarea nu este originală, fiind o traducere după un autor german, Helmuth, care a redactat o carte de învățătură pentru popularizarea științei în rândurile țăranilor germani intitulată ***Phisica***. Șincai nu este doar un traducător, ci prelucrează materialul tradus, îl selectează, îl adaptează la condițiile culturale ale țăranului român. „*El și-a remodelat modelul, a redus sau a completat, a simplificat sau a limpezit, a reținut ceea ce era cunoscut și țăranului român, a făcut înlocuiri de exemple străine cu cele familiare, a căutat să fie pe înțelesul poporului, să-l convingă cu argumentele accesibile lui*” afirma istoricul David Prodan în prefața lucrării. Din punct de vedere etnografic și antropologic tocmai aceste exemplificări din realitatea românească prezintă un interes cu totul deosebit și îl dovedesc pe Șincai a fi un cunoscător al vieții poporului român din Transilvania.

În cele ce urmează ne vom referi la câteva credințe și obiceiuri populare culese de Șincai din satele în care a copilărit și a trăit, descrise și combătute prin argumente pe înțelesul sătenilor.

În capitolul *Despre proprietățile trupurilor* amintește credința în zoomorfism potrivit căreia scria autorul „Mai demult, mulți credea că unii oameni se pot face nevăzuți și muta în fiare... Ce nebunie sau ce neînțelepciune n-au fost și n-ar fi așadară, a crede că oamenii, cu puterea satanei, se pot sau cândva s-au putut face nevăzuți au muta în iepuri, mâțe, câini, cai și mai ales în lupi? Că acestea nu s-au întâmplat vreodată, ci înțelepții cei demult, ca să îndrepte năravurile și plecările cele rele ale oamenilor, au scris niște fabule sau povești în care pre oameni i-au tipărit în după năravurile și plecările cele rele ale oamenilor adică: pre cei mânioși pentru mânia lor i-au numit lei; pre cei nesățioși lupi; pre cei bețivi porci; pre cei scumpi câini s.a, unde apoi cei fără de minte rău au socotit că doară oamenii s-au fost mutat în dobitoacele acestea. Și de aici au izvorât după aceea toată superstiția”.

Referitor la credința în dedublarea personalității descrisă în capitolul *Despre mișcarea trupurilor* – scria autorul – „superstițiozii...țin (susțin) că omul, afară de locul întru carele cu adevărat este de față în oarecare timp, tot întru același timp poate fi de față și într-alt loc; sau, că omul, precum vorbesc superstițiozii, se poate replica (dedubla). Ci părerea aceasta a lor este fără de temei pentru că nici un trup poate fi în două sau mai multe locuri întru același timp, că aceasta se împotrivesc naturei trupurilor și fizicește vorbind, tocmai cu neputință este ca un trup într-o clipeală să fie în mai multe locuri de față și pentru aceea pentru că micșorarea trupurilor nu se poate fără timp.”

Cu privire la fantome (năluciri), Șincai afirmă că acestea există „... totuși unele năluciri pentru aceea nu se pot tăgădui pentru că experiența multora le întărește; dară nălucirile acelea nu sunt afară de noi, fără numai în noi, adică ni se năzăresc noauă prin lucrarea vînelor vederei feli de feli de tipuri, care numai în crierii noștri se află iar nu și afară de noi. Căci leapădă frica, întărește-ți inima, mergi la năluca ce ți se pare și, vrînd a o prinde, însuși vei simți și vei vedea că nu este lup sau urs sau cal și ce precum ți se părea ș.a....”

Referitor la spiritism, credința în puterea unor vrăjitori de a chema morții și de a conversa cu ei o consideră o șarlatanie: „Sorocirea aceasta - scria autorul - numai acela o va putea crede căruia îi lipsește mintea și înțelepciunea omenească. Pentru că, după învățătura Sfintei Scripturi, sufletele, după ce se despart de trupuri, acelea proprietăți capătă care nu le îngăduie lor să se unească iarăși cu trupurile sale până la judecata cea de pe urmă, nici să se mai arate mai mult până atunci pe lume. Așadară sufletele nu zboară pre lângă pământ și cu mult mai puțin se arată pre sine în formă ca aceea care să fie asemenea trupurilor în care au locuit mai înainte” Șincai demască pe vrăjitori care folosesc anumite scenarii pentru a înșela buna credință a naivilor „...nu se poate tăgădui – scria el – că vrăjitorii știu meșteșuguri ascunse prin care ei lezne pot înșela pe cei ne-nvățați.” Descrie procedeul folosit de vrăjitori prin

dirijarea unor fascicule de lumină și oglinzi, fum și aburi pentru redarea unor fantome, de fapt ucenici ai maestrului cu care poartă conversație.

Tot la capitolul ***Mișcarea trupurilor*** amintește și alte vrăji: legarea oamenilor de locul în care se află; legarea fiarelor sălbatice; legarea flintelor ca să nu poată împușca (slobozi); legarea pe sine, încât nici sabia și nici gloanțele să nu-l poată vătăma. Șincai combate aceste superstiții scriind că „*Aciea carii se laudă cu meșteșuguri de acestea, cearcă să înșele pre cei nepricepuți prin tot felul de minunate povești...*” Amintește întâmplarea cu cetățeanul căruia i se furau merele și s-a dus la „Hoheri” (călău) să-l ajute.

O altă superstiție povestită și combătută de autor este cea privind descoperirea comorilor prin aruncarea cu ciurul sau cu cheia pentru a descoperi făptuitorii de rele.

La capitolul ***Despre greutatea trupurilor*** descrie credința în descoperirea comorilor cu nuiua. „*Nuiua aceasta – scrie autorul – e o mlădiță cu două crengi care se taie prin superstițiozi, în otărîtă vreme și ceas, sub mornăirea unor cuvinte, de pre un alun și cu baterea sa în pămînt trebuie să descopere toate lucrurile cele ascunse și mai ales comorile cele din pămînt... Săpătorii cei nebuni de comori zic și întăresc că nuiua cea de gâcit trebuie tăiată în ajunul Sânzâienelor, noaptea de la 11 pînă la 12 ceasuri și că, atunci când se taie ramul trebuie grăit cătră dânsul în numele Preasfînteii Troițe.*”

În capitolul ***Despre apă*** descrie obiceiul de aflare a vinovatului într-o oarecare pricină cu ajutorul apei. „*La proba de apă tot felul de ceremonii se făcea – scrie autorul. Pre persoana cea pârâtă o ducea în biserică și slujind liturghie, jura apa ca dânsa să-și arate toată puterea sa în descoperirea vinovăției sau a nevinovăției persoanei ceii pârâte. Apoi ducea pe persoana cea pârâtă la apă, îi lega degetele cele mari de la mâini cruciș cu degetele cele mari de la picioare și o arunca pe spate în apă. Pe bărbați goli goluți îi arunca, iar muierilor le lăsa poalele ca să-și acopere rușinea. Despre persoanele care se afunda în apă credea că sunt nevinovate iar despre acelea care nu se afunda ci înota pre deasupra apei ținea că sunt vinovate și îndată le și osândeă ca să se ardă de vie.*”

Despre credința că unele ape curgătoare „*poftesc ca în fieștecăre an să se înece cineva întrânsele – scria autorul – pentru că țin niște zeoăie (zeițe) ce se numea nimfe care leșuiesc (pândesc, urmăresc) după viața oamenilor.*” Șincai amintește că altele sunt cauzele care determină aceste nenorociri „*Unele râuri – spune el – au de multe ori înșelătoare locuri, negândite afunzimi și multe vâltori care nu se află în alte râuri... Ci oamenii pentru aceea se pot îneca pentru că lezne îi lovește guta sau amețesc de cea prea timpurie răceală de picioare care strînge vânele. Afară de aceste, cu cât mai mulți oameni care nu știu înota se scaldă în oarecare râu lotru (șiret, periculos) cu atît mai mult trebuie să se înece întrânsul decăt în alte râuri.*”

La capitolul **Despre aer** combate credința potrivit căreia furtunile ar fi iscate de diavol „*Superstițioazele acestea povestesc pruncilor săi că dracul, pe vremea vrăjitoarelor se îmbracă în haine roșii, nici se poate vedea mai înainte de al zări cu picioare de cal au de cocoș*”, scria autorul.

În capitolul **Despre foc** descrie obiceiul de tratare a bolii porcine, brânca, cu ajutorul focului. Țăranii, când epidemia a pătruns în sat, fac câte un foc mare (o băbătaie) și trec porcii prin foc. „*La bobotaia asta – scria Șincai – mai multe superstiții se fac de oamenii cei proști și nepricepuți.*” Aprinderea focului se făcea după un obicei primitiv prin frecarea unui băț cu ajutorul unor sfori „...*oamenii care smîncesc (trag) funiile, scria Șincai, trebuie să fie frați sau, mai puțin, să aibă același nume de botez. Trebuie să se ațâțe focul mai înainte de a rășări soarele și, negrăind vreun cuvânt, trebuie să nu se afle, atunci când se lucră acestea foc în tot satul; pentru că altmintrelea, nu se va putea face prin smîncirea funiilor.*”

Combatte credința potrivit căreia atunci când se stinge lumânarea aprinsă lângă un om bolnav acesta va muri. Aceasta se stinge spune autorul din lipsa de oxigen recomandând aerisirea încăperii. „*Într-o casă de bolnavi lumina arde mai slab și mai pre-ncet. Pentru aceea cred superstițiozii că bolnavul din casă nu va trăi prea îndelungat...lumina cea aprinsă de său sau de ceară încă mai curând și mai bine arde aerul cel curat decât cel necurat.*”

În capitolul **Despre meteori sau lucrările din aer** explică de ce plouă cu sânge sau cu pucioasă, cu pietre, cu broaște, lapte, grâu, lână, mătăsă, plumb, fier, argint și aur. „*Adevărat este – scria Șincai – că vântoasele cele mari răpesc cu sine de pre pământ grâu, fân, cânepă și altele pe care le și poartă câtva în aer; ce nebunie ar fi a judeca că toate acelea în aer au crescut*” Explică ce sunt stelele căzătoare, trăznetele și fulgerele ca fenomene naturale și nu năluci, duhuri necurate ori zmei.

Nu am insistat asupra tuturor explicațiilor științifice pe care Șincai le dă pe înțelesul țăranilor, fenomenelor fizice ori chimice naturale, ci doar a credințelor și obiceiurilor populare legate de acestea. Prezentarea obiceiurilor, a credințelor, a vrăjilor (bozgoanelor) culese din Râciu, unde s-a stabilit bunicul său și unde a copilărit, precum și din satele din zona Făgărașului – din Șinca Veche, de unde era originară familia ori din Șinca Nouă unde aveau moșii, ne îndreptătesc să-l considerăm pe iluministul Gheorghe Șincai și un profund cunoscător al culturii populare, unul din precursorii etnografiei și antropologiei românești.

Gheorghe Șincai – Forerunner of Romanian Ethnography

Abstract

Șincai proved his interest in country-style of life and also his desire to help Romanian peasants by translating a book of a German writer, Helmuth, a book that – despite of its belated publication – aroused an intense popularity. *Învățătură firească spre surparea superstiției norodului* was published for the first time only in 1964, thanks to Dumitru Ghișe and Pompiliu Teodor, young historians.

In this book – we are allowed to say that because Șincai did not only translate the text, but also worked on it – Gheorghe Șincai tried to offer explanations to some of the most popular customs and beliefs. A very important aspect of this book refers to Șincai's efforts to offer common arguments, that sort of arguments that can easily be understood by everybody.

Șincai refers to some aspects of everyday religious life, to some ancient customs. His advice for his readers is not to believe in all sorts of black magic, ghosts or unnatural phenomenon.

Gheorghe Șincai în conștiința mureșenilor

MONICA AVRAM

Biblioteca Județeană Mureș

În mod firesc, nașterea și existența unei personalități de talia lui Gheorghe Șincai ridică numeroase semne de întrebare și determină o serie de controverse, legate fie de locurile natale sau de data nașterii, fie de diferite aspecte sau momente din viața sa particulară.

„Cazul Gheorghe Șincai” este – în opinia mea – unul fericit din acest punct de vedere, și când afirm acest lucru, mă refer la faptul că s-a stabilit atât ziua nașterii sale, cât și locul unde a văzut lumina zilei.

Gheorghe Șincai s-a născut deci la 28 februarie 1754, nu în 1753, nici în 1755, deși, dacă luăm în considerare propriile sale declarații, toate cele trei repere cronologice ar trebui să fie reale. Cu toate acestea, s-a optat pentru anul 1754, fiind singura dată menționată clar, explicit, și nu prin intermediul unor calcule.¹

În ceea ce privește locul nașterii, azi e deplin cunoscut faptul că Șincai s-a născut la Râciul de Câmpie în casa bunicului din partea mamei și abia la vârsta de 8-10 ani se mută la Șamșud / Șinca Veche, în condițiile în care au loc binecunoscutele modificări de statut ale moșiei părintești. Aici își va petrece anii copilăriei, urmând ca instruirea școlară să o înceapă la Săbed, nu departe de locurile natale.

Chiar dacă ne-am limita doar la locul nașterii sale și ar fi suficient să-l considerăm pe Gheorghe Șincai nu numai un mare român, ci unul dintre cei mai de seamă cărturari mureșeni. Îl putem deci „revendica”, deși, dacă ar fi să luăm în considerare activitatea sa la Blaj, probabil că la fel de îndreptățit ar fi și vechiul centru al culturii românești să-l socotească printre ai săi.

Din fericire însă, contactul lui Șincai cu locurile natale, cu Mureșul și împrejurimile sale nu se limitează doar la anii copilăriei. Dimpotrivă, există mai multe momente în care el revine în aceste locuri, adus fie de dorința de a-și vizita familia și casa părintească – despre care Serafim Duicu spune că a fost transformată în școală și a funcționat până la sfârșitul secolului al XIX-lea² – fie

¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972, p. 119; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 13.

² Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 14.

adus de obligații profesionale, fie pentru a-și căuta liniștea în clipele grele ale vieții sale mult prea încercate.

În opinia mea, există în viața lui Șincai trei mari etape în care legăturile sale cu locurile natale și cu orașul Târgu-Mureș sunt mai strânse, mai puternice. În stabilirea acestora nu am ținut seama doar de criteriul cronologic, cât mai degrabă de natura evenimentelor care îl determină să revină. Cele trei momente sunt:

- a) anii copilăriei și începutul instrucției școlare;
- b) anii directoratului;
- c) anii de după eliberarea din închisoarea de la Aiud și până la stabilirea la moșia contelui Wass de Tăga.

Revenind la prima etapă și la anii copilăriei, este azi binecunoscut faptul că Șincai și-a început educația la școala de la Săbed, unde se familiarizează cu limba maghiară. Va petrece o scurtă perioadă de timp și în școala sâtească de la Șamșud / Șincai, urmând ca, la insistențele fratelui său mai mare – căpitanul Ion Șincai, un om educat, preocupat îndeaproape de pregătirea fraților săi mai mici și a cărui semnătură apare pe documentul semnat de militarii români la 1790³ – să-și completeze studiile la Oșorhei – Târgu-Mureș.⁴ Va rămâne aici timp de doi ani – 1776-1769 – frecventând cursurile gimnaziului reformat, înființat în anul 1557.⁵ Matricole ale colegiului din această perioadă nu există, motiv pentru care putem doar presupune că Șincai a urmat clasele de sintaxă și poetică și, în plus, cea de stilistică. A fost, de asemenea, familiarizat cu istoria biblică, istoria universală și cea a românilor.⁶ Începe totodată să studieze limbile latină, germană și maghiară, dar poate că unul dintre cele mai importante câștiguri din această perioadă este întâlnirea cu profesorul Kovásnai, un om de o cultură deosebită. De altfel, relația de prietenie și apreciere reciprocă dintre cei doi, relație care continuă și după plecarea lui Șincai de la Târgu-Mureș, reiese foarte clar din modul în care fostul elev vorbește despre această perioadă: „*La cultivarea mea a contribuit cu cea mai mare strădanie bărbatul de înaltă erudiție, profesorul Kovásnai Sándor, a cărui umanitate nu va fi uitată de posteritatea târzie*

³ Căpitanul Ion Șincai semnează petiția ofițerilor români de graniță din 1790, act premergător *Supplex*-ului: *Ioannes Sinkay capitaneus ex 2-a valahica pedestris legione*. Vezi Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru literatură, 1965, p. 15.

⁴ Al. Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca. Discursul de recepțiune de A. Papiu Ilarianu și răspunsul de Georgiu Barițiu în ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869*, București, Tipografia Națională, 1869, p. 13.

⁵ Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 15.

⁶ Ladislau Kocziány, *Kovásnai Sándor*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, Târgu-Mureș, Întreprinderea Poligrafică Târgu-Mureș, 1971, p. 35-40.

din cauza volumului său intitulat *Carmina...*”⁷ Cei doi s-au mai întâlnit și cu alte ocazii, când Kovásnai era custode al Bibliotecii Teleki, iar Șincai, în lungile sale inspecții școlare, profita de prezența la Târgu-Mureș pentru a studia fondurile acesteia. Mai mult, Șincai are aprecieri de laudă la adresa volumului de poezii al lui Kovásnai, ori se știe că în acele timpuri, astfel de cărți nu se cumpărau, ci erau dăruite de autor apropiaților săi, în semn de apreciere. În plus, după răscoala din 1784 se observă și o schimbare în modul de gândire al profesorului, în felul său de a vedea lucrurile, care probabil se datorează discuțiilor cu Șincai.⁸

Șincai amintește în scrierile sale nu doar „Oșorheiul amical,” ci și „Oșorheiul cultural,” intenția sa fiind aceea de a scoate la lumină meritele acestui oraș, precum și posibilitățile sale de a oferi elevilor un cadru adecvat învățaturii. Amintește, deci, cele două instituții de învățământ – gimnaziul romano-catolic și colegiul reformat – dar vorbește în egală măsură și despre celelalte două instituții culturale: biblioteca și Societatea pentru cultivarea limbii maghiare, chiar dacă ultima s-a înființat după terminarea studiilor sale la Târgu-Mureș.

În ceea ce privește cea de a doua etapă, ca director al școlilor românești din Transilvania – funcție îndeplinită pe durata a 12 ani, între 1782-1794 – Șincai revine de nenumărate ori la Târgu-Mureș și în împrejurimi. De altfel, conform statisticilor „*prin silința și munca mea numărul școlilor s-a ridicat la 300 ...*”⁹ Dintre acestea, 27 se aflau pe teritoriul Scaunului Mureș, în Comitatul Târnavelor. O scurtă și rapidă enumerare a acestora ne demonstrează că interesul său nu s-a limitat la o anumită zonă geografică, ci s-a răsfrânt asupra întregului teritoriu mureșean.¹⁰ Situația ne demonstrează, de asemenea, capacitatea lui Șincai de a acționa în mod direct și fără nici un fel de rețineri în vederea dezvoltării învățământului românesc, în condițiile în care cele 27 de școli au fost deschise pe parcursul a doar doi ani, între 1787-1789.¹¹

Că în calitate de director al școlilor românești a revenit de multe ori în aceste locuri, o dovedesc chiar spusele sale: „*În timpul domniei lui Iosif al II-lea am fost silit să inspectez de trei ori toate școalele naționale românești, una câte una, și să raportez oficial despre starea, progresul și funcționarea lor.*”¹² Un calcul simplu ne

⁷ *Ibidem*, p. 37.

⁸ *Ibidem*, p. 38.

⁹ Ion Gh. Stanciu, *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977, p. 213.

¹⁰ Traian Popa, *Activitatea școlară a lui Gheorghe Șincai*, în *Societatea de mâine*, 1 / 1924, p. 435-436; Idem, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Tipografia Corvin, 1932, p. 255.

¹¹ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 66.

¹² Ion Gh. Stanciu, *op. cit.*, p. 213; D. Ghișe, P. Teodor, *op. cit.*, p. 125.

arată de câte ori s-a aflat Șincai în Comitatul Târnavelor, precum și faptul că vizitele sale erau de mai lungă durată!

Mai mult, într-un raport înaintat guvernului în anul 1790, Șincai supune atenției forurilor conducătoare faptul că există în Scaunul Mureșului dascăli care nu-și îndeplinesc obligațiile în limitele prevăzute. Pe baza acestuia, administrația locală a Scaunului Mureș este însărcinată să soluționeze problema. La rândul său, vicecomitele districtului afirmă în cadrul ședinței din 11 martie 1790 că „*Gheorghe Șincai, directorul școlilor românești, a raportat On. Guvern că și în județul nostru sunt învățători cari numai pentru aceea au primit funcția aceasta ca să se sustragă de la sarcinile publice, dar nu instruiază tinerimea.*”¹³ Cu acest prilej, a fost întocmită și lista celor 27 de școli mai sus-amintite, precum și numele învățătorilor desemnați de Șincai.

Se ridică în acest fel un mare semn de întrebare, o nedumerire privitoare la legalitatea unui document datat 24 iunie 1794 prin care episcopul Ion Bob îl acuză pe Șincai de neglijență în serviciu, că nu cercetează școlile și, mai mult, că „*se bate cu orașenii la Târgu-Mureș.*”¹⁴ Nu putem trece cu vederea caracterul destul de violent și aprig al lui Șincai, dar nu putem ignora nici falsitatea acuzațiilor care i-au fost aduse în timpul procesului cu episcopul Ion Bob și acoliții săi. Prin prisma celor amintite, consider totuși că documentul din 1794 nu este decât o altă încercare nereușită de a-l denigra pe Șincai; pe de altă parte, însă, poate proba prezența sa la Târgu-Mureș.

Faptul că Șincai revine la Târgu-Mureș în anii directoratului este dovedit și de întâlnirile, deja amintite, cu profesorul Kovásnai, în cadrul intim al Bibliotecii Teleki, și care trebuie să fi avut loc înainte de anul 1792 – anul morții profesorului.

În ceea ce privește cea de a treia etapă, a anilor premergători instruirii tinerilor conți Wass, prezența lui Șincai la Târgu-Mureș sau trecerea sa prin localitate sunt dovedite foarte clar de documentele studiate încă din anul 1924 de profesorul Traian Popa, documente care se aflau în arhiva orașului Târgu-Mureș și cea a județului Mureș-Turda.¹⁵ Ele reprezintă actele celor trei procese în care Șincai era implicat direct și care se desfășurau la Tabla Regească din Târgu-Mureș.

Primul proces este cel care îl implica pe subprefectul din Aiud, Al. Gytjót, acuzat de Șincai de comportament violent și mistificare a adevărului. În acest sens, aflat la Cluj, la 10 octombrie 1795, Șincai înaintează guvernului o cerere în

¹³ Traian Popa, *Activitatea școlară ...*, p. 435; Idem, *Monografia ...*, p. 255.

¹⁴ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Tipografia Lumina, 1944, p. 276.

¹⁵ Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, Tipografia Ardealul, 1924.

care solicită sprijin împotriva dușmanilor săi, care l-au închis la Aiud; el solicită un avocat din oficiu pentru a demara acțiunea legală și, în acest sens, subliniază atât importanța serviciilor sale publice desfășurate până în acel moment, cât și situația materială și financiară deplorabilă. Lăsând la o parte sensibilitatea umană, cererea este un important document autobiografic, ea conținând numeroase date personale. După acest moment, procesul este transferat la Curtea de Apel din Târgu-Mureș de unde, în 1796 doi grefieri – Iosif Almasi și Ioan Lantos – sunt trimiși la Blaj pentru a verifica adevărul celor spuse de Șincai.

Cel de al doilea proces este cel deschis împotriva lui Ion Szathmáry, căruia Șincai i-a arendat moșia părintească. Neînțelegerile dintre cei doi au degenerat într-o luptă pe care se pare că Șincai a pierdut-o. Mai mult, a accentuat și neînțelegerile dintre frații Șincai, relația lor devenind destul de încordată. Acuzat de proastă administrare, Șincai este nevoit să facă bilanțul veniturilor și cheltuielilor moșiei, rezultatul final indicându-l – o dată în plus – ca păgubit.

Evoluția relațiilor de familie ne îngăduie să înțelegem mai ușor de ce la mijlocul deceniului al nouălea își găsește adăpost nu în casa fraților, ci în cea a cumnaților Teodor Graur și Ion Caliani, doi nobili români din Râciu, căsătoriți cu surorile sale. De la Râciu, el va continua să se deplaseze de multe ori la Târgu-Mureș, să întâlnească unele persoane cunoscute, dar și pentru a studia la biblioteca telekiană.

Din nefericire, împreună cu cei doi cumnați va veni la Târgu-Mureș și în ziua de 2 decembrie 1795; și este binecunoscut episodul în care, rămânând peste noapte la o cârciumă de pe strada Călărașilor, este jefuit de 16 galbeni, motiv pentru care o va da în judecată pe soția cârciumarului. Procesul s-a desfășurat tot la Târgu-Mureș și se încheie – aproape în mod firesc – tot cu păgubirea lui Șincai.

S-ar putea crede că Târgu-Mureșul i-a purtat ghinion marelui cărturar, deși la o astfel de concluzie probabil că nu ajunge decât o persoană foarte pesimistă. Orașul a fost doar locul de desfășurare a proceselor sale, și nu cauza – o cauză care trebuie căutată în trecutul său nu prea îndepărtat, în felul în care a înțeles relația cu episcopul Ion Bob.¹⁶

Nu putem deci vorbi de un fel de încercare de „răscumpărare a greșelilor” a orașului Târgu-Mureș față de Șincai. Cu toate acestea, au existat de-a lungul anilor o serie de manifestări cultural-artistice, științifice, omagiale în memoria cărturarului, sărbători la realizarea cărora și-au dat concursul instituțiile de cultură, autoritățile locale și cele județene. Astfel, Șamșudul – localitatea în care și-a petrecut anii copilăriei – a preluat numele Șincai.¹⁷ Cu ajutorul sătenilor, un

¹⁶ Ion Chinezu, *Pagini de critică*, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 182.

¹⁷ În materialele găsite nu se precizează data exactă a schimbării numelui. Se pare însă că a avut loc după 1918, când familia nobilă Bethlen a părăsit localitatea, și anii

localnic – sculptorul Constantin Dombi – a realizat un bust din bronz al cărturarului și l-a amplasat în centrul așezării. Monumentul a fost înconjurat cu un mic parc în anii 1995-1996, după declarațiile viceprimarului din localitate. Același sculptor a dăruit și vecinilor din Râciu un bust asemănător.

În anul 1966 – la împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Șincai – ambele localități menționate au organizat manifestări omagiale în amintirea cărturarului, prilej cu care au fost dezvelite și două plăci memoriale.

Târgu-Mureșul poartă la rândul său semnele trecerii lui Gheorghe Șincai prin localitate. Astfel, în anul 1994, cu prilejul împlinirii a 240 de ani de la naștere, un liceu din localitate a primit numele „Gheorghe Șincai.” Momentul a prilejuit o amplă manifestare, la organizarea căreia au colaborat Inspectoratul Școlar Județean Mureș, Grupul Școlar „Gheorghe Șincai”, Inspectoratul pentru Cultură al județului Mureș și, evident, Biblioteca Județeană Mureș. Programul manifestării a cuprins numeroase momente în care au fost antrenați – în egală măsură – elevii școlii și cadrele didactice, dar și edili județului. Totodată, a avut loc și o ceremonie religioasă prilejuită de punerea pietrei de temelie a unui bust Gheorghe Șincai.

Într-adevăr, în noiembrie 1996, în cadrul „Zilelor Gheorghe Șincai,” la împlinirea a 180 de ani de la moartea cărturarului, a avut loc festivitatea de dezvelire a unui bust, realizat de sculptorul mureșean Ion Vlasiu, un nume de marcă al culturii românești.

Mai mult, la 4 februarie 1997, Institutul de Cercetări Socio-Umane, amplasat în clădirea Teleki din Târgu-Mureș, va prelua, la rândul său, numele „Gheorghe Șincai.” Prezidiul Academiei Române a răspuns astfel cererii înaintate de conducerea institutului, și dovedește, o dată în plus, că, deși Gheorghe Șincai poate fi revendicat și de alte localități românești, el rămâne un mureșean prin excelență.

În fața unei asemenea personalități nu putem decât să ne plecăm privirea și să îi urmăim sfatul rostit la frageda vârstă de 18 ani: „*Nimic pentru mine, totul pentru neamul meu!*”¹⁸ și, de asemenea, să ne dorim precum Papiu Ilarian: „*Spiritul tău fie în mijlocul nostru!*”¹⁹

BIBLIOGRAFIE

❖ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Tipografia Lumina, 1944.

³⁰ când un membru al aceleiași familii revine în aceste locuri și găsește numele schimbat. Informația a fost găsită în *Mezősámsont: múlt és jelen*, Marosvásárhely, Impress, 1997, p. 11.

¹⁸ Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 242.

- ❖ Ion Chinezu, *Pagini de critică*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- ❖ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Editura Sport-Turism, 1983.
- ❖ T. Georgescu, Emil Bâldescu, *Ctitori de școală românească în secolul 19*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
- ❖ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972.
- ❖ Kocziány Ladislau, *Kovásnai Sándor*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, Târgu-Mureș, Întreprinderea Poligrafică Târgu-Mureș, 1971.
- ❖ Vasile Netea, E. Nicoară, *Gheorghe Șincai*, în *Figuri mureșene*, Târgu-Mureș, Tipografia Ardeleana, 1933, p. 17-31.
- ❖ Al. Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca. Discursul de recepțiune de A. Papiu Ilarianu și răspunsul de Georgiu Barițiu în ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869*, București, Tipografia Națională, 1869.
- ❖ Traian Popa, *Activitatea școlară a lui Gheorghe Șincai*, în *Societatea de mâine*, 1 / 1924.
- ❖ Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Tipografia Corvin, 1932.
- ❖ Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, Tipografia Ardealul, 1924.
- ❖ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966.
- ❖ Ion Gh. Stanciu, *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
- ❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru literatură, 1965.

ANEXĂ

**Tabelul școlilor greco-catolice înființate în comitatul Târnavelor
în timpul directoratului lui Gheorghe Șincai**

Nr. crt.	NUMELE LOCALITĂȚII	NUMELE ÎNVĂȚĂTORULUI	DATA INAUGURĂRII
1.	Adămuș	Ioan Pop	9 dec 1787
2.	Andrașfalău	Petru Toma	29 dec 1787
3.	Bodogaia	Filip Moldovan	29 dec 1787
4.	Bord	George Pop	1 ian 1788
5.	Ebesfalău	Ioan Alamori	
6.	Agrișteu	Ioan Sevestrean	2 ian 1788
7.	Erneiul-Mare	Petru Sôcs	22 dec 1789
8.	Hagymaș-Bodon	Iosif Bernați	7 noiembrie 1789
9.	Valea-Lungă (Hosszupatak)	Ioan Aron	29 dec 1787
10.	Iclodul Mic	Basilu Barna	29 dec 1787
11.	Lăscud	Teodor Pop	23 ian 1788
12.	Lodroman	Ioan Trâncu Prim. Toma Moldovan	19 dec 1789 18 dec 1787
13.	Mădărașul de Câmpie	Al doilea Ion Raț	23 mart 1787
14.	Medesfalău	Aron Pop Prim. Chirion Neagoe	23 dec 1787 29 dec 1787
15.	Micășasa	Al. d. Mich. Renei	29 dec 1787
16.	Nirașteu	Dimitru Pop	29 dec 1787
17.	Pânade	Vasile Cipariu	24 oct 1789
18.	Iernut	Ioan Seulian Prim. Bas. Pop	1 ian 1787
19.	Șamșudul de Câmpie	Al doilea Ioan Dubleu	1 mart 1789
20.	Șeulia	Teodor Pop	30 dec 1787
21.	Sarosul maghiar	Gheorghe Pop	15 dec 1787
22.	Șomfalău	Alex. Pop	1 apr 1788
23.	Spini	Simion Costea	2 ian 1788
24.	Sâncel	Ion Popa Pintilie	1 ian 1788
25.	Valea Sasului	Gheorghe Raț	18 dec 1787
26.	Sângeorzul de Mureș	Andre Borbos	22 dec 1789
27.	Velț	Ioan Borbos	15 dec 1787

Gheorghe Șincai in Mureș People Consciousness

Abstract

Șincai is undoubtedly one of the most important scholars who were ever born in Mureș County. And he always remained close connected to his native places and people.

I consider that there are three stages in Șincai's life in which his connections with Mureș County were stronger. The first stage refers to the years of childhood, spent at Râciu de Câmpie and then at Șamșud / Șinca Veche. He began his education at Săbed, and then he will continue his studies at Târgu-Mureș. He will gain one of his teachers affection – Kovásnai Sándor – and, many years later, he will come back in town to meet him.

The second stage refers to the years he worked as a general manager of Romanian schools from Transylvania. He laid the foundations of 27 schools in Mureș County area in only two years.

The third stage refers to the processes Șincai was involved in, and they let him without any material goods.

A lot of cultural manifestations took place in the second half of the 20th century in Șincai's memory. A lot of bronze statues and memorial plaques were placed all over the county: Săbed, Râciu, Șincai, Târgu-Mureș. More than that, his name is given to a local highschool and to the prestigious Research Institute from our town.

Șincai – 250 de ani de la naștere

*Prof. univ dr. MIRCEA TOMUȘ
Universitatea „Lucian Blaga,” Sibiu*

Cea dintâi observație care se poate face asupra vieții lui Gheorghe Șincai, din afara acestei vieți și de la o depărtare de două secole, este că, în complexul (auto)biografic al marelui cărturar, pe lângă dimensiunea „vieții trăite” există, cât se poate de evidentă, și una a „vieții conștientizate și evaluate”; vrem să spunem, cu alte cuvinte, că Șincai nu a fost numai un trăitor intens și ardent, până la limitele sacrificiului de sine, al propriei biografii, ci și un observator, un comentator al ei și, în ansamblu și într-un final, un creator al propriei ficțiuni autobiografice. Pentru că ce altceva reprezintă numeroasele inserturi din textul *Cronicii* sale care, alese cu grijă și asamblate potrivit succesiunii cronologice, ar putea însuma nimic altceva decât **viața lui Gheorghe Șincai povestită de el însuși**? Sau ce altceva este *Elegia* sa, decât un concentrat autobiografic supus și modelat de canoanele retorice ale vremii?

La rândul ei, ascuțita conștiință autobiografică a cărturarului își dezvăluie cea dintâi trăsătură într-o substanțială conștiință a propriului eu; *Cronica* lui, *Elegia* tocmai amintită, dar și corespondența și chiar câteva fugitive rânduri din *Economia de câmp* cuprind, după cunoștința și aprecierea noastră, cea dintâi sumă importantă de probe scrise ale conștiinței de sine ca individualitate umană din literele române. Nici un alt cărturar muntean, moldovean sau ardelean de până la el nu a avut o astfel de conștiință a propriului eu ca rezultat a unei bine determinate ecuații genealogice, ca factor component, bine definit în autonomia lui funcțională, în nucleul familial, mai întâi, ca și în succesivele proximități geografice, profesional școlare, monahale, ecleziastice, totdeauna de amicitie și comunicare intelectuală, mai larg și felurit sociale, în cele din urmă.

Iar din această acută și activă conștiință identitară, dacă este să ne păstrăm în același registru al priorităților, cea dintâi componentă și, poate, chiar cea mai importantă, este aceea a condiției nobiliare. Alimentată concomitent din tradiția propriei familii, din care însemnările din *Cronica* rețin episoade grăitoare pentru tăria unei demnități niciodată înfrânte, dar și din bogatul probatoriu al cercetărilor sale istorice, conștiința nobiliară reprezintă, iarăși, poate cel mai concentrat extract al unei conștiințe de demnitate pe care vicisitudinile istoriei, ca și necesitățile strategice ale luptei naționale au erodat-o și au ascuns-o până aproape de totala uitare la acel segment al populației românești din Transilvania,

care ar fi putut să-și afirme sau să-și revendice o calitate aristocratică; ceea ce a făcut, nu numai pentru înțelegerea comună, dar și pentru bună parte din aceea a specialiștilor, istorici, istorici ai culturii, etnologi și chiar sociologi, din această provincie, una locuită, în segmentul ei românesc, aproape în exclusivitate din țărani; deschizând, în acest fel, destul de larg, porțile pentru accesul retoricii propopuliste în strategia afirmării naționale, această accepțiune a căpătat statutul de cvasi-exclusivitate care i se cunoaște.

Astfel, dacă în **Cronica** lui Șincai sunt refăcute datele esențiale ale procesului politic, devenit istorie, prin care nobilimea autohtonă a Ardealului prefeudal a fost topită în masa noului val de aristocrație, de import prin cucerirea cu sabia, după propria ei exprimare, în epoca în care se consolidau bazele formațiilor feudale ale regatului ungar și ale principatului transilvănean, în schimb, în studiile celui mai demn continuator al său, prin amploarea proiectului istoric, David Prodan, se demonstrează cum, în condițiile unei Europe deschise pentru ideile iluminismului și ale drepturilor popoarelor, argumentului nobilității militanții români i-au schimbat conținutul și relaționarea istorică, proiectându-l în trecutul îndepărtat al epocii de romanizare a Daciei, și i-au lărgit aria de suport de la limita strictă a unei clase la cea largă a unei întregi națiuni.

Șincai însuși, după ce a exprimat, cât se poate de limpede, propria conștiință de nobil român din Transilvania, întemeiată și nutrită de cea a ascendenților săi, a contribuit la îmbogățirea și, până la urmă, la chiar radicala schimbare a conținutului ei; a început prin adăugarea, la înțelesul originar al conceptului de nobilitate, a unei dimensiuni noi: aceea a studiului ca exercițiu de excelență și ridicare a demnității umane, de cultivare a acestei demnități. Astfel, fie în **Cronică**, fie în **Elegie**, fie în corespondență, studiile pe care le-a urmat, școlile cărora le-a trecut pragul, profesorii pe care i-a ascultat, toate aceste repere ale inițierii sale intelectuale sunt investite cu o lumină înălțătoare, sunt plasate pe orbita unei demnități care presupune o îmbogățire, o reorientare și chiar o redefinire a acestui concept.

Sigur că nouă, în trecutul mai mult sau mai puțin depărtat și poate chiar și astăzi, tonul exaltat din aceste relatări și mai ales din **Elegie**, ar fi putut sau poate încă să ne pară deplasat, prin emfază; ar trebui să ținem, însă, în judecata noastră, seamă de tăvălugul istoriei, care, în cele două secole care au trecut de la însemnările lui Șincai, în locurile pe care le-a evocat ca pe niște repere din harta aristocrației spiritului, n-a înaintat numai în sensul progresului; ba dimpotrivă. Două sute de ani n-au adus un număr proporțional de drumuri puse la punct, nici de ferme agricole moderne, ca perfecționări ale exploatațiilor agricole pe care el le-a cunoscut, iar pe unele chiar le-a administrat, nici condițiile de igienă și trai ale populației n-au avansat exponențial, nici știința de carte nu și-a dat alte roade mai însemnate decât înlocuirea culturii vechi cu o incultură nouă.

Sigur că, într-un astfel de context fizic, în care părți întregi din harta acestui colț de Europă se adânceau și poate se mai adâncesc încă în bezna unei noi barbarii, fie în variantă comunistă, fie în cea capitalistă, invocări cum sunt cele pe care le cuprinde *Elegia*, care fixează *Săbedul* ori *Samșudul*, *Oșorheiul* pe harta unei excelențe a spiritului, alături de *Clujul*, pe care evocatorul îl asocia *Parnasului*, cu „*culmile lui desfătate*”, sau de „*Bistrița, unde cu arta lui Cicerone-mi plăcu să cultiv mai departe-a mea minte*”, au putut să ne pară deplasate și nu foarte departe de ridicol; dar, dacă a fost așa, am comis o gravă eroare: n-am citit bine nici harta trecutului, nici mesajul lui Șincai. Cea dintâi, harta adevărată a trecutului, este cea care se presupune în spatele exaltării autorului *Elegiei*; înainte de alunecarea vertiginoasă pe toboganul istoriei, căreia pârjolul unei revoluții și două războaie mondiale, dar mai ales ultimul, cu dezastruoasele lui urmări, le-au dat câte un brânci decisiv, sporind zonele de întuneric și înapoiere pe care funcționarea principiului inechității sociale le crease, adâncindu-le neconținut, lumea locurilor evocate de Șincai cuprindea oazele de lumină din jurul unor venerabile instituții școlare sau ecleziastice, școli pe lângă biserici sau klostere, mănăstiri valahe a căror distrugere încă mai apasă conștiința unei împărătese și a unui general, în totul, datele trebuincioase unei posibile Arcadii a spiritului în care putea să răsară și să înflorească noua nobile cosmopolită a artelor și științelor din Transilvania, al cărei component istoricul nostru s-a simțit totdeauna..

Cât privește mesajul lui Șincai, el este pe cât de limpede, pe atât de înălțător; în subtextul scrierilor sale, dar atât de aproape de suprafața lor, încât nu suntem deloc siguri că nu o străpunge uneori, sau numai o vâlurește, există un element de legătură, poate de felul unei relații logice intrinseci, presupuse, între condiția aristocratică de neam, de stirpe, de sânge, cum se spunea în vreme, și aceea de inițiere și apoi excelență în arte și științe. Ținând de o familie care a dat indivizi tari pe conștiința nobilității lor și care au căutat probarea ei prin cariere publice și militare, dintre care cel puțin unul, fratele mai mare, Ioan, a primit consacrarea supremă prin sacrificul vieții, Gheorghe Șincai nu s-a lăsat cu nimic mai prejos, onorând această condiție cu exemplara lui pregătire intelectuală; onoarea, dimensiune fundamentală și definitorie a oricărei nobilități, onoarea în serviciu, onoarea militară își găsesc, prin persoana acestui descendent al unei familii de nobili care și-au păstrat naționalitatea, substitut și echivalent în onoarea instruirii în litere și arte.

În acest fel, prin întrepătrunderea și reciproca definire dintre biografia și conștiința propriei biografii, se construiește și se instituie suportului ambelor, viață și conștiință, în suma pe care o reprezintă personalitatea; în continuare, deci, din momentul definirii și închegării principalelor ei componente, subiectul suitei de evenimente care va constitui **viața lui Gheorghe Șincai** nu va mai fi o simplă individualitate umană, ci o adevărată **personalitate**, întregă în bogăția ei

de constituenți. Dintre care, dacă este să urmărim același stereotip al priorităților, cel dintâi ne apare **responsabilitatea**; având conștiința nobilității prin origine, redefinită, umplută cu conținutul excelenței în studii, Șincai a identificat în responsabilitate (față de neamul său) termenul imediat necesar al ecuației nobilității (re)definite și, prin aceasta, al personalității sale deplin constituite; în acest moment al traiectului său biografic, în care proaspăta consacrare într-un prim ordin monahal a putut să aducă liantul ori argumentul sacru, mai mult afirmat decât explicit detaliat de purtătorul său, al acestui proces de constituire, a intervenit bătaia de gong cea mai rezonantă în poarta destinului său: ocazia de a locui și studia, un răstimp important, la Roma, în centrul Lumii Catolice și foarte aproape de însuși nucleul de putere al acestui centru.

Putem fi foarte siguri că, în Cetatea Eternă, tânărul valah transilvănean a jucat un rol strict dar plenar determinat de ultima verigă a lanțului care îi lega ființa și viața de propria lor înțelegere: responsabilitatea. Nu chiar în mărirea scenă pe care se juca drama puterii universale, dar în anticamerele și pe culoarele ei, el juca rolul unui descendent al acelor fii ai Romei care colonizaseră Dacia barbară și construiseră acolo o citadelă răsăriteană a latinității, acum pradă declinului multisecular început odată cu abandonarea aureliană; venise, acum, la Matricea Sfântă, un supraviețuitor, ceva foarte aproape de un prinț valah, dacă nu chiar un adevărat prinț al artelor și științelor, nobil prin origine, consacrat prin Ordin, ca să caute ajutor, argumente pentru reconstrucția acelei noi Rome a răsăritului, legitimată de latinitatea ei. Astfel a fost primit acolo, acceptat la conclavurile înalt intelectuale de la reședința unui viitor cardinal, Ștefan Borgia, admis în biblioteci, chiar în fondurile lor cele mai secrete, punându-i-se la dispoziție, cu o înțelegere care nu poate presupune altceva decât consensul asupra unui scop înalt, toate informațiile de care avea nevoie pentru proiectul său.

După care urmează episodul vienez, ecoul necesar al acelei băți de gong, atât de pline, în poarta destinului: după capitala imperiului catolic universal (ceea ce este, desigur, un pleonasm), capitala împărăției catolice moștenitoare a imperiului roman originar, pentru care avea să-și dea viața propriul său frate. Dar nu numai, pentru că mai mult decât atât: capitala unui tânăr împărat, locul unde acesta își pregătea campania de restructurare a articulațiilor învechite ale proaspetei sale moșteniri. După ce a fost instruit, prin destin și propria osârdie, cu argumentele istorice ale politicii de resuscitare a ceea ce poate fi considerat o patrie pierdută odată cu defecțiunea lui Aurelian, tânărul monah avea să fie instruit cu deprinderi de gândire logică și alte elemente ale unei politici de aplicabilitate practică, în vederea reformării acestui proiect în sensul programului iluminist al noului împărat. Pentru ca, reîntors în Ardealul natal, să devină oficiantul mai mult al unui vis decât al unei simple diagrame birocratice.

A fost tocmai ceea ce a frânt destinul conturat până acum numai pe reperiile excelenței; el construia școli ca și cum ar fi construit o țară pentru viitorul de peste secole, întocmai cum Horea, pe care n-a putut să-l înțeleagă în adevărata lui lumină, construia biserici ca și cum ar fi construit împărăția Dumnezeuului dreptății oamenilor pe pământ. L-a înfrânt, ca și pe moșul din Albac, puterea care se răzima pe nedreptate și care ea însăși perpetua nedreptatea. Dacă răzvrătitul a trecut în moarte cu tăria și seninătatea pe care ființa lui omenească le-a putut aduna sub crunta lovitură a roții, pentru că a simțit că va continua să trăiască în visul său de dreptate, în sinea încăpătoare a lui Gheorghe Șincai, constructorul de școli a fost ucis de uneltirile mărunte și rele ale unor călugări rivali, care nu vedeau în poarta de lumină deschisă spre Roma decât prilejul de căpătuială proprie și a rudelor și sprijinitorilor; a continuat să trăiască, însă, în ciuda tuturor adversităților, și a loviturilor atât de reale ale destinului, profesionistul visului la care se angajase odată cu constituirea conștiinței de sine.

Slujbaș al visului său, Gheorghe Șincai s-a comportat asemeni înaintașilor săi, care și-au onorat misiunea cu demnitate și, dacă a fost nevoie, s-au sacrificat pentru ea. Conștiința propriei condiții nobiliare a fost împodobită cu un ultim semn de distincție, cel mai înalt; după nobilitatea obârșiei, după aceea a performanței, după aceea a responsabilității, apoi a misiunii în ipostaza ei ideală, de vis, Șincai a construit, în mitografia modernă a spiritului românesc, nobilitatea sacrificiului de sine. În această ipostază s-a văzut pe sine și a fost văzut de cei care l-au înțeles cu adevărat, în substanțialitatea și soliditatea sculpturală a maturității depline, înclinate spre senectute, în ultimii ani ai vieții de ființă umană, rătăcind pe drumurile Ardealului, prin școli și prin poiene, la umbra câte unui arbore sau a câte unui dâmb protector, ca o prefigurare a figurii legendare ce avea să fie. Și cât de fertilă este, în acest context, enigma morții sale, producătoare ea însăși de legendă! Și ce bine este că proba, destul de palidă, a decesului real a venit atât de târziu și de departe, parcă dintr-o altă lume, pentru că dintr-o altă lume! Căci, înainte de a-și fi sfârșit, probabil, zilele într-o localitate pierdută din Slovacia actuală, jetfa lui a fost cerută de românii din Sălaj, care aveau nevoie de un astfel de reper, întocmai cum, înainte de asta, fantoma lui vie a a cutreierat locurile și închipuirile vechilor și posibililor lui elevi, pentru că aveau nevoie de el; iar el a trăit și a murit, pentru că a trăit murind și a murit trăind, întocmai cum, peste câteva decenii, Avram Iancu, reactualizând încă o dată vechiul mit românesc al jertfirii de sine, întrupându-l în modelul dascălului neamului și remodelând astfel, cu trăsătura ei finală necesară, condiția nobiliară la românii din Transilvania.

Este o recuperare și o re-compensare în deplinătatea lor, fiecare; orfani de fireasca paternitate a propriei clase elitare, pierduți astfel în crivățul vrăjmaș al istoriei, comunității românești din Transilvania i s-a reconstituit, prin viața și

opera lui Gheorghe Șincai, componenta și dimensiunea nobiliară, pe trunchiul aparent firav, dar viguros prin tăria interioară, a unei conștiințe individuale și de familie, pe care s-au putut adăuga semnele de aur ale excelenței, responsabilității, misiunii și, până la urmă, chiar al jertfei de sine. S-a redefinit, astfel, un nou model de nobilitate, în care conta mai puțin dovada sângelui, de vreme ce toți ne tragem din stirpea imperială a latinității, și s-a constituit noua „nobilime” română din Transilvania, care a fost, o bună bucată de vreme, aceea a cărturarilor de frunte și jertfitori.

Cât a fost de „operant” un astfel de factor din politica neamului o pot spune marile momente de izbândă prin autodefinire și autoafirmare, de la 1848, din Procesul Memorandului, din Marea Unire de la 1918; cât ar fi, în impasul actual, nevoie de un astfel de factor, las pe alții să se pronunțe.

Șincai – 250 Years from Birth

Abstract

We may today appreciate Șincai not only as the main character of its own biography, but also as an objective observer of it and, finally, one of its most realistic commentators. That is because his work *Elegia* is but an amount of autobiographic aspects.

Gheorghe Șincai seems to be very consciously about his own identity and probably the most important of its aspects is nobility. We may observe some changes, not only in his attitude about Romanian history, about human condition etc., but especially in his opinion concerning human dignity. Noble by birth, he always considered that nobility must be proved by a public career – diplomatic, politic, scientific, military etc. – and, more than that, it must be proved by honour.

Another aspect of his identity is represented by the idea of responsibility. As a noble, he has the chance to study at superior schools and, therefore, he has some responsibilities for his people. As an educated man, he has to offer his knowledges to his people.

In this way, Șincai succeeded in creating some kind of a prototype – the noble who sacrifices himself for the crowd and established a new model of nobility, that did not take into consideration the “blood”, but the imperial origins of all Romanians.

Un destin în lumea cărții

*Dr. GHEORGHE BULUȚĂ
Biblioteca Centrală a Universității
de Medicină și Farmacie „Carol Davila,”
București*

În lumea contemporană, a autostrăzilor informației, în care tinerii caută cunoașterea care îi interesează de la ei de acasă folosind serviciile motoarelor de căutare, când s-a instituit „veghea documentară” și se recurge la tehnici de informare legate de bibliotecile virtuale, devine greu de înțeles spiritul cărturarului din alte veacuri, al celui din Epoca Luminilor, de exemplu. Merită, de aceea, să readucem în memoria celor de azi ceva din atmosfera unor secole în care informațiile în bibliotecile, publice sau private, de învățământ sau de pe lângă diverse instituții, erau căutate, adunate și valorificate cu trudă, dar și cu o pasiune și o bucurie a lecturii, pierdute azi pentru cei mai mulți dintre oameni. Contactul cu manuscrisul, cu cartea tipărită și biblioteca era ne-mijocit, de durată, personalizat – sursă de deliciu intelectual. Se îmbinau un simț al datoriei cărturarului cu un epicureism rafinat al contactului cu cuvântul scris-tipărit ce pare neobișnuit în lumea contemporană.

Un asemenea exemplu, foarte reprezentativ din toate punctele de vedere, este acela al lui **Gheorghe Șincai** (1754-1816). Format în școli confesionale din Transilvania cum erau cele din Cluj, Colegiul reformat din Târgu-Mureș, Gimnaziul piariștilor din Bistrița, înființate în secolul al XVI-lea, înzestrate cu biblioteci în care unul-două secole se adunaseră tipărituri și manuscrise din vechile centre culturale europene, Șincai și-a petrecut viața cercetând documente spre folosul său intelectual și pentru a-și putea scrie opera. După doi ani de studiu la Târgu-Mureș, în Colegiul fondat în 1557, cu o bibliotecă bogată și bine gestionată, care acumulasă carte din toate domeniile și după alți doi ani de învățătură în limba germană și retorică, la Bistrița, este călugărit la mănăstirea Blajului și predă, pentru școala românească de acolo, cursul de retorică și poetică. Evident că și biblioteca din Blaj, așa cum o știm din primul inventar cunoscut, cel din 1747, i-a folosit lui Gheorghe Șincai ca profesor și viitor istoric. De-a lungul existenței sale avea să studieze și în alte vechi biblioteci precum cele romane – Vaticana, Sopra la Minerva, ad Aracelli, Benedictina și cea a Colegiului de Propaganda Fide, printre ai cărei custozi s-a numărat. Cronologic urmează Biblioteca Colegiului „Sfânta Barbara” din Viena. Mărturie a travaliului

său în fondurile acestor biblioteci sunt cele 27 volume manuscrise, ce cuprind documente și știri narative referitoare la istoria poporului român, păstrate azi, legate în trei mari tomuri, în colecțiile Bibliotecii Filialei Academiei Române din Cluj-Napoca. Alte biblioteci, în care a făcut cercetări în cursul numeroaselor sale peregrinări, sunt cele de la Blaj, în timpul directoratului școlilor naționale românești din Transilvania, Oradea – unde cunoaște pe Samuil Vulcan, Ioan Corneli, Nicolae Vitez, Ladislau Nagy și Mihail Tertina, Buda – unde lucrează în diverse fonduri publice, în colecția de documente și manuscrise a lui Martin George Kovachich și în fondul cărților din „*crăiasca tipografie a universității*”, Viena – unde a cercetat documente și cronici din biblioteca Muzeului Național înființat de împăratul Iosif al II-lea, Sinea (sat de lângă Cașovia – Kosice, Slovacia) – unde, în biblioteca familiei contelui Vass, redactează o parte importantă a **Cronicii** sale. În anexele discursului său de recepție la Societatea Academică Română, Alexandru Papiu-Ilarian a alcătuit o listă a autorilor citați în **Cronică**; rezultă că documentarea lui Gheorghe Șincai se bazează pe informațiile culese din 458 de lucrări.

Ultima din acest șir, dar nu cea din urmă, este biblioteca personală a eruditului român, din care s-au păstrat exemplare cu însemnări în limba latină. Studiată și reconstituită parțial de Magdalena Tampa, această colecție a istoricului și profesorului legat de centrul intelectual de la Blaj, s-a îmbogățit în anii 1776-1780. Unele cărți au fost donate de proprietar bibliotecii din „Mica Romă”. Ele evidențiază pentru Gheorghe Șincai „pecetea cercului său de interes” și anume ponderea literaturii clasice a antichității, a gramaticilor, a edițiilor din epocă. Cum bine a observat Magdalena Tampa, Șincai nu era un bibliofil atras de rarități, ci un cărturar al luminilor care căuta informația, în mare parte în scop educațional și didactic.

În 1803, invitat la o proprietate a lui Ignatie Darabant, episcop unit de Oradea (1790-1805), Gheorghe Șincai a compus o **Elegie** în limba latină, publicată în 1804 într-o culegere de versuri îngrijită de poetul Ladislau Nagy sub titlul **Orodias**. Timotei Cipariu a republicat textul cu notele însoțitoare ale lui Gheorghe Șincai, în **Arhivul** său (1868), iar Teodor A. Naum a tipărit prima traducere în limba română, în **Gând Românesc** (1940). **Elegia** este un veritabil document al mentalității cărturarului luminist, al relațiilor sale cu cartea, biblioteca și lumea intelectuală. Lectura și studiul erau pentru el o sursă de bucurie și de plăceri, descoperite întâi la Cluj „în școlile lui învățate” unde „*începui să mă-nvăț cu dulceața lui Febus*”. La Bistrița „- cu arta lui Cicerone-mi plăcu să cultiv mai departe a mea minte”, scrie eruditul, pentru a urma cinci ani de studii apoi, la Roma, căreia îi aduce mulțumire „*Căci bibliotecile ei mi-au fost totdeauna deschise. / Din o mulțime de cărți mi-am luat însemnări fără număr*”.

Studiul în bibliotecile publice și private romane a fost o bucurie pentru acest învățat curios și cu mare putere de muncă. A frecventat, ca și mai târziu la Viena, fonduri secrete, grație bunăvoinței lui Stephanus Borgia, mai târziu cardinal, secretarul Congregației de Propanda Fide („*cu învățați deprins fiind el a-și petrece tot timpul*”), care a obținut pentru el aprobarea directă a Papei, pentru a-i înlesni accesul în toate aceste biblioteci și la lucrări altfel oprite. În **Cronica** sa, la anul 1604, Gheorghe Șincai notează referitor la iezuiți că a citit „*regulile lor cele ascunse și numai cu mâna scrise, care eu însumi le-am dat, din porunca cardinalului Ștefan Borgia să le lege în cordovan roșu întraurit, când eram bibliotecar în colegiul De Propaganda Fide din Roma*”. Tot Ștefan Borgia îi semna la tânărului român lucrările în care apăreau mențiuni privitoare la conaționalii săi, a căror istorie urma să o scrie în urma documentării temeinice.

În **Elegia** sa, Gheorghe Șincai avea să noteze că la Roma a cercetat „*mai ales lucruri din codicele manuscrise care-mi ajută la pregătirea Istoriei daco-romane sau valahice, căreia atunci i-am pus temelii foarte solide*”.

A urmat o ședere de un an la Viena, unde, scrie el în **Elegie** „*am răsfoit manuscrise-o mulțime; deasemeni acolo / Cărți tipărite – am citit un noian și ziua și noaptea / Ca să pot scrie frumos istoria Daciei noastre*”. Ajutat și îndemnat de confrăți – istoriografii unguri Daniil Cornides, profesor și bibliotecar și Iosef Benko, victimă a invidiei profesionale ca și eruditul român, de arhiepiscopul Garampi, nunțiu apostolic la Viena – pentru că întotdeauna a avut relații amicale în lumea intelectuală – păstrând legătura cu Ignatie Darabant, a făcut cercetări în continuare pentru marele său proiect istoriografic.

La Viena, așa cum face cunoscut în notele **Elegiei** din 1803 și într-o scrisoare din 1804 către Johan Cristian von Engel, Gheorghe Șincai a avut, din partea nunțiului papal, permisiunea scrisă „*de a ceti toate cărțile oprite de orice fel ale autorilor damnați și chiareretici, pe care să le ție în secret și sub cheie ca să nu ajungă în mâinile altora, și acest lucru i l-a permis cât va trăi*”.

Întors în țară, după alungarea de la Blaj și ani de peregrinări, s-a bucurat de prietenia profesorului și prodirecteurului Gimnaziului din Oradea, Mihail Tertina, posesorul unei biblioteci la care face referiri în **Elegie**. Biblioteca acestui transilvănean este astfel descrisă: „*Neprețuita comoară de cărți ale lui, el atuncea / Gata și-n grabă arătat-mi-a multe și multe volume / Rare și ne mai văzute de mine, bogat fiind dânsul / Și în monede și-n cărți și-n feluri de scrieri și chipuri, / Ce bibliotecii lui sunt o strălucitoare podoabă*”.

Se poate remarca, din **Elegia** lui Gheorghe Șincai, un anumit spirit al intelectualilor, laici și clerici deopotrivă, o solidaritate, o disponibilitate pentru comunicare și schimb de informații, o cordialitate și o dorință de bine, o generozitate în a-și împărtși și cunoașterea, care pare să proiecteze asupra lumii lor o lumină aparent idilică. Aparent și în mod cert uneori naivă, pentru că iată

cum apare în *Elegie* impresia acestor oameni despre statutul savanților din alte țări. În micul grup de intelectuali de la Oradea se discuta despre Revoluția franceză, despre „*Frumoasele studii și despre profesori, / De prețuirea pe care le-o dau străinele nații*” și, mai ales, „*Cât e de grasă răsplata ce-o dau învățaților Rusul / și Bavarezul, odată c-o stare ș-o soartă mai bună / Și ce mari lucruri pun, încă, la cale Prusacul cu primul / Consul al Franciei pentru ca artele să înflorească!*”

Cum arăta ziua de lucru a unui cărturar român din epoca luminilor povestește Gheorghe Șincai într-o scrisoare, din 1804, adresată lui Ioan Corneli. La Buda, în locuința sa de la Poarta Vienei (Wiener Thor), deși își câștiga existența cu corectura cărților românești la tipografia universității, dedica zilnic mai puțin timp acestei munci („*dacă-i jertfesc mai mult de două ore, tot restul timpului îl consacru națiunii*”). Matinal, corectează, scrie sau citește „*până la opt și jumătate*”, când merge la Pesta pentru studiu („*la ora nouă intrând în vreo bibliotecă, acolo până la douăsprezece citesc mai ales manuscrise, la care foarte greu am avut acces*”). După dejun își acordă un scurt interval de relaxare: „*isprăvind pe la ora două masa, o jumătate de oră o dau destinderii sufletești plimbându-mă cu unii și cu alții*”. De la trei la șase este „*din nou în bibliotecă*”. Reîntors acasă se apucă „*iar de lucru, până la opt*”. Alteori face sau primește vizite, fiind „*cunoscut la foarte mulți, mai ales învățați*”. Alergătura zilei se încheie „*la ora opt seara*” cu masa („*mănânc și beau dacă am ce*”) și cu odihna binemeritată („*la ora zece vin la culcare*”).

Desigur, viața cărturarului nu s-a consumat numai în biblioteci și printre colecționari. A fost o existență agitată, itinerantă, cu tensiuni, cu primejdii, o viață oarecum chiar aventuroasă prin conflictele în care a fost implicată. În dimensiunea ei pur savantă, însă, a fost reprezentativă pentru ceea ce însemnau cunoașterea, studiul, biblioteca și sursele de informare în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, când sistemul de valori al epocii pune la lumina cărții pe un loc privilegiat.

BIBLIOGRAFIE

❖ Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*. București: Editura Enciclopedică, 2000.

❖ Constantin Mălinaș, *Contribuții la istoria iluminismului românesc din Transilvania. Ioan Corneli (1762-1848)*. Oradea: Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” Bihor, 2003.

❖ Gheorghe Pascu, *Istoria literaturii române din secolul XVIII. Epoca lui Clain, Șincai și Maior*. Iași: s.n., 1927.

❖ Magdalena Tampa, *Informația unui cărturar iluminist : cărți din biblioteca lui Gheorghe Șincai*. În *Biblioteca și cercetarea*, XIII, 1989, p. 239-246.

❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai: viața și opera*. București: Editura Minerva, 1994

❖ Gheorghe Șincai, *Cronica românilor*. Ediție îngrijită de Florea Fugariu. Prefață, tabel cronologic și note de Manole Neagoe. 3 vol. București: Editura Minerva, 1978.

A Destiny in a World of Books

Abstract

Gheorghe Șincai is a representative example of what we may call „a man of his age.” Through his beliefs, his activity and works, he became some kind of a „datum point” of Romanian Enlightenment.

Șincai spent a lot of his time reading the collections of different famous libraries, such as the Italian Sopra la Minerva, Vaticana, Benedictina etc., but also the books that he could find at the Library of „Santa Barbara” College from Vienna and, of course, the books, documents and manuscripts that could be found in Romanian libraries – private, or those of some educational institutions. As it was expected, he had a library of his own; M. Tampa, who studied it, considered that it emphasised his domains of interest.

Șincai speaks about the role the library and books have played in his life in one of his works, *Elegia*; he used to spend almost all day long in libraries reading what the others were not interested to read, finding something in order to help his people.

Istoriograful Gheorghe Șincai văzut de
Lucian Blaga și David Prodan

Dr. IONUȚ - CONSTANTIN ISAC
Institutul „George Bariț,” Cluj-Napoca

Moto:

„Dar cine să nu considere cu admirație pe acel tragic luptător pentru
drepturile

neamului său care este Gheorghe Șincai...!”.

Nicolae Iorga

Figura istorică a lui Gheorghe Șincai (1754-1816) comemorată astăzi, la 250 de ani de la naștere, se prezintă ca impresionantă și pilduitoare, atât datorită priorităților sale științifice istorico-filologice (prima colecție de documente privind istoria românilor și prima gramatică tipărită a limbii române), cât și prin faptele sale culturale și educative practice; întemeierea a circa 300 de școli rămâne o ispravă extraordinară pentru acel timp, un veritabil record, greu de egalat chiar astăzi! Dar, ce poate fi mai emoționant decât acel obicei al lui Șincai de a-și purta cu sine permanent manuscrisele, „*ca și cum și-ar fi purtat propria sa viață, material și simbolic obiectivată, pe umeri*”, după o sugestivă caracterizare blagiană. Opera sa istorică a atras atenția unui număr mare de iluștri istoriografi și oameni de cultură români, dintre care i-am selectat pentru intervenția de față pe Lucian Blaga și David Prodan.

Asupra muncii și operei istoriografice a lui Șincai, exegeza contemporană s-a pronunțat în sensul valoric al **permanenței**, fiind totodată observat faptul că se impun noi cercetări și interpretări, întrucât „...istoriografia a stăruit mai cu seamă asupra aspectelor ideologice iluministe, accentuate disproporționat în raport cu aspectele erudite ale scrierilor sale istorice”, îndemnul fiind lansat spre cercetarea operei lui Șincai „din unghiul realității istoriografice erudite care a continuat să supraviețuiască în confruntare cu istoriografia filosofică”²⁰. Evidențierea profilului iluminist al cărturarului român face în mod necesar apel la analiza structurilor istoriografice complexe, în care genul barocului și Contrareformei se prelungește în demersurile epistemo-metodologice ale școlii de la Göttingen. Astfel, „...o

²⁰ Vezi P. Teodor, *Gheorghe Șincai: erudiție și istorie*, în *Interferențe iluministe europene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984, p. 145

examinare a scrierilor sale istorice din unghiul spiritului erudit și, nu în ultimul rând, din a etapelor pe care căutările lui le-au străbătut, precizează aspecte de natură să-l integreze în climatul istoric căruia i-a aparținut”²¹.

Din perspectiva eseului istoriografic al culturii din Transilvania epocii moderne, L. Blaga remarcă mai întâi profilul spiritual al gânditorului din Râciul de Câmpie: „Formația lui Gheorghe Șincai, la fel ca a tuturor reprezentanților de frunte ai Școlii ardelenne, a fost teologică. Dar însoțită în permanență de un lucid spirit critic. La fiecare pas și de toate părțile, teologia lui Șincai, ca și a confrăților săi, apare limitată în chipul cel mai hotărât de idei luministe. Ea e lipsită de orice urme de fanatism, ea e liberă de orice exclusivism dogmatic. Mai mult în unele sectoare ale ei, ea apare măcinată de critica cea mai caustică”²². Pentru că, autorul **Cronicii**, a alcătuit, de fapt, nu numai o istorie a românilor din Transilvania, ci o istorie a **tuturor** românilor; el a parcurs un enorm material istoriografic, mergând mereu la textul documentului, dând dovadă de un extraordinar **spirit critic**, chiar dacă concluziile sale sunt, uneori, discutabile. În acest sens, opera sa a fost apreciată de E. Quinet, care l-a situat pe Șincai printre creatorii școlii istorice a secolului al XIX-lea²³.

În mod particular, istoriograful Șincai îi reține atenția lui Blaga cu referințele numeroase la **istoria confesională** (papalitate, biserica Romei, „unirea” cu catolicismul, iezuiții ș.a.), urmărind prin satira cu tentă incoruptibilă la adresa abuzurilor clerului, acea „umanizare a creștinismului instituțional”,

²¹ *Ibidem*, p. 146

²² Vezi L. Blaga, *Gândirea românească din Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Științifică, București, 1966, p. 172-173

²³ L. Blaga, *op. cit.*, p. 180; P. Teodor, *op.cit.*, p. 146: „Scriind luminoase pagini despre români și istoria lor, în 1857 Quinet a evidențiat meritul lui Șincai în istoriografia română, considerat ca unul ce a produs prin opera lui capitală, Hronica românilor și a mai multor neamuri, o schimbare radicală, făcând ordine acolo unde a domnit haosul. Numit Muratori al românilor, istoricului român i se fixează locul în istoriografia națională și caracterul savant al operei sale”. Interesul particular față de istoria națională și universală își are la Șincai – asemenea generației sale iluministe – o motivație aparte: „S-ar părea...paradoxal faptul că în calitate de bărbați puternic implicați în idealurile iluminismului, intelectualii români au acordat o atât de mare atenție trecutului. Ilumiști din Occident aveau tendința de a repudia istoria... Pentru iluminismul Europei răsăritene, a cărui națiune era încă împărțită, sau supusă unei puteri străine, trecutul era deseori superior prezentului. Bulgarii au descoperit în trecut o Bulgarie puternică și independentă, iar sârbii un imperiu egal cu acela al Bizanțului, în timp ce românii descopereau în trecut nu numai egalitatea lor cu celelalte națiuni ale Transilvaniei, ci de fapt superioritatea față de ele” (K. Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania (1700-1868)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1987, p. 68).

indiferent de particularitatea concretă a cultului religios (ortodoxie, catolicism, protestantism). Cu deosebire atunci când vine vorba despre ordinul iezuit, verba ironică a lui Șincai devine sarcastic-acidă, făcând cu argumentul de rigoare (documentul cuprinzând reguli secrete pe care Ștefan Borgia i le-a încredințat la Colegiul „De Propaganda Fidae” din Roma) un portret destinat posterității, ipoteticului cercetător care se va interesa peste timp de un atare subiect: „...aceștia [iezuiții – n.ns.] au fost un cin călugăresc urzit de Sfântul Ignatie Loyola Spaniolul, cu puțin după ce au început Martin Luther în anul 1517 a-și semăna eresul, în care cin nu se primea alții, fără numai aceia, cari erau foarte de mare talant, au de mare viță și bogat neam, au prea frumoși [frumoși – n.ns.]; cu care trei lucruri avea între sine pre cei mai zdraveni oameni, pentru că cei cu mintea mare străbătea toate, cei de neam mare plinea toate prin rudeniile sale, cei frumoși era văzuți la toți și mai ales la femei, prin care apoi lucra cum vrea (sic!)”²⁴.

Critica instituției religioase, cu deosebire a bisericii catolice, poate părea paradoxală din partea unui reprezentant al clerul „unit”. Prin observația că Șincai („unitul”) reușește să-și păstreze obiectivitatea fie și în chestiunile istorice delicate pentru o conștiință catolică, observând, de pildă, fenomenul unirii „cu ochi de laic”, Blaga se oprește asupra acestei situații, caracterizând-o astfel: „Atitudinea de frondă Șincai și-o manifesta ... în primul rând față de biserica romană, instituție în care el vedea desigur cea mai ofensivă formă pe care poftetele de dominație ale câtorva asupra oamenilor și popoarelor o îmbrăcau în numele ideii creștine ... Gheorghe Șincai profesa însă un creștinism ecumenic (subl.ns.), pe care-l dorea cât mai umanizat, potrivit învățăturii nefalsificate a întemeietorului ... El se distanțează lăuntric față de creștinismul instituțional, de forme concrete, care de atâtea ori s-a pretat să se transforme în mijloc de asuprire a oamenilor ... Grijă lui Șincai era pentru «prezentul» său, una singură și anume aceea ca românii să nu ajungă a fi asupriți tocmai cu ajutorul «unirii». De aceea el îndeamnă pe uniți să se țină de obiceiurile lor «răsăritene». În aceste obiceiuri răsăritene Șincai vedea, în condițiile istorice de atunci, o garanție a unității poporului român din Transilvania”²⁵.

²⁴ Gh. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri...*, ed. a II-a, vol. II, București, 1886, apud L. Blaga, *op. cit.*, p. 174

²⁵ L. Blaga, *op. cit.*, p. 175, 176. În literatura mai recentă, paradoxul a fost discutat de K. Hitchens, *op. cit.*, p. 68: „Clain, Șincai și Maior, ca membri ai clerului unit, lucraseră cu sârg, fiecare la timpul său pentru a sprijini unirea cu Roma ... ei au rezistat tuturor strădaniilor ierarhiei clericale romano-catolice și a propriului lor episcop de a latiniza ritualul bisericesc și conducerea bisericii unite. Ei se temeau că abandonarea ritului grec îi va înstrăina irevocabil de frații lor ortodocși. Astfel tocmai în creșterea conștiinței naționale se găsește explicația paradoxului aparent că deși ei au încercat prin toate mijloacele posibile să demonstreze originea romană a poporului român și proveniența latină a limbii lor, în același timp s-au opus oricărei încercări de a face biserica lor mai romană și latină”.

Perspectiva politică proiectată asupra faptului istoric îi permite lui Șincai incursiuni în „zone interzise” sau prohibite în mod obișnuit istoriografului, cum ar fi aceea cunoscută în epistemologie prin problema **enunțurilor contrafactice** (mai simplu spus, „*ce ar fi fost dacă lucrurile s-ar fi petrecut altfel?*”). De pildă, tratând despre problema unirii românilor din sudul Dunării cu Patriarhia Romei în anul 1202, sub domnia lui Ioniță, Șincai opinează că, dacă aceștia ar fi rămas uniți cu biserica Romei, ar fi beneficiat de o mai bună apărare în fața influențelor grecești²⁶. Uneori, în dorința de a trage concluzii favorabile ideilor originii latine a poporului român, respectiv emancipării românilor și recunoașterii lor ca națiune distinctă, Șincai va forța interpretările date unor celebre și cruciale evenimente istorice, cum ar fi căderea Constantinopolului (1453). Își exprimă regretul pentru prăbușirea Imperiului roman de răsărit, fapt de pe urma căruia au profitat grecii, „...*carii fără vreo cădînță* [temei – n.ns.] *și numai cu vicleșug au răpștit* [răpit – n.ns.] *împărăția, ba încă și numele dela noi...*”²⁷. El „...*cade victimă viziunii mărețe întru care se întărită, iar gândurile lui iau întorsături ciudate. Moștenitorii legitimi ai Imperiului roman de răsărit ar fi românii, iar nu grecii! La o asemenea interpretare a istoriei, Șincai recurge nu o singură dată în lupta ce se simțea obligat să o dea împotriva grecismului, de care el vedea amenințat poporul român, atât cel din sudul Dunării, cât și cel din Principatele Române. Cu aceasta învățatul apuca pe drumul excrescențelor vizionare, luându-și în răspăr bunul-simț istoric, de care totuși a dat atâtea dovezi în cercetările sale*”²⁸.

Blaga surprinde, de asemenea, contribuția lui Șincai la redactarea **Supplexului** de la 1791, precum și dialogul critic cu adversarii ideilor acestuia, pe fundalul atmosferei de restaurație a erei post-iozefiniste („intersecție între lumină și întuneric”). Îl recomandau pe Șincai, în acest sens, însemnările din **Cronică** pe marginea situației țărânimii române (și a românilor, în general) după 1437, când servituțile iobăgești s-au extins treptat, atingând proporții enorme; el scrie, de pildă, referitor la anul 1514 că „*proștii* [iobagii – n. L.B.] *la atâtea agiunsese pe vremea mea, de se vindea ca dobitoacele fără de loc, nu cu locul pe carele lăcuiau, împreună; afară de slujbele, care le făceau domnilor pământești, începând de luni până sâmbătă seara, în toată săptămâna preste tot anul, duminica fiind că alta nu se putea lucra, domnii cei pământești, pre iobagii săi îi trimiteau cu cărți pre la alți domni. Preoții românești trebuiau să dea dajdie domnilor pre an și să le crească și hrănească câni; pre feciorii lor îi răpeau de la învățături și făcându-i curteni îi sileau să-și mute legea și credința*”²⁹. Or, tocmai acest an 1437 este unul de răscruce, întrucât –

²⁶ L. Blaga, *op. cit.*, p. 176.

²⁷ Gh. Șincai, **Cronica românilor** (ediție îngrijită de F. Fugariu), vol. II, Editura Minerva, București, 1978, p. 153.

²⁸ L. Blaga, *op. cit.*, p. 179.

²⁹ *Ibidem*, p. 236.

arătau suplicanții – până atunci națiunea română s-a aflat pe poziții de egalitate în drepturi cu națiunile regnicolare; pentru acest fapt, se cere „reintegrarea” ei în drepturi egale, întrucât ea nu a decăzut din aceste drepturi prin lege, ci datorită vicisitudinilor vremurilor.

„Marii cercetători ai trecutului istoric, un Samoil Clain, un Gheorghe Șincai, pătrunși de pasiunea egalității, au găsit, și în calitatea lor de istoriografi, modul de a proiecta în trecut anume postulate ale sentimentului egalitar ce-i însuflețea”³⁰, scrie Blaga. Dar, cu toate că sprijinit pe principiile **dreptului natural** și cel al **echității sociale**, **Supplexul** reprezintă o concesie făcută circumstanțelor istorice, „un maximum, ce se putea pretinde” în vremurile când deținătorii puterii politice și economice în stat căutau reinstaurarea regimului feudal. Neputând depăși limitele reformismului iozefin și lipsită de o bază socială pentru succesul în confruntarea cu nobilimea, generația Școlii ardelenice și a Supplexului va căuta să domolească atmosfera explozivă din sânul țărânimii, prin îndemnuri la liniștire (de exemplu, în cazul răscoalei lui Horia).

Atât datorită coordonatelor generale ale abordării blagiene, cât și analizei de detaliu, figura istoriografului Gheorghe Șincai apare încadrată liniei de scriitură eseistică deosebit de rafinată, specifică marelui filosof român, confirmându-se mai vechea apreciere de ansamblu a lui G. Ivașcu, în sensul că: „*Gândirea românească din Transilvania în secolul al XVIII-lea este, în primul rând, un „eseu”, nu o cercetare savantă ... Ea este o carte de „talent” și nu de „erudiție”, cu meritul incontestabil de a se ridica peste amănunte, a nu face simplă factologie și documentaristică goală*”³¹.

Vorbind la ceas aniversar despre Gheorghe Șincai, D. Prodan îl portretizează psihologic în manieră lapidară și sugestivă: „*Fire agitată, a avut o viață agitată. Temperament deschis, cu sufletul pe buze, dar și pasionat, exaltat, a putut stârni mari prietenii, dar și mari dușmăniile. În agitata-i viață a avut parte din plin și de unele și de altele. Un temperament ca al lui putea mânia la mari creații, dar și la mari decepții. Viața-i astfel e cutreierată de mari satisfacții, dar și de neliniști, de nesiguranță, de mizerii, multe mizerii. Au fost acestea pe măsura misiunii pe care și-a luat-o, de a lupta pentru ridicarea la lumină, la drepturile care i se cuveneau neamului său oropsit, de a înfrunța dușmăniile care-l copleșeau. Dar au mai fost și pe măsura dușmăniei oamenilor, stârnită de chiar temperamentul și personalitatea sa*”³².

Formarea complexă și pe multiple planuri a tânărului istoriograf Șincai în „cetatea eternă”, ca vrednic cercetător al izvoarelor, stimulează comentariul

³⁰ *Ibidem*, p. 121.

³¹ G. Ivașcu, prefață la L. Blaga, *op. cit.*, p. 9

³² D. Prodan, *Gheorghe Șincai* (cuvânt comemorativ ținut la Academie, la comemorarea a 150 de ani de la moarte), în *Din istoria Transilvaniei. Studii și evocări*, Editura Enciclopedică, București, 1991, p. 314.

laudativ al lui D. Prodan: „*La Roma îl atrag orizontul larg al culturii europene, vraja «luminilor», știința, filosofia. Îl copleșesc cu deosebire vestigiile Romei antice, monumentele ei și, inevitabil, Columna lui Traian. Îl atrage mirajul măririi «strămoșilor». În mintea lui pasionată, locul misiunii sale religioase îl ia tot mai mult cea națională, la orizont se conturează ridicarea poporului său oropsit. De pe acum e cucerit de gândul de a pune în mâinile neamului său arma puternică a istoriei sale, de a o cuprinde în toată vastitatea ei. De pe acum începe să caute, să strângă cu sârguință de albină tot ce spun cărțile, documentele despre această istorie*”³³. Folosind disciplinele auxiliare ale istoriei, Șincai continuă să desfășoare mari eforturi de documentare și interpretare istoriografică la Viena, unde consultă și texte de cronici românești și *Istoria domnilor Țării Românești*, „*ca să pot scrie frumos istoria Daciei noastre*” – va spune el.

Opera istorică a lui Șincai (în special *Cronica*) nu reprezintă un exercițiu de erudiție, ci constituie fundamentul luptei românilor pentru recunoaștere între celelalte națiuni și drepturi egale cu acestea. „*Materialele ei s-au strâns cu pasiune din toate părțile, ea s-a clădit cărămidă cu cărămidă o viață de om ... Era prima încercare de a clădi istoria întregului popor român, până la cele mai îndepărtate ramuri ale lui, pe documente. Și, mai ales, de a o clădi unitar, prezentând simultan, an de an, desfășurarea ei pe întreagă aria lui. Ne impresionează și azi numărul autorilor, documentelor pe care Șincai și-a clădit opera*”³⁴. „Istoria arhivistică” trebuie înțeleasă și judecată la nivelul științei istoriografice și a imperativelor momentului în care a fost redactată. Asemenea celorlalți corifei ai Școlii ardelenne, obligat de circumstanțele și imperativele social-istorice ale epocii, Șincai nu a atacat probleme de detaliu, monografic-analitic, ci frontal-sintetic, global. Din acest motiv, Micu, Șincai sau Maior nu scriu monografii sau istorii ale românilor din Transilvania, ci istorii ale întregului popor român, chiar ale centrului, sud-estului Europei și Orientului apropiat. „*Complexitatea și urgența nevoilor poporului lor, mijloacele lui reduse, condițiile lor de studiu, nu le lasă nici posibilitatea, nici timp pentru specializare. Ei trebuie să facă de toate, să răspundă cât mai prompt la toate. Ei nu sunt și nu puteau fi obsedați nici de grija «originalității». Sunt pionierii unei prime urgențe, și prima urgență nu e o cultură «originală», ci cultura pur și simplă*”³⁵. Chiar exagerările în sensul originii pur romane a românilor ș.a. în repertoriul argumentelor (latinitatea, romanitatea, vechimea și continuitatea, drepturile istorice) sunt scuzaibile pentru scopul urmărit, care nu este numai unul științific, ci și național – întărirea poporului român în conștiința de sine, a dreptului la viață proprie, el având nevoie de „*stimule cât mai puternice, de titluri cât mai înalte, de arme cât mai lucitoare*”.

³³ *Ibidem*, p. 315.

³⁴ *Ibidem*, p. 324.

³⁵ *Ibidem*, p. 322.

Textele **Cronicii** dovedesc grija lui Șincai pentru soarta celor mulți, eforturile sale de luminare a poporului, de a-l apropia de știință și cultură, în scopul ameliorării condiției sale. Românii „*au jemuț sub tiranie*” până în anul 1785, „*când s-au milostivit augustul împărat Iosif II a strica iobăgia ...*”. El avertizează: „*Vezi, socotește și judecă ce vreau arhieriei aceștia? Să te învețe să-ți prindă partea pre lumea aceasta, au să te ducă la ceruri? Nu crede, o, române! pentru că numai punga ta o voiesc ca să-și umplă pungile lor, și tu rămâi rob acelora pre carii mai marii tăi i-au stăpânit oarecând. Deșteaptă-te, drept aceia, o, iubite neam al meu și ai minte*”³⁶.

Implicarea lui Șincai în **Supplex** se face de pe poziții iozefiniste apologetice, contrastante atmosferei de contestare a reformelor defunctului împărat, impregnată de „națiunile” recunoscute oficial. Deceniul iozefinist fusese, prin actele politice imperiale, unul de noi posibilități pentru români, prin desființarea parțială a servituților feudale (Iosif fiind împăratul „*sub care au resuflețit românii și eu atunci înflorind mult puteam*”), fapt pentru care Șincai, alături de alții, se va implica pe larg în apărarea și în polemicile ulterioare, declanșate de memoriu.

Printr-o analiză minuțioasă a documentelor ulterioare **Supplexului** (memoriul lui I. C. Eder, dizertația lui M. Bolla etc.), D. Prodan punctează dezbateră în contradictoriu prin cântărirea atentă a argumentelor și contraargumentelor (originile poporului român, vechimea, continuitatea, situația de drept din trecut), relevând locurile în care transpare erudiția neîndoielnică a lui Șincai (**Widerlegung ...** și **Responsum ...** la lucrarea lui Eder) – armă de temut față de tonul ironic-ridiculizant, dar nu lipsit de spirit critic, al detractorilor pretențiilor românești: „*De la început o încărcătură de nume de autori vechi și mai noi, laici și bisericești, latini, bizantini, occidentali, chemați să depună mărturie pentru autohtonă, continuitatea românilor în Dacia. O erudiție de care numai Șincai era în stare, prin bogăția investigațiilor sale pentru Cronică*”³⁷. Chiar exagerările, dintr-un exces de bune intenții, sunt recognoscibile: românii se ascund până și sub numele cumanilor, datorită mutării lui **r** în **c**; voievodul Basarab este învingătorul lui Carol Martel (!) ș.a. Originile romane ale poporului român sunt cu atât mai înalte cu cât sunt mai „curate”.

³⁶ *Cronica ...*, II, p. 214-215, apud D. Prodan, **Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, p. 262.

³⁷ *Ibidem*, p. 84. Este vorba de **Widerlegung der zu Klausenburg 1791 über die Vorstellung der Walachischen Nation herausgekommenen Noten**, respectiv **Responsum ad Crisim Josephi Caroli Eder in Supplicem Libellum Valachorum Transylvaniae iuxta numeros ab ipso positos** – ultimul atribuit lui Gh. Șincai de P. Teodor.

În pofida unor exagerări și interpretări eronate (cele mai multe fiind datorate nivelului științific al momentului), contribuția lui Șincai la dezvoltarea scrisului nostru istoric este excepțională: îmbogățirea fără precedent a informației, structurarea acesteia prin spiritul critic-erudit, respectiv integrarea imaginii istoriei românești în fenomenul istoric european. El a prefigurat sinteza istorică națională, făcând ulterior posibil progresul studiilor istorice în sec. al XIX-lea.³⁸ Trecând în revistă nume de istorici celebri care au prețuit lucrările iluministului român (Kogălniceanu spusese că, până când *Cronica* nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie), D. Prodan apreciază că „*Opera lui Gheorghe Șincai, chiar supusă focului criticii moderne, nu ne-a rămas mai puțin prețioasă. În perspectiva timpului figura lui Șincai a devenit mai reală, dar a crescut mereu*”³⁹.

Gheorghe Șincai – the Historiographer Seen by Lucian Blaga and David Prodan

Abstract

Gheorghe Șincai represents a permanent source of interest, not only because of his works, but also because of his entire activity, both as a teacher and as a forerunner of Romanian schools. His works are still studied today from different perspectives, because it is considered that Șincai continues to amaze us.

Lucian Blaga studied Șincai from the perspective of historiographic essay; besides of his theological education, Șincai proved himself to be a very critical spirit; he did never hesitate to criticize the church, especially the Catholic one. Blaga also refers to Șincai's contribution in *Supplex* edition, in 1791, and to his critical dialogue with its oponents.

On the other hand, David Prodan referred to Șincai – the man and his life. He insisted on particular aspects of Șincai's life and considered that Șincai had lived a difficult life because of his temperament, because of his passion for truth; a life like his could easily lead to great achievements or to terrible disappointments. Prodan also emphasize Șincai superior education, his capacity of work and his determination to change something in his people's life.

³⁸ P. Teodor, *op. cit.*, p. 153, 155.

³⁹ *Ibidem*, p. 325.

Pui de romani ... nu-l uitați pe Șincai

Conf. univ. pr. dr. IOAN MITROFAN
Universitatea „Babeș-Bolyai,” Cluj-Napoca

Cinstirea memoriei înaintașilor, mai ales a celor cu renume este un act de cultură și de recunoaștere a valorilor perene ale unei națiuni.

Acest lucru este cu atât mai necesar acum, în timpuri în care istoria se prezintă în scurtcircuit, trecându-se adeseori peste importante secvențe de mare importanță pentru a scoate în evidență câte ceva din prezent. Zicea un poet „... *Totul se rezumă la atât: Epoca noastră*” (A. Păunescu, *Rezumăm*).

În ciuda multor abuzuri făcute împotriva trecutului glorios care nu a fost doar evocat ci chiar exploatat spre a se construi o imagine favorabilă, prezentul are nevoie de înprospătarea memoriei. Se uită sau se ignoră cu bună știință o secvență importantă din istoria neamului românesc, cea căreia îi datorăm o pioasă recunoștință pentru că – prin generațiile de atunci – ne-a conștientizat asupra originii și apartenenței noastre la ginta latină.

În acest an aniversar amintirea Școlilor Blajului este nu doar un act de prețuire a istoriei, ci și o datorie sacră de a ne lega sufletește de trecut și prin acesta de a da un nou impuls învățământului blăjean spre viitor. În acest mereu prezent trecut sunt cuprinși acei fii ai Bisericii unite cu Roma străbună, pe care i-a păstrat memoria sub denumirea generică de corifei ai Școlii Ardelene – acel curent cultural iluminist care a bătut și peste gândirea și cultura transilvăneană a secolului al XVIII-lea.

Gheorghe Șincai pe care îl sărbătorim acum – și în acest an jubiliar al Școlilor Blajului va fi reamintit mereu – face parte din numărul relativ restrâns al Corifeilor care trebuie să se bucure de nemuritoare amintire.

Dar, cine mai știe ceva despre acele vremuri trecute, despre viața și strădania, despre umilirile și triumful asupra stihilor răului pe care acești vajnici apărători ai ființei românești l-au purtat? Și nu numai ei; deoarece, Blajul are în memoria sa istorică sute de nume celebre la vremea lor de dascăli, vlădici sau cetățeni destoinici al căror nume se pierde în negura uitării, dar rămân în memoria colectivă a istoriei Blajului. Cine din foarte tinerele generații de acum pot înșirui nume care să însemneze ceva concret la adresa intelighenței blăjene?!? Nu ne stau în minte decât nume ale unor iluștri dascăli sau vlădici de care legăm evenimente mai curând dramatice sau singulare decât acea perenă inculturare și emancipare a Blajului românesc.

Șincai face parte din istoria vie a trecutului nostru și pentru meritele sale deosebite, trebuie să fie evocat în asemenea manifestări și nu oricum ci, treziți, îndemnați, ca „*pui de romani...să nu-l uităm pe Șincai.*” Acesta este și motivul pentru care am îndrăznit să intitulez astfel acest referat.

Gheorghe Șincai este reprezentant al întregii Biserici Române Unite, Greco-catolice prin însuși faptul că originea, domiciliul și șederea sa pentru o vreme la Blaj cuprind teritorial o anume întindere.

Originar din Țara Făgărașului, cu inflexiunile omului asprit de viața dură de la munte, stabilit prin familia sa în zona de câmpie de la Râciu – unde vede lumina zilei în 1754, –cu studii elementare la Șamșud și Săbed, studii liceale la seminarul iezuit din Cluj; petrece vacanțele la Nușfalău la unchiul său, Mihai Grecul, administrator de moșii, apoi face studii la Bistrița și... îl vom întâlni apoi la Blaj ca profesor (în 1773), la vestitele Școli fondate de Episcopul Petru Pavel Aron la 11 octombrie 1754, tocmai acum 250 de ani!

Nu trebuie pierdut din vedere că Blajul, deja evocat pentru importanța sa în istoria națională devenise din 1737 cel mai important centru politic și cultural al românilor, gimnaziul blăjean constituind singura instituție școlară pentru românii din Transilvania.

Vom trece mai grăbit peste itinerariul său formativ, pentru a zăbovi puțin asupra lucrărilor sale științifice și a importanței sale în pleiada Corifeilor. Din expunere vom descoperi și unele trăsături de personalitate care vor motiva acele exploatate momente de idiosincrazie cu mai marii săi și cu normele aspre ale călugăriei. Acestea nu vor putea nicidecum să știrbească valoarea științifică a lucrărilor sale și a omului Șincai, poate prea târziu prețuit.

Activitatea sa la catedră și dorința vie de a se perfecționa intelectual, se întrepătrund cum era și firesc. Dascăl de poetică și retorică la Blaj, Șincai utiliza manualele folosite și în centrele școlare mari, cum ar fi Clujul, și anume **Arta oratoriei**, a lui Masenius, **Arta versificației** a lui Bellini sau făcea aplicații pe textele marilor clasici Ovidiu, Virgiliu, Horațiu, Cicero sau Juvenal.

Șincai intră în călugărie și din 1774 va pleca alături de Petru Maior și Ioachim Pop la Roma, la studii.

În Cetatea eternă, Șincai va fi impresionat de bogăția materialului documentar; pasionat și dornic de a cunoaște și valorifica istoria devenirii poporului român își orientează studiile spre istorie și pasionat, de studiile sale, reușește să scoată în cei cinci ani 15 tomuri de date legate de istoria poporului român.

În ultimul an al șederii la Roma, primește treptele preoției (1775) și obține două titluri de doctor. În drum spre casă, se oprește la Viena unde constată o vie preocupare și o activitate intelectuală românească. Rămâne aici pentru un an și studiază la Colegiul Sfânta Ana, dreptul canonic, dreptul natural și dreptul

ginților conștient fiind de necesitatea acestor cunoștințe, în conjunctura istorică de atunci.

Anul 1780 constituie anul reîntoarcerii sale la Blaj, încărcat de planuri de activitate științifică, de lămurire a problemelor legate de originea, de limba și gramatica românească. De câțiva ani (1777) intrase în vigoare *Ratio educationis* al Propagandei Fide și aceasta era spre folosul organizării învățământului gimnazial și pentru folosirea limbii naționale în școli.

Iată cum sintetizează G. Călinescu formarea intelectuală a lui Șincai: „Șincai a trăit și s-a format într-un climat luminist, deci raționalist, și aspirația lui dintâi a fost aceea de a face știință, de a restitui documentele fundamentale despre români, de a face ordine în noianul de fapte și evenimente, cu scopul de a demonstra originea nobilă a neamului său, continuitatea lui neîntreruptă în acest spațiu carpato-danubian, unitatea lui și legitimitatea istorică a egalității lui în drepturi cu celelalte neamuri. El voia să demonstreze, nu să încânte. Cartea lui era o armă în iureșul unei lupte acerbe, nu o poveste încântătoare despre trecutul neamului. El este un istoric modern în deplinul înțeles al cuvântului...” (Serafim Duicu, *op. cit.*, pp. 227-228).

Șincai va fi din 1780 catihet și director al școlilor normale greco-catolice din Blaj fiind hotărât să se dedice acestei activități didactice, în ciuda opoziției față de înființarea școlilor românești.

O realizare considerabilă va fi strădania lui Șincai în extinderea învățământului românesc reușind, după 1782 să obțină aprobarea la proiectul de înființare a școlilor românești, având susținerea vicarului de atunci Ignatie Darabant și a lui Ioan Bob, proiect de lege ce va fi aprobat de Consiliul de Stat.

Proiectul său de gramatică latino-română, va vedea lumina tiparului la 1783, an în care apare și un *Abecedar bilingv – român și german* și un *Catebism*. Sunt materiale elementare necesare nu pentru elevi, ci mai curând pentru uniformizarea învățării prin instruirea ca dascăli a foștilor dieci.

Activitatea sa mai mult decât bogată va aduce la lumină și alte cărți și manuale: *Îndreptare către aritmetică*,... *Istoria naturei sau a firei*, *Povățuire către economia de câmp*,... sau o reeditare (în 1806) a lucrării sale *Elementa linguae daco romanae sive valachicae*.

Zelul său apostolic pe tărâmul învățământului și, de ce să nu recunoaștem, spiritul inovator însușit în școlile Romei precum și aerul iluminist, adeseori anticlerical promovat de împăratul de la Viena, (Iosif al II-lea), au creat discrepanțe față de gândirea tradițională susținută de episcopul Ioan Bob și, în consecință, conflicte.

Fiind numit episcop Ioan Bob, cei trei corifei, Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai, și împreună cu ei Gherman Peterlachi au cerut să părăsească cinul călugăresc. Nu uităm că, în politica sa anticlericală, împăratul desființase

peste 750 de mănăstiri. Ieșirea din călugărie a lui Șincai, deși a fost aprobată, a creat uimirea la Propaganda Fide la Roma, unde acesta promisese că va fi un bun propovăduitor al catolicismului.

În noua postură, Șincai va primi un teren la marginea grădinii episcopiei unde-și va construi o casă și va cultiva grădina din jur spre propriile nevoi.

Panorama politică și moartea lui Iosif al II-lea au dat posibilități Dietei transilvane să revendice reîntoarcerea la vechile stări, în care valahii fuseseră marginalizați. Împăratul Leopold primește de la români proteste scrise – după metoda suplicilor practică de români în acea vreme – dar, rezultatele au fost sub așteptări. Vestitul *Supplex Libellus Valachorum* din 1791, are printre autori pe Șincai. El este un continuator dârz al obiectivelor lui Inocențiu Micu și neobosit luptător pentru emanciparea românilor în contra-pondere la împotrivirea maghiară.

O insuficient de armonizată politică a românilor a degenerat conflictul lui Șincai cu Episcopul Ioan Bob și l-a împins pe Șincai să suporte 9 luni de temniță la Aiud pentru acuzația de conspirație (1794-1795).

Acest episod dureros al vieții marelui cărturar, victimă a înțelegerii insuficiente a pulsului istoriei l-a împins pe acesta pe panta degradării: nu va mai fi numit director, viața sa materială va avea de suferit și persoana sa va fi socotită indezirabilă.

Astfel Gheroghe Șincai ajunge administratorul moșiei contelui Daniel Wass la Țaga și, în același timp, preceptor al copiilor acestuia. Tot atunci se pregătește pentru a-și înfrunța în justiție adversarii de la Blaj.

Cu toate suferințele și loviturile soartei, pe Șincai nu-l părăsește gândul de a scrie o istorie a neamului românesc.

După șase luni de activitate la Țaga, Șincai pleacă la Oradea unde prietenul său, Ignatie Darabant, devenise Episcop din 1788. Cu toate prietenii ce le poate lega aici, Șincai înțelege că nu va putea duce la bun sfârșit marea sa plan de a scrie o istorie a neamului românesc. După numai trei luni, el va părăsi – ajutat de Ignatie Darabant – Oradea spre a pleca la Buda. Avea deja 49 de ani. Fiind la Buda din 1803, Șincai se pune pe muncă la *Istoria Românilor* dar, promisiunile de ajutorare pentru publicare nu se dovedesc efectiv.

Va fi chemat de bătrânul Samuil Micu – slăbit în putere de ani și boală – să-l ajute la tipografia universității din Buda, pe funcție de corector, funcție pe care o îndeplinește pentru un an, până în 1807 iulie 7, rămânând să suplinească încă aproape un an pe această funcție în titularul numit, Petru Maior.

Lucrarea sa, visul și rezultatul efortului de documentare de o viață nu sunt privite cu bunăvoință la Buda, fiind socotită ca periculoasă și impregnată cu neadevăruri care ar putea provoca tulburări în rândul oamenilor.

Părăsind, de nevoie tipografia Universității din Buda, Gheorghe Șincai, îmbătrânit înainte de vreme, purtând în desagă cele 26 de volume de manuscris

în versiunea română și latină, va peregrina cu acest „făt” pe drumuri până la sfârșitul vieții.

Poposind la Oradea, va termina **Hronicul** pentru tipar în 1811 și obține aprobarea pentru tipar în 1812 pentru Ungaria, în limba latină.

O nouă încercare de tipărire o face la Sibiu, dar tipograful Hochmeister, trimițând lucrarea la cenzura din Cluj a lui Iosif Martonfi, primește de la acesta, după o citire fragmentară a variantei latine, celebrul verdict în limba latină „*Opus igne auctor patibulo dignus*,” adică practic o condamnare atât a operei cât și a autorului, pe care îi vrea deopotrivă distruși: lucrarea arsă și autorul spânzurat. Mai mult, pe lângă respingerea cererii de tipărire, guvernul îi confiscă lucrarea (3 vol.) ținându-o sub sechestru.

Cu toată confiscarea manuscrisului românesc și refuzul îndârjit de a recunoaște istoria unei națiuni – în ciuda poate a unor idei iritante sau sublinieri incomode la acel moment istoric – care i-au luat lui Gheorghe Șincai dreptul și i-au anulat șansa de a-și vedea tipărită lucrarea, ea va apărea în 1853-1854 prin grija lui August Treboniu Laurean – (inspector general al școlilor în acei ani) – împuternicit de domnitorul moldovean Grigore A. Ghica să alcătuiască o comisie pentru a îngriji respectivul **Hronic**.

Cărturari de frunte (Bariț, Cipariu, Kogălniceanu...) au insistat ca valorile științifico-documentare rămase după marii înaintași ai Școlii Ardelene să fie studiate și publicate. Kogălniceanu spunea despre **Hronica** lui Șincai „*nu stau la îndoială de a zice că cât Hronica aceasta nu va fi publicată, românii nu vor avea istorie*” (Serafim Duicu, **Pe urmele lui Gheorghe Șincai**, p. 237).

Gheorghe Șincai, la care ne întoarcem cu gândul s-a dovedit un neînțeles chiar de către ai săi; el va peregrina pe la foști elevi și popasul mai îndelungat îl va face la niște străini omenoși (fiii contelui Vass) la moșia de la Sinea în Slovacia, unde îl va surprinde trecerea spre popasul definitiv – moartea, care survine în 2 noiembrie 1816. Acolo va dăinui în mormânt...până la învierea de obște sau...cine știe?... poate până când cineva din cei care-și iubesc înaintașii cu adevărat în faptă și nu din vârful buzelor, îl vor repatria, reconstituind mereu, mereu, pleiada irepetabilă a Corifeilor, suport și îndemn extins printr-o parafrazăre: Pui de romani,...purtați-vă bine și,...nu-i uitați pe vrednicii voștri înaintași!

Dintr-o misterioasă congruență – după spusele cercetătorilor de mai târziu (Al Papiu Ilarian, George Bariț) – prețuirea tardivă a înaintașilor rămâne o caracteristică ne-nobilă a românilor. În ziarul **Traian** nr. 57 din 1869 scria: „*Astăzi, ca și în timpul lui Șincai, ideile mari, naționale, curat românești, ideile și oamenii ce le apără, le reprezintă, nu sunt mai bine văzuți, nici mai bine tratați, de cum erau în timpul lui Șincai!*” (S. Duicu, **op. cit.**, p. 241).

„Grija” de a șterge însă urme ale trecutului, nu se limitează la uitare, într-un timp când „*Istoria se construiește cu târnăcopul și buldozerul.*” *Tribuna* nr. 9/1979 evocă faptul că în 1978 a fost demolată casa pe care se afla o placă memorială vorbind despre Șincai, și... despre edili Blajului care au realizat „*performanța deplorabilă în avântul ei anticultural /prin care/ singurul edificiu legat de viața lui Gheorghe Șincai este dărâmat cu buldozerele...pentru ca pe acel loc să-și dureze casă cu etaj un cetățean oarecare al Blajului!*” (*Ibidem*, p. 245).

Poate că această apreciere-critică nu s-ar desminți nici printr-o extrapolare peste timp, spre un azi istoric, ce (doar!) se dorește mai atent la valorile trecute și la armonizarea prezentă, ecumenică a neamului nostru.

Elogiindu-l pe Șincai, urmașii autenticului cărturar, evocau un principiu ecumenic, la modă astăzi, „*să ne cunoaștem pentru a ne înțelege unii pe alții, înțelegându-ne să ne acceptăm și acceptându-ne să ne iubim*”: „*Când românii se vor cunoaște, când frații de un sânge se vor recunoaște, planul cel mare al divinului Traian se va realiza în Orient și atunci...atunci, Gintă mai aleasă nu va fi pe pământ înaintea noastră.*” (*Ibidem*, p. 242).

Șincai „*n-a putut fi mai puțin român și nici mai puțin prompt de a se sacrifica pentru un popor supus la torturi permanente*”... (George Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*).

Young Romans... Do Never Forget Șincai

Abstract

A general view over Șincai's life and activity offer us enough reasons to keep him in mind and to honour him. Șincai proved himself to be a very educated man, a perfect school manager and a prolific schools founder. More than that, by writing the first Romanian handbooks, he succeeded the Transylvanian educational system.

CRONICĂ

Cronică

EMIL VASILESCU

Redactor-șef, revista „Biblioteca”

Biblioteca Județeană Mureș cu susținerea Prefecturii, a Consiliului Județean, a Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Mureș, a Primăriei Municipiului, Arhivelor Județene, Muzeului Județean, Institutului de Cercetări al Academiei și a unor școli, a organizat în perioada 26-28 februarie 2004, la Târgu-Mureș și în alte localități, ample manifestări dedicate împlinirii a 250 de ani de la nașterea marelui corifeu al Școlii Ardelene, Gheorghe Șincai. Concentrarea de forțe la nivel județean se explică deplin prin importanța momentului aniversar și prin rezonanța personalității sărbătorite pe plan național, fapt ilustrat cel mai bine de prezența a numeroși oameni de cultură din aproape toate zonele țării: Sibiu, Alba-Iulia, Cluj-Napoca, București, Zalău, Bihor, Suceava și, de la sine înțeles, Mureș. Prin această prezență masivă, de cea mai bună calitate, sărbătorirea lui Gheorghe Șincai a primit conotațiile unui moment major în viața spirituală a țării.

Dacă dimensiunile evenimentului au fost cuprinse în amploarea activităților, semnificația lui intimă a fost reliefată de complexitatea manifestărilor cuprinse în program. Mai întâi două expoziții: una de *Carte academică de istorie* organizată la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu-Mureș, remarcabilă prin varietatea exponatelor; cealaltă, o expoziție de artă, în aceeași localitate, a pictoriței Anca Sin. Acestea li se adaugă expoziția documentară *O generație de excepție: Școala Ardeleană* vernisată la Fondul de carte Teleki-Bolyai al Bibliotecii Județene Mureș, amplă prezentare a unor ediții vechi, moderne și contemporane, reprezentative pentru epocă și personalitățile sale. Emoționantă prezentarea ocazionată de vernisaj, susținută de Carmen Munteanu, bibliotecară cu vechi statut, care s-a remarcat prin cunoștințele, profesionalismul și elocința sa. Mai trebuie amintite manifestările omagiale organizate la Grupul Școlar „Gheorghe Șincai” din Târgu-Mureș, cu participarea cadrelor didactice și a elevilor.

Centrul de greutate și punctul de atracție al manifestărilor s-au plasat în intimitatea lucrărilor simpozionului național *Gheorghe Șincai – sub semnul istoriei*. La Sala Mare a Palatului Culturii, în prezența invitaților și a unui numeros public, dl. Dimitrie Poptămaș, directorul Bibliotecii Județene și

sufletul manifestării, a deschis sesiunea de comunicări. Forurile locale au transmis mesaje și au rostit alocuțiuni în care au subliniat importanța momentului pentru spiritualitatea românească. S-a trecut apoi la comunicări în plen, susținute de cunoscuți istorici și critici literari, precum Mircea Tomuș, autorul unei monografii fundamentale despre cel sărbătorit, Ioan Chindriș și Grigore Ploșteanu, istorici.

După vernisarea expoziției documentare **O generație de excepție: Școala Ardeleană** deschisă la sediul Bibliotecii Teleki-Bolyai, simpozionul a continuat în două secțiuni, unde s-au prezentat peste 30 de comunicări și referate de o mare diversitate, multe contribuții originale la cunoașterea vieții și operei lui Șincai. Ceea ce a reținut în mod deosebit atenția a fost atracția pe care continuă să o exercite această operă asupra mediilor academice și universitare, inclusiv a tinerilor cercetători, preocupați să aprofundeze o mare carte despre neamul nostru. Și-au rostit comunicările: dr. Iulian Boldea, Marius Rotar, dr. Gheorghe Buluță, dr. Vasile Dobrescu, Sidonia Puiu, dr. Constantin Mălinaș, drd. Nicolae Băciuț, dr. Laura Stanciu, dr. Anca Câmpian, dr. Cornel Moraru, dr. Ion Buzași, Lazăr Lădariu, Monica Avram, Dimitrie Poptămaș, dr. Niculina Iacob ș.a. Toate lucrările prezentate la simpozion vor fi adunate în scurt timp într-un volum omagial **Gheorghe Șincai**. Tot cu acest prilej s-a prezentat anuarul **Libraria** pe anul 2003 al Bibliotecii Județene, periodic bine cunoscut în lumea bibliotecilor din țară. Un film documentar realizat de Adrian Grigoriu a încheiat această primă parte a manifestărilor desfășurate la Târgu-Mureș.

Pentru a da amploarea meritată evenimentului și a oferi prilejul și altor categorii de cetățeni să participe, în ultima zi s-a organizat excursia documentară **Pe urmele lui Gheorghe Șincai**. Itinerariul a cuprins comunele Săbed, localitate în care și-a început studiile, apoi Șincai (Șamșud), localitatea copilăriei. După ce la Săbed s-a vizitat școala din comună și s-au rostit alocuțiuni, la Șincai, într-o mare întâlnire cu cetățenii localității, s-a redzevelit placa comemorativă, **Gheorghe Șincai** la Căminul cultural din localitate, în prezența prefectului județului, ing. Ovidiu Natea, însoțitor fidel pe tot parcursul itinerariului și a inimosului primar, profesorul Ioan Moldovan. În după-amiaza aceleiași zile, participanții s-au deplasat pe drumurile de sub dealuri, străjuite de uriașe plantații de meri ce abia așteptau să dea în mugur, în comuna Râciu, locul nașterii lui Gheorghe Șincai. Localitatea mare, bine gospodărită de experimentatul primar Ioan Vasu, cu o Casă de Cultură modernă, dar mai ales cu oameni harnici, iubitori de frumos și cinstitori ai înaintașilor, și-a întâmpinat oaspeții cu mic cu mare pentru a participa la comemorarea consăteanului lor. La Gimnaziul de Stat „Gheorghe Șincai” s-a dezvelit o placă memorială și s-au depus coroane de flori la monumentul închinat marelui învățat. La Casa de Cultură s-au rostit alocuțiuni despre personalitatea marelui fiu al comunei, pe

care urmașii săi au ținut să-l omagieze cu pioșenia datorată unui adevărat luminător al neamului. În încheiere, Ansamblul Artistic „Mureșul” din Târgu-Mureș a prezentat un amplu program din folclorul românesc tradițional și cântece patriotice. Sătenii, ca și invitații, s-au lăsat fascinați de importanța momentului prin care un fiu al comunei Râciu, plecat în urmă cu secole în lume, s-a dovedit a fi o minte strălucită a timpului său pusă în slujba luminării neamului românesc. La un sfert de mileniu de la naștere, într-o Românie pășind ferm pe calea democrației și a integrării în structurile euroatlantice, omagiul adus lui Gheorghe Șincai s-a constituit într-o sărbătorire de suflet prin care noi ne aflăm în Europa cu prezentul, dar și cu marile noastre tradiții, cu ființa noastră istorică la zidirea căreia cărturarul transilvan a contribuit din plin cu întreaga lui operă și viață. Cinstirea memoriei marelui înaintaș în județul Mureș a dovedit încă o dată că știm să îi prețuim contribuția la propășirea națiunii.

Under the Sign of History

Abstract

In the last days of February 2004, Mureș County Library, with the support of many cultural and administrative institutions from Mureș County, decided to celebrate one of the most important Romanian scholars: Gheorghe Șincai at his 250 birth anniversary. The celebration program was quite generous because it included three exhibitions, a national symposium and a trip to the places Șincai was spiritually connected with: Săbed, Șincai (Șamșud) and Râciu.

NOTE DE LECTURĂ

**Gheorghe Buluță, Victor Petrescu, *Galeria bibliologilor români*,
Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2003, 96 p.**

Cartea *Galeria bibliologilor români* ai cărei autori sunt Gheorghe Buluță, directorul Bibliotecii Facultății de Medicină „Carol Davila” din București și Victor Petrescu, directorul Bibliotecii Județene din Târgoviște, își propune să informeze specialiștii domeniului bibliologiei, sau pe cei în devenire, atât asupra istoricului disciplinei, cât și asupra celor care au trudit pe tărâmul ei.

Primul capitol intitulat *Bibliologia – știința cărții* este un scurt istoric al terminologiei bibliologice adusă la zi (1862-2003). Aflăm din acest capitol de exemplu că termenul **biblioteconomie** „a fost folosit la noi în 1862 (Corneliu Dima-Drăgan, *Bibliologie generală*. Fasc. 1, București, Tipografia Universității București, 1976) într-un proiect de înființare a unui Institut de Paleografie unde autorul acestuia, Grigore Bengescu II, prevăzuse o sală «pentru predarea secțiunilor de științe arhivistice, paleografie, diplomatică, biblioteconomie».” Termenul **bibliologie** l-a folosit Bogdan Petriceicu Hașdeu în anul 1862 cu sensul de bibliografie, iar cu

accepția actuală apare în *Dicționarul limbii române* de August Treboniu Laurian și I. C. Maxim (vezi *Terminologia bibliologică în primul dicționar al limbii române*, articol de Săluc Horvat, în *Biblioteca*, nr. 3-4, 1992.)

Conținutul propriu-zis al cărții este constituit din portretele unor bibliologi români care au contribuit fie la fundamentul teoretic al bibliologiei, fie la cel practic, punând în valoare colecții, dezvoltând biblioteci sau promovând principii de management.

Bibliologii prezentați în carte au trăit și au creat în secolele XIX – XX și sunt încadrați în categorii relevante pentru scopul lucrării; ținând cont de opera lor bibliologică sau de activitatea practică prin care au pus în aplicare principii:

- ❖ Precursorii: Petrache Poenaru, Ion Heliade Rădulescu, August Treboniu Laurian, Alexandru Odobescu, Bogdan Petriceicu Hașdeu, Spiru Haret;
- ❖ Fondatorii: Ion Bianu, Alexandru Sadi-Ionescu, Nicolae Georgescu-Tistu, Ioachim Crăciun, Dan Simionescu;
- ❖ Bibliologi uitați: Nerva Hodoș, Cristache Georgescu, Eugen Boureanu, Emanoil Bucuța;

❖ Teoreticieni și practicieni: George Baiculescu, Getta Elena Rally, George Potra, Gheorghe Popescu-Vâlcea, Marta Anineanu, Mircea Tomescu, Livia Bacâru, Mircea Numitor Avram, Gheorghe Popescu, Ion Ciotloș, Corneliu Dima-Drăgan, Traian Brad.

Portretele celor studiați și prezentați cuprind datele biografice, studiile absolvite, activitatea bibliologică, precum și activități conexe, instituțiile în care și-au desfășurat activitatea, lucrările publicate.

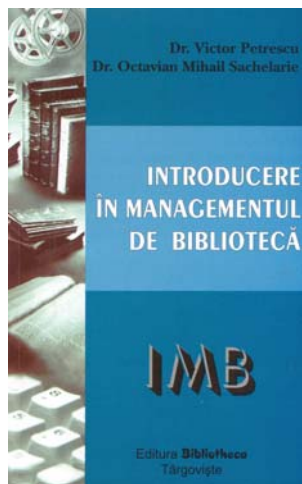
Realizată cu mult profesionalism, cartea reprezintă o excelentă sursă de informare pentru oamenii bibliotecilor asupra calităților profesionale și morale ale celor portretizați, putând servi „ca temă de reflecție și chiar ca sugestie de modele.”

Ana Todea,
Biblioteca Județeană Mureș

Victor Petrescu, Octavian Mihail Sachelarie, *Introducere în managementul de bibliotecă*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2003, 192 p.

În ultimii ani și mai ales după 1989, se dovedește că profesia de bibliotecar și de manager de bibliotecă a devenit o activitate complexă ce nu mai poate fi făcută decât de oameni cu o pregătire complexă, aprofundată. S-a dezvoltat un puternic învățământ bibliologic și de știința informării la nivel universitar, masterat și doctorat, încât se poate spune că s-au creat în bună parte condițiile unei modernizări accelerate a proceselor și activităților din biblioteci.

Cei doi autori, dr. Victor Petrescu și dr. Octavian Mihail Sachelarie au pornit de la asemenea premise când au alcătuit lucrarea *Introducere în managementul de bibliotecă*. Sunt două personalități ale managementului modern de bibliotecă cu experiență îndelungată în conducerea unor mari biblioteci, dar și cu o bogată experiență în învățământul superior de specialitate, predând cursurile de profil la Universitatea „Valahia” din Târgoviște și la Universitatea din Pitești. Ei și-au unit eforturile pentru a oferi tuturor celor interesați o „introducere” sintetică într-un domeniu destul de recent în cultura științifică românească. Autorii au ales acest segment, desprins din managementul general, ținând cont de natura bibliotecii, ca structură organizatorică distinctă, dar și de resursele sale proprii, de faptul că realizează

„produse și servicii specifice.” Managementul de bibliotecă, în conjunctura socio-economică contemporană se impune cu necesitate, presupunând organizarea și conducerea unei instituții culturale, precum biblioteca, în termenii unei economii de piață.

În primul capitol, autorii și-au propus să treacă în revistă principalele clasificări ale domeniului, așa cum au fost statuate în marile lucrări ale lumii. Dinamica în management este urmărită în devenirea sa istorică prin contribuția câtorva școli și personalități (Frederick Winslow Taylor, 1856-1917; Henry Fayol și Max Weber). Autorii se opresc asupra celor trei școli (Școala clasică, Școala resurselor umane și Școala sistemică) care au impus în ultimul secol principii și reguli universal valabile.

În capitolul *Managementul în cultură* se acceptă realitatea tradițională după care biblioteca a fost și continuă să fie o instituție de cultură. Mizând pe această opțiune, autorii consideră biblioteca nu numai o simplă structură informațională, ci una predominant cultural-științific-formativă, cu deschidere către marile aspecte ale spiritualității umane. În plan teoretic, dezvoltările recente din țară au legiferat într-un fel managementul cultural, dar au rămas multe nerealizări și, mai ales, o prea apăsată perspectivă contabilă asupra funcțiilor bibliotecii. Tocmai o asemenea gândire, care rezumă specificul cultural la dimensiunea economică în dauna dimensiunii artistice, creatoare, induce în sistem rigidități devenite în timp adevărate obstacole în definirea unor funcții culturale și, de aici, în susținerea sau obturarea unor programe. În consecință, managementul prin bugete devine de cele mai multe ori un impediment major în dezvoltarea culturii și în particular a bibliotecilor.

Foarte buni cunoscători ai bibliotecilor în complexitatea lor, autorii își folosesc bogata lor experiență atunci când analizează planificarea și organizarea bibliotecilor ca instituții. Biblioteca este o instituție conservatoare, care acceptă lent schimbările. Autorii ne propun structuri organizatorice dintre cele mai moderne, experimentate pe alte meridiane, din păcate de multe ori în contradicție cu resursele din bibliotecile românești, mult rămase în urmă. Capitolele excelează prin abordarea complexă a realității bibliotecilor românești, dar și cu fața spre performanțele obținute în alte țări, cu mai vechi preocupări, dar și cu mijloace de a face din bibliotecar un element major în viața spirituală a comunității pe care o deservește.

Cum viitorul aparține informaticii, în viziunea autorilor, biblioteca va fi o instituție viabilă, dar care va trebui să arate cu totul altfel; să recupereze rapid rămănerile în urmă din acest domeniu, ce presupune eforturi mari, atât financiare, cât și profesionale sau manageriale.

Fiecare capitol este secondat de note bibliografice. Lucrarea conține o bogată rubrică de anexe, cu reluarea Legii bibliotecilor și a Strategiei naționale de dezvoltare a bibliotecilor în perioada 2004-2007, adoptată de Comisia Națională,

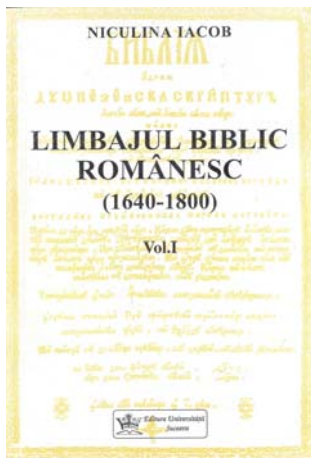
dar neaprobata de cele două ministere tutelare. De mare folos pot fi tipizatele folosite în biblioteci, cum ar fi fișa postului, fișa de evaluare, raportul statistic anual și organigrama unei biblioteci mari.

Autorii Victor Petrescu și Octavian Mihail Sachelarie, cu o bogată experiență în domeniu, oferă prin această carte tuturor specialiștilor din biblioteci, studenților și elevilor din învățământul de specialitate un program de management pentru bibliotecile publice românești; se face o radiografie a stării actuale, se propun soluții pentru revitalizare, iar prin anexe, lucrarea se vrea un ghid, un îndrumător managerial privind legislația bibliotecară, programele actuale de dezvoltare și statistica de profil.

Ana Todea,
Biblioteca Județeană Mureș

Niculina Iacob, *Limbajul biblic românesc*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2000, 2 volume, 240 + 342 p.

Apariția unei biblii a reprezentat nu arareori un eveniment important care a influențat periodizarea istoriei lumii. La o scară determinată de condiții îndeaproape cunoscute, apariția *Bibliei* la români a avut întotdeauna un impact cultural major, încununat de apariția *Bibliei de la București* din 1688, care marchează apogeul umanismului în lumea românească, acolo unde acest curent european esențial a avut un caracter național puternic, manifestat prin traducerea întregii literaturi românești bisericești în limba română.

Textul *Bibliei*, cu toate particularitățile sale, este un subiect privilegiat, nu numai la români, ci în toate culturile lumii creștine, ceea ce ne face să afirmăm că nici o ediție a *Cărții Cărților* nu a trecut neobservată în oricare dintre literaturile europene. Pornind de la aceste premise, Niculina

Iacob, conferențiar la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, propune dezbateră problematicii *Bibliei* din punct de vedere al limbajului.

Studiul în cauză, cuprins în două volume, tratează problema începând cu aspectele evoluției limbii române literare până la 1840.

Recunoscute sau contestate, variantele literare românești au prezentat o realitate până în secolul al XIX-lea, când a avut loc o unificare a limbii literare, existând permanente influențe consemnate în diferite momente în evoluția limbii

literare. Începând cu prima cronică scrisă în limba română, devine un loc comun în lucrările istoriografice românești susținerea originii latine a poporului român și a unității tuturor românilor, precum și a descendenței latine a limbii române, însă mult mai important din punct de vedere al autoarei, este să analizăm concepția lingvistică exprimată.

Condițiile istorice în care și-au desfășurat activitatea oamenii de cultură din perioada 1640-1800 i-au împiedicat să zăbovească îndelung asupra limbii române ca mijloc de fixare a culturii scrise, fiind preocupați în primul rând de a traduce un număr cât mai mare de texte, la început numai religioase, apoi din diferite domenii ale culturii laice.

În procesul îndelungat de recuperare a funcțiilor pe care limba slavonă le îndeplinise ca limbă de cultură în spațiul românesc, limba română a avut de întâmpinat numeroase dificultăți, unele dintre acestea explicit prezentate în lucrarea pe care o comentăm, dar și neajunsuri, cum ar fi: divergențele dialectale îndeosebi de natură fonetică și lexicală care, chiar dacă nu împiedicau comunicarea, puteau fi stânjenitoare pentru cititori, fapt ce motivează grija traducătorilor de a evita aceste particularități regionale.

Peisajul fonetic al textului biblic nu este unul spectaculos, mai ales, datorită faptului că textele din acea perioadă înregistrează numeroase aspecte divergente în raport cu norma unică ce se impunea. Deși tendința în această perioadă este de înlocuire a fonetismului [â] cu răspândire cvasigenerală, iar perioada precedentă celei în care se realizează traducerea în discuție, textul analizat păstrează doar fonetismul vechi. Spre exemplu: amestecul de rostiri dure ale consoanelor este ordinea lui [i] asilabic. Formele în care [i] șoptit se conservă alternează cu cele ce pierd acest fonem, cu precizarea că, este uimitor cum pe spații foarte închise fenomenul este consecvent, pentru ca apoi să se înregistreze foarte frecvent forme fără [i], ca de exemplu: **creșteți, vă înmulțiți, umpleți**. Astfel, rezultă că aceste câteva aspecte confirmă faptul că nivelul fonetic a prezentat întotdeauna cele mai multe divergențe.

Deși mai unitar decât nivelul fonetic, cel morfologic se caracterizează prin aspecte care trădează propagarea unor norme vechi și a unor fenomene regionale.

Genul unor substantive nu este încă fixat; de exemplu, substantivul **umăr** este înregistrat sub formă de masculin – **umerile** – dar și cu formă neutră – **umerele**. Substantivele **frate** / **tată**, atunci când se combină cu adjectivele pronominale pasive se folosesc în formele astăzi învechite, populare: **frățâne, frăținea-său, frăținea-tău, tătâne, tătâne-său** etc.

Se pot reține, de asemenea, câteva aspecte ale flexiunii verbale, concludente pentru regiunea din care vin autorii textelor. Dislocările sintactice și inversiunile sunt cele mai frecvente aspecte legate de topică: „și au zidit

Domnul Dumnezeu din coasta carea luase din Adam muiare, și o au adus lui Adam;” „șă nu cumva, rogu-te, fie între mine și între tine probozire.”

Fiind vorba de o traducere realizată după originalul latin, este de așteptat ca prezența împrumuturilor din latină să fie o caracteristică fundamentală a lexicului **Bibliei lui Petru Pavel Aron**. Unele cuvinte sunt atestate aici pentru prima dată, altele au fost folosite anterior, dar apar numai sporadic în textele precedente. Desigur că aspectele de lexic sunt mult mai numeroase și mai variate. Este, de altfel, și nivelul cel mai spectaculos al textului, în primul rând prin numărul foarte mare de cuvinte, unele chiar neînregistrate. În general însă, textul pune la dispoziția cercetătorilor „*un estimabil material de studiu*” deoarece conservă un „*grai local (cel de la nord de Mureș) din secolul al XVIII-lea, ca într-o capsulă a timpului, în cele mai variate și mai intime aspecte.*”

Volumul al doilea al lucrării prezentate cuprinde un amplu studiu lingvistic comparativ între **Biblia de la Blaj** (1795) și **Biblia de la București** (1688) cu referiri la manuscrisul 45 și manuscrisul 4389, cu specificația faptului că nu se întâlnește aceeași consecvență în notarea fonetismului în cazul unor cuvinte.

La 1688 limba română se află în plin proces de recuperare a principalelor funcții ale unei limbi de cultură și avea de depășit multe dificultăți. Creșterea posibilității de expresie se putea realiza printr-o sporire calitativă a resurselor lexicale, însă presupunea și un salt calitativ. În textele analizate, relația de sinonimie nu se stabilește întotdeauna între cuvinte, în multe cazuri realizându-se între un cuvânt sau una sau mai multe unități frazeologice. După cum era și firesc, numărul seriilor de sinonime care se conturează în textul **Bibliei de la Blaj** este mai mare decât al celor din textele analizate în secolul al XVIII-lea, însă diferența nu este impresionantă.

Importanța sinonimiei pentru realizarea unei oprīmări nuanțate este evidentă atunci când poate contribui la evitarea repetării unui cuvânt, în același context, aducându-se astfel în discuție câteva structuri selectate din textul de la 1795 cu raportare la celelalte texte din secolul al XVII-lea.

Analiza din perspectiva lingvistică a textelor permite constatarea faptului că efortul celor care și-au propus, în diferite perioade din evoluția limbii române literare, să realizeze traducerea **Bibliei** în limba română, a fost considerabil, cu atât mai mult, cu cât pe de-o parte, traducătorul avea obligația de a respecta sacralitatea textului religios printr-o transpunere literară a originalului. Analiza desprinsă la nivel fonetic ne permite să observăm că, în general, traducătorul

adaptează textul la formele fonetice ale limbii literare moderne, însă acest lucru nu înseamnă că sunt eliminate definitiv inconsecvențele, concesiile făcute vechii variante literare nordice sau unor fonetisme arhaice motivate prin considerente etimologice.

Exemplele extrase din cele două texte demonstrează că odată cu traducerea *Bibliei* s-a înfăptuit o reală adaptare a limbii unui text, realizat în sensul modernizării limbii române literare, la normele exprimării literare moderne.

Tendința, mai mult sau mai puțin evidentă a autorilor de scrieri religioase de a arhaiza limba în care ei își redactau textele, poate fi motivul pentru care unii cercetători au găsit scăderi acestei temerare întreprinderi de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, iar cei mai mulți au ignorat-o, neacordându-i locul pe care îl merita pe deplin în istoria culturii române: a doua transpunere integrală a *Bibliei* în limba română și textul care a asigurat practic consacrarea *Bibliei de la 1688*.

Ramona Dragomir,
Biblioteca Județeană Mureș

Iosif Pop, *Credință și apostolat. Memorii*, prefață de preot protopop Liviu Sabău, canonic mitropolitan, ediție îngrijită și postfață de Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban, Târgu-Mureș, 2004, 230 p.

Recent a apărut cartea *Credință și apostolat*, carte care reprezintă pentru cititorii ei șansa întâlnirii cu momente esențiale, fundamentale ale istoriei secolului XX: cu viața comunității românești din Imperiul austro-ungar de la începutul secolului XX, cu momentul apoteotic al românilor de la 1918, cu lumea societății interbelice, cu drama anului 1940, cu războiul mondial și urmările sale pentru țară, pentru români, cu debutul sovietizării țării la sfârșitul anilor '40, cu tragedia Bisericii greco-catolice și experiențele fenomenului concentrațional. Dar, în primul rând impresionează întâlnirea cu un mare caracter, cu un om care a trăit și a făcut istorie, cu părintele vicar Iosif Pop. Cartea *Credință și apostolat* reprezintă memoriile sale, raportate la peste cincizeci de ani de viață.

Șansa întâlnirii cu frământata istorie a secolului XX ne este oferită de publicarea memoriilor vicarului Iosif Pop de către Fundația Culturală „Vasile Netea”, prin grija cunoscuților oameni de cultură mureșeni Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban.

Memoriile părintelui vicar Iosif Pop reprezintă istoria vieții unui exponent al elitei intelectuale din Transilvania, martor la peste o jumătate de secol de istorie, la evenimente care au marcat profund viața națiunii române; atât de mult încât ne putem gândi, dacă în secolul al XX-lea nu au existat două națiuni române: o națiune construită pe fundamentele unei puternice conștiințe istorice și pe principiile filosofice ale Europei moderne, o națiune care și-a încheiat brusc istoria, în mod convențional la 1947, și o altă națiune care a rezultat din experiențele traumatizante ale regimului totalitar comunist.

Fiu al unei familii de preoți din județul Bistrița-Năsăud, din satul Tăure, de lângă Beclean, înrudită cu Rebrenii și cu alte multe familii de intelectuali de pe valea Someșului (de exemplu cu familia Belciug), Iosif Pop a parcurs traseul, aproape clasic, al formării intelectuale, cunoscut de majoritatea reprezentanților elitei românești din Transilvania. A urmat studiile primare în satul natal, apoi a învățat la Gimnaziul de Stat din Dej, pe care l-a absolvit ca șef de promoție. Tradiția familiei, dar și perspectiva înrolării în armată – ca urmare a declanșării primului război mondial, îl determină pe Iosif Pop să opteze, după încheierea studiilor liceale, pentru teologie. (O asemenea hotărâre, și din aceleași rațiuni, o luase și Lucian Blaga). S-a înscris inițial la Institutul Teologic Greco-Catolic din Gherla, după care la scurt timp s-a transferat la Academia Teologică din Oradea. La propunerea episcopului Iuliu Hossu a primit apoi o bursă pentru studii la Facultatea de Teologie a Universității din Budapesta, ca intern în Seminarul Central. La Budapesta, începând cu 1877, când au fost mutați alumnii de la Sancta Barbara, la Facultatea de Teologie studiau anual 15 – 16 studenți români. Aici au studiat scriitorii Ion Agârbiceanu și Alexandru Cima, episcopii martiri Traian Frențiu, Ioan Bălan și Alexandru Rusu, istoricul Coriolan Suci și alții.

La încheierea studiilor universitare, care pentru Iosif Pop a coincis cu sfârșitul războiului, tânărul teolog trăiește marea bucurie a creării României Mari: „*Toamna anului 1918 – notează în memorii – ce toamnă bogată în evenimente pentru noi Români! N-a avut neamul nostru o toamnă mai binecuvântată ca aceasta (...) În răstimp de câteva luni s-au adunat la sânul mamei noastre, România, rând pe rând, Basarabia, Transilvania, Bucovina. Formăm o țară mare românească de 18 milioane.*”

În noul context național, Iosif Pop consideră că „*poate aduce mai mare folos neamului intrând în învățământ.*” După un an de studii la Universitatea din Cluj și un stagiu la Baia Mare, la sfatul tatălui său, alege o carieră de profesor

la Blaj, „*acel centru românesc și creștin, mai adecvat pregătirii mele și educației de până acum.*”

Dar, în 1923, revenind la prima chemare, părăsește Blajul, cariera de dascăl, pentru una de preot în satul Galtiu din județul Alba. Aici, peste 15 ani, va fi preotul, educatorul, medicul și principalul sfetnic al comunității, convins că „*poate nu este un popor mai potrivit pentru a-l modela, pentru a-l sfinți, a-l aduce la trăirea vieții creștinești, decât scumpul meu neam românesc.*”

În decembrie 1937, chemat în audiență la mitropolitul Alexandru Nicolescu, i se propune postul de protopop al Târgu-Mureșului, rămas vacant după decesul protopopului Elie Câmpeanu. Este numit în noua funcție la 2 ianuarie 1938. Începea un nou capitol în viața sa, convins că împrejurările erau favorabile pentru „*a ridica viața sufletească a credincioșilor noștri cu împreună lucrarea fraților preoți și a mirenilor însuflețiți de aceeași dorință.*” Dar, în 1940, Dictatul de la Viena și urmările lui dezastruoase pentru români au curmat toate proiectele protopopului de Târgu-Mureș. După pronunțarea Dictatului aproape 85 % din totalul credincioșilor săi greco-catolici au părăsit orașul. Chiar și Iosif Pop se afla pe punctul de a pleca din Târgu-Mureș. Ascultă însă de sfatul mitropolitului Nicolescu: „*Dacă cu toții veți pleca, cu cine va rămâne sârmanul popor.*” Rămâne astfel la Târgu-Mureș, asistând cu durere la exodul românilor: „*Ziua ultimă destinată plecării a fost cea mai tristă, mai zdrobitoare. Plecau ultimele camioane, ultimele trenuri. În mersul lor pe lângă oraș, sunau din sirene neîntrerupt. Un sunet pe care nu-l pot uita nici astăzi ne străbătea până în adâncul inimii ființei noastre. Plângeam cu toții, doar a plecat Patria noastră scumpă, au plecat frații, prietenii noștri dragi și am rămas într-o nespus de mare nesiguranță.*”

Înainte de intrarea armatei maghiare în Târgu-Mureș, a fost numit de către Mitropolia Blajului ca vicar peste credincioșii rămași în teritoriul cedat Ungariei din județele Mureș, Ciuc, Trei Scaune și Odorhei.

Împ de patru ani, în condițiile războiului și ale ocupației străine, Iosif Pop a fost pentru românii din vicariatul său adevăratul lider spiritual și politic.

Așteptatul moment al eliberării Transilvaniei din 1944 nu va aduce românilor satisfacția revenirii la realitățile din perioada interbelică. Transilvania eliberată a fost trecută sub administrația militară sovietică, menită să asigure Moscovei un avantaj în negocierile cu România și Ungaria. Sub regimul acestei administrații, a prins la un moment dat contur tendința de autonomie și independență politică a Transilvaniei.

În aceste împrejurări din viața românilor din Transilvania, pentru Iosif Pop s-au conturat noi dificultăți, în primul rând cele legate de redeschiderea școlilor românești din Târgu-Mureș, în condițiile lipsei de material didactic, de manuale, de spații dedicate activității școlare și, mai ales, în condițiile unui

personal didactic insuficient. Nori grei s-au abătut și asupra Bisericii Greco-Catolice, asupra enoriașilor, preoților și ierarhilor săi. La 1 decembrie 1948 decretul 358 încheia seria actelor menite să pună punct final unui capitol din istoria românilor – Biserica greco-catolică.

Iosif Pop suportă cinci ani de detenție în închisorile comuniste de la Lugoj, Aiud, Baia Sprie, Gherla și Lugoj. De altfel, cartea se încheie cu momentul întoarcerii fostului vicar la familia sa din Târgu-Mureș.

Memoriile publicate sub un inspirat titlu, ales de cei doi editori, ***Credință și apostolat***, au apărut în Colecția ***Caiete Mureșene***. Postfața semnată de editorii cărții, Dimitrie Poptămaș și Melinte Șerban, și emoționanta evocare din prefață a părintelui protopop Liviu Sabău, ne completează imaginea profilului moral și intelectual al fostului vicar Iosif Pop. Ele ne dezvăluie un mare caracter, o personalitate cu virtuți alese, un fiu al națiunii române, a cărui viață poate reprezenta un reper moral pentru generațiile actuale de preoți, de intelectuali.

Acum, când după căderea regimului comunist, ne aflăm în fața proiectului politic de regăsire a națiunii (alternativă la proiectul națiunii fără clase), recuperarea memoriei colective a istoriei reprezintă un adevărat act de cultură și de conștiință. Sunt gesturi sub semnul cărora se înscriu reconstituirile (sunt aproape șaptesprezece cărți) pe care de aproape zece ani Fundația „Vasile Netea”, prin președintele său Dimitrie Poptămaș, le propune oamenilor de cultură din Târgu-Mureș și din arealul mureșean. Prin întâlnirea cu personalitățile de altă dată ale Târgu-Mureșului ne refacem legătura cu trecutul, cu valorile morale și spirituale ale panteonului național, ne regăsim națiunea.

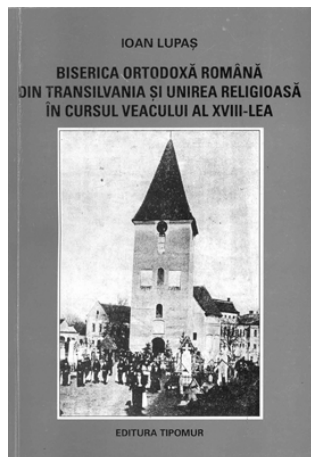
Cornel Sigmirean,
Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

Ioan Lupaș, *Biserica ortodoxă română din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea*, Târgu-Mureș, Tipomur, 2004, 136 p.

La sfârșitul lunii februarie 2004 a fost lansată și pusă, deci, în circulație una dintre cele mai semnificative contribuții istoriografice ale lui Ioan Lupaș; este vorba despre lucrarea ***Biserica ortodoxă română din Transilvania și unirea religioasă în cursul veacului al XVIII-lea***, teza de doctorat a istoricului susținută în 1904 la Budapesta, repede uitată – pe nedrept – atât de istoricii români, cât și de însuși Lupaș.

Lucrarea a fost cunoscută până acum doar în varianta maghiară, publicată la Budapesta la scurt timp după susținere, în 1904, aceasta fiind prima traducere integrală în limba română, realizată de Ana-Maria Arghișan. Editarea sa la 100 de ani de la prima publicare a fost posibilă grație interesului manifestat de dr.

Corina Teodor, lector la Universitatea „Petru Maior” din Târgu-Mureș atât față de activitatea istoricului Lupaș, cât și față de tema abordată. Domnia sa a îngrijit această ediție, acordându-i toată atenția cuvenită unei lucrări de asemenea importanță și a întregit-o cu un aparat critic mai complet, mai bogat în

informații. Mai mult, după cum mărturisește în partea introductivă – *Introducere. Teza de doctorat a lui Ioan Lupaș. O istorie mai puțin cunoscută a bisericii din Transilvania* – a recurs la traducerea citatelor din limba germană, preluând fragmentele respective din alte studii ale lui Lupaș publicate în limba română și, nu în ultimul rând, a oferit unele note explicative la sfârșitul lucrării cu scopul de a face legătura dintre ideile istoricului și nuanțarea lor în istoriografia contemporană.

De asemenea, făcând o scurtă analiză a scrierilor de început ale lui Lupaș, Corina Teodor subliniază faptul că, deși nu există versiuni anterioare ale tezei, istoricul a publicat o serie de articole vând ca subiect istoria ecleziastică, ceea ce dovedește interesul său pentru acest domeniu. De ce istorie ecleziastică? Pentru că, încă din 1902, într-un articol publicat în *Luceafărul*, Lupaș se pronunța pentru un alt fel de istorie, considerând că istoria nu se reduce doar la problemele politice, militare etc, ci trebuie privită ca un tot unitar, trebuie privită în ansamblul ei.

Lupaș își propune să ne ofere în lucrarea sa o imagine obiectivă a impactului pe care unirea religioasă de la sfârșitul secolului al XVII-lea l-a avut asupra românilor; imagine obiectivă pentru că, pe de o parte, spre deosebire de înaintașii săi, Lupaș nu este teolog, ci un istoric inițiat în teologie, după cum a subliniat Pompiliu Teodor în *Postfața* cărții; iar pe de altă parte, istoricul nu este angajat nici unei confesiuni. În mod firesc, analiza sa nu se oprește doar asupra unirii ci, după propria-i mărturisire, vizează „o serie de evenimente din trecutul românilor transilvăneni, cu efecte îndepărtate, în egală măsură mai bune sau mai puțin bune.”

Lucrarea este împărțită în 6 capitole, diferite ca tematică și întindere, dar în egală măsură importante prin conținut.

Primul capitol – *Biserica Ortodoxă Transilvăneană la sfârșitul secolului al XVII-lea* – ne oferă o imagine de ansamblu asupra situației creștinilor ortodocși români din interiorul arcului carpatic. Lupaș consideră că lipsa informațiilor referitoare la clerul românesc se datorează folosirii limbii slavone în biserică. Totodată istoricul dimensiunile luptei purtate de ortodocși împotriva tendințelor religioase ale vremii: Reforma, calvinismul, catolicismul.

De asemenea, se evidențiază impactul Reformei asupra societății românești: folosirea limbii române în biserică, literatură etc; stabilirea unei ierarhii bisericești; dar și neamestecul în problemele social-administrative.

Capitolul al doilea – **Unirea religioasă** – unul dintre cele mai consistente ale lucrării, insistă asupra situației confesionale a românilor transilvăneni din ultimele decenii ale secolului al XVII-lea și, implicit, asupra premiselor unirii: dominanța protestantismului prin expulzarea iezuiților; acțiunile secrete ale acestora, coordonate de cardinalul Kollonich în vederea restabilirii catolicismului; de asemenea, urmărește pas cu pas activitatea lui Teofil, în ultimii săi ani de păstorire, precum și trecerea lui Atanasie, succesorul său, de partea uniților. De remarcat atitudinea obiectivă a istoricului, care nu se teme să scoată la lumină atât interesele de stat ale ierarhilor români, cât și pe cele particulare ale fiecăruia.

Cel de al treilea capitol – **Soarta Bisericii Ortodoxe după unire** – surprinde acea perioadă neagră a bisericii ortodoxe care aproape și-a încetat existența oficială; Transilvania devine un câmp de luptă pe tărâm confesional în condițiile în care promisiunile diplomelor imperiale nu sunt transpuse în practică. Vizează, de asemenea, sinoadele post-unioniste organizate de ierarhii români în vederea restabilirii ordinii, precum și premisele care au dus la numirea unui episcop sârb în fruntea românilor, în persoana lui Dionisie Novacovici.

Capitolul al patrulea – **Situații politice și sociale înainte și după unire** – este de fapt o trecere în revistă a structurii demografice și sociale transilvănene. În afirmațiile sale, Lupaș se bazează pe relatările referitoare la români făcute în 1761 de către Adolf Buccow, general al imperiului austriac.

Capitolul al cincilea – **Consecințele politice ale Unirii și Supplex Libellus Valachorum** – este foarte bine realizat datorită felului în care Lupaș leagă cele două momente majore din istoria Transilvaniei: unirea religioasă și lupta națională, care dobândește proporții covârșitoare în secolul al XVIII-lea și care atinge un prag culminant odată cu redactarea **Supplex**-ului. După cum se subliniază și în **Introducere** trebuie menționat faptul că deși în epocă se credea că **Supplex**-ul trebuie să fi avut un singur autor în persoana lui Iosif Meheși, Lupaș avansează o ipoteză nouă privind conceperea documentului de către un colectiv, neimplicarea istoricilor blăjeni fiind de neconceput.

În ultimul capitol – **Relații școlare și de instruire. Influența culturală a Unirii** – Lupaș extinde arealul cronologic până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, referindu-se atât la eforturile împărătesei Maria Tereza și ale lui Iosif al II-lea de a constitui școli populare în Transilvania, cu accent pe limba germană, cât și la începuturile școlii blăjene (1754) și la activitatea lui Șincai, Samuil Micu și Petru Maior, cei care și-au legat numele de noua direcție culturală ardeleană.

Postfața cărții – *Ioan Lupaș - istoric al românilor* – semnată de Pompiliu Teodor, deși neterminată – după cum se menționează în *Introducere* – oferă o imagine de ansamblu despre activitatea istoricului. Lupaș este prezentat prin prisma domeniilor pe care le-a cultivat, fiind văzut întâi ca un istoric al bisericii și al vieții religioase, apoi ca istoric al mișcării naționale și, în final, ca istoric al evului mediu.

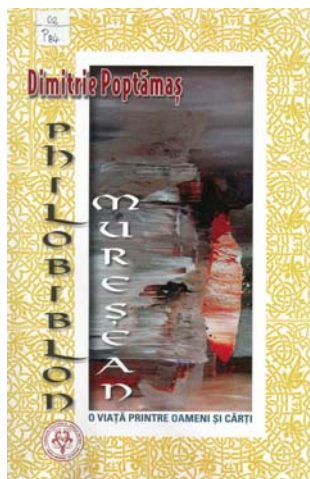
Teza de doctorat marchează un moment semnificativ în activitatea lui Lupaș și în istoriografia ecleziastică românească. Într-o formulare simplă, ușor accesibilă, istoricul reușește să surprindă și să redea toate aspectele, mai mult sau mai puțin oficiale, ale vieții religioase din Transilvania secolelor XVII-XVIII. Oferă o interpretare religioasă a evenimentelor, pe care însă le privește și prin prisma luptei naționale, considerând că unirea nu a fost decât începutul unui proces care a culminat cu *Supplex Libellus Valachorum*.

Lucrarea a fost mărturia realului debut ca istoric a lui Ioan Lupaș, ce se va impune în perioada interbelică între istoricii ardeleni și care azi își ocupă locul binemeritat în istoriografia românească.

Monica Avram,
Biblioteca Județeană Mureș

**Dimitrie Poptămaș, *Philobiblon mureșean – o viață printre oameni și cărți*, Târgu-Mureș, Bibioteca Județeană Mureș, 2003, 346 p.
– Cartea unei vocații depline –**

Cu prilejul măreței aniversări Gheorghe Șincai de la Târgu-Mureș, 27 – 28 februarie, la 250 de ani de la binecuvântata naștere a neasemuitului istoric român, am avut ocazia prielnică să intru în posesia mai multor cărți editate în acel important centru de cultură și tradiție românească, între care la loc de întâietate se așează *Philobiblon mureșean – o viață printre oameni și cărți*, semnată de Dimitrie Poptămaș, apărută la Fundația culturală „Vasile Netea”, seria *Caiete mureșene*, nr. 14, de 346 pagini, cu prefață de ziaristul Melinte Șerban. Autorul este unul dintre cei mai profesionali bibliotecari din România, director al Bibliotecii Județene Mureș din anul 1987, în jurul căreia (ca și Gheorghe Șincail!) și-a construit viața ca o biografie exemplară, pe care ne-o pune acum la îndemână sub forma unei cărți de învățătură, cu care face legătura între generații și de bibliotecari și de cititori.

Organizată în opt capitole tematice, pe timpurile de preocupări, care au survenit în acțiunea culturală și în scrisul său, neabătut de la treabă temeinică, dascălul, colegul și prietenul Dimitrie Poptămaș ne oferă o carte din tradiția celor scrise odinioară de N. Georgescu – Tistu, Emanoil Bucuța, Al. Sacerdoțeanu, sau mai recent Nicolae Busuioc de la Iași, ori Victor Petrescu de la Târgoviște, sau Gheorghe Buluță de la București, în care știința și emoția de bibliotecă se îmbină cu o prospețime a percepției și a trăirii, care se pot astfel păstra și exprima în cuvinte doar de către cei puternici în ale meseriei, de către vocațiile depline și niciodată vacante.

Primul capitol, intitulat *Biblioteca* începe cu schița monografică a bibliotecii mureșene, apoi se ocupă de colecții și valori bibliofile, de patrimoniu cultural național, dintre cele numeroase alegând câteva eșantioane, cu care ademeneste cercetătorul și stârnește interesul bibliofililor. Urmează capitolul de contribuții la bibliografia românească veche, prin prisma circulației, dar și a descrierii a două tipărituri, anterior necunoscute: *Învățătură despre meșteșugul mătăsării*, Sibiu, 1787, respectiv *Orânduială pentru așezarea săracilor*, Sibiu, 1789. Al treilea capitol reconstituie efortul depus pentru deschiderea de biblioteci românești la Chișinău, prin darul frățesc al unor biblioteci județene din România, între care și Biblioteca „Târgu Mureș,” deschisă în cartierul Rășcani, sub acoperământul de filială a Bibliotecii municipale „B. P. Hașdeu,” în anul 1996. Într-un spațiu de 400 mp., la parterul unui bloc primitiv, s-au adus de la Târgu-Mureș 18.000 volume, fond enciclopedic, în limba română cu litere latine, ajungând repede la 6000 de cititori, serviți de șase bibliotecari. Meritul domnului Dimitrie Poptămaș este că s-a atașat rapid mișcării, lansate de la Cluj în anul 1991, contribuind la un nou descălecat și întemeiere prin carte pe înțeles și tipar firesc, de care frații noștri aveau și mai au încă mare lipsă. A doua categorie de rememorări și evocări privește apărarea limbii române din Basarabia și mai ales despre editarea și rolul almanahului *Țara Fagilor*, care este de cea mai mare utilitate pentru exprimarea și apărarea entității românești din nordul Bucovinei. Colegul Dimitrie Poptămaș a întins o mână mare de ajutor fraților bucovineni, în special grupului condus de Dumitru Covalciuc, preluând și editând anuarul lor *Țara Fagilor*, în fiecare an, care a devenit cea mai stabilă publicație a răsăritului etnocultural pentru românii din Cernăuți, atât de năpăstuiți de zbaterile istoriei, decupați și ruși cu violență de la timpul României. Mergând pe drumul revistei interbelice mureșene *Progres și cultură*, începând din anul 1992 almanahul s-a redactat și editat în

comun, apărând la Târgu-Mureș, prin efortul Bibliotecii Județene și fiind difuzat în Bucovina și peste tot, la românii din țară și de pretutindeni. Pe urmele acestei inițiative, au apărut ulterior almanahul *Apa vie* de la Timișoara, prin grija Editurii „Augusta”, respectiv revista trimestrială *Familia română* a Bibliotecii Județene „Gh. Șincai” de la Oradea.

Cele 12 volume ale almanahului, apărute până acum, formează un serial de ținută academică, în care se exprimă fenomene, instituții și personalități românești din Bucovina, în unitatea lor faptică și axiologică cu valorile culturii românești, formând un tezaur bibliografic, o mărturie de timp și spațiu românesc, generată editorial de mintea și efortul colegilor de la Târgu-Mureș, sub conducerea însuflețitorului Dimitrie Poptămaș. Capitolul patru publică peste 20 de articole și studii de cultură românească la Târgu-Mureș, începând de la un manuscris de la anul 1794, cu o variantă a *Mioriței*, cea mai veche găsită până acum, la evocări de pasaje mureșene privind pe Avram Iancu, Mihai Eminescu, Al. Papiu Ilarian, Nicolae Iorga, episcopul greco-catolic Iuliu Hossu, Eugen Nicoară, sau neistovitul Vasile Netea, toate conducând către o ilustră geografie culturală de context românesc, sintetic exprimat de statuia Lupoaiței, dezvelită la 10 / 23 mai 1924, pe timpul celebrului primar, dr. Emil Dandea.

În capitolul cinci sunt însumate 18 cronici de cărți, de istorie și literatură, scrise și publicate începând din anul 1984 și care arată forța și gândirea istorică sănătoasă, prin care Dimitrie Poptămaș se implica și se înrola în mișcarea de idei și idealuri a ființării depline a fenomenologiei românești din Transilvania în ansamblul istoriei și culturii naționale, ca parte organică a acesteia. Capitolul șase trece de la cărți, de la fenomene, la personalități mureșene, cărora autorul le ridică nepieritor monument bibliografic, între care pentru primarul reformator Emil A. Dandea (1922 – 1926 și 1934 – 1937), pentru sculptorul Ion Vlasiu, profesorul Ioan T. Olteanu, bibliotecara Hejja Ilona, țăranul exemplar Alexandru Mureșeanu, prăpădit la canal, inginerul Viorel Borșianu, dascălii Alexiu Viciu și Alexandru Munteanu, martirul Vasile Pop (1848), preotul Alexandru Enache, sau bibliografa Ana Cosma, autorea volumului *Scriitori români mureșeni*, din anul 2000.

Cartea continuă cu un capitol de istorie a presei mureșene, din care se cuvine să se redacteze la fiecare bibliotecă județeană. Aici, pentru seriile *Progres și cultură* (1933 – 1938), *Mișcarea Mureșului* (1936 1937), *Viitorul Mureșului* (1925 – 1926), *Mureșul* (1922 – 1926), *Orașul* (1934 – 1937), *Glasul Mureșului* (1934 – 1941), apoi publicațiile ASTREI la Târgu Mureș: *Glasul poporului* (1923 – 1931), *Sămănătorul* (1925 – 1938), *Credință* (1933), *Glasul șomerilor* – număr unic de prin anii crizei economice interbelice.

În final, aflăm câteva cronici la evenimente actuale din viața și moartea bibliotecilor și a bibliotecarilor din România, care dovedesc un mare curaj prin

verticalitatea cu care se afirmă gândirea și munca lor de strategică importanță pentru viitorul României și a populației țării. Între aceștia, colegul Dimitrie Poptămaș se dezvăluie ca destoinic urmaș al Școlii Ardelene, ivit dintre acele încrețituri de dealuri și ape, care l-au născut pe Șincai, cu ale cărui glas și mers de statură intelectuală ministerială se aseamănă. Îi primim cartea cu dragoste și sigur câștig pentru istoria noastră culturală, îndemnându-l să mai exploreze, să mai recupereze și să ne mai dea din zăcămintul memorabil, al cărui autor generos este și din care se motivează să recuperăm cât mai mult, deoarece Dimitrie Poptămaș se identifică până într-atât că devine o instituție, devine un nume de bibliotecă, pe care a păstrat-o cu nădejde și iscusință la Târgu-Mureș, de peste două decenii.

Constantin Mălinaș,
Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai,” Bihor

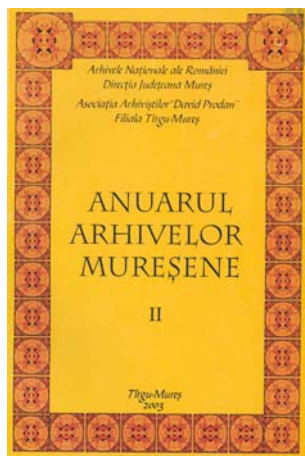
Anuarul Arhivelor Mureșene, vol. 2,
Târgu-Mureș, Tipomur, 2003, 422 p. + 25 p.

Cea de a doua apariție a *Anuarului Arhivelor Mureșene* 2003, se dorește a fi o publicație menită să valorifice cercetările efectuate atât în arhivele din țară, cât și din străinătate, dar și contribuțiile arhiviștilor la perfecționarea diferitelor aspecte ale muncii desfășurate în instituția arhivelor.

Principalele secțiuni propuse de colaboratorii anuarului sunt: Arhivistica, Istoria, precum și diferite recenzii ale unor cărți sau publicații cu profil istoric sau arhivistic, dar și Centenarul „David Prodan” dedicat împlinirii unui secol de la nașterea istoricului, prilejuind lumii culturale, în general, dar și autorității publice, etalarea unor manifestări de prețuire cvasiunanimă față de memoria savantului, numele său figurând pe manifestul reformator al unui comitet al istoricilor români.

Capitolul dedicat *Arhivisticii* cuprinde șapte lucrări la care și-au adus aportul atât membrii de seamă ai Arhivelor Naționale – Direcția Județeană Mureș, cât și colaboratori sau membri ai instituțiilor similare din alte județe. Lucrările diverse abordează teme diferite. Spre exemplificare, *Fondul personal Elie Câmpeanu*, purtând semnătura directorului Arhivelor Mureșene, drd. Liviu Boar, aduce în prim plan aproximativ 300-400 de documente puse la dispoziția arhivelor de către fiica protopopului, Maria Togănel. Ilie Vulpe, consilier în cadrul Arhivelor Naționale – Direcția Județeană Dolj propune, la rândul său, un subiect referitor la *Regulamentele Organice și arhivele instituționale*, concluzionând că prin Regulamentele Organice s-au dispus măsuri de organizare și protejare a Arhivelor Naționale. O problemă cu care se

confruntă Arhiva Națională este evidențiată de articolul Paulei Ivan, care subliniază faptul că valul furiei revoluționare din decembrie 1989 nu a trecut neobservat, participând la distrugerea parțială a arhivelor Consiliului Municipal al Partidului Comunist Român; autoarea s-a implicat personal în procesul de reconstituire a documentelor, precum și în rezolvarea problemelor firești apărute pe parcurs, conștientă fiind de interesul de care se bucură arhiva creată de comuniști.

Rolul relațiilor internaționale în cercetarea arhivistică, semnată Nagy Ferenc, încheie capitolul dedicat arhivisticii, fiind o lucrare interesantă, scrisă atât în limba română, cât și în limba maghiară.

Cel de al doilea capitol, dedicat Istoriei, propune lucrări științifice la care și-au adus contribuția numeroși membri ai Arhivelor Naționale Mureș, cât și colaboratori din rândul cercetătorilor de la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu-Mureș.

Lucrarea directorului Arhivelor Naționale – Direcția Județeană Teleorman, Gheorghe Popa, intitulată ***Ardelenii în județul Teleorman în prima jumătate a secolului al XIX-lea*** se dorește a fi o

concluzie la faptul că, deși din punct de vedere geografic această regiune nu s-a învecinat niciodată cu Transilvania, contactul celor două entități geografice a fost permanent și firesc, și că învățătura este primul lucru de care ne putem folosi pentru a schimba soarta oamenilor și a țării.

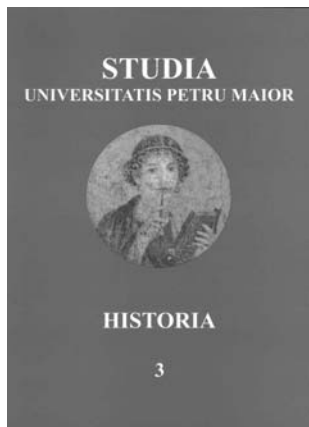
Istoriografia consacrată ȝiganilor a acordat în ultimele două secole o atenție suplimentară legislației dedicate reglementării problemei ȝigănești din secolul al XVIII-lea, deoarece momentul marchează un nou mod de abordare a acestui aspect, de pe poziții specifice ideologiei secolului. Aceste aspecte sunt puse în dezbatere de Marian Zăloagă, asistent-cercetător la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu-Mureș. Ana Hancu, muzeograf la Muzeul Județean Mureș, pune în discuție preocupările europenilor pentru fondarea muzeelor, în special al celor din Transilvania. Aceasta în timp ce prof. univ. dr. Grigore Ploșteanu apreciază corespunzător implicarea în viața politică a românilor târgumureșeni în lucrarea intitulată ***Opțiunile politice ale românilor din Târgu-Mureș și din Scaunul Mureș în anii 1860-1867***. În condițiile date, implicarea în viața politică și în lupta pentru realizarea obiectivelor naționale va fi modestă în comparație cu cea desfășurată în alte centre din Transilvania, fiind vorba de un număr restrâns de fruntași locali.

Acțiunile organizate și desfășurate în ultima vreme de Arhivele Naționale – Direcția Județeană Mureș au cunoscut o intensificare majoră, fapt ce trebuie să constituie un act de mândrie, deoarece sesiunile și simpozioanele în cadrul cărora au fost susținute comunicări pe probleme istorice și de practică arhivistică, s-au bucurat de aprecierile unanime ale specialiștilor din diverse domenii ale cercetării științifice.

Ramona Dragomir,
Biblioteca Județeană Mureș

Studia Universitatis Petru Maior. Historia 3, Târgu-Mureș, 2003, 273 p.

Aflat la a treia apariție, *Studia Universitatis „Petru Maior”* s-a impus în mediul academic mureșean (și nu numai) atât prin larga arie istorică acoperită, cât și prin profesionalismul abordărilor autorilor, cadre didactice și cercetători de la Universitatea „Petru Maior”, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai” din Târgu-Mureș, dar și din alte centre de cercetare din țară și chiar de peste hotare.

Urmând firul cronologic, volumul se deschide cu studiul lui Florin Fodorean, *Provincia Dacia în Geographia lui Claudius Ptolemaios*, care are ca țel dezbateră problematicii datării lucrării lui Ptolemaios și cele două curente de opinie formate în istoriografia românească: teza lui Grigore Tocilescu dezvoltată de Vasile Pârvan, care credea că harta

Daciei a fost realizată înainte de 106 și, cea de a doua, teza adoptată de Ioana Bogdan Cătănicu, care considera că harta Daciei a fost realizată după cucerirea traiană. Autorul a dezbătut ambele teorii subliniind faptul că Ptolemaios a „mixat” informațiile primite fără să aibă o atitudine critică de filtrare a izvoarelor.

Aspecte ale fiscalității în Imperiul Roman Târziu (sec. IV. P. Chr) se intitulă studiul lui Adrian Husar care, nu fără ironie și absolută actualitate, surprinde caracteristica principală a sistemului fiscal al secolului al IV-lea: **lipsa de uniformitate** - cei bogați și cu influență (*potentiores*) găseau întotdeauna o porțiță sau protecția necesară evitării fiscalului, aruncând greul taxelor pe cei ce purtau denumirea de *humilores*. (Nimic nou sub soare).

Partea de istorie antică se încheie cu studiul lui Fábíán István: *Ideologie și propagandă imperială în arta epocii lui Constantin cel Mare* – artă ce poate fi considerată pe de-o parte ultima tresărire a artei romane clasice, iar pe

de altă parte prima manifestare a unei arte hieratice, imobile, de tip medieval, bizantin. Studiul urmărește aceste aspecte prin analiza operelor de artă (de exemplu Arcul lui Constantin) și a circulației monetare etc., toate pe fondul transformărilor din sânul societății romane târzii.

Subiectele abordând istoria medie sunt deschise de studiul Corinei Teodor, *Chiriacodromionul (Alba Iulia 1699). O carte din anii unirii eclesiastice* care abordează, prin analiza conținutului *Chiriacodromionului*, o problemă specifică istoriei cărții, relevând în același timp impactul cărții asupra societății românești pe parcursul primelor decenii din secolul al XVIII-lea.

Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat în pravilele domnești din secolul al XVII-lea se intitulează interesantul articol al Georgetei Chirilă, ce are la bază *Pravilele domnești, Cartea Românească de învățătură și Îndreptarea legii*, adică codurile juridice ale secolului al XVII-lea. Prima parte a articolului este dedicată condiției juridice a femeii, condiție ce trebuia respectată de reprezentanții sexului tare dacă vroiau să se căsătorească, iar a doua parte este consacrată altor aspecte privind condiția femeii și corespondentul prevederilor juridice în viața cotidiană.

Cercetătoarea Carmen Dorlan de la Institutul de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai”, abordează contribuția lui Virgil Șotropa la evoluția bisericii din județul Bistrița în secolul al XVIII-lea pentru o mai bună reconstituire a istoriografiei interbelice. *Virgil Șotropa, istoric al bisericii secolului al XVIII-lea* prezintă aspecte ale evoluției bisericești abordate de Șotropa, cum ar fi statutul clericilor în relație cu autoritățile săsești.

Studiul profesorului Grigore Ploșteanu, *Noi contribuții privind receptarea Istoriei Imperiului otoman de Dimitrie Cantemir*, continuă șirul de articole privind răspândirea operei capitale a principelui moldovean, prezentând trei lucrări elaborate de Fr. Schulz, J. B. Scherer, E. H. J. Munch și trei lucrări anonime, pentru care *Istoria Imperiului Otoman* reprezenta o sursă istorică.

Marian Zăloagă în articolul intitulat sugestiv *Aspecte privind evoluția demografică a populației greco-catolice din Târgu-Mureș între 1824-1880* – prezintă pe baza registrelor parohiale, rata mortalității, a căsnicilor și fertilității în comunitatea luată în vizor.

Continuând o „tradiție” bine înrădăcinată, Cornel Sigmirean și Szábo Miklos, în studiul intitulat *Perspectiva istoriografică privind frecventarea universităților europene de către tinerii transilvăneni*, reconstituie listele cu tinerii ardeleni aflați la universitățile central-vest europene între 1250-1850. De asemenea, s-a reconstituit o listă de intelectuali din Transilvania și Banat care au

studiat în universitățile bătrânului continent între anii 1867-1918, urmând ca cercetările ulterioare să se ocupe de impactul acestor frecventări asupra societății românești.

Tot pe linia cercetării istoriei intelectualității se situează studiul lui Ioan Chiorean: *Intelectualitatea academică și societatea transilvăneană între anii 1872-1900* subliniindu-se dezvoltarea spectaculoasă a intelectualității, în special a celei tehnice, precum și diferențierea inteligenței artistice ca o categorie distinctă. Astfel, se pot distinge mutațiile calitative și cantitative din interiorul acestui segment social, precum și elementele distinctive ce le-au impus ca „middle class”.

În domeniul istoriei economice, financiar-bancare se situează studiul lui Lucian Dronca *Pretențiile Ungariei pentru o bancă de emisiune independentă de Viena la începutul secolului al XX-lea* studiu ce urmărește disensiunile la nivelul consiliului administrativ al Băncii Austro-Ungariei, care la începutul secolului al XX-lea s-au manifestat prin inițiativele unor politicieni unguri care au proclamat independența economică a Ungariei față de Viena, proclamație anulată de tehnocrați, care au realizat că această separare ar fi fost în detrimentul economiei Ungariei.

Pe aceeași linie a istoriei financiar-bancare se situează și studiul intitulat *Activitatea financiar bancară a băncii „Mureșana” din Reghin în perioada 1919-1928* semnat de Vasile Dobrescu, studiu ce sintetizează activitatea băncii sus-numite în prima decadă de după unirea din 1918 și, implicarea în activitățile industriale și comerciale.

O notă aparte aduce articolul semnat de Keith Hitchins, *O utopie rurală: Virgil Madgearu și țărănismul*, ce analizează teoriile social-economice ale lui Madgearu, teorii care au influențat și ideologia Partidului Național Țărănesc din care făcea parte, precum și modul în care teoriile lui Madgearu și-ar fi găsit aplicabilitatea practică.

Continuând o lungă tradiție de cercetare, Simion Costea aduce încă un studiu într-un domeniu în care se poate considera expert: ideea de uniune europeană. *Partidul Social-Democrat, internaționala socialistă și ideea de uniune europeană* abordează rolul jucat de acest partid și opiniile pro-unioniste ale lui C. T. Petrescu exprimate în *Socialismul*, în care liderul PSD sublinia necesitatea unificării europene ca o tradiție în ideologia Internaționalei socialiste care l-a inspirat și pe A. Briand.

În fine, poate unul din cele mai bine realizate studii – prin noutate și metodologie – este *Eșecul puciului din august 1991 de la Moscova: cauze și consecințe. O paradigmă istoriografică* semnat de Gheorghe Cojocaru, care abordează o introspecție istoriografică a evenimentelor din 1991 ce au marcat

evoluția spațiului sovietic, subliniind în același timp contradicțiile legate de atitudinea ambiguă a liderilor sovietici.

Studia mai conține o serie de recenzii la lucrări mai nou apărute, incitând astfel, mai mult sau mai puțin direct, la noi lecturi.

Fábián István,
Universitatea „Petru Maior” Târgu-Mureș

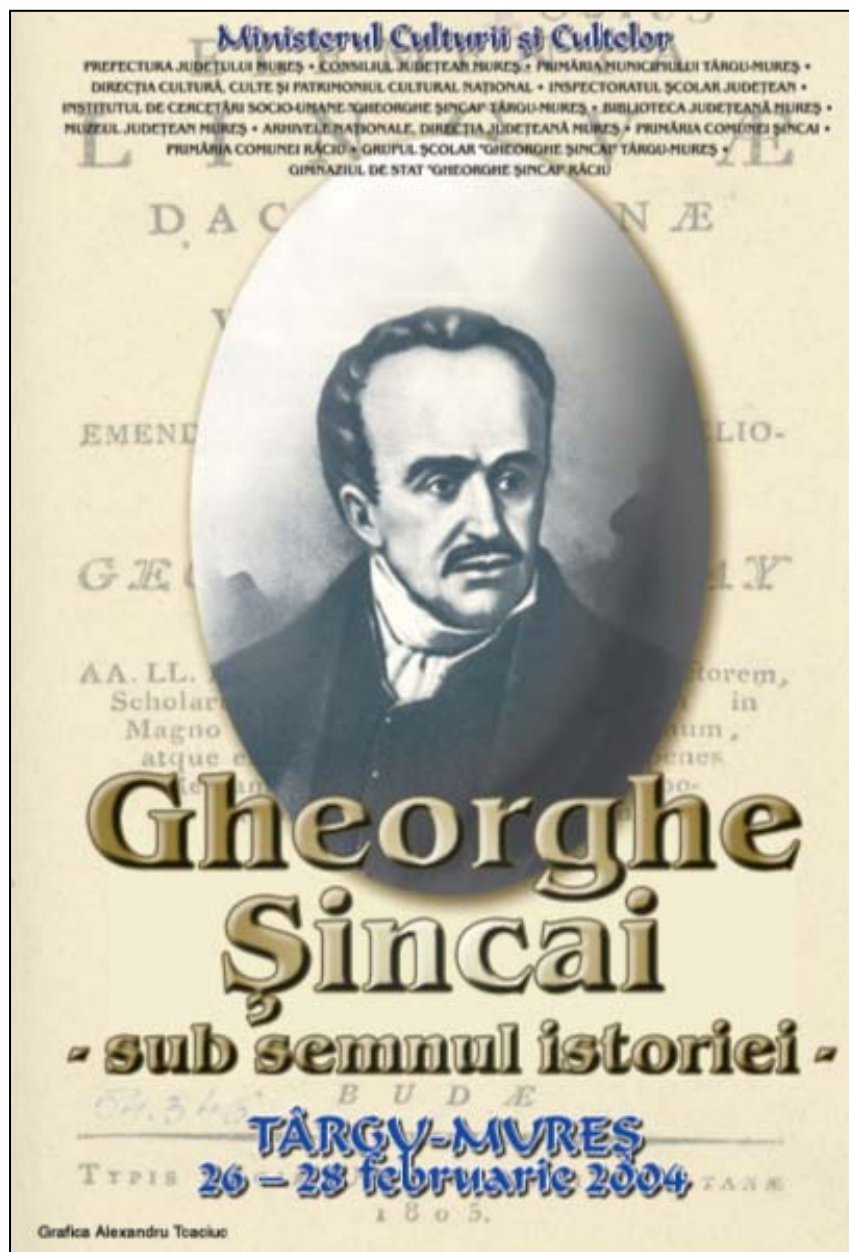
ILUSTRĂȚII

Însemnele omagiale ale Simpozionului Național
„Gheorghe Șincai – sub semnul istoriei”

Gheorghe Șincai – statueta din porțelan neglazurat

Afișul simpozionului

Prezidiul Simpozionului Național „Gheorghe Șincai – sub semnul istoriei”
de la stânga: Elena Mihu, Ioan Mitrofan, Sidonia Puiu, Mihai Suciu, Emil
Groza, Dimitrie Poptâmaș, Mircea Tomuș, Ioan Chindriș, Valentin Marica,
Petru Curticăpean, Grigore Ploeșteanu

Imagine din sală; în prim plan: Mircea Popa, Constantin
Mălinaș, Ion Buzași, Constantin Isac

Râciu

Sus: depunerea unei coroane de flori.
Jos: momentul festiv. În prezidiu: Ovidiu Petru Natea, Ioan Nicolaescu, Dimitrie Poptămaș, Ionel Sălăgean și Ion Vasu (primar).

Șincai

Sus: 28 februarie 2004 – cuvântul primarului Valer Moldovan.

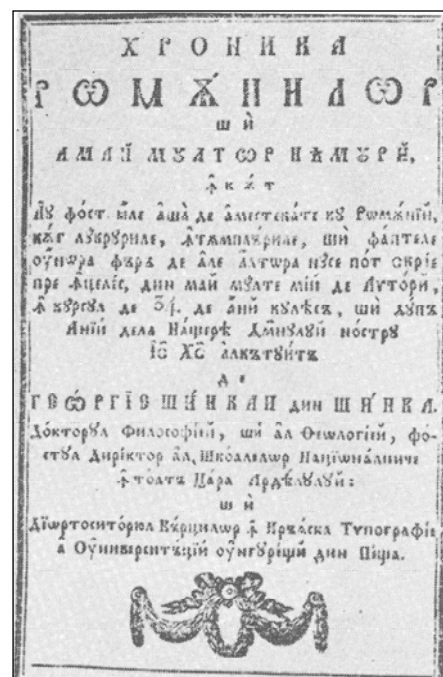
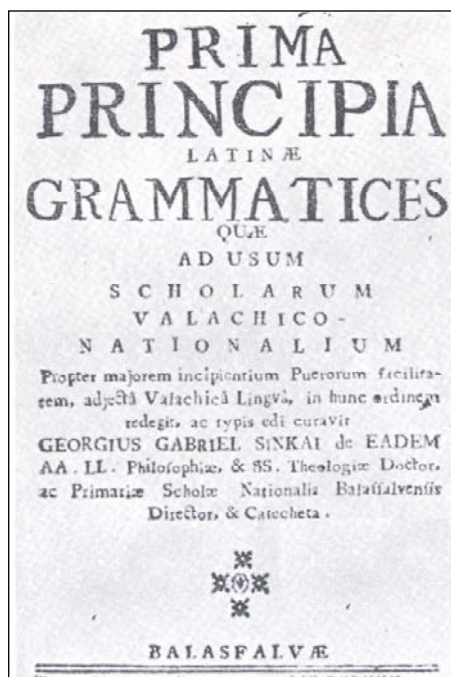
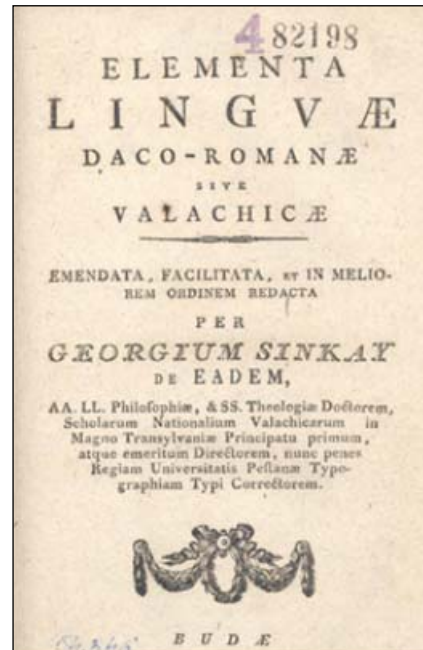
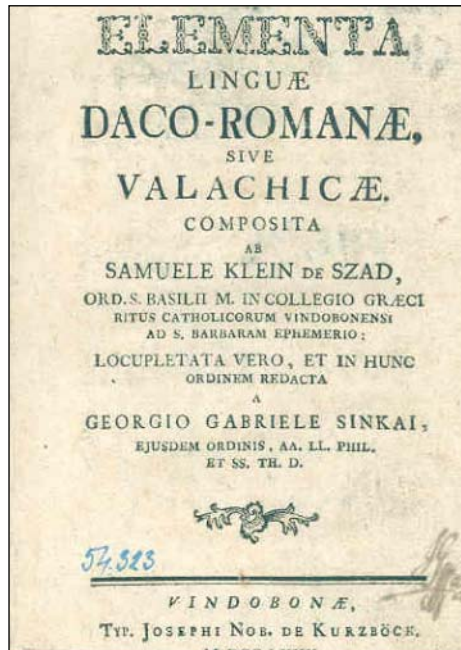
Jos: 1 decembrie 2004 – dezvelirea plăcii memoriale de pe clădirea școlii.

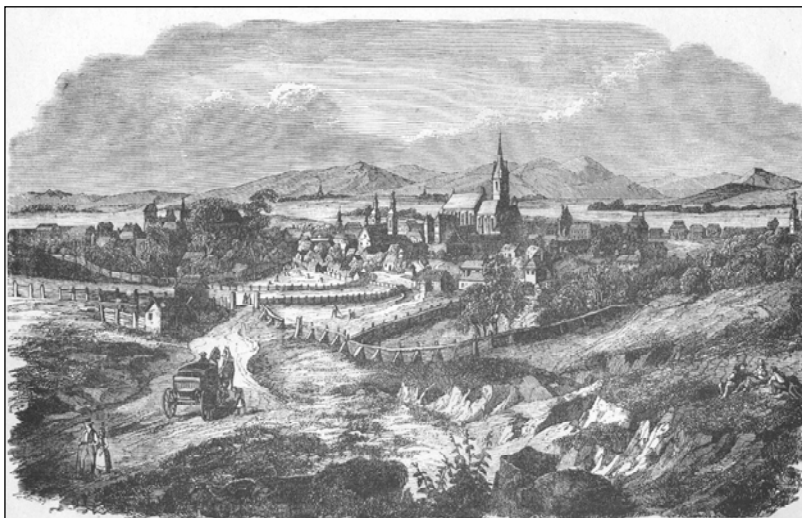
În prim plan: Aurica Moldovan (primar) și Petru Frătean, vicepreședintele
Consiliului Județean Mureș.

Săbed

Dezvelirea plăcii memoriale la Școala Generală din Săbed.

Vedere din Târgu-Mureș (sec. al XIX-lea)

Clujul medieval

Bistrița – Gimnaziul german

Roma – Institutul „De Propaganda Fide”

Viena

Clădirea care a adăpostit Tipografia Crăiască din Buda

Imagine din Șamșud (Șincai)

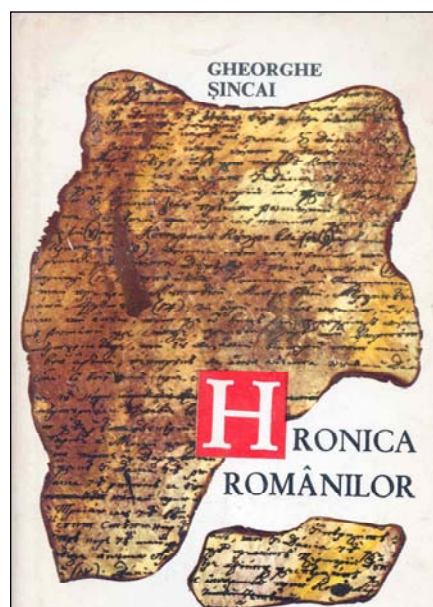
Castelul mitropolitan din Blaj

Oradea medievală

Castelul din Țaga

Editări ale operelor lui Gheorghe Șincai

Monumentul Gheorghe Șincai de la Fânațe - Șincai

Aspecte de la manifestările jubiliare „Gheorghe Șincai” din Oradea
(11 noiembrie 2004)

În îngrijirea Bibliotecii Județene Mureș au apărut:

❖ *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Teleki-Bolyai = Catalogul incunabilelor din Biblioteca Teleki-Bolyai*. 1971.

❖ Dimitrie Poptămaș și Mészáros Iosif. *Biblioteca Județeană Mureș* [Ghid]. 1979.

❖ *Bibliotheca Telekiana*. [Ghid ilustrat, limbile: română, maghiară, germană, franceză și engleză]. [1994]

❖ *Țara Fagilor*. Vol. 3 – 13. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni. Întocmit de Dumitru Covalciuc, Cernăuți, 1994-2004.

❖ *Bibliografia publicațiilor periodice 23 dec. 1989 - 31 dec. 1994 - Időszaki kiadványok bibliográfiája*. 1995. (Bibliografii mureșene, 1).

❖ *Bibliografia cărților, albumelor, hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 1990-1995*. 1997. (Bibliografii mureșene, 2)

❖ *Biblioteci, Archive & Centre de informare în secolul XXI*. Lucrările conferinței Brașov, 18-22 august 1997. Brașov – Târgu-Mureș – Austin, Texas, SUA, 1997.

❖ Periș Chereji, Tereza. *Interferențe teatrale româno-maghiare*. 2000.

❖ Cosma, Ana. *Scriitori români mureșeni*. Dicționar biobibliografic. 2000.

❖ Poptămaș, Dimitrie; Mózes Júlia. *Publicațiile periodice mureșene 1795-1972 = Maros megyei időszaki kiadványok bibliográfiája 1795-1972*. 2000.

❖ Aurel Filimon - consacrare și destin. 2001.

❖ *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000 = Időszaki kiadványok bibliográfiája*. 2001.

❖ *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai. Novum Forum Siculorum.* Vol. 1 – 2. 2001.

❖ *Biblioteca Județeană Mureș.* Caiet documentar elaborat cu prilejul împlinirii a 200 de ani de lectură publică la Târgu-Mureș, 1802-2002. 2002.

❖ *Libraria* : Anuar. Lucrările simpozionului național „200 de ani de lectură publică la Târgu-Mureș”. 2002.

❖ Fülöp Mária. *Județul Mureș în cărți = Maros megye a könyvekben, 1990-1999* : Bibliografie – Bibliográfia. 2002. (Bibliografii mureșene, 5)

❖ *Bibliografia cărților, albumelor și hărților editate în județul Mureș = A Maros megyében kiadott könyvek, albumok, térképek bibliográfiája : 1996-2000.* 2003. (Bibliografii mureșene, 6)

❖ *Libraria* : Anuar. Nr. 2, 2003.

❖ Poptămaș, Dimitrie. *Philobiblon mureșean* : o viață printre oameni și cărți. 2003. (Caiete mureșene; 14).

*

Publicațiile se pot solicita la sediul Bibliotecii Județene Mureș,
540052, Târgu-Mureș, str. George Enescu, nr. 2,
Biblioteca Județeană Mureș
Telefon 0265 – 262631, fax 0265 – 264384,
e-mail bjmures@rdslink.ro